1410265

OPERE

DI MONSIGNOR

GIOVANNI

DELLA CASA

Dopo l'edizione di Fiorenza del MDCCVII. e di Venezia del MDCCXXVIII. molto illustrate e di cose inedite accresciute.

TOMO SESTO.

IN NAPOLI MDCCXXXIII.
CON LICENZA DE'SUPERIORI, E PRIVILEGIO.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

INDICE

Delle cose contenute in questo Terzo Tomo.

Digitized by Google

Digitized by Google

HANNIBAL
ORICELLARIUS
PETRO VICTORIO
SALUTEM.

NON videor mihi posse amplius, ob preces multorum, qui undique idem hoc etiam, atque etiam petunt, vel potius flagitant, in consilio permanere; nec, quæ primum supprimenda censueram, JOANNIS CASÆ, *avunculi mei, latina ingenii monimenta domi tenere: quibus omnibus omnis hominum generis postulatis, non parvi apud me ponderis, accessit auctoritas tua, qui diligenter mihi suasisti, ut hoc sine ulla dubitatione facerem; nec paterer diutius, tam suaves admirabilis naturæ fructus reconditos, abditosque jacere, privaremque cupidos ipsorum magna, solidaque voluptate, quam se inde hausturos sperant; nec frustra ita, ut tu idem asseverabas, ac sine causa sperant. Cum tu igitur auctor accesseris, vel (ut verius loquar) sponsor, qui quasi damni infecti promiseris, me-*

Digitized by Google

que hoc tuo periculo facere jusseris; vix possum amplius tot honestorum hominum voluntati refragari: quare totam rem tibi trado, & amori tuo magno erga auctorem ipsum, fideique committo: facies igitur, quod ex dignitate illius, communique utilitate esse judicabis. Unum ego illud doleo, & moleste in primis fero, quod ea, quæ majore animo, nec minori (ut arbitror) consilio, aut jam inchoaverat, aut tota mente complexus fuerat, absolvere non potuit: ita enim fortasse sitis illa ingens, quæ animos fere omnium invasit, legendi ipsius scripta, expleri potuisset, nisi potius ipsa eo pacto excitata fuisset: neque enim modus ullus est, finisque honestarum, & ingenuo viro dignarum voluptatum, sed quanto plus aliquis earum capit, tanto magis desiderio ipsarum inflammatur, ac semper ulterius aliquid ardenter appetit. Unde autem id factum sit, tu probe nosti; vel cuncti potius, qui cognitum hominem habuerunt, atque in iisdem, quibus ipse, locis aliquando vixerunt. Cui enim perspectæ non sunt multæ, magnæque ipsius occupationes? Cui itidem inaudita est imbecillitas corporis, dolorque acer articulorum, quo sæpe ille miserabilem in modum conficiebatur? Ut de vitæ, si non brevitate, saltem non longinquitate taceam; cum illa potissimum ætate mors eum oppresserit, qua mens hominis perfici incipit, & plenos, integrosque fructus edere potest. Sed huic quoque rei tu occurris, affirmasque, hujuscemodi partus optimorum ingeniorum non ex numero, moleque ipsorum, sed ex vi, naturaque spectari debere; & hanc semper consuetudinem fuisse eorum, qui recte, & ordine judicarunt: quorum institutum verum esse multis & veterum, & recentium laboribus perspici posse; cum videamus, quædam parva monimenta ingeniosorum hominum in honore, & pretio esse; alia autem magna aliorum, qui non tam polite sua scripta limarunt, nec laborem illum emendandi tulerunt, contemni magnopere ab eruditis, & omni laude carere: nihil verò ipsum minus unquam studuisse, quam populo placere; contentumque semper fuisse omnibus in rebus judicio paucorum. Postremum autem hoc quin verum sit, ac prorsus isto modo se habeat, non possum inficiari. Restat igitur unum, quod valde me pungit: vereor enim ne parum pie faciam, si adverser voluntati mortui, & hominis ejus mortui, cujus in primis voluntatem

tatem

tatem ratam esse, & mandata omnia firma optare, & pro viribus etiam eniti debeo: non multos enim dies ante, quam e vita discederet, cum mentio facta esset horum laborum, quid fieri de illis vellet, siquid ipsi accidisset, plane significavit: deleri enim funditus ipsos, in ignemque imponi statim imperavit. Cum tamen socios multos habeam hujus culpæ, si culpa illa appellanda est, exstiterintque omnibus temporibus alii, qui hac in re ultimæ voluntati mortuorum non obtemperarint, sed potius communi bono consuluerint, studioque, ac cupiditati honestorum virorum morem gesserint: facilius (ut opinor) crimen hoc sustinebo, & a Manibus ipsius mortui veniam impetrabo. Nuper certe idem factum est ab heredibus summi, ac singularis viri Francisci Guicciardini, qui cum historiam illam suam, tantopere nunc omnibus probatam, imperfectam, ac minime expolitam relinqueret, mandaverat diligenter, ut occultaretur; vel potius interrogatus a scriba, dum testamentum componeret, quid de illa statueret, magno, & constanti animo respondit: comburatur. Illi tamen recte fecisse existimantur, quod ipsam ediderint; & non solum scelere liberantur, verum etiam eximia quadam laude digni putantur, & maximo beneficio cunctos mortales affecisse creduntur. Idem igitur mihi eventurum, si idem effecero, prorsus confido; id est, apud multos me gratiam initurum, & affinem quoque meum mihi ignoturum. Præsertim cum id, quod ille omnino voluit, præstari a me nulla ratione potuerit: neque enim valeo plurimos cohibere, in quorum manus jam pridem non pauca scriptorum illorum pervenerunt, &, ne ipsi ea divulgent, impedire. Quod jam de nonnullis ipsorum usuvenit, ac non sine magno meo dolore factum est. Postquam igitur animo ipsius satisfieri vix potest, cum ipsa undique emanent, ac formis etiam ubique excudantur, existimavi, me rectius facturum, si omnibus iis de caussis ipse illa integriora, correctioraque edidissem, atque ita assiduis vocibus multorum, acerrimisque desideriis obsecundassem. Quod tamen tui judicii esse volo, & (ut initio dixi) a te totum proficisci, cum diligenter prius, an fieri debeat, cogitaris. Cur enim ego in hac re non sequar sententiam tuam, &, quod tibi probatum fuerit, id verum esse prorsus putem, quem de his literis recte existimare posse una

omnium voce compertum, atque exploratum est. Avunculus certe meus tibi primas deferebat, ac de tua eruditione divinitus sentiebat. Sed, ut omittam nunc doctrinam, & praeclaram multarum honestarum artium cognitionem, illud in primis me in hac opinione confirmavit, quod video, quanto amore illum mortuum prosequare, quantaque benevolentia memoriam ipsius colas. Cur igitur hoc tuae potissimum curae non committam, quod unum nomen ipsius plurimum illustrare potest, & ab omni injuria temporis, oblivioneque vindicare? Nam, cum mos semper fuerit, ut tu optime scis, consuetudoque etiam veterum illorum Graecorum, doctissimorum virorum, labores suos mittendi ad fortunatos homines, & maximos reges, quod ita putarent, se patrocinii multum, gratiaeque suis scriptis comparaturos, nec non laudis etiam aliquid illorum ipsorum nomini allaturos, cum aliter se cupidos eorum esse ostendere non possent; statui ego, quicquid honoris, ac dignitatis hoc pacto ad quempiam pervenire potest, tibi potissimum deferre, & tuis propriis laudibus, ingeniique commendationibus aggregari: quem animi mei sensum tibi non semel antea significavi, etsi tu semper id modestiae caussa vehementer recusasti. In eo vero ego non solum judicium meum sequor, & id, quod magnopere multis modis convenire intelligo, facio; verum etiam aliquo pacto voluntati illius, cujus honori, laudique ambo toto animo studemus, pareo; quodque ipse praestare non potuit, & ad exitum perducere, gero: scio enim illum in animo habuisse magnum opus efficere, ac subtiliter, copioseque de tribus plenioribus, politioribusque linguis, tanquam alterum M. Varronem, uno volumine disputare, ac tuo nomini vigilias has suas, qui in idem studium toto pectore incubueris, & ad summam intelligentiam ipsarum perveneris, apte, (ut ajebat) congruenterque dicare: etsi ille doctissimus vir suum in primis, propriumque sermonem celebravit; ipse vero non eum tantum, in quo natus erat, sed Graecum etiam, Latinumque, cujus imago quaedam, ac vestigium noster est, frequentare, & colere cogitabat, & veterem etiam ipsorum originem, fontemque aperire, atque omnem denique conjunctionem ipsorum, ornatumque explicare. Cum igitur magnus hic ipsius conatus impeditus fuerit, & in medio cursu tam praeclara voluntas fracta, qua ego ra-

tio-

tione potui, volui desiderium ipsius implere. Quare hoc amantissimi tui hominis læto animo munus accipe; teque id ab auctore ipso, architectoque hujus operis accipere existimato, qui tui semper studiosissimus fuit, ac dum vixit demum, (nihil enim majus excogitare valeo ad ostendendam egregiam ipsius voluntatem erga te) cumulate tibi in amore respondit. Vale. Romæ. Idib. Novemb. MDLXIII.

PETRUS VICTORIUS HANNIBALI ORICELLARIO SALUTEM.

Quod mihi, suavissime Hannibal, onus imposuisti, quamvis sua sponte magnum fuerit, nunquam tamen grave mihi duxi: libenter enim id tuli, & in singulis ipsius partibus tractandis voluptatem non parvam inveni. Nam, quod in primis alicui molestum esse potuisset, dubiumque ipsum habere, an edi hæc scripta oporteret, mihi negotium non exhibuit, nec ullam in partem suspensum me tenuit: jam pridem enim mecum statueram, rectum hoc esse; dolebamque potius, tam sero id fieri; ac de re, quæ scrupulum non magnum in se haberet, tantopere deliberari. Impulit autem me in hanc mentem, fecitque, ut certi prorsus animi essem de omni hoc facto, judicium, quod olim feceram de ingenio, doctrinaque hujus eximii viri, in quo me socios, comitesque multos habere præclare intelligebam; qui & ipsi existimabant nihil limatius, ac politius his monimentis inveniri posse; nihil auctoris ingenio acutius, perfectiusque. Quos certe fructus antea admirabilis naturæ ipsius videram; videram autem multos: hanc profecto opinionem de illo in animo meo excitarant. Possem autem multa de summo ingenio hujus hominis, infinitaque cura, quam in hoc genere scriptorum poneret, vere prædicare, quæ me ab omni reprehensione, culpaque temeritatis (ut opinor) vindicarent: atque id non tam, ut me tibi, cui hæc omnia nota, & perspecta sunt, quam ut aliis omnibus purgarem. Sed, cum res in eum locum jam venerit, ut cuncti mortales ex his præclaris monimentis specimen aliquod capere illarum rerum facile possint, vel potius perfecte de ipsis existimare,

ju-

Digitized by Google

judicia ipsorum non praeoccupabo, nec crimen arrogantiæ subibo; de his solum alienis scriptis illud ex animo pronuntiabo, quod M. Cicero aliquando de suo quodam libro, quem valde probabat, ac perfectum undique esse arbitrabatur, in epistola quadam scripsit; me non recusare, si forte aliter, quam ego sentiam de illis, aliquando existimatum fuerit, quin quantum de his libris, tantundem de mei judicii fama (si ulla ipsa est) detrahatur. Nam non parvi etiam ponderis, ut hoc securo animo facerem, apud me fuit, quod videbam hos viros his scriptis sempiternæ memoriæ commendatos, quorum laudem, ac gloriam libenter omnes probi, & honesti homines audituri essent, ac siquid etiam maculæ, ac vitii adspersum foret in eorum splendore, decoreque illustrando, ipsum illos dignitate eorum captos, & jucunditate illa perfusos, non animadversuros: improbum vero fuisset, ac nefarii sceleris profecto simile, tam præclarum argumentum occultare, ac vitam horum honestissimorum virorum perpetuis tenebris dicare: quamvis enim ingenti ipsorum virtuti scriptores deesse potuisse non videantur, non tamen (nisi fallor) facile parem huic nostro, & judicio, & facultate dicendi, præconem illa invenisset. Quod vero pertinet ad labores, quos magnos, variosque sustinui, ut liber purgatus, & ab omni macula vacuus exiret, omnem ego hanc molestiam, indignitatemque devoravi, ut amici hominis laudi, honorique servirem; nec unquam odiosos mihi labores illos esse cognovi: non modo enim ipsos grata memoria sodalis condivit, sed omnem penitus inde tristitiam, amaroremque depulit. Levavit quoque nonnihil hunc meum laborem, quod eodem tempore me gratum tibi facturum esse cognovi, quem etiam perspexi eidem rei toto animo studere, ac curare quanta maxima diligentia posses, ut hæc affinis tui monimenta integra prodirent. In quo ego officium hoc tuum, vel pietatem potius, vehementer laudo; ac majus quidem te in illum beneficium contulisse judico, cum memoriam ipsius ita vivam tenueris, quam si illum in vitam revocasses: cum enim ille mortalis natus esset, necessario non multo post extinctus fuisset; hæc autem (ut spero) æterna erunt, & nulla injuria temporis, vetustateque delebuntur. Remitto igitur ad te librum excusum, & jam communem omnium, publicumque factum, qui prius tuus,

pri-

privatusque erat, vel potius magis nunc, quam unquam, tuum, cum ornet plurimum, atque omni dignitate augeat eum, qui tibi avunculus fuit, ac veris, propriisque ipsius laudibus celebret non suspectis, & aliunde, ut saepe contingit, adscitis; quin autem redundet quoque in te aliquid hujus gloriae, dubitandum non est, neque etiam parvi illud aestimandum. Gaude igitur non parum eximio hoc tuo, ac praestanti bono, contigisseque tibi in vita cum aliis multis animi, & fortunae donis, ut nascerere e sorore hujus praeclari viri: & si es tuo nomine nobilissimus, non mediocri tibi laudi ducito, praestatoque te dignum, ut facis, tanta sanguinis, egregiaeque virtutis conjunctione; quin certe te ille plurimum amarit, & summa cura, studioque mores, ingeniumque tuum expoliverit, dubium non est. Sed haec non sunt hujus temporis. Illud magis addendum est, & ipso tota haec epistola concludenda: gratum admodum, acceptumque mihi munus tuum fuisse, praeclarissimum, honestissimumque munerum omnium, existimareque me beneficio hoc valde honorem meum crevisse, postquam, de quo tecum prius sedulo egeram, efficere noluisti, ut personam aliquam tanto dono digniorem invenires: satis enim me, satisque testimoniis ipsius crebris in hoc volumine ornatum putabam, ac mihi aliquo modo aeternitatem partam rebar. Nam consuetudinem illam antiquorum Graecorum non improbo, quam tu in tuis literis attigisti; unde memoriae proditum est, quendam ex illis, sapientiae studiosum, habitum fuisse eo tempore contumacem, qui nullum unquam suum opus ad principem aliquem virum miserit, cum multa praeclare scripsisset, quasi eos contemserit, & illo honore indignos putarit. Romani vero scriptores illi veteres, & qui floruere ante, quam Resp. in unius potestatem caderet, hoc non faciebant, neque institutum illud servabant, quia majores nullos se, aut opulentiores habebant: quare ad amicos, familiaresque suos hoc traducebant, quos tu imitari voluisti, cum tamen contra hac aetate magna copia ipsorum sit. Sed postquam tu affirmas, hoc etiam in mentem auctori ipsi venisse, ut me hujuscemodi aliquo munere honestaret, non possum id, ut caetera ipsius omnia consilia, factaque, non magnopere laudare; eoque nomine immortales tibi gratias agere. Vale. Florentiae. IV. Id. Jun. MDLXIV.

PE-

PETRUS VICTORIUS
LECTORI
SALUTEM.

NON putavi alienum, humanissime Lector, de nonnullis te admonere, quæ tibi cognita esse oportet initio hujus novi operis perlegendi; non tam nostri muneris ornandi caussa, & auctoris ipsius celebrandi, quam ut laborem tuum levem, & instruam te ita, ut verius judicare de omnibus his parvis ingenii magni monimentis possis. Præsertim autem iis ipsorum partibus, in quibus quidpiam ignoratum, aut existimationi ipsius labis aliquid adportare, aut sensum animi tui impedire posset, diligentius id faciam. Nam quædam sunt, quæ nulla mea opera egent, nec suspensum te ullo pacto tenere possunt, quia non minus ipse, quam ego, statim ut legeris, percipies cujusmodi illa sint, & quantum ipsis tribui debeat. Hæc autem sunt primum carmina, quæ primum etiam locum obtinuerunt. Illa vero variis temporibus condita fuere, quamvis majorem ipsorum partem scripserit postremis vitæ suæ annis, cum se in Euganeos montes abdidisset, recessumque illum coleret, in quo non parvo temporis spatio bene, beateque vixit. Nam & multo melius illic, quam alibi unquam valuit, & totum se literis, scriptionibusque involvit: unde si se avelli passus non esset, & vivum adhuc eum, superstitemque haberemus; & volumen hoc plenius, copiosiusque manibus tereremus. Sed multo plus apud eum consilia aliorum valuerunt, quam verum ipsius judicium, quod fecerat de fortunæ varietate, inconstantiaque rerum humanarum; quæ non satis prudentia consilia invitum ipsum illinc retraxerunt, & quasi de statu mentis dejecerunt. Hujus autem animi ipsius testis ego (ut opinor) non omnino levis esse possum, qui cum eo illo ipso tempore totum pene diem locutus sum in itinere, cum ille, Pontificiis literis evocatus, Flaminia via Romam proficisceretur: occurri autem ipsi Pisauri: visus enim mihi est, non valde

secu-

Digitized by Google

fecuri animi fuisse de eventu illius consilii; doluitque, sibi invito, ac recusanti extortam fuisse bonam mentem, in qua manendum sibi esse, quod reliquum erat vitæ, secum deliberaverat. Quod sequitur in editione hac, pertinetque ad vitam nostram informandam, & multis, gravibusque molestiis liberandam, multo prius ab ipso scriptum fuerat; cumque illud sæpe Romæ lectum, & ponderatum esset ab eruditis, & ingeniosis viris, quorum in ea urbe, omni ætate, magna copia fuit, semper eorum judiciis maxime probatum fuit, & summis laudibus in cœlum sublatum, & propter orationis elegantiam, & propter sententiarum gravitatem, totiusque illius disputationis acumen, & subtilitatem. Vita præterea Petri Bembi, in qua ille literis mandanda multum laboravit, ut amici hominis, & qui in iisdem studiis, quibus ipse deditus erat, totus occupatus fuerat, atque in ipsis vitam cum summa laude consumserat, (quamvis in ipsa nihil amicitiæ dederit, & omnia summa cum fide, vereque exposuerit) perfecta ab eo, expolitaque fuit. Contareni vero vita, nunquam satis laudati hominis, quamvis omnes graves, & honesti viri in ejus doctrina, probitate, castitate, prudentia, pietate erga Deum celebranda inter se contendere videantur, non omnes numeros absolutionis assequuta est, neque extremam Auctoris manum obtinuit, ut, quemadmodum ille vir integer, & undique perfectus, absolutusque fuerat, ita etiam libellus, qui vitam ipsius explicat, & cuncta hominis consilia, factaque memoriæ prodit, nulla parte mancus, debilisque foret. Invidisse igitur tantæ ipsius gloriæ aliquo modo fortuna visa est, nec passa fuisse, ut quemadmodum in hujus summi viri vita nihil labis, aut culpæ inesset, ita etiam omnis macula, notaque ab his politissimis scriptis abesset: quanto magis autem illa fini, extremoque propinqua est, tanto magis rudis, inchoataque est; quod iis omnibus, qui legent, cognitum esse debere existimavi, ne siquid forte illic incuriæ, vitiique aliquando offendatur, illud auctori assignetur, ipsiusque inscitia, aut negligentia commissum esse credatur: nemo enim est scriptor eruditus, laudisque

alicujus, & gloriæ cupidus, qui non diligenter ſua ſcripta relegat, ac novo quodam ſtudio, laboreque ſuo illa purgare, ac nitidiora reddere conetur: cum hic noſter in primis in ea re diligens, accuratuſque foret, & plurimum ſtudii in ſuis omnibus laboribus emendandis adhiberet, quod morte præventus, aut ſubitis, magniſque occupationibus inde abreptus, præſtare in eo, quod maxime ornare, & omni virtute expolire cupiebat, non potuit; cum argumentum ex ſententia nactus eſſet, & quod omnem ornatum, lumenque orationis ſuſtineret: patet autem quanto animi ardore aggreſſus hoc ſit, & quale quaſi veſtibulum, aditumque hujus præclari operis ſtruxerit. Reſtat nunc, in quo major adhuc ſcrupulus mea ſententia eſt, quodque magis me ſollicitat, honoris cauſſa, hujus præſtantiſſimi viri labor, quem poſuit in vertendis in Latinum ſermonem concionibus Thucydidis: cum enim ſemper arduum eſſe, ac difficile exiſtimaverim convertere aliquid e Græcis ſcriptoribus, (ſi quis recte, & cum mediocri etiam laude munus hoc obire velit: nam, ut plerique hoc faciunt, qui nullo ornatu adhibito, nullo ſelectu verborum, nullo judicio, quoquo modo ſententias expreſſiſſe contenti ſunt: ſi hoc etiam ipſum præſtare poſſent, nihil eſt tam proclive, & paratum) in primis ſemper durum, & laborioſum putavi attingere hunc Scriptorem, & aliquam ipſius partem in alium quempiam ſermonem comportare: conciones vero has propter obſcuritatem ſententiarum, orationiſque brevitatem, ne dicam aſperitatem, & duritiem, majorem adhuc moleſtiam in ſe continere, non ſine cauſſa (ut arbitror) credidi. Ettamen hic noſter tot; tantiſque difficultatibus deterritus non eſt, ſperavitque, ſe poſſe ſtudio, & diligentia ſua ipſas ſuperare; vel potius ingenii, & induſtriæ ſuæ periculum facere voluit, experirique, ut fuit ſemper avidus veræ laudis, ac gloriæ, an ex hoc quaſi certamine honeſte diſcedere poſſet, & tanquam palmam inde domum reportare: nihil enim ſibi unquam facile, pronumque propoſuit, ſed ſemper cum iis, qui ſummum locum in qualibet laude tenent, contendendum putavit, & aliquos etiam ipſorum

for-

fortasse vicit, & omni honore spoliavit: hoc enim verius esse puto, cum compertum habeam, majorem partem horum laborum ab ipso exercitationis caussa fuisse susceptam, cum majora quædam meditaretur, ac doctrina, ingenioque suo digniora. Ipsas tamen quoque edendas putavi, magis utilitatis aliorum caussa, quam illius ipsius decorandi, qui multum operæ, ac diligentiæ in ipsis posuit, quippe cum nihil tentatum ab ipso judicem negligendum, hujuscemodique, ut nullum fructum ferre possit studiosis, habendum. Nec tamen hoc quoque (ut apparet) opus absolvit: nam conatum hunc magnum ingenii ipsius summam laudem inventurum fuisse, si exitum habuisset, dubitandum non est: fecisset enim, ut prudentissimi, gravissimique Scriptoris orationes subtilissimæ, & magnorum consiliorum plenissimæ, eleganter, & erudite scriptæ, ab iis etiam legi possent, qui illius ipsius sermonis, quo primum scriptæ fuere, rudes, & expertes omnino sunt: ac ne nunc quidem, etsi omnes illæ expressæ non sunt, dici potest, id non aliquo modo præstitisse; vel prope saltem ad id ipsum accessisse: qui enim primi ad rem aliquam arduam aggrediuntur, rationemque illius laboris superandi, ac viam monstrant, ii aliquo modo illius negotii, difficilisque operis confectores haberi, & appellari possunt. Si qui autem exstiterint, qui in aliquibus locis ab hoc nostro interprete dissentiant, atque alium fuisse sensum Auctoris, quam qui ab ipso expressus est, contendant; ii meminisse debebunt, semper habitas esse has orationes obscurissimas, & iis etiam temporibus, quibus sermo Græcus vigebat, & hic luculentus scriptor in manibus disertorum erat, negotium ipsas facessere solitas iis, qui ipsas accurate legerent; quippe cum M. etiam Cicero ita de illis existimaverit, & hoc suum judicium monimentis literarum mandarit: cum enim Thucydidem ipsum magnopere laudasset, quamvis, contra sententiam quorundam, oratori nullo modo utilem, nec forensi generi dicendi accommodatum affirmasset, hæc addidit: Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras, abditasque sententias, vix ut intelligantur. Si igitur tanta cali-

b 2 go

go ipſas ſemper texit, ut vix luminibus penetrari ad multas partes ipſarum eo quoque tempore potuerit; quid mirum ſi nunc, in majore multo harum rerum cæcitate, diverſa ingenia, & ea quidem acuta, & valde exercitata, diverſos ſenſus inde eliciant, & aliqua opinionum varietate diſtrahantur? Nam judicium hujus noſtri auctoris nullo modo arbitror contemnendum, cum ſit notum omnibus, & exploratum quanta fuerit acies ingenii illius, & quantam curam, diligentiamque ille adhibere ſit ſolitus in iis omnibus, quæ literis prodebat, & in manus eruditorum perventura videbat. Præterquamquod cum ille natura, conſuetudineque factus eſſet ad res magnas, publicaſque, & cogitandas, & adminiſtrandas, multo melius ad occultos hos, reconditoſque ſenſus pervenire poterat, quam qui nunquam in Republica gubernanda verſatus eſſet, nec ullo tempore cogitationem aliquam talis hominis propriam ſuſcepiſſet. Conſideret demum ſecum, ſi forte ipſe antea hoc opus aggreſſus eſſet, quam ſæpe, multumque ſecum dubitaturus fuiſſet, & in non paucis fortaſſe locis hæſurus, ut humanius, clementiuſque poſtea de ſcriptis aliorum judicet: nam hoc in primis genus exercitationis expoſitum eſſe vocibus malevolorum, & facile ab obtrectatoribus reprehendi, accuſarique poſſe, omnes noverunt: nulli enim adhuc in hoc negotio ita felices fuerunt, ut non incurrerint in maledicta invidorum, invenerintque aliquos, qui ex eorum erroribus laudem ſibi comparare ſtuduerint. Sed hoc relicto, in quo ille aut vacuus eſt ab hoc omni periculo, maloque, aut ſiqua illic offenſio eſt, noſtra eſt, qui ea, quæ ipſe, animi cauſſa, exercitationiſque ſtudio ſcripſerat, edere, & in manus doctorum hominum tradere voluimus: cum ſciamus, ipſum plures epiſtolas ſumma elegantia, & eruditione refertas, variis temporibus ſcripſiſſe, paucas tantum, quas ederemus invenire potuimus; cum bona pars illarum, aut amiſſa ſit, aut una cum aliis quibuſdam ipſius diverſi generis ſcriptis cuſtodiatur, quæ in his locis collocata ſunt, ut his temporibus commode tractari, inveſtigarique non potuerint. Nam doctam illam, & gravem

epi-

epiſtolam (ſi tamen epiſtola ipſa appellanda eſt , quæ ante hiſtoriam Petri Bembi , ſine nomine , jam excuſa fuerat) putavi auctori reſtituendam : quod enim ipſum tunc movit , poſtquam ut ſcriberet eam coactus eſt , ne cujus eſſet eo tempore intelligeretur (noluit enim exiſtimari nimis honoris cupidus , ſi ſuum nomen in fronte alieni operis , & illius quidem valde illuſtris , & clari , adfixiſſet ; nec ſuæ dignitatis id eſſe ullo pacto arbitrabatur) cum incommodi nihil nunc gignere poſſit , non putavi attendendum ; contra enim hoc tempore nulli alii rei ſtudetur , niſi ut quantum fuerit ingenium hominis ab omnibus intelligatur : atque ita ope horum monimentorum vivum ipſum , celebreque contra tenebras mortis , vetuſtatemque teneatur . Quare non putavi , partum illum eſſe negligendum , qui & ipſe, meo judicio , ad nomen ipſius celebrandum valde aptus eſt . Quod autem narravi , verum eſſe novit cuncta illa nobilis , & beata civitas . Si ipſæ igitur , quæ adhuc latent , & abditæ ſunt , & hæc , quæ reddita ipſi eſt , colligi potuiſſent, non parum (ut arbitror) volumen hoc auxiſſent , & utilitatem etiam non parvam iis , qui legerent , attuliſſent . Idem etiam accidit de aliis nonnullis , quæ præclare inchoaverat, ut alia de cauſſa , quia ſcilicet plane perfecta non ſunt , ipſa conjungi cum his non potuerint , & ſpecimen quoque & ipſa dare cum reliquis magni ingenii , ſingulariſque doctrinæ hujus ſummi viri . Sed multo major jactura fuit , quod ipſe mature extinctus eſt , qui non ſolum hæc , quæ inſtituerat , abſolvere , & expolire potuiſſet , verum etiam alia majora multo , & grandiora conficere , quod ipſe , ut jam dictum a me eſt , & multis quoque notum , tota mente cogitabat , & magna cupiditate hujus eximii operis efficiendi ardebat : is enim profecto fuit , & tali ingenio præditus is vir , ut , ſi diutius vixiſſet , gloriam omnium , qui inferiore hac ætate vixerunt , omni genere ſuorum ſcriptorum, non ſolum adæquaturus , verum etiam ſuperaturus eſſet . Vale .

ALOY-

Digitized by Google

ALOYSII PRIULI
AD JOANNEM CASAM.

SI cupis ex animo cognoscere, quid sit agendum
Nunc tibi, jam temet consule, non alios.
Te nemo id melius poterit tibi dicere, si, quæ
Sæpe aliis dixti, dixeris ipse tibi.
Dicere, quæ Gibertus, si nunc viveret: Ah quid,
Dic miser, ah Romæ quid, Galathee, facis?
Oblitus decorisque tui, sponsæque salutis,
Pro qua vel vitam ponere debueras.
Diceret hæc, inquam, tibi: quæ, si viveret, ille
Increpitans, tumet dic, Galathee, tibi.
Arreptaque fuga sponsam pete, quam licet ipse
Spreveris, haut alium vult tamen illa virum.
Deperit illa unum tantum te, te expetit unum:
Tu pater, & frater, atque maritus ei es.
Rustica sit quamvis, tamen est ea amabilis uno hoc
Nomine, quod te unum diligit, atque vocat.
Rumpe moras, moneo: sponsam ne sperne vocantem.
Dic, miser, ah Romæ quid, Galathee, facis?
Quid nova cum veteri divortia conjuge tentas?
An non illa Deo est auspice nupta tibi?
An non, Parthenopes quamvis deceptus amore
Illam liquisses, maluit illa tamen
In viduo mærens tabescere frigida lecto,
Quam, spreto te, alio vivere juncta viro?
Rumpe moras, iterum moneo, semperque monebo:
Rumpe moras: Romæ quid, Galathee, facis?
Oblitus decorisque tui, sponsæque salutis,
Pro qua vel vitam ponere debueras.

Digitized by Google

JOANNIS
CASÆ
CARMINA.

Digitized by Google

Digitized by Google

JOANNIS CASÆ CARMINA.

AD ALOYSIUM PRIULUM.

FLAMINII Manes, instar mihi numinis umbra
Flaminii, hæc campis cernis ab Elysiis?
An tibi, quæ nostri fuerat tam fervida cura,
Cocytus nigris eluit amnis aquis?
Tu solitus Priulique ausus compescere inanes,
Et molli versus frangere voce truces.
At nunc ille malo Galateum carmine vexat,
Et sanctum nobis pellit ab Urbe virum.
Tune ausus, Priule, es Galateum pellere ab Urbe,
Asperaque in dulcem dicere verba senem?
Tune auctor, Romæ montani ut munera vici,
Fumosi ut curam præferat ille laris,

Digitized by Google

Aureus ille ſenex, vitæ cui licia Parcæ
Intacta ducunt candidiora nive?
Qui nec Principibus, Urbi nec ſcilicet ægræ
Formidet medicas adplicuiſſe manus;
Quemque adeo nemorum cuſtos, pecoriſque magiſter
Mandarit ſacro ſummus adeſſe gregi,
Hinc eat, & fuſcas ignoti ad flumina Melphæ
Paſcere cum vili conjuge pergat oves?
Quid ſi animis juvenumque, ſenumque eſt illius æque
Dulcior Hybleis alba ſenecta favis?
Quid ſi illum retinent quicunque Amaryllida curant,
Hujus ad exemplum peccet ut illa minus?
Uxorem hunc tamen ad vetulamque, humilemque releges,
Frigida ut in viduo ne cubet illa toro?
Quæ puras pridem didicit perducere noctes,
Et monitis caſta eſt, & proba facta viri.
Sed tu Flaminii potius jam nobilis umbra,
Et multum inſigni conſpicienda lyra,
Ni te cæca hujus cepere oblivia lucis,
Cum tibi mors avidas intulit atra manus;
Huc ades, & Priulum compeſcas: nam male nobis
Jamdudum inſolito verſus in ore ſonat.

UT capta rediens Helene cum conjuge Troja,
Lento homine, atque animi lenis, nimiumque remiſſi
Incidit in cædem ipſam, & funus forte ſororis,
Quam præceps miſeri virtus jugularat Oreſtis,
Succiſam de more comam miſſura ſepulto
Germanæ cineri, fertur demſiſſe capillo
Vix tandem e ſummo paullum, ne forte placeret
Tonſa minus metuens Spartanis improba mœchis:
Haut aliter, Galatee, malis erroribus actus
Nuper ego, & Phrygios nautas, Paridemque ſequutus
Aufugi longe: atque idem, rediit tamen ut mens
Ad ſeſe peregre nimium remorata, protervæ
Ornamenta fugæ ſenſim, lenteque repono:
Parvi etenim refert, Veneriſne cupidine, ut illa,

In-

Incensus, pulchra vel saucius ambitione,
Tramite declinem recto, violemque pudorem.
Debueram dudum crinem secuisse decorum;
Hoc est argentum, comites, & stragula, cænas,
Lususque, & Musas missas fecisse loquaces,
Intrepidus nuper carata mentis, & acer
Corrector: sed enim pravus populi pudor obstat:
Hunc propter pavidi phaleris amicimur ineptis;
Nec sicci madidam audemus, veriti bene potum
Convivam vulgus, collo demsisse coronam.
Dedecus ambitio pulchrum est, vitiumque faventis
Laudatum populi studio: I, bone, quo tua virtus
Te vocat: I pede fausto, & nomen laudibus auge.
Æquales ajunt comitesque, piique propinqui:
Quod si natura, aut ratio virtutis habendos
Germanas, propriasque notas evincat honores,
Publice ut æs signant, extemplo ut noscere, nummus
Quanti quisque siet, possint; per turbida Ponti
Curramus rapidi maria, & gelidas properemus
Ipsa hieme in media tantum ad decus ire per Alpes,
Obliti podagræ nervos urentis, & artus.
Nunc pravos inter tituli discrimen inanes,
Atque bonos nullum signant; sæpe & toga pectus
Candidius multo, & majus pulla arctaque texit,
Quam laxi, Tyrioque infecti murice amictus:
Nam si legitimum nobis virtutis inurant
Fasces, & tituli signum; mercetur honores
Ipsa vel vita, informis ne prodeat, inque
Excusus, Priulusque bonus, simplexque Faërnus,
Prudens, & veræ virtutis cultor uterque,
Vitrea quos nunquam titillat gloria, febris
Purgatos hujus. Nos quamvis cesserit horror,
Atque æstus, sani nondum tamen usque valemus;
Sicque animus positam reminiscitur ambitionem,
Vulnus ut obductum prurit, tamen, hæret asello
Ut nudo clitellis nonnunquam ulcus in armo.
Vos agite aureolum tondete a vertice crinem

Lascivo huic capiti, atque domi cohibete severi,
Non Menelaus uti, erronem me tu, Priulusque,
Utroque & melior Polus (quod dicere vestra
Pace mihi liceat) nitidaque extrudite Roma
Restantem: ut duri mulam quandoque cerebri
Luctantem in trivio, atque equiti parere negantem
Sibilo agunt primum, & magnis clamoribus; inde
Prosiliunt longis armati fustibus: illa
Nixa diu, tandem plagis deterrita currit.

SI te cura vigil Sophiæ delectat, & acre
Ingenium vires si sufficit, utere porro
Munere tam claro Divum: sic rectius, atque
Commodius multo, longeque decentius ævi
Quod tibi cunque neant Parcæ victurus amicæ:
Nec de te plebis, quæ sit sententia, magni
Securus pendas: ignarum pleraque vulgus
Pravo metitur modulo: tu neglige, & isto,
Qui nunc te exercet, fugias decedere campo:
An populi arbitrio quisquam, plebisque, bonorum
Posthabeat sanus plausum, quem jure feres tu?
Quandoquidem cunctos, quicunque feruntur eisdem
In spatiis, jam recto nimirum, ac sapiente
Judice præcurris Bembo: cum hic interea nos
Desidiæ arguimur populo; ne forte probari
Credideris genus hoc vitæ simplex: etenim ad res
Versiculis, missisque jubent accedere nugis;
Ex umbra, & tenebris in solem exire, diemque;
Et gnavi me segnem culpant: Altera blando
Pars animum integrum queritur me dedere amori
Per luxum, & patrui verbis objurgat acerbi:
Qui simul ac stomachum, quamquam permulta ferenti
Ut placem, morunt: regero graviora receptis:
Ut proprium servas auri sceleratus acervum
Undique congestum; neglectis, jura fidemque
Exponis tota venalem, legibus, urbe:
Cum miserum, atque inopem dejectum rure paterno

De-

Deseris, atque adeo prudens, nummisque redemtus
Prodis; & emunctum producta lite clientem
Usque adigis, dum ædes etiam proscribat avitas.
Turpiter, aut ultro servis, plerumque furentis
Mancipium domini: manibus ten' ferre catinum
Cœnanti ingenuis? Aliam ten' sumere mentem
Deterioris heri ad nutum, atque aliam? Haut animo par
Est generi, quicunque suos apud ortus honeste
Imperio abjectus paret, trepidusque ministrat.
Quid quod amicitiæ, caro dum cuncta lucello
Metiris, cultus tu nullos, nullaque nosti
Officia; anormique decor concinnus inepto
Quid distet, nescis? Pecudis næ nos cute tectam
Naturam inspicimus: quid publica cum geritur res
Per te, si furtis quo sit locus, atque rapinæ,
Bellorum caussas jussus præcidere, nutris;
Desidiæ, aut tu me censor culpaveris otj?
Flagras ambitione, ardesque cupidine sæva
Purpurei aud vitam hanc, moresve decentis amictus.
Uror amoris ego aud me dignis ignibus; esto
Quando ita me insimulas: quid tum? Peccamus uterque;
Nil est, cur tu me prior incuses, graviora
Offendens multo, & nimium distantia recto.
Nam qui vel parvo conductus pejerat, & qui
Tanquam turbata victum sibi quæritat unda
Piscator, pacem bellis ubi miscuit, idem,
Judicium, atque crucem si demas, ire latrones
Inter jam velit, & jugulare homines: sua quisque
Defendunt lenes vitia, & minuunt; aliena
Carpere plerique austeri, nimiumque severi.
Adde, quod incurata gerens, serpentiaque intus
Ulcera, corrupto tandem pulmone, peribis;
Purgandum illius cum te committere morbi
Non medico studeas; annus non unus, & alter
Imminuat quicquam: pulchris macrescere captum
Divitiis frustra tantum doleamus, amici:
Me mea post paullo febrisque reliquerit ultro

Tri-

Frigidior veniens morbum cum leniet ætas,
Intereaque veternus non animum gravis urget:
Me tamen insequitur populus: Quid si nihil omni
Est actum in vita nobis, quod lædere quemquam
Possit? Non ego rem, mihi solers quam pater auxit,
In Venerem effundam, neque lite petitus amator
Injusta, omittam fundumque, laremque tueri:
Nec fuerim, mimam quo sit mihi laxius unde
Munerer, usquam inopi nimium contractus amico:
Denique non mos, non ætas alienior: adde
Ille etiam laqueo statuit, qui nectere collum
Auratane trabe, an de putri pendeat ulmo,
Si quicquam referre putas; quam ego honestius, ac tu
Intereo; seu me Musis, & Apolline claro,
Seu quis me pulchro captum culparit amore:
Me tamen insequeris, colloque, ac faucibus anguis
Inflatis viro vitam deducere inertem
Indignum clamat fucos, segnem malus urget.
At tecum siquis sic egerit: Itur ad urbem
Europa ex omni, credo, ut vestigia summo
Inspiciant veteris veneranda in colle Quirini:
Sive in Aventino Romæ: ac non perditus exsul
Exspes ut quisque est, huc se se contulit, ut si
Bargulum ad Illyricum dicas, latrociniumque
Concessum, nimium merito dicatur acerbus;
Oderit, & rabidum populusque, patresque venenum.
Non ego: nec vulgi si irritor vocibus, hoc nunc
Immeritum quemquam latrarim: possum ego multos
Eximere e numero, turpis contagia morbi
Quos nulla attigerint, sanos, recteque valentes:
Sincerum, ut Molsæ pectus, lavere salubres
Pierii quem fontis aquæ, puroque Camenæ
Curatum cantu servant; studioque referti
Spectatus dudum tanto plausuque theatri
Vbaldinus, inops agrique, larisque paterni,
Virtutis locuples: populo spectante Quirini
Hunc non donatum scena decedere turpe est.

In

In mulieres nuptas Hyppoliti. Ex Euripide.

Concinnum in auras luminis hominum malum
Cur protulisse dixerim te feminas,
Jupiter? etenim erat si ferendum hominum genus,
Hautquaquam oriri debuit de femina:
Sed emere liberorum oportuit sibi
Semina genus mortalium, ferens tua
In templa tantum, aut aris, aut auri gravis,
Ferrive, quanti unus foret quisque pretii,
Domosque habere feminis sine liberas.
Nam nunc in ædes vehere cum malum parant,
Extemplo opes pro eo rependunt patrias.
Atque hoc liquet malum esse magnum feminam;
Namque ad alienos pellit hanc ex ædibus
A se pater prognatam, & eductam, suis,
Additque dotem, ut liberet se se malo:
At ille contra, stirpem in ædes noxiam
Qui ad se recepit, lætus est, cum pessimam
Pulcherrime ornat statuam, & auro, & purpura
Certat, beatas sumtibus miser domos
Exhauriens: atque hæret: etenim splendidis
Affinibus gavisus uxorem asperam
Perfert: proba at si ea, sed propinqui futiles
Evenerint, bono miseriam comprimit.
Verumtamen commodius evenit, quibus
Nullius uxor sedet in ædibus pretj,
Ac fatua: nam sapientem ego odi feminam:
Meæ nec intra venerit limen domus,
Quæ, quam mulierem sapere par est, plus sapit:
Facilius etenim perspicaces edocet
Astutias, dolosque Cypris improba:
At fatua mulier ob stoliditatem sapit.
Penetrare nempe ad feminas oportuit
Nulli licere familiarium, simul
Sed belluarum includere rabiem domi

Io-

Digitized by Google

Loqui insciam, sermonem ut inferre alteri
Ipsa nequirent, nec alii illas adloqui:
Nunc facinora, intus quæ malæ mala cogitant
Dominæ, foras hæc familiares efferunt.

Cum ab Urbe profectus, Venetias iret.

Humida Tyrrheni fugientem flamina venti,
Cælumque pestilens Latj,
Me Venetum excipient mitissima littora, & auræ
Salubriores, putribus
Jam membris senio, & podagra turgentibus acri;
Quæ flare suerunt nec mala
Imbutæ tussi, neque in ipsis fluctibus udæ,
Faërne, mireris licet.
Prorsus, qui Romam liquit, rerum ille carebit
Pulcherrimo spectaculo;
Nec cætum æque illustrem hominum, nec Palladis æque
Instructa pectora artibus,
Terrarum ut cunctas lustret circumvagus oras,
Offendet usquam gentium;
Fragmina nec muri aspiciet majora vetusti
Non diminutis urbibus:
In primis Bromii latices, & frigida siccis
Requiret idem faucibus
Pocula lympharum, sub terras condita opacas,
Aut fossa Lucanam in nivem.
Ipse ego, ferventi delapsam ex imbrice lympham
Nuper, nec altos in scrobes,
Et vappam, salices inter quæ nata palustres
Cæni saporem patrii
Potanti offundet, mediis ferworibus, ardens
Arente fauce traxero.
Ast idem hospitibus placidos, & dulcia pacis
Impertientes commoda
Mortales cernam, & locupletem civibus urbem
Dispar probantibus nihil:

Cer-

Cernam loricam violentam, ensemque superbum
Inermibus suffragiis
Constrictum, & dira exsecratum cadis Amorem
Longe exsulantem gentium:
Illic cum cano Prudentia sera capillo
Paret vicissim, & imperat:
Illo se nusquam propendens contulit Æquum
Bona comes Concordia,
Fraudibus Hesperia ut pulsum est, timuitque rapacis
Vncas licentia manus.

De Ubaldino Bandinellio.

TAm caro capiti jam nimium diu
Munus Melpomene lugubre naniam
Debemus: querulam prome, puer, lyram.
Siccis non ego te genis,
Mærore aut vacuus pectora lurido
Laudabo; neque desiderium mora
Nostrum diminuunt, aut hominum atterens
Furtim tristitiam dies.
Te morum studium, te sapientia
Cura, & nobilium fecerat artium,
Vbaldine, quies gnava, operosaque
Musarum otia divitem
Non auri, pavidis addere mentibus
Mordacem validi sollicitudinem;
Non ostri, experiens quod reparat Ligur
Nobis merce superflua.
Irritet, fugiens pauperiem, aquora
Iracunda levi navita palmula;
Æstatem Lybia perferat igneam
Idem, idem Æmonias nives
Vestigans lapides, femina quos petit
Vel flavo capiti, vel tereti decus
Collo. Mentibus Atlantiades Deus
Calcar subdere inertibus

Ludens dum cuperet, fertur inutile
Promsisse aurum, acuens illo hebetes, uti
Exercet puerum non vegetum nuce
Mater sedula futili.
At fortes (quoniam robore stat suo
Virtus, Peliaca ut quercus, & æquoris
Saxum Carpathii) nec famulæ decet
Auscultare pecuniæ,
Nec firmos fragili fidere: defluit
Fortuna, ut subitis auctior imbribus
Extemplo aret aquæ rivus inops suæ,
Nimbos si pepulit Deus.
Tu dulcem es Latii copiam adeptus, &
Grajum divitias, & dominam urbium
Artem: quo mihi nunc, & patriæ occidis
Multo flebilior tuæ.
Arni mæret enim fluminis accola,
Florens ingeniis accola fluminis
Arni, tot te animi compositis diu
Thesauris, tacitum mori;
Ut navim pelago præcipitans Notus
Vertit; quæ remorans, largiter alveum
Impleat spatiosum: illa Arabum ferens
Gazas, illa ebur Indicum,
Et gratum redolens thus Superis ferens,
Et pexa e foliis vellera sericis,
Ætneæ Cereris plenaque frugibus,
Portus strenua patrios
Ditaret, populos, & procul oppidis
Effusos studio ad se raperet lucri:
Nunc sævi arbitrio volvitur Adriæ
Cæcis obruta fluctibus.
At tu, progenies aurea fulmine
Gaudentis Jovis, o desere ne meum
Carmen, Musa: diu sed vigeat sacri
Custos pagina nominis.
Hic me Castalii tramitis arduos

Fle-

Digitized by Google

Flexus, Æoliæ hic me docuit lyræ
Ictus. O nebulam oblivio, & arceat
Furvam a nomine splendido
Noctem: ne volucris filia temporis,
Ne rubiginis atra admoveas meis
Dentem carminibus, neu nigra nubibus
Condas Italiæ decus.

Ad Hannibalem Oricellarium nepotem: diligentissime cavendum esse ab adulatoribus.

MEntem blanditiæ perdere credulam
Norunt, non secus ac mortiferas mala
Multo melle novercæ
Olim cum medicant dapes.
Viro imbuta malo dulcia murmura
Mendacis fuge linguæ; & teneras neque
Falsis laudibus aures
Admoris, cupidus puer
Verarum, bona ni decipit indoles;
Et tete excutias, tinniet improba
Nugas cum modulans vox,
Quas atro rapidi ferent
Cum fumo Boreæ, & pulvere sordido;
Ni quicunque libens dicier audies
Verbis, te labor illum
Rebus finxerit arduus.
Sensus ut juveni pellicit intimos
Virgo candida, cum turgidulas tegens
Nulla veste papillas
Molli illum recipit sinu:
Sic laudes animum, vera ubi concinunt,
Permulcere solent. Nec mulier tamen
Ut cantu sine dulcis
Spernit psallere tibiæ:
Sic virtus, populus si taceat, sedens
Cessabit; nihilo nec minus obsita

Noctis ferveat umbra,
Et deserta silentio,
Quam cum per medias inclyta ducitur
Urbes, & celebris voce faventium
Direpta hostibus arma
Affigit foribus Deum.
Cum laudis faciem sumserit impudens
Fraus, affinxerit & cum tibi non tua
Blanda nomina voce,
Et dulcem illecebram struet;
Ne te præcipitem trudat amor tui,
Ne nugis capiare, ut volucris solet
Dulci parvula cantu
Tecti vepribus aucupis.

Ad Fortunam.

EXpers consilii, quæ pede lubrico
Incedis, Zephyris mobilior Dea,
Et fluctu Ionii incertior æquoris;
Te, cum læta sinum pandis, & uberes
Fundis divitias, ac miseris ades
Improvisa, boni progeniem Jovis
Dicunt. Tu ratio, tu sapientia,
Servatrix eadem crederis urbium,
Virtutisque sedens in solio nites.
Sed mox, torva domos Regum ubi concutis,
Et congesta diu munera, turribus
Dejectis, subito turbine dissipas;
Vanæ te comitem stultitiæ ferunt
Deliram. Immeritum tu, titulo bonis
Demto, nobilitas; frena superbiæ
Atris tu manibus detrahis ebriæ
Successu; & ruere hanc sic temere ad suum
Rides arbitrium, mox humilem truces
Vultus depposituram. O utinam meæ
Oblita ostiolum præterεas domus;

Seu

Seu tu, ſanguineis oppida territans
Bellis, ingrederis per Latium fera;
Seu pacemque gerens, & populos beans,
Pennis involitas verſicoloribus:
Nam ſic inſtabilem viſere te meos,
Vel lætam, atque hilarem, pertimeam lares.

De Franciſco Tornuno Cardinali.

QVo tollor pavidus? Quo feror inſolens?
O quæ Caſtaliis fontibus aureos
Crines, oſque lavis virgineum, genus
Magni Melpomene Jovis,
Cruri purpureos indue candido
Soccos: nam juga tranſmittimus Alpium
Soli: unus enim eſt mi comes argui
Mendaci metuens Pudor.
Vatem, Diva, tuum tu moneas viæ,
Si pure colui veſtra puer ſacra
Fervens mente nova, ſi ſenior tua
Nunc veſtigia perſequor
Quercus umbriferas inter, & ilices
Quærens aërias. Non ego divitum
Vanis edidici perſtrepere auribus
Emto carmine: non ego
Corruptus pretio nunc meditor parum
Caſtæ ducere te ad veſtibulum domus.
At tu prome, puer, prome age barbiton
Ceſſantem nimium diu.
Spartanus veluti, per nemus aſperum
Dumis inſidiantem ut pecori lupum
Egit, cum fremitu, & laude faventium
Pagorum redit ad gregem,
Villorumque globos ſanguine ſordidos
Fert rictu generoſo, e jugulis feri
Vulſos hoſtis: aquas ſic repetit ſui
Tornunus Rhodani, bene

De-

Digitized by Google

Defensa Hesperia clarus, & impigri
Compresso celeber militis impetu,
Bellona ancipitis numina militis
Horrere immemoris diu.
Alterna sedenim ille admonuit ferum
Fortuna, celeri vertere turbine.
Gaudentis vacuum corpus: uti choros
Lasciva juvenes ubi
Ducunt, & Zephyris huc agitantibus,
Atque illuc Phrygio Sidonias acu
Illusas chlamydes, instabili cita
Lustrant atria poplite.
Directa ingrediens passibus Æquitas
Ad normam paribus, nec modulo sibi
Majore, atque aliis commoda dividens,
Quorum non dubia est comes:
Illos ære micans non peditum cohors,
Non sævis equitum turma frementium
Horrens cuspidibus terreat, aut mari
Vecta cæruleo rates:
Nam recto favet, & justitiam bono
Plerumque æquus alit Jupiter exitu,
Obscuram & tonitru, & fulmine territans
Fraudem, atque implicitos dolos
Nudans. At vigilem fallit amabilis
Acrem simplicitas, & super æneas
Accersita fores, & super ardua
Pernix mœnia transilit.
Hanc puro retinens in gremio fovet,
Sincere Italiam & diligit hospitam
Tornunus, patriam civis uti suam,
Natorum, & memor aureæ
Civis conjugis: hunc purpureus pudor,
Elutisque fides candida sordibus,
Et presso digitis ore silentium
Arcanum insequitur; neque
Infandumque nefas ense domans Themis

Di-

Digitized by Google

Districto, comitem se negat inclyto
Impolluta seni, mundave Veritas
Albo lucida pallio.
Ergo permadidos felle animos nigro
Regum diluere est ausus, & aspera
Permulcere manu pectora turbida
Plena ira, intrepidam struens
Pacem, quæ manibus sanguineis diu
Attrectata, magis post niteat, velut
Fulgentes lapides, ærave lucida
Cum tergere volunt, luto
Conspurcant: id agens egregius senex
Celtarum procerum sanguis, & oppida
Firmans obtinuit Marte labantia
Quassante, & miseris suas
Urbes restituit civibus, impigram
Pacem tela cruenta inter, & asperos
Procudens sonitus ferri: etenim gelu
Torpens quam peperit timor
Pacem, serviet illa, horrisoni simul
Bellonæ strepitus ingruerint fera,
Imbellis. Sedenim desine fervidos,
Dulcis Melpomene, modos:
Nam nec cuncta Pudor fert, neque Veritas
Cum lucro alma decorum explicuit caput
Semper: tum melius tecta silentio
Virtus invidiam latet.

SUnt qui versiculo minutiore,
Verum pernitido, atque perfluenti,
Tanquam Palladii liquore olivi
Complures properent linire chartas;
Atque, araneoli angulos domorum
Ut tela tenui solent replere
Quantumvis facile, ore fila parvo
Nentes longa, ita compleant libellos
Totos versiculo minutiore:

Hi

Digitized by Google

Hi vatum in numero an ne ſint habendi,
Vulgus viderit, atque ſiqua vulgo
Pars vatum eſt ſimilis, quibus Thalia
Flacci ſordeat, optimi poëtæ,
Quod is verſiculo minutiore,
Atque perfacili, atque perfluenti
Totas ſpreverit occupare chartas.

De Margarita Regis Gallorum ſorore.

HEu mos, ut atris ſæpe coloribus
Contaminatus purum animum inquinas
Vix eluendis ſordibus per
Tædia ſolliciti laboris!
Me vitreis & fontibus, & coma
Silvæ virentis lætum, & amabile
Ruris ſilentium ſequentem
Aoniæ puerum Camenæ
Merſere ſacri gurgite fluminis,
Intacta ut eſſem candidior nive:
Immunda ſed mox polluit me
Roma luto nimium tenaci,
Quod longa necdum diſcutiat dies,
Sacri nec amnes hactenus abluant;
Quin horret & me, & ora cœno
Fœda nigro refugit Thalia.
Vulgus venenis vertere Colchicis
Pleraſque mentes aptius, eripit
Senſus priores, atque mutat
Alba nigris, maculiſque gaudet:
Impurus atra quem populus manu
Tractarit, ille & decolor, & niger
Erit diu, obductamque fecem
Vix iterans removebit annus,
Notam relinquens: at mihi candidæ
Mandanda virgo eſt regia paginæ
Farneſio jubente, bacca

Purius

Digitized by Google

Purius illa nitens Eoa,
Intaminato digna cani, Dea;
Est ore; Lucis Castaliis, Deæ;
Quæ vulgus arcetis profanum,
Et nitido prohibetis amne:
O, tetra tandem consilia hæc, bona,
Oblivioni tradite turbida;
Labemque nobis rore sacro
Abluite, illuviemque vulgi.

Deflet mortem Horatii Farnesii.

TE *flebimus, flos Hesperiæ puer,*
Madente multis carmine lacrimis;
Et debitam laudi Thaliam
Nænia lugubris occupabit:
Ille, ense pectus qui tibi candidum
Trajecit, isdem vulneribus Latj
Cecidit & spes, & virescens
Italiæ decus ense carpsit,
Horati, eodem. Non ego sauciam
Ictu Parentem mortifero tuam
In lacrimas culpem ruentem,
Nec viduæ gemitus puellæ
Compescere ausim carmine: lugeat
Immo illa dulces funere nuptias
Miscens amaro, nec sat unquam
Te misera illacrimata flerit:
Jam nec capillo parcere, nec genis
Æquum puellæ est regiæ: lacrimis
Efflagita Martem cruentum
Uberibus, pueri cadentis
Dulces ocellos, & tua gaudia;
Quæ conciderunt exorientia:
Ut stella, quæ vix dum coorta
Hesperium occulitur sub æquor.
Non ille avorum, nec soceri immemor,

 Dul-

Dulcique flagrans igne tui, neci
Ultro obvios gressus superbos
Intulit, intrepidumque pectus
Objecit hosti, qua violentius
Bellona nigris fœda cruoribus
Est visa Martis sævientis
Sanguineas glomerare turmas.
Nunc lætus umbras vulnera nobiles
Ostentat inter pulchra, nemus tenens
Beatum, ubi Hectorque, & Latini
Sunt veteres, Rutulique Reges.
At, Thespiis o grata sororibus,
Obliviosi pellere temporis
Idonea umbram, atraque mortis,
Gloria, vulneribus mederi;
O trade Musis, & Polyhymniæ
Custodiendum nomen Horatii
Clarum, & domum Farnesiorum
Hanc Latii, Italiæque lumen.

In Petrum Victorium.

Nobis, Calliope, magnum alienum æs superest vetus:
Nam pridem ratio scripta mihi est pectore in intimo:
Tu, quæso, patere a te solvam quicquid id est, Dea.
Non Victorius est exiguis versibus, aut lyræ
Aptandus tenui. Vester amat Phœbus eum, neque
Ulli plura bonum munifica crediderim manu
Largitum: uber enim sicut ager, ruraque pampino
Mitis florida Iacchi, & Bromio, & frugibus oppida
Circum plena hilarant; muneribus dives Apollinis
Etruscos populos ingenii fruge bona bonus
Ille enutrit alens. Sic senior vertice Pelii
Olim Phyllirides frondifero semifer uberi
Grajos nobilium seminio dicitur artium
Ditasse. Ille dies e medio tollere qui potest
Ritu Cecropio scripta tibi clara volumina,

Vi-

Victori, eripiet roriferis sidera noctibus;
Idem subtrahet & piscibus, idem æquora nantibus.
Contages populi te tetigit lurida morbidi
Nunquam, te ambitio curriculum prætereuntium
Obliquis oculis aspiciens, nec pepulit; neque
Illi roboris hoc attribuit Jupiter, ut sacrum
Phœbo discutiens commoveat pectus, originem
A Cæo licet, & Porphyrione a valido trahat
Conatis solium Cælicolum scandere fratribus.
Non res, cui cumulus semper abest, cunctave metiens
Aurum te pupugit: te nitidum Musa salubribus
Fontis Castalii lavit aquis candida: tu mea
Es lumen patriæ percelebris: sat mihi fructuum
Ignava hæc tulerint exsilia in montibus asperis
Quæsita, argueris desidiæ ni tibi debitum
Carmen, nive inopis quod citharæ dinumerem modos,
Acceptum id mihi te ferre neges, jureque respuas.

O Quæ terrificos vicina e turre cietis
Tot nocte æra sonos tinnula, totque die;
Si mihi venturæ noctis dormire licebit
Per tot tinnitus particulam misero;
Nec cum defessos jam jam continget ocellos,
Vos metuet subito, diffugietque sopor:
Ipse ego cras vobis ultro tortique rudentis
Spiras, & firmo e robore fulcra dabo;
Tutius ut sonitu boreamque lacessere sævo
Possitis posthac, & maria, & tonitrus.

CUm cinctum nimbis, & nigra nube sedentem
Deficient olim flammea tela Jovem:
Cum sueta in pontum plenis decurrere ripis
Præcipitem sistent flumina prona pedem:
Fluctibus & raucis Siculum pertundere litus
Ionii cum jam desinet unda Maris:
Tunc quoque vicinis suspensa in turribus æra
Cessabunt bombos edere raucisonos.

Cum Mare nec fremitus edet, nec sibila venti,
Nec nimbi, abruptis nubibus igne, sonum:
Et cum nubigenæ Thaumantidis ora, sinumque
Deficiet croceus, purpureusque color:
Cum Pontum nitidi pisces, cum litora picta
Conchæ, cum densum deseret umbra nemus:
Turre tua tunc, Corneli dulcissime, raucos
Tinnula cessabunt æra ciere sonos.

Ad Germanos.

Quod vos apud, Germaniæ humanissima
Gens, culpor, atque turpioris flagitii
Ornasse dicor, nescio quid, laudibus,
Impuro id est ab homine confictum, & levi:
Testisque tellus omnis est mihi Itala,
Tantum me ab omni abesse turpitudine,
Quantum ille ab omni laude semper abfuit.
Annis abhinc triginta, & amplius, scio,
Nonnulla me fortasse non castissimis
Lusisse versibus; quod ætas tunc mea
Rerum me adegit inscia, & semper jocis
Licentius gavisa, concessu omnium,
Juventa: quod fecere, & alii item boni.
At nunc abit juventa, lusus permanet;
Et carmini illi nomen adscribunt meum
Idem, quod ante erat, nec adscribunt diem
Eandem, erat quæ, quando id olim lusimus:
Sed quod puer peccavit, accusant senem.
Verum hoc utut tamen sit, obscæni nihil
Scripsisse me scitote: namque tunc quoque
Festiva nos a turpibus secrevimus,
A mollibusque impura; cumque versibus
Laudavimus Furnum, aud mares laudavimus
(Quod ille ait per maximam calumniam)
Sed feminas plane, ut videre carmine
Ex ipso adhuc potestis; atque moribus,
Industria, pudore, continentia

La-

Lasciviam nos carminis correximus
Illius, emendavimusque seriis
Jocos, boni quod literis quam plurimi
Testantur, inter quos senex ille optimus
Est Bembus: is me versibus lectissimis
Ornavit, is pedestribus sermonibus,
Cum maxima esset dignitate praditus,
Et splendide habitare in mea dixit domo
Virtutem, homo gravis, senectute ultima.
Eburnea tu, Flamini, me concinis
Lyra, & Libellos dicis aureos meos.
Victoriusque candidus me laudibus
Complexus omnibus, vereri vos vetat
Quid turpe de me. Non ego possum infici
Calumniæ caligine ulla turbida,
Quando tuetur fama me consentiens,
Constansque vatum, totaque testimonio
Et acta pure vita luce in urbium
Clarissimarum. Diligit me civitas
Beata Venetum, ut diligit cives suos.
Quid, clariorem habere quod me neminem
Se dictitat flos Patria urbium mea?
Quid nobile oppidum Bononiæ, artium
Caussa bonarum, cognitum vobis quoque?
Exquiritote, amabo vos, quid sentiat
De me: mea illa civitas nutrix fuit:
Namque erudivit illa nos a parvulis.
Quid ipsa Roma? Prædicanti ignoscite
De me mihi: non tota nos complectitur
Amore, mater liberos uti sinu
Complexa gaudet? Quare habere transfugæ
De me fidem nolite perditissimo:
Sed enecate in dies magis siti,
Pædoribusque, & esuritionibus:
Quod belle adhuc fecisse vos existimo,
Virtute Natio, & fide, atque industria,
Et literis clara, ingenique gloria.

Car-

Carmina nonnulla, quæ JOANNI CASÆ tribuuntur, & in Florentina editione suo loco poni nequiverunt, quia serius missa, hic apte subjiciuntur. Cujusmodi illa sint, & quantum ipsis tribui debeat statuere, id Lectorum judicio committitur.

IN PSALMUM CIII.

PLaude, Anime, Domino. Quam tua est, Deus meus,
Evecta in altum gloria!
Laudem, & decorem indutus, & clarissimo es,
Ut veste, amictus lumine.
Tu extendis, ut tentorium, Cæli plagas;
Aquisque summa ejus tegis.
Tu nube, ceu curru, uteris. Tu præpetes
Inambulas ventos super.
Mentes solutas, igne radiantes choros
Tibi administros comparas.
Tu brutam humum firmissimas super bases
In tempus æternum locas.
Hanc vastus humor, tanquam amictus, obtegit.
Insederint jugis aquæ;
Si tu increpes, refugerint, vocis tuæ
Tonitruo perterritæ.
Montes supini, concavæ valles, eo,
Quem statuis, hæserunt loco.
Tu terminos immobiles figis Mari,
Ne fluctibus Terram obruat.
Tu emittis in convallibus fontes vagos
Media inter ima montium.
Huc se se agrestes conferunt potum feræ:
Sitim hinc Onagri temperant.
Aëriæ aves in editis agunt locis,
Per saxa, qua rivi strepunt.
Superne montes irrigas. Opera tua,
Tellus repletur ubere.

Fæ-

Digitized by Google

Fœnum pecoribus, multiplex herbæ genus,
Obsequium ad humanum, creas.
Frumenta terra educis, & mortalia
Quod corda vinum mulceat.
Et ora olivum læta reddens unguine,
Ut panis intus roborat.
Alis alta campis robora, & Libani arduas,
Quas ipse sevisti, cedros;
Passerculi illic nidulantur: & vaga
Abies domus Ciconiæ est.
Dant tuta Cervis lustra montes editi;
Cuniculis cavi specus.
Dirimenda Lunam tu creasti ad tempora:
Sol novit occasum suum.
Tenebras parasti, unde exstitit nox, confragas
Qua permeant silvas feræ,
Scymni Leonum in prædam hiantes, ut suam
Sibi a Deo escam quæritent.
Orto vicissim Sole, turmatim sua
Conduntur in cubilia.
Tum vero ad artes, atque culturam soli
Homines diurnam prodeunt.
Quanta opera, Domine, sunt tua! Omnia affabre.
Plena opibus est Tellus tuis.
Magnum hoc Mare, immensisque tractibus patens,
Vi piscium innumera scatet:
Insunt pusilla animantia, insunt grandia;
Illac carinæ permeant.
Inusitata vastitate belluam
Finxisti, ut illic luderet.
Hæc cuncta ab uno te expetunt, suo sibi
Ut tempore escam præbeas.
Te dante capiunt, te manum ditem tuam
Laxante, complentur bonis.
Vultum tuum si avertis, hærent; spiritum
Si iis adimis, in cinerem fluunt.
Afflante rursum spiritu exsistent tuo;

Fa-

Digitized by Google

Faciemque renovabis soli.
Domini perennet gloria: ipse fabrica
Se Dominus oblectet sua,
Labefacta cujus Terra conspectu tremit,
Montesque tacti fumigant.
Cantabo Domino vitam in omnem; quandiu
Fuero, Deo psallam meo.
Oratio illi grata sit, quæso, mea.
Dominus meum sit gaudium.
Tollantur e terra impii, ut ne sint quidem.
At tu, Anime, Domino plaudito.

Venetiarum Laus.

Ante alias, quas Terra colit, quas alluit Æquor,
Quasque Polo videt ex alto Sol aureus urbes,
Urbs Venetum mediis pulcherrima surgit ab undis,
Regia Neptuni, statio dulcissima Nymphis,
Humida cui Thetis assurgit, & arida Tellus.
Illa cavo fundata Mari, caput ardua Cœlo
Molibus insanis, & celsis turribus æquat
Mœnia, quæ tutos, & propugnacula reddant
Indigenas: stant Templa urbem cingentia circum,
Summo erecta Deo, Divumque, hominumque Parenti,
Omnia, & una omnes sub relligione per annos.
Illa loci munita situ, Terraque, Marique
Imminet, & lentis Orbem moderatur habenis:
Namque opibus pollens terrestribus, imperat undis;
Undarumque animos mollit, Pelagique furorem;
Et stans mole sua, suspenso cærula nutu
Regna premit, Pontique immensum temperat æquor.
Classe potens, Nerei conjux, Regina profundi
Puppe sedet celsa, & ventorum flamina longe
Observans, summa cum majestate minatur
Gentibus, & trepida formidine litora complet,
Et quatit assiduis totum terroribus Orbem;
Fortunata, Deumque Italis data numine regnis.

Illa

Illa eadem se laude nova super æthera tollit.
Ex illo, quo Terra die septa aëre pendet,
Non fuit in latis Res unquam publica terris;
Nec Regnum, quod perpetua ditione tot annos
Floruerit, dederitque suas sua jura per urbes:
Jam tempestates, jam dura pericula passa est;
Non unquam submersa tamen; nunc altior auras
Carpit, & invicta sulcat freta vasta carina,
Contemnens imbres pariter, ventosque furentes.
Et jam tempus erit, tantæ quo viribus Urbis
Parebunt terræque omnes, undæque repostæ:
Sic Genius, sic Fata loci, sic Numina mandant,
Sic & bellandi poscunt, populosque regendi,
Quas clari retinent artes Civesque, Patresque,
Ipsis ingenio Djs immortalibus æqui.

Ad Pompilium Amasæum.

NE Tu immerentes, ne muliebribus
Manes paternos urge ululatibus,
Neu tinge dulcem, qua fruuntur,
Ambrosiam lacrimis amaris,
Amice. Vixit non ita Romulus,
Ut jure luctus, vel querimonia
Post funus illum subsequatur,
Dura velut mala contigissent
Vita cadenti. Respice, respice,
Qua mente virtus sit patris inclyta
Latura natum sic remissum, &
Turpiter in lacrimis jacentem.
Idem tribunal nos manet, urnaque
Omnes. Beatus quem minimæ premunt
Culpæ. Absolutum & rite Judex
Mittit ad Elysiam quietem:
Qua dum ille lætus perfruitur, Deos
Frustra lacessis fractus, & impotens;
Et voce compellas acerba

Fata tuis inimica votis.
Non Dis amicum est, optime Pompili,
Ut quicquid illis est placitum semel
Nos improbemus; non ea nos
Lege putres capit ima Tellus.
Scelus nefandum cæca Promethei
Aggressa mens est, dum nova corpora
Effingit ex limo, minaci
Jupiter ore, fremensque dixit:
At non inultum: dira necessitas
Armata vinclis, & jugo aheneo
Instabit illis, sive sceptra,
Sive graves tulerint ligones:
Nec Lethi aduncas effugient manus
Collo imminentis, sive perambulent
Telluris oras, sive turgens
Per mare, navim agitante vento.
Hæc ille, jurans per Stygios lacus,
Futura dixit: frustra igitur ferox
Quæris reluctari Deorum,
Quæ melius patiare, jussis.

Eloquentiæ laudes.

Ad Cornelium Mussium Episc. Biront.

NOn marmor Parium, non ebur Indicum,
Nec quicquid Lybicis conditur horreis,
Non auri rutilans lamina, clavibus
Asservata tenacibus,
Cornelj, Superum nos rapit ad choros,
Aut miscet liquidi pocula nectaris,
Idæus juvenis qualia dat Jovi,
Flavescente nitens coma.
Fortunæ siquidem munera barbaræ,
Ut gliscens pelago Carpathio Notus,
Ignavos animos ocyus obruunt,

For-

Fortes disjiciunt ita,
Vt nunquam a tumidis fluctibus enatent:
Non si Peliacæ præsidio ratis
Nitantur, potuit quæ mare turgidum, &
Robur vincere Colchicum.
Sed quæ nos beat, est divitis ingenj
Vena, & posse graves pectoris edere
Partus, Mercurio dextro, & in omnium
Mentes non sine Gratiis
Furtim mellifluos serpere rivulos.
His olim rigidos artibus Orpheus
Demulsit lapides, & docuit feras
Junctas ludere quercubus.
His & Thebaicæ conditor arcis est
Dictus, qui ad strepitum ducere tibiæ,
Atque Vrbis potuit saxa sequentia
Circum ponere mœnia.
His Heros Pylius corda potentium
Inflammata Ducum, fata sub Ilii
Sedabat, quoties dissidio gravi
Inter se, ut maris æquora,
Certabant, Zephyris acta, reflantibus
Euris. His te, ut olorem prope cernimus
Linquentem fluvii prata Caystrii,
Verno tempore, lucida
Pennis præpetibus tangere sidera,
Et dulci sonitu magna palatia
Perreptare Deum, sive tu ab arduis
Vibras fulmina pulpitis
Verborum, & stupidis auribus ingeris
Temet; sive agili mente sacros choros
Divorum penetras, sanctaque Numina,
Et mysteria non prius
Sic expressa, stylo non homini dato,
Nec quali manus est usa Promethei,
Ignem quæ ætheriis sedibus abstulit,
Hic mortalibus exprimis.

Tanti est vis animi, & spiritus igneus,
Quo nil Dj melius, nilque salubrius
Concessere homini; stet modo, nec nimis
Audax mole ruat sua.

Ad Galeatium Florimontium.

EX animo, Galatee tuis suavissime chartis
Gratulor, & longum victuras auguror ævum:
Nam tractant de virtute, & de moribus almis,
Sermone egregio, ampullis, nugisque relictis,
Queis aliquis fretus, tumidusque, audaxque juventa
Pervolitat titulos, veterumque excerpta Sophorum;
Cumque aud percipiat quicquam, improbat omnia demens,
Et libros facit ipse novos opprobria secli.
Tu vero, Galatee alba venerande senecta,
Quæ tecum ipse diu versasti pectore in imo,
Assiduo studio prisca exemplaria volvens,
Nunc promis tandem, atque in librum digeris aureum,
Quem docti plausu excipiunt, releguntque libenter;
Præcipue magnus Polus, quo doctior alter
Non est, aut melior, nec erit tempore longo.
Ipse tuo Polus jusso, Galatee, libello
Ad mensam recitari, in Cælum laudibus effert.
Ergo jure tibi, atque tuis, Pater optime, chartis
Gratulor, & longum victuras auguror ævum;
Cumque illis nomenque tuum, & tua gloria vivet.

SI quis, Olympiacæ miratus dona palæstræ,
Alipedi contendat equo, celerique quadriga
Declinet metæ compendia doctus habenis;
Vel juvet immani potius decernere cæstu;
Vel collimet avi; rapidis vel cursibus Euros
Provocet; aut volucri spumantia marmora cymba
Pervolet; aut audax fulva luctetur arena:
Dulce illi est viridi redimitum tempora oliva
Efferri populi tergis, plenoque theatro,

Si victor super astra volet rumore secundo.
Si clypeos tractare libet; si Martis amore
Incensus, rapiaris equo per tela, per ignes,
Per densas acies, Getulis qualis in arvis
Impavidus fremit ore leo, ferrataque vasto
Agmina venantum aggreditur, frangitque cruentus,
Excutiens cervice comas, hostilia tela:
Dulce est post cædes, capitis post mille pericla,
Post ferro domitas acies, populosque rebelles,
Quadrijugo curru gemmis spectandus, & ostro
Per populi plausum roratis undique nimbis
Florum, si scandas Tarpejas victor in arces;
Si videas duci, demissa fronte, Tyrannos
Ante tuum currum, populoque undante, quadrigæ
Segnius ire rotas, & equos consistere turba,
Armorumque strues, victoque ex hoste tropæa.
Si cui pacato risit Sapientia vultu,
Illius & doctos si non expalluit haustus,
Dulce est occultas rerum cognoscere caussas;
Qua coëant elementa fide, qua sidera lege
Æternis defixa globis immota pererrent;
Quæ vigil ætherios concinnet cura rotatus,
Temperet assiduis, & decedentia certis
Tempora momentis, Solis, Lunæque labores;
Quo latices veniant fonte, & cur flamina volvant
In mare præcipites undas; quo carcere clausa
Sollicitent Pontum; teretes qua grandinis orbes
Parte Poli crescant, rores, gelidæque pruinæ.
Quid referam quantos accendit laudis amores,
Palladias rixas ubi miscuit æmulus ardor?
Siquem blanda juvat docilis facundia linguæ,
Magna parens Latiæque Togæ, mitisque Senatus,
Seu libet ætherii laudes extollere civis;
Seu libet audentes lingua terrere minaci,
Et rapidas, fonti, puroque simillimus amni,
Mulcere eloquio commoti pectoris iras:
Dulce est suspensas mentes, lacrimisque rigantum

Ora

Ora videre virum, fixumque in corde dolorem:
Aut si Pegaseis liquidas e fontibus undas
Hauriat, & plenum Dircæi flumen Oloris
Ebibat, aut latices melior qua Mincius errat.

. . . .

Ad Apollinem.

Ode,

Quam Ranutius Gherius, paucis immutatis, tribuit Hyppolito Capilupo.

O Jovis Magni soboles, decusque,
Crineque intonso, & pharetra superbe,
Applices aures precibus benignas,
Pulcher Apollo.
Arte tu sanas medicus salubri
Corporum morbos; tibi nota quæque est
Herba; tu sortes regis, ac futura
Præcinis augur.
Tuque, dum longe jacularis arcu,
Territas Divos, Hominumque cœtus,
At tuæ Matris tacitam pererrant
Gaudia mentem.
Tu novem Cœli moderaris orbes,
Siderum Princeps, obiensque circum
Et mare, & terras, nitidoque Olympum
Lumine lustras.
Sic novem præstans cithara Camenis,
Dum vagis plaudunt pedibus choreas,
Dulcia æterno modulata plectro
Carmina dicis.
Sic refers, nigraque diem relatum
Nocte celas, scilicet ut quiescat
Fessa mens curis hominum, & diurno
Membra labore.
Tum tuis contra radiis refulgens

Can-

Candidam Lunam mediis tenebris
Luce perfundis; nitet illa gaudens,
Splendet & una.
Lenta per te pampineis racemis
Vva dependens coquitur, rubetque
Purpuræ certans; tibi plurimum ipse
Debet Iacchus.
Quæque mortales miseros aratro
Prima defixo docuit movere
Arva, & immensi dare spem laboris
Semina sulcis.
Concipit per te genitale semen
Terra, mox alvum gravidam relaxans
Parturit fruges, variosque flores
Feta ministrat.
Hoc sciens a te gravidas aristas
Expetit multis precibus colonus,
Vt queat natos teneros, senemque
Pascere matrem.
Supplices audi miseros agrestes,
Ne fame hen dira pereant, situque
Horreat campus, penitusque cesset
Fructus aratri.
Tu quoque in Thracas metuendus arcu
Bella age, & morbos procul hac ab urbe,
Vt malis rursus redeant fugatis
Tempora in aurum.
Imminet pestis Latio, & ruina:
En ferus Mavors ruit huc cruore
Italo aspersus, nisi nos ab alto
Aspicis æquus.
Eripe e tanto Italiam periclo;
Julium serva innumeros in annos,
Cui data est rerum merito sacrarum
Summa potestas.
Huc ades lauro caput implicatus;
Nos tibi sacras statuemus aras

Com-

Compotes voti, dabimusque sanctos
Thuris honores.
Taurus & lento redimitus auro;
Cui modo erumpit tibi fronte cornu;
Pastus & campis Latiis nitentes
Imbuet aras.

F I N I S.

DE OFFICIIS INTER POTENTIORES, ET TENUIORES AMICOS.

Digitized by Google

Digitized by Google

DE OFFICIIS INTER POTENTIORES, ET TENUIORES AMICOS.

MAGNA omnino veteres, diuturnaque moleſtia caruiſſe mihi videri ſolent, qui non, quo modo nobis fere inſtitutum eſt, ingenuos homines, ſed plane ſervos in famulatu habuerint, quorum ad victum, cultumque, & cæteras vitæ opportunitates, opera, ac miniſterio uterentur. Nam cum hominis natura celſa, amplaque, & erecta ſit, longeque ad imperandum magis, quam ad parendum accommodata; in eam vigentem, atque integram herile imperium, quod nos facimus, exercere qui volunt, ii moleſtum negotium, atque odioſum aggrediuntur. Itaque veteribus in edomitos jam, & quaſi manſuefactos, quippe quos prius aut compedes, ergaſtulumque, aut a pueritia uſque captivus animus enervaſſet, atque emolliſſet, neque difficilis, opinor, neque injucunda dominatio fuit. Nobis contra cum robuſtis, valentibuſque,

Digitized by Google

& tanquam adhuc feris res eſt; qui & propter naturæ ſpiritus dominatum aſpernantur, & oderunt, & propter libertatem dominis etiam reſiſtunt; rationem quidem dominationis, iniquius interdum, ſæpe tamen jure, ab ipſis heris requirunt, & repetunt. Ex quo querelarum, expoſtulationum, litium plena ſunt omnia. Sic enim eſt profecto: nam injuſti rerum noſtrarum ratiocinatores ſumus, ac cum ſua quiſque, quam alius, æque bona nimio carius æſtimet, eoque plus in omni ratione ferat expenſum, quam acceptum referat, res convenire non poteſt. Hinc acerba illa ſane querimonia, atque exprobratio: Ego me domi tuæ contrivi: contraque: Ego te ſuſtentavi, alui, in honore habui. Quam quidem inter homines controverſiam, quodque diſſidium, ut, quantum eſt in nobis, ſedemus, & componamus, a nobis, hoc eſt ab hominis officio, minime duximus eſſe alienum. Quamobrem, cum in eam cogitationem ſæpenumero incumberem, præcepta quædam, & tanquam artem de neceſſitudine, & communione ea, quæ potentes inter, ac tenuiores conjugatur, quæque ab ea re, quam imitari plurimum viſa eſt, ſervitutis acerbum ſane nomen invenit, degenda compoſui, eamque literis mandare inſtitui; ut labore noſtro, ſi modo quod cupiebamus, aliqua ex parte aſſequuti ſumus, normam utrique haberent, ad quam dirigere ſi ſe vellent, iis commoditatibus, propter quas eam conjunctionem, quæ ſane una omnium maxime turbulenta videtur, copulaſſent, placide, tranquilleque fruerentur.

Quoniam igitur communionis, ſocietatiſque unius cujuſdam inter homines præcepta tradimus (plures autem ſunt hominibus inter ipſos, & variæ communitatum ſpecies, quarum aliud aliis propoſitum ſit) principio hæc ipſa, de qua ſit nobis hoc tempore explicandum, ſecerni a cæteris, ſejungique debet; ut, quamquam de omnibus quædam communiter præcipi ſoleant, quæ ad uberiorem quandam, ampliorem que artem pertinent; tamen, quoniam hujus quoque generis ſeparatim præceptiones ſunt, eæ a nobis diſtincte, dilucideque exponantur. In omni itaque ſocietate vincienda, aut voluptatis dulcedine, fruendæque jucunditatis ſtudio homines ducuntur; aut rerum, quibus utuntur, facultatem, potentiam, opes, & copias, cæteraque id genus adipiſci, tuerique, aut etiam adaugere volunt, quæ omnia in rationem utilitatis cadunt; aut honeſti, rectique, ac decori pulchritudine, & ſplendore excitati, illectique rapiuntur. Ac priori quidem in genere (exemplis enim res fiet apertior) libidinoſi amores ſunt, & quæ deliciæ appellantur, cæteraque ejuſdem modi. Utilitatis autem genus latiſſime fuſum eſt: continet enim Rempublicam primum univerſam, deinde ſingulas fere Civitatis partes: nam inita eſt civibus communiter inter ipſos

ſocie-

Digitized by Google

ſocietas eam ob cauſſam, ut congregati, ſalvi, incolumeſque eſſe poſſint; tum multæ quæſtus, lucrique cauſſa communiones ſunt privatim contractæ. Tertium autem genus amicitiam complectitur, non hanc popularem, ſed illam bonorum; cum ſcilicet honeſtum, laudabile, decorum, non emolumento captans aliquo, ſed ſua ipſum vi, ac dignitate inductos homines virtutis amantes conjunxit arcte, atque devinxit. Tenuiores autem homines cum ſe ad Principum Civitatis amicitiam applicant; contraque clari, potentes, opulenti cum obſcuros, infirmos, exiles in contubernium, ac familiaritatem recipiunt, neutri fere honeſtatis decorem conſectari, ac ne attendere quidem videntur, ſed utilitatem modo, aut voluptatem ſequi. Id ex eo intelligere licet, quod neque illi bonos quoſdam viros; juſtoſve, aut fortes, ac moderatos, quibus inſerviant, ſed gratioſos, ac locupletes, ſi utrumvis liceat, delegerint; & fortunis ditati, confeſtim, tanquam id operis habuerint, diſcedunt, aut certe cupiunt: atque hi rurſum laborioſum quemlibet, aut induſtrium, & ſolertem, frugique exquirunt, eoſque inſigniori aliqua virtute præſtantibus longe præferunt. Quare, quæ de vera illa, & germana amicitia præcipiuntur, cum morum ſimilitudo, & convenientia bonorum animos ſtabili quodam amore, & caritate devinxit, huic neceſſitudini convenire non poterunt: diverſorum enim generum eædem præceptiones eſſe non poſſunt; neque vero eadem eſſe genera, quorum exitus, fineſque diverſi ſunt. Atque alia eſt etiam humanarum ſocietatum diviſio: nam aut pares inter ſe copulantur, quales fratrum conjunctiones ſunt; aut diſpares, cujuſmodi parentum eſt, ac liberorum inter ipſos communitas. Permultum vero refert ad inveniendi officii rationem, utro quis in genere eam, qua de agimus, neceſſitudinem conſtituerit, quamquam in promtu id quidem eſt: ambigi enim non poteſt, quin ad poſterius referatur. Sed cum fere conſtet, diſpares hoc amicitiæ genere copulari, illud parum percipiunt, aut certe non ſatis conſtanter ad extremum uſque retinent. Stabiliendum eſt enim, firmandumque quid ſit illud, cujus præſtantia princeps in hac neceſſitudine, & tanquam herus cernatur, ne vagari, errareque hujus ignoratione cogamur. Principem igitur locum non, ut pleriſque in rebus, ita hoc in genere, doctrina, nec ætas, nec nobilitas, nec vero virtus obtinet; ſed pecunia modo, & dignitas, & potentia dominatur. Atque hæc quidem ut concurrant omnia, optabile eſt; ſin minus, vel uni deſerviendum eſt. Satis eſt autem ad hoc argumenti, quod ſæpe unius converſione fortunæ ratio omnis amicitiæ commutatur, multique cum iis, quibus diu tanquam præfuerint, non modo exæquantur, ſed etiam iis ipſis efficiuntur humiliores, a quibuſque an-

tea

tea coli soliti sint, eosdem aut pecunia auctos, aut honoribus amplificatos contra ipsi reverentur, atque observant. Quomobrem sit hoc cæterarum communionum, siquibus ita videtur, præscriptum, & tanquam formula, ut, quod in unoquoque boni sit, subductum habeant; ac tantidem se quisque faciat, quanti sit, tantidemque ab amico æstimari se vel postulet, vel patiatur. Nobis autem alio quodam modo rationem institutam esse intelligendum est: plerosque enim fallit, quorum est error tollendus, ne, quod faciunt, turbent omnia. Cum igitur ratiocinabuntur, meminerint adnumerari, appendique par esse non omnia, sed pecuniam modo, atque potentiam; quando ea est hæc societas conditione contracta, ut potentibus, ut locupletibus propter id ipsum, quod opulenti sunt, tribuantur omnia. Quare qui sese paupertatem ferre posse non tam negant, quam re ipsa ostendunt, quibus quæsito opus est, quique aliena egere se fatentur potentia, desinant molesti esse; neque ingenium, aut nobilitatem, aut doctrinam, quibus rebus, quamquam pretiosæ alioqui sane sunt, ne ipsi quidem magnopere confidunt, magnum quoddam pondus habere postulent, ut comparari se propterea, quod iis instructi sint, superioribus, aut etiam anteferri putent oportere. At vir ego, inquit, sum melior, eruditior, nobilior; una modo re inferior, quæ ipsa non in virtute posita est, sed ex fortuna pendet. Sit ita sane: mitto enim, quod plerumque nimium semetipsos diligunt, nimium amplexantur; sed, ut ita sit, tenendum tamen illud, nihil in hac communione relictum esse iis rebus, quas illi commemorant, loci: principem esse pecuniam, imperium obtinere potentiam placuit: accepta semel conditio est, quæ aut tunc recusanda fuit, cum ferebatur, aut ne nunc quidem improbanda. Fuit olim apud Æthiopas lex, ut eum regem facerent, qui procerissimus reperiretur. Num igitur philosophus, brevis si forte fuerit, atque Æthiopiæ regnum affectet, non ea lege puniendus sit? Atqui Sapientia proceritati, omnique corporis staturæ longe antecellit: nemo negat id quidem; sed ea tamen Æthiopes lege vivunt, quam violare sit nefas: sic nos eam servare legem debemus, quam nobis, quasi populo, usus, vitaque communis promulgavit, & tanquam suasit, quamque adeo ipsi sanximus.

Tantum enim abest, ut quicquam adscribendum cuiquam sit, præter id, cujus haberi semel rationem placuerit, ut sæpe id ipsum, adjectis iis, quæ plurimi alioqui sunt, vilius efficiatur: ut meretrix pudore deterior est: ad quæstum enim ejus æstimatio refertur, quem pudor, quamquam laudabilis ipse per se, tamen imminuit; petulantia vero, tametsi sua ipsa vi, naturaque turpis, auget. Neque vero aliam ob caus-

caussam quibusdam in civitatibus institutum est, ut eximia quadam virtute cives, populi arbitrio, innocentes relegarentur; isque mos ab Aristotele, quanto, qualique philosopho? non admodum improbatur, nisi, quod cum una æquabilitate res eorum publica contineretur, omne quod emineret, cujuscunque tandem id modi esset, amputandum, & tanquam complanandum censebant; ut ne virtuti quidem, se se nimium attollenti, parcerent. Quare divitiæ tantum, atque opes in ea re censenda, atque æstimanda ponderentur, quibus semel principatus, & dominatio data est; reliqua circumcidantur: his se virtus, nobilitas, doctrina submittat: hoc qui recusant (magnus est autem numerus) seditiosi ut in Republica cives, sic in amicitia turbulenti existimandi sunt. Vinciuntur igitur necessitudine hac longe potentia, ac divitiis dispares: vinculum autem est non caritas, sed utilitas: ex quo illud conficitur, quod antea quoque dictum est a me, errare eos, qui hanc necessitudinem veræ illius, justæque amicitiæ legibus temperari putant. Nam hoc quoque genus importunum est, magnam quandam, æquabilemque benevolentiam, atque ardorem amoris requirentium: distinguenda sunt enim necessitudinum genera, ne temere omnia ab omnibus exspectentur: quibus enim sua cuique privatim utilitas proposita pene ex conventu sit, eos nostra caussa tantum velle putare, ut alienum commodum anteferant suo, temere optantis est, non considerate judicantis. Neque vero eadem utriusque proposita utilitas est: sed operam, atque obsequium a tenuioribus potentes expetunt; inopes contra a divitibus, atque honoratis pecuniam, aut dignitatem: illi enim, utpote divitiis affluentes, nullum sequuntur emolumentum; sed id modo attendunt, quod eam sibi conjunctionem ad dignitatis splendorem honorificam, ad victum autem, cultumque, atque res gerendas, cum jucundam, tum vero multis sane locis peropportunam esse intelligunt. Inferiores autem propter paupertatem, atque inopiam, pecuniæ fructum, aut dignitatem quærunt: tum propter imbecillitatem factiosos, opulentosque amicos sibi, tanquam adminiculum, parant. Quibus ita constitutis, quoniam expedit cum unaquaque in re eum nos bene cognitum habere, quicum negotium nobis futurum sit, tum in hujusmodi necessitudine vel in primis refert, non ignota nobis esse eorum, quibuscum vivimus, studia, & voluntates, ut vel ad eas nos dirigamus, vel rem totam, si modo fieri possit, repudiemus; operæ pretium est, locupletum, ac potentium, contraque tenuium, atque inopum naturam, & tanquam formam quandam, & speciem, quoad possumus, investigare, in medioque ponere. Neque vero exquisitam quandam ad rationem exigi hæc a nobis debebunt; quoniam nec omnibus

æque

neque in rebus subtilitas quærenda est, nec vero postulandum, ut pressius agatur, quam ipsarum, quæ subjectæ sunt, rerum vis, & natura patiatur. Ac locupletes quidem ita fere sunt morati, ut superbia, & fastidio efferantur: perinde enim affecti vivunt, quasi bonis omnibus affluant. Et quoniam, quanti unumquodque sit, æstimari fere nummis soleat, eaque ratione argento venire omnia, quia eo ipsi abundent, omnium penes se rerum pretium esse opinantur, itaque beati sibi videntur. Ad hoc accedit, quod homines magnam partem in re facienda, atque exaggeranda occupatos, divitiisque inhiantes vident: quare illarum possessione, tanquam excellenti inter homines bono quodam, quod unum expetant, quodque admirentur omnes, ipsi gloriantur; reliquos autem despiciunt, nec homines putant. Quæ quidem arrogantia, insolentiaque ea quoque re augetur plurimum, neque adeo immerito, quod multos multa locupletem rogare necesse est; tum arbitrantur, sese dignos esse dominatu: propter copias enim, quibus ipsi affatim præditi sunt, dominationem, regnumque expeti putant. Gloriosæ itaque, atque insolentes divitiæ sunt; eædem petulantiam habent, superbiæ comitem: difficile est enim, nisi si forte ratio adsit, prudentiaque, secundo Fortunæ cursu non auferri. Eorundem est diffluere luxuria: nam & delicati, mollesque sunt, & copiarum ostentatione beati videri volunt. Ad summam stulta pecunia est, sed fortunata, & felix. Præterea autem multo hæc sunt eadem novis in divitiis deteriora, quam in veteribus vitia: repente enim divites facti sunt, abundandi, ut ita dixerim, imperiti, ut plerique Romæ. In quo si qui fortasse fuerint, qui detrahi sibi a nobis querantur, ii meminisse debebunt, non hunc nobis de hominibus, sed ipsa de re institutum esse sermonem. Potentium autem mores partim cum locupletum natura, & consuetudine congruunt, partim aliquanto sunt etiam probiores: nam & honorum studium in his est, & animus virilis, atque ad agendum promtus: præbet enim potentia facultatem; & propter dignitatem gravitas quædam inest. Ac de locupletum quidem, ac potentium moribus hactenus. In paupertate vero, atque inopia omnia iis contraria reperientur. Sic igitur animati erga potentes, & pecuniosos tenues amici esse debebunt, ut illorum incommoda, contumelias, injurias, ineptias non modo facile perferant, sed amanter etiam tegant; eosque, quoad fieri possit, diligant, colant quidem certe omnibus locis, atque observent: diligi enim volunt, propterea quod existimant, a quibus amentur, iisdem se se probari. Itaque cum omnia sibi divites arrogent, amicorum obsequiis, atque observantia magnopere delectantur: sui enim de se judicii habere eos adscriptores putant. Difficile est autem

tem

tem diligere eum, quem non probes: nihiloque factu facilius sic moratos, quemadmodum dictum est, probare; verumtamen, ut ait Tiresias ille,

Quando pauperiem missis ambagibus horres,

devoranda hæc sunt, ferendumque æquo animo, quod corrigere nequeas; præsertim cum non virtute, & probitate hæc necessitudo contineatur, sed emolumentis, & fructu. Stulte igitur faciunt, atque inutiliter, qui tanquam Horatianus Davus, decembri in dominos abutuntur libertate:

Tu, cum sis, quod ego, & fortassis nequior.

Perniciosa enim hæc sunt, præsertim adversus potentiam, superbiamque. Quare non modo dici, proferrique hæc non expedit, sed ne cogitari quidem sine detrimento possunt: retrahunt enim nos ab obsequio, & cultu potentis amici, sine quo contineri necessitudo hæc diutius non potest. Non minus est autem eorum vitium, damnum certe idem, qui de superioribus amicis in omni sermone absentibus detrahunt, eosque, quos revereri, & colere non modo decet, sed etiam fructuosum est, lædunt. Itaque dupliciter accusandi sunt, & quod ab officio recedunt, & quod eorum cum factis minime consentit oratio: cum eo enim re vivunt, quem sermone improbant. Superbi etiam, atque arrogantes monendi sunt, atque, ut ab hoc studio desistant, hortandi: nam nihil obsequio, atque observantiæ tam est adversarium, quam arrogantia. Observamus enim, & colimus, quos insigni aliqua re antecellere nobis putamus: omnia autem sibi qui arrogant, næ illi longe abest, ut cuiquam obsequi velint. Ac sunt omnino quidam nulla de re tam solliciti, quam ut ne cuiquam succumbere, aut quicquam cuiquam concedere videantur. Ii se se inferiores appellari mortis instar putant, pauperiores tantum dici volunt: austeri, tristes, duri, omnia summo jure, severe agentes, atque acerbe: qui si appellentur modo, continuo ad calculos abeant; confestim sua, atque aliena digitis metiantur; rationem subducant, a qua ne punctum quidem cujusquam caussa decedere jus esse arbitrentur. Ii, ut antea dictum est, ad aliud studium traducendi sunt, ne ætatem sollicite, anxieque degant, & ea exacta, frustra, quod nihil processerit, Fortunam, quod facere solent, accusent, cum ipsi in culpa sint. Nobis autem leni homine opus est, molli, flexibilique ingenio prædito, qui & de suo jure decedere didicerit, & parere Fortunæ; idque animo hilari, aut certe æquo facere possit, ut non appareat coactum obsequi: nemo enim, quem colit, illi invitus obtemperat. Quoniam igitur superbiæ occurrendum est; nihil est autem ad eam molliendam, ac demulcendam valentius obser-

Digitized by Google

vantia, atque obſequio; in eo exiles, atque inopes amici elaborare debebunt, ut in ſuperiores omne officium, omnemque cultum conferant: id partim in dictis apparebit, partim in factis. In ſermone igitur, & congreſſionibus non modo comitas, & ſuavitas adhibenda eſt, ſed quædam etiam reverentia: aſſentatio autem, de qua mox dicetur, procul amovenda. Permultum vero id refert: nam neque quicquam eſt, quod tam crebro incidat, quam ut loquamur, & ad conciliandos hominum animos ſumma in oratione vis eſt. Illa igitur primum cautio adhibeatur in verbis, ut ſubmiſſa, ut humilia ſint, ut prope abjecta: blandum enim in ſeculum incidimus, cujus in errore nihil eſt, cur verſari nos cum reliquis pudeat. Contumax eſt non modo monere, ſed etiam conſilium dare; reprehendere vero non ferendum. Longum eſt autem ſingula perſequi, quare genus ipſum indicaſſe ſit, opinor, ſatis. Deinde repugnandum ſiqua in re forte fuerit, ut pedetentim, timideque fiat, & tamen & raro, & non niſi neceſſario: neque enim eſt obſequentis adverſari. Sæpe autem in congreſſionibus, aut in conviviis diſputationes inducuntur incertis, aut ſubtilibus de rebus, in quo docti quidam homines, & ingenioſi facere ſane imprudenter ſolent: arripiunt enim ipſi tanquam ſuo jure ſermonem, obloquuntur, interturbant, pertinaciter reſiſtunt, redarguunt denique, idque acerbe, atque acriter. Non ſunt hæc obſervantiæ, aut obſequii ſigna. At non mea, inquiunt, culpa eſt, quod homo rudis, atque illiteratus, & fortaſſe hebes, de rebus obſcuris, atque involutis balbutiens me laceſſat, irritet, in contentionem vocet, præſertim eam ipſam artem, ad quam diſputatio pertineat, profeſſum. Sed parcendum tamen eſt, quaſique cum amico luctaris, non cum adverſario, non eſt viribus utendum, ſcitum eſt enim in loco cedere, aut ſuccumbere: victoria vero ſæpe perniciem habet. Ex quo vetus illud Νίκη καδμεία. At difficile eſt, inquiunt, præſertim concalefactis jam altercatione animis; tum in eo ipſo, quod profiteamur, cuiquam nos cedere videri, pati non poſſumus. Ego neque hoc diſputo, &, ſi poſtulant, etiam concedo. Illud teneo, atque denuntio, inutile id illis eſſe, plane etiam pernicioſum. Quare ſuperbiam excutiant, animum molliant, aut amicitiam ſe ſe gerere neſcire fateantur. Diligenter etiam caveant, nequando committant, ut cum potenti amico jocari aggrediantur, niſi ab eo ipſo invitati, ac prope juſſi: ineſt enim in joco æquabilitatis ſignificatio, & ſecuritas quædam, qua ſuperbia irritatur. Cavillationem autem, & dicta ſuperiorum, quamquam habebunt ſæpe aculeum, & contumeliam, hilaritate, & lepore excipiant: iracundiam, nequa forte erumpat (effervеſcet enim illa quidem) quam diligentiſſime poterunt, compri-

primant ; ac , ne si acrius quidem pupugit , quicquam mordere audeant : neque enim est obedientis , doloris sui pœnas persequi. Quo autem cuiquam uberius erit ingenium , atque acutius , eo difficilius is præstare hoc poterit : multa enim occurrent salsa , quæ vix reticebit. Estque omnino audquaquam mediocris patientiæ , cum sæpe vapules, telum autem semper teneas , nunquam referire. Sed iracundia tamen perquam diligenter cohibenda est , neque cum superiore , ne justa quidem de caussa , concertandum : nam & victi oderunt , & pares cum discedunt, tamen vinci se putant : itaque alio se se convertunt , & eos, quorum tractata semel læsit asperitas , in posterum non attingunt. Quo autem modo jucunda consuetudine , assiduisque sermonibus , & comitate superbia mollitur ; ita silentio , severitate , & tristitia recrudescit. Tum stultum est , quorum contumelias perpeti necesse habeas, eorum non ferre jocos. Quare ita se se tenues comparare amici debebunt, ut potentis vel immoderatam in jocando licentiam , non modo bonam in partem accipiant , sed etiam , quo familiarius tractentur , habere se gratiam significent. Reliqua vero in vitæ consuetudine ea moderatio adhibeatur , ut in sermone plurimum hilaritatis , plurimum & festivitatis insit , non effusæ ; sed ad voluntatem , nutumque divitis amici omnis oratio temperetur. Tristitia vero , & taciturnitas absit , quæ minime amabiles , & plerumque invisæ , suspectæque sunt : quos enim tristes animadvertunt , iis se suspicantur non satisfacere. Præcidatur etiam loquacitas : est enim reverentis adhibere modum : neque vero sermonem ipsi priores inducant , nisi si forte jussi sint aliquid in medium , consumendi otii caussa , ut fit , proponere : ad superiores enim pertinet indicare , qua potissimum de re velint audire. Neque immerito is arguitur , qui præfestinet , ubi herus adsit , præloqui. Quod autem dictum a me est , procul ex hac consuetudine amovendam assentationem esse, videamus , quam vim habeat. Non sum enim nescius , secus a plerisque solere præcipi , qui cum adulationem unam omnium rerum fructuosissimam esse contendant , facile permultos nominant aud magni pretii homines , qui una assentatione adjuti non modo divitias pararunt , sed ad summos etiam dignitatis gradus irrepserunt. Sed , quamquam ab utilitate profecta hæc ratio est , non debebunt honestatis , & justitiæ oblivisci. Itaque , nequid turpitudinis lucri caussa contrahatur , operam dabunt , tuebunturque justitiam , si non summam illam bonorum , at hanc popularem saltem vulgi : etenim unum pecuniæ fructum sequi si volumus , neque honestatem audimus , eos ipsos superiores amicos spoliemus licet , aut adversariis prodamus. Cavendum est igitur , quamquam ab utilitate profecta hæc ratio est , ne longius si progressi

erimus, justitiæ fines transgrediamur. Quid est autem, quod ab honestate longius absit, quam assentatio, & blanditia? quarum cura, & nutrimentis hominum educentur, sæpe etiam gignantur, & procreentur vitia. Metuet igitur

Scurrantis speciem præbere, professus amicum.

Finitima est autem obsequio blanditia: tum in unaquaque re difficile est statuere quatenus: sunt enim vitia cum virtutibus prope continentia, aut ita certe inter se conjuncta, vix ut appareat commissura. Sed quædam tamen est regula, qua uti qui volent, neque a probitate discedent, & utilitati tamen consulent. Est igitur in congressionibus sermonis quædam temperatio, & modus, quam quidem virtutem, cum ea vocabulo carere videretur, ab amicitia mutuati, φιλίαν Peripatetici nominaverunt; quod ejus compotes, qui sint, talem ad omnem congressum humanitatem, affabilitatemque adhibeant, qualem adhibere inter se amici consueverint. In eo autem posita est, ut neque omnia ad voluntatem loquamur, & petulantia tamen absit, & tristitia, austeritasque vitetur. Ad eam autem mediocrem retinendam permagni refert, quicum loquare, quique ipse sis. Id quale sit, ut pleraque omnia, in iis animadverti maxime potest, qui, longo quodam interjecto tanquam intervallo, inter se distant, ut in parentibus, & liberis, ut in privatis, & iis, qui sunt in magno aliquo imperio: quæ enim in privatum commode dicta existimantur, eadem in Magistratum collata petulantiæ habentur non ferendæ. Ac Parentes quidem objurgare flagitium est, Magistratum nefas, parem vero non dedecet. Hanc in sermone mediocritatem retinere hic noster vel mordicus debebit (lubricus enim locus est) ut neque ad assentationem delabatur, minimeque sit amarus, aut agrestis. Id autem, nisi quid me fallit, ea ratione efficere non incommode poterit, si, quæ superiore in amico probanda erunt, ea & suo loco, & pleniore etiam aliquanto, ut dicitur, ore laudabit, peccata vero non attinget omnino: ad pares enim amicos monitio, atque objurgatio, non ad inferiores pertinet. Qui vero ea laudant, quæ non probant, improbi hominis funguntur officio, & vani, ac fallacis, & fraudulenti. Omnis autem sermo verecundiæ plenus esse debebit; non modo quia sic omnino bene moratos decet, sed quia securitatem etiam petulantia præseferre videtur. Absit igitur obscenitas; tetræ etiam, immundæque res ne appellentur, singulisque cum dictis, tum factis significatio quædam insit, non negligere tenuem amicum, quid de se superior sentiat. Provideant etiam, ut gestus, motus, incessus, status, sessio, accubatio, manus, oculi, vox, non ineptiis modo vacent (est enim id alius cujusdam disciplinæ præcipere) sed

ſed ut reverentiam quandam erga potentem amicum, cultumque indicent. Removeantur igitur cachinni, & clamores, & palæſtrici quidam motus; tum oſcitatio frequens, atque excreatio, reliquaque id genus. Quæ ſoluti, liberique ſunt animi, ad amicorum æquabiles congreſſiones reſerventur. Veſtitus etiam ratio habeatur, ut elegans, ut mundus, ut aptus ſit: volunt enim oſtentatione divitiarum, quemadmodum dictum eſt, beati videri; tum ad luxuriam pertinet, quorum utantur miniſterio, eos non agreſtes, nec ſordidatos habere, ſed elegantes, & ornatos. Quamquam autem in ſermone plurimum cultus, obſervantiaque elucet, permultum tamen etiam in factis apparet. Quamobrem ſuperioribus inferiores præſto ſint, obſequantur, obtemperent, neque re tantum ipſa, ſed etiam ſignificatione quadam, & ſpecie: nihil enim neceſſe eſt tantas amicorum catervas domi alere: ad ſpeciem comparantur, & pompam. Quare ne hæc quidem negligant: adſint, adſtent, ſectentur, aſſiduitatem præſtent, moleſtiam caveant; neque ſic cogitent, non haſce ſibi datas eſſe partes, ſed certum quoddam munus aſſignatum: ſunt enim communes inferiorum omnium amicorum. Qui vero cunctantur, qui tergiverſantur, & ceſſant, pernicioſum genus in hanc communionem inducunt: parce enim, ac reſtricte munus ipſi ſuum cum exſequuntur, potentem amicum prope admonent, ut benignitatem ipſe quoque ſuam contrahat, ac minutatim, exigueque præbeat omnia. In rebus autem gerendis, curandiſque mandatis, primum fides, integritaſque præſtanda eſt, non modo quia decet, rectumque eſt, ſed quia fructuoſum eſt etiam: quos enim fideles experti ſunt, iis ſe ſe totos committunt, & tradunt, eoque bene etiam illis facere coguntur. Deinde cura, & diligentia, & ſolertia, quaſi in re propria adhibeatur, major etiam ſi fieri poſſit, quo difficilior eſt cura rerum alienarum. Sed hæc communia ſocietatum omnium: illud hujus conjunctionis eſt proprium. Neque enim, quod commodiſſimum, aptiſſimumque quaque in re fuerit, ſpectare debebunt, ſed illud modo attendere, quod maxime potenti amico probetur: id, quod una in re notatum, ad reliqua omnia transferri poterit. Qui igitur ullo fere in gradu dignitatis locati ſunt, homines eruditos, atque in ſcribendo exercitatos ſeorſum parant, qui de omnibus rebus, quæcunque inciderint, epiſtolas componant, ut eæ ſuperiorum amicorum nomine reddantur; ii perſæpe ea præcepta ſervantes, quæ magno labore didicerunt, hominibus illiteratis, a politaque, & accurata oratione abhorrentibus ſuas lucubrationes non probant: optima quæque, aptiſſimaque inducuntur: omnia pervertuntur, retexuntur omnia. Quid igitur eſt tui conſilii? Illud ſcilicet Euripidis de Phœniſſis:

Po-

Potentium stultitia perferenda est;
& (quamquam difficile factu est)
Una cum insipientibus desipiendum.

Unam igitur habebunt non scriptorum modo, sed etiam actionum omnium regulam, potentis amici voluntatem, ac judicium; ad eam se formabunt, eaque metientur dicta, factaque omnia: neque vero perpendent, quam recta sit, aut prava, sed tantum elaborabunt, ut eam bene cognitam, observandoque notatam habeant; dabuntque operam, non ut recte, siquid mandatum est, curent, sed ad voluntatem superioris amici apte, atque accommodate. Itaque inferior amicus imperium herile discat, ut quod frons velit, oculi sciant. Hæc fere sunt inferiorum partes, atque officia amicorum, vel stirpes potius quædam, atque initia, e quibus ea orta, ac profecta sunt: expositis enim generibus, singulas tamen secare, ac persequi partes cum infinitum duximus, tum vero etiam minime necessarium. Locupletibus vero, & factiosis multo, ne errent, hujusceemodi præceptiones attentius audiendæ, retinendæque sunt: est enim potentia, nisi siquis artem, hoc est, rationem adhibeat, ipsa per se licentior. Itaque solutam eam, ac liberam paullo si diutius siveris, ubi se corroboravit, exsultat, effrenateque effertur, ac ruit. Quid enim mereat quis, ut nonnullorum, quos significari a me, quam nominari est æquius, immanem, ac barbaram superbiam ferre velit? Qui quidem eo usque sunt odio digni, nihil ut mirum sit, si abjectissimi quoque homines egestatem vel summam perpeti malint, quam eos non modo ferre, sed ne aspicere quidem. At tenues, atque inopes, satis ab ipsa necessitate, quod sui sit officii, admonentur; & siquid tamen peccent, sane haut deesse corrector potest. Statuant igitur divites, se quoque legem tenere; quando patrium etiam jus quibusdam quasi cancellis natura circumscripsit, quos transire nefas, impiumque sit: nec quos fortuna, atque opibus antecunt, eos tanquam desertos omnino, ac neglectos, pro nihilo habeant; nec vero abjectissimum quoddam observantiæ genus, cultumque servitio proximum omnes ab omnibus requirant: dilatantur enim intervalla, contrahunturque, quibus alii alios præcurrunt. Ad eorum igitur magnitudinem, & spatium tenuium officia amicorum referantur: neque enim par est superiorum omnium præstantia. Itaque Deum (plurimum enim inter se distantibus in rebus id, quod monstrare volumus, apparebit maxime) Deum igitur veneramur, & colimus: homo autem paullo locupletior sacrificium sibi quoque ad aram fieri ab inopi amico si postulet, insaniat: nec claros quidem, atque illustres cives pari observantia colimus, ac Persarum Regem. Ut igitur inferioris partes

sunt,

sunt, obsequium ut præstet non gravate, sed libenter, nec semper monitus, sed sæpe ultro; ita superioris contra est officium, eorum sedulitate nec abuti, nec acerbe obsequium exigere, sicque cogitare, amicorum uti se se opera, si non gratuita, at voluntaria, at certe libera, non autem servis imperitare: liberi enim sunt, nec lege tantum (nam id quidem perspicuum est) sed etiam natura, si quidem is natura servus est, cujus unum est, aut certe præcipuum, in corporis, membrorumque usu positum munus; quique ita rationis est particeps, illam ut sensu percipiat, non ea ipse ut præditus sit: ii autem, quos jamdudum inferiores amicos appello, non ut operarii quidam, ac bajuli membrorum robore, ac lacertis, sed potius industria, & ingenio, & rerum usu, animi denique viribus, non corporis commendantur. Liberi igitur sunt: verum consuetudo, atque dicendi mos famulatum, ut antea quoque dictum est, tristi sane verbo, conjunctionis hujus necessitudinem nominavit; sed idem tamen mollivit: etenim vel superiores qui sunt amici apud eos, quos diligunt, quamquam tenues sunt, servitutem servire se se, quia ita mos est dicendi, dicunt; ut jam benevolentiæ id, observantiæque nota, non servitii vocabulum sit. Sed verum investigantes de rebus, opinor, potius, quam de nominibus sollicitos esse oportet. Nam quandiu veteribus servos bella suppeditarunt, nec habere eos lege prohibitum est, nihil magnopere fuit, cur liberorum opera, & ministerio uterentur: itaque nihil mirum, si non suum, propriumque est ei rei vocabulum impositum, quæ fere esset incognita. Ubi vero, & bellica nostris in hominibus frangi virtus cœpta est, atque hominem religionis socium servitute premere impium existimatum; verisimile est, ut infimi initio homines mercedula adducti eum facere quæstum occeperint, ut opulentioribus servorum vice ministrarent; deinde vero re paullatim in morem inducta honesti quoque homines cum ipsum quæstum non sint aspernati. Verum sero viguit hic quidem mos, eo scilicet demum tempore, cum ii e medio sublati sunt, qui ei rei nomen cudere, & tanquam fabricari poterant. Itaque in re nova vetus vocabulum, quod usurpemus, nisi quid me forte fallit, non est; novare autem nobis quidem non licet: iis enim hæc tractare conamur vocibus, quæ multis antea seculis prope conticuerunt, quam hæc inventa communio sit. Sed nos eo redeamus unde digressi sumus. Tenuiores igitur amicos ad famulatum usque qui deprimunt (quotus autem quisque est, qui id non conetur efficere?) ii non modo inhumaniter faciunt, atque inclementer, sed etiam injuste, ac plane tyrannice. Cujus enim est dominatus, in xysto multas horas quotidie ambulantem amicos adesse ad unum jubere, eosque aper-

apertis capitibus dextra, ſiniſtra ſtantes ne reſpicere quidem? Regibus igitur hæc, atque hujuſmodi imperia relinquantur. Qui vero parem illis præſtantiam aſſequuti non ſunt, deſinant eorum ſpeciem affectare, ne & ſuis odioſi, inviſique ſint, & irrideantur ab alienis. Nihiloque clementius illud eſt, cum levi quaque de cauſſa contumeliis, convicioque, & clamoribus honeſtos ſæpe homines conſectantur, idque palam in publico. Quid vos ſervis faceretis? Ut enim ſit impotentium amicorum ferre omnia, veſtrum certe eſt, quantum eos oneretis, videre. Nam qui eo uſque protervi ſunt, atque effrenati, ut manus etiam hominibus liberis afferant, eos tanquam deſperatos aliquos coërcendos cenſemus, non admonendos. Negat Ariſtoteles, ullum eſſe officium, quod in ſervum, quia quidem ſervus ſit, tueri dominus debeat; ſed quia homines tamen ſervi ſunt, adverſus eos quoque humanitatis leges inviolatas ſervari cenſet oportere. Nec vero illud incommode, quod falſus ille Sauria, quamquam ſervus, & quidem nequam, homini libero reſpondit in jurgio:

Tam ego homo ſum, quam tu.

At ii ne liberos quidem homines putant, quorum etiam durior eſt, quam beſtiarum quarundam apud eos cauſſa: etenim quibus equis ipſi vehi conſueverunt, eos curari diligenter ſtudent, neque labore nimio defatigari, feſſoſque recreari, & conquieſcere volunt. Hominibus vero quando aut quiſquam parcit, aut medetur, aut ulla in re conſulit? Aut quodnam Romæ genus eſt tam omni indignitate, atque iniquitate exercitum, quam potentium tenues amici? Sunt hæc non modo Chriſtianæ caritati, atque humilitati repugnantia, ſed ab humanitate quoque hac communi, longe, longeque abhorrent. Ne igitur humanitatem fortuna obruat, neque opes, & potentia libertatem coërceant. Difficile eſt autem omnibus in rebus modum non ſolum tenere, ſed etiam, qui ſit, cogitatione inveſtigantes ſtatuere: variantur enim officia perſonis, temporibus, ætatibus, rerum natura, hominum moribus, locorum conſuetudine, rebus aliis prope innumerabilibus. Quam quidem varietatem uno aſpectu intueri, & comprehendere, hominis eſt acute, celeriterque diſpicientis. Nos neque acrius cernere nos quicquam putamus, neque id magnopere nunc quidem neceſſe eſſe arbitramur: ſatisfieri enim huic loco poſſe ſtatuimus, ſi præcipiemus, ut ea, quæ ſuperius memorata ſunt, retinere velint. Sunt autem duo: unum, ut amicorum obſequio, atque opera tum clementer, & benigne, tum etiam juſte, hoc eſt, congruenter utantur; alterum, ut ipſi minime ſint amari, minimeque difficiles, ac moroſi. In muneribus igitur aſſignandis, dandiſque negotiis, perſonarum ratio, & delectus habea-

tur,

tur, ut, siquid sordidius tractandum inciderit, vilissimo cuique mandetur; neque per homines nobiles, quod nonnulli perversitate quadam adducti student, verrantur ædes, aut e tricliniis, conclavibusve immunditiæ efferantur. Laboriosa ut ne imbecillis, neve subturpia quædam honestis, aut ludicra, & levia grandioribus natu imperentur. Nec enim Homerus Phœnicem Achillis jussu pocula ministrantem facit, hominem senem, & gravem; sed adolescentem, æqualemque suum Patroclum. Illud etiam præstent, ut nihil omnino cuiquam majoris aut oneris imponatur, aut laboris, aut contentionis, nisi necessario, aut certe magna de caussa: præcipit enim humanitas, uti ne aliena sollicitudine, & cura, præsertim quæ gravior sit, tanquam animi caussa abutamur. Nam ii quoque, qui servi plane sunt, ferre hæc graviter, ægreque pati solent:

Hæc heri immodestia coëgit, me qui hoc
Noctis a portu ingratis excitavit.
Nonne idem hoc luci me mittere potuit?

Ferramenta, & vectes, reliquumque instrumentum animale habuisse Dædalus dicitur; num igitur eum censemus, aut quæ serræ essent opera, cælo mandare solitum? aut eam ipsam, cum moliendum tamen nihil esset, vetuisse quiescere? Hunc igitur imitentur, sitque imperium in amicos justum, & clemens. Qui vero acerbe ab amicis operas exigunt, qui semel, atque iterum cessantibus succensent atrociter, qui se se implacabiles, atque inexorabiles præbent, præterquam quod injuriam faciunt, non amicorum catervis se se stipatos esse cogitare debent, sed hostium. Atque etiam est in sermone, & convictu superiorum comitas quædam, vel severitas potius, sed humanitate, & jucunditate condita, qua præditi qui fuerint, eos domestici amici quasi parentes verebuntur, non autem ut tyrannos metuent, eoque etiam diligent. Omnes enim, quem metuunt, eundem oderunt. Verum plerique familiaritatem nimiam vitare dum volunt, quod apud eos, qui in consuetudinem se se penitus immerserint, retinere se dignitatem vix putant posse, contumaces sunt, atque inhumani. Ac fuit omnino Dejoces quidam Medus, vir sapiens in primis, qui cum propter justitiam, ut est apud Herodotum, rex esset constitutus, cum alia multa dicitur habuisse salutariter instituta, tum illud in primis, quod ad majestatem pertinet: quæcunque enim inciderent, transegisse per interpretem dicitur, ut Medorum audiret ipse neminem. Neque cuiquam aspiciendi sui potestatem faceret: metuebat scilicet vir magnus invidiam; ægreque laturos sentiebat cives suos, quicum pari dignitate tam multos annos vixissent, eum ipsum tanto sibi honore præferri. Huic igi-

igitur malo occurri ea ratione putavit posse, si se se non familiaritati modo, sed etiam oculis civium subtraxisset: fore enim, ut paullatim ab ea, quam de se cogitationem habere soliti essent, desuefacti majus quiddam animo conciperent, & mente. Sic est enim omnino: nam quæ incognita, intractataque habemus, ea majora plerunque animo nobis fingimus, & suspicamur esse. Neque vero ego is sum, qui superioribus id præcipiam, ut se se inferioris ordinis amicis, quasi germanis fratribus, patefaciant, ac nudent: sit hoc simplicis, sinceræque amicitiæ proprium. Sed ut hoc non probarim, ita austeros, tristesque, & duros esse eos nolim. Recte autem Dejoces, ut in barbaris quidem, dominationeque nova; quamquam multa eum sequuta esse incommoda necesse est, in primisque illud, quod æqualium, quod suorum, quod civium denique consuetudine, & conspectu caruit. Dignitatem igitur Potentes retineant, sed bono modo; audiantque, negotiis curisque vacui, domesticos amicos; & quidem humaniter, benigneque respondeant; interdum etiam ultro ipsi appellent; familiariter quoque garriant, denique se se ad lenitatem, ut intelligant homines tenues, non tam serviliter se tractari: est enim hominis natura minime dominationis patiens; quo magis servitutis, ac famulatus species, quæ ut in suis appareat, de industria quidam efficere solent, occultanda est, atque opprimenda. Sed est etiam in nonnullis malitia quadam simulata comitas, qui, quo diutius amicorum operis fruantur, gratis homines miseros, atque abjectos spe producunt, & clementiæ, bonitatisque simulatione lactant, ut annorum multorum labores una cum blanda appellatione compensentur. Tollatur igitur meretricius hic mos; malitiaque, & fraus non ex hac consuetudine solum, sed e tota vita pellatur. Nec, pecunia fraudare quempiam si turpe putamus, vitæ, atque ætatis alienæ fructus intercipere, frustrarique per bonitatis speciem homines vel amicos, vel certe familiares, tenues quidem, atque inopes, rectum, honestumque censeamus. Callida est etiam, malitiosaque eorum interpretatio, qui, quod tenuibus amicis non injuste, aut graviter imperarint, quodque in eos ingenio leni, & clementi sint, vigilias, labores, curas, pericula, damna omnia dissoluta illis esse existiment, affatimque satisfactum autument; quasi vero id initio spectatum sit, ut obsequium obsequio, ac non pecuniæ fructu, atque emolumentis compensaretur. Neque enim citharœdum, in epulis qui caneret, iidem si conduxerint, atque is ubi postridie mercedem exigat, assidere hominem jubeant, audireque se vicissim vel modulatius canentes, non injusti sint? Non enim commodata oblectatio est, eandem ut reponere æquum sit, sed quasi vendita. Quomodo autem Superiorum in-

Google

incommoda, & contumelias inopes perpeti decet, neque id patienter solum, sed etiam demisse; ita vicissim, siquid offensum ab inferioribus forte sit, siquid repertum vel in natura est, vel in moribus vitii, æquo animo, tolerabiliterque ferre id Superiores debent. Quam enim difficile sit, ad alienum arbitrium, sensumque viventem, ut cum dicta, tum facta, tum ipse mediusfidius motus, gestusque ad alienam voluntatem dirigatur, nihil offendere, nusquam incurrere, ex eo intelligere licet, quod ne ad nostrum quidem judicium, ad libidinemque cum vivimus, facile nobismet ipsis satisfacere solemus. Provideant igitur, ne, siquid aut quotidiano in ministerio minus apte, minusve eleganter forte ceciderit, aut in rebus mandatis gerendis non exquisitam quandam solertiam, industriam, diligentiam, celeritatem præstiterint tenues amici, continuo excandescant, atque efferantur iracundia, quod faciunt quidam, & sane furenter, & sæpe: nihil est enim facilius, quam per alium efficere, quod velis, qua id ratione commodissime fieri possit, optantem cogitatione designare; sed facientes multa impediunt, multa interturbant, & retrahunt. Quamobrem cum indulgere potentes inopum peccatis æquum est, tum se se ipsos excutere, perscrutarique decet, ne, siquid forte in animo mendi latuerit, quam ipsi culpam sustinere debent, eam amicis attribuant: sæpe enim usu venit, ut Superiorum inconstantia, perversitate, festinatione, iracundia, levitate bene, ac prudenter institutæ, procuratæque res, accuratæque, ac diligenter administratæ conturbentur, secusque cadant. Ex quo illud e vetere comœdia:

Quam arduum, Dii boni, negotium est,
Dementi hero cum servitutem servias.

Caveant igitur hoc quoque; neque in amicos stomachum erumpant, cum irati sibimet ipsis esse debeant. Quoniam autem non benevolentia, neque caritate adducti, sed præmiorum illecti spe, quemadmodum antea quoque dictum est, ad hanc conjunctionem accedunt; procurandum est, ut, qui suas partes diligenter, accurateque peregerint, qui observantiam, & sedulitatem, fidemque, & solertiam præstiterint, ne laborum suorum præmio, ac mercede fraudentur. Ac quo modo ad inferiorum quidem officium pertinet, ut ne quicquam acerbius exigere videantur, neque potentem amicum flagitent, neve urgeant, sed tantum admoneant, & rogent, idque verecunde (longe enim ab obsequio, atque observantia recedit, qui ad summam illam rationem, ac veritatem jus suum persequitur; eamque ob caussam indigne parentes ferre solent, cum a liberis in judicium vocantur: exæquari enim cum iis se nolunt) sic hæsitantis est, atque adeo injuriam cogitantis,

cunctari, expectareque, dum admonearis, ut, quod debeas, dissolvas: est enim plane debitum, ne forte errent, ut, quorum vita in nostris commodis consumitur, eos remuneremus. Non igitur beneficium se se dare arbitrentur, neque in gratiæ loco potentes, atque opulenti ponant, cum bene de se meritos tenues amicos facultatibus augent, ac locupletant; sed ita existiment, obsequii se, atque observantiæ præmium solvere justum quidem, ac debitum: quaque ipsi mensura operas, industriamque ab illis exegerunt, eadem retribuant mercedem, imitenturque terræ, agrorumque consuetudinem, qui, a quibus diligentius coluntur, ac laboriosius, iis uberiores fructus ferunt: prætenquam enim quod officio facient satis, utilitati etiam consulent; grati enim habebuntur, ac benefici; atque ea re omnium erga se voluntates, studiaque amicorum excitabunt, ut summa alacritate, summaque contentione adsint, obsequantur, obtemperent. Illud etiam summopere vitandum est, in quod plerique solent incurrere, ut domesticis, familiaribusque amicis male ne sit, neve cibaria restricte nimium dent, ne vilissima quæque, & contemtissima consectentur, ne algeant, ne esuriant: nam id quoque in mercedis, non in gratiæ loco ponendum est, ut illi, sua quisque pro dignitate, alantur. Qui vero aut demensum quasi servis, exigue, sordideque præbent; aut, siquis quid commiserit, siquis uspiam cessaverit, id cibo & potione subducenda vindicant, dupliciter reprehendendi sunt: & quod illorum in se cum odia, tum etiam voces irritant, a quibus diligi, colique velint; & quod, per quos lautitiam, magnificentiamque ostentari, elucereque volunt (nullam enim aliam ob caussam tantos suscipiant sumtus) per eosdem illorum sordes, avaritiaque detegitur, atque effertur. Huc accedit, quod aspere, avareque tractati, de potentis amici benignitate cum semel desperarunt, in posterum quoque eum contemnunt: itaque neque dant operam, ut illius sibi gratiam concilient, &, siquam etiam collectam habent, dilabi facile patiuntur: neque enim gratis diligere, ac ne diligi quidem, nisi ex ea re ad se utilitas redeat, volunt. Itaque aut nulli, aut vilissimus quisque in officio est: utilitas enim, quæ hujusmodi necessitudinem constituit, eadem tollit. Quamobrem sua quoque interesse Potentes statuere debent, ut quoad fieri possit, alacres, speique bonæ plenos inferiores amicos habeant, amantesque sui, ultroque, ac libenter obsequentes. Id assequentur, si leniter, si humaniter utentur imperio, & si bene, benigneque merentibus fecerint. Nunc vero imitantur plerique civitatum quarundam leges, non sapientissimas illas quidem, quæ pœnæ, supplicii que metu deterrere improbos ab injustitia tantum conantur; satisque habent, si illud præstiterint, uti facinorosis inutile sit pecca-

peccare, aut plane etiam ærumnosum. Rectius autem est eas sequi, quæ regiæ a Xenophonte appellantur: eæ enim efficiunt non modo, ut peccare inutile, perniciosumque sit, sed etiam, ut recte facere sit fructuosum, cum præmia bonis, fortibusque proponant. Studeant igitur Potentes, ut voluntario amicorum obsequio utantur: ita enim demum potentia jucunda est, si in volentes eam exerceas. In invitos autem, ac repugnantes imperium iis dedisse mihi Deus videtur, quos dignos judicavit, qui ita adfecti viverent, quemadmodum Tantalus, quem apud inferos ferunt semper secundæ mortis metu torqueri. Callidum est etiam quorundam, versutumque consilium, qui domesticos inferiores amicos inter se congruentes metuunt, eoque in discordiis, dissidiisque in familia commovendis, odiisque fovendis, atque alendis sunt occupati: conspiraturam enim in patremfamilias consentientem domum ajunt, dissidentem autem inter se cum eo conventuram. Qui si in improbos inciderunt, atque infideles amicos, quid est, cur cavere eos, quam coërcere, aut omnino iis carere malint? Sin probos, integrosque nacti sunt, metuere nihil attinet. Qui autem esse potest discrepantium inter se amicorum usus? Addiscant igitur imperii gerendi rationem: neque enim facilis quædam res est, aut pervulgata; ac si verum quærimus, ne humanitatis quidem usquequaque, sed magna ex parte divinitatis. Verum ea doctrina ab alia quadam arte petenda est, quam qui tenebunt, næ illi facile præstabunt, ut ab iis, qui inter se vel fraterne diligant, colantur ipsi, atque amentur plurimum. Ea tamen illud habet præceptum saluberrimum, quo jubentur, qui cum aliquo imperio sunt, eorum quibus dominentur, voluntates, benevolentiamque collectam, & comparatam habere: nam & dominatio tutior est, ac munitior, & obtemperantium usus tum fructuosior, tum longe, multumque jucundior. Quo magis accusandi sunt, qui æternum cum familia sua bellum susceperunt; qui non modo suorum patrocinium non suscipiunt, sed etiam ipsi oppugnant, & quasi adversariis, atque inimicis, quibus possunt locis, incommodant; ac, quo quemque industriorem, fideliorem que experti sunt, eo deprimunt magis, veriti scilicet, ne, si semel emerserint, vel ad alium se conferant, vel rem suam agere velint. Rectius autem erat, quomodo veteres efficiebant, ut e servis sibi libertos haberent eos, qui liberaliter servirent, sic hos a mercenaria, & servili, ad gratuitam, & liberalem amicitiam illos evocare: neque vero rectius tantum, sed etiam utilius. Quod est enim prædium, quæve possessio tam opima, tamque omnium fructuum ferax, & fertilis, quam amicus est? Quantum vero interesse putamus, per gratuitosne amicos res nostra, nosque ipsi curemur, an per hosce,

in

in quibus amicitiæ simulacra vix ulla quidem apparent, amicitia vero ipsa plane longe abest? Etenim, qui vitæ suæ, velut usuram, locant, ii, fieri non potest, quin laborum mercedulam, spemque dubiam utilitatis spectent, se seque respiciant, deque se unis anxii, sollicitique sint. Itaque, quomodo coloni, qui non suos, sed de dominis conductos, fundos colunt, nec arbores serere, nec fundum instruere, nec vero villam ædificare, ornareve volunt, sed eam modo culturam adhibent, quæ præsentes fruges, quam minimo fieri possit impendio, quam uberrimas habeat; sic ii, quandiu quidem, tanquam operarii aliqui, deserviunt, nulla re augeri, aut amplificari superiores amicos student, neque dant operam, illi ne nudi, inanesque sint; sed, ipsi ut quam brevissimo temporis spatio quamplurimum auferant, in eo laborant. Ubi vero a quæstu ad caritatem, atque amicitiam ingenuam illam, ac gratuitam traducti sunt, jam, quasi agrorum domini, non illud modo attendunt, quantum ex ea conjunctione uno illis, aut altero anno reficiatur, quantumque ex ea re capiant; sed, uti nos ornatos, beneque cultos habeant, id vero curant, atque enituntur. Itaque, amore, ac benevolentia complexi nos, omnem laborem suscipere, omneque adire periculum gestiunt nostra caussa, non secus quidem ac sua; nec jam defatigantur, aut conquiescunt, aut separatim sibi quicquam a nobis prospiciunt. Quæ quidem amicitia, nisi superbia humanitatem obterat, nisi hominis ponamus naturam, immanitatem autem belluarum induamus, sua ipsa sponte oriatur, atque alescat. Nihil est enim, quod homini accidere jucundius possit, quam hominis consuetudo, præsertim congruentis; ut sapientem quoque, qui hæc tractant, in solitudine beatum fore negent. Nihil est autem proclivius, quam ut, quorum jucunditate oblectemur maxime, ea diligamus, atque amemus plurimum. Magna præterea est convictus, & contubernii ad hominum animos benevolentia implicandos vis: nam bestiarum quoque nonnullarum animadvertere desiderium licet, cum ab iis eas distrahas, quibuscum pasci consueverint; ut, qui eum, cujus fidem experti sunt, industriam probant, mores laudant, cujusque benevolentiam, atque amorem erga se perspectum, & cognitum habeant, non corde ament, neque cum eo opes suas æquabiles faciant, naturæ mihi vim adferre videantur humanæ.

F I N I S.

Digitized by Google

VITA
PETRI BEMBI, GASPARIS CONTARENI, ET ALFONSI REGIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

(1) PETRI
CARDINALIS BEMBI
VITA,
(2) *AUCTORE*
JOANNE CASA.

Notis illustravit, & auxit Apostolus Zenus.

PETRUS BEMBUS (3) Venetiis natus est annis post Christum ortum M. CCCC. LXX. (4) Patrem habuit Bernardum Bembum, (5) hominem cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum: nam res Venetum publica a certis nominatim familiis administratur: eæ claræ habentur: reliqui cives, quamquam sunt eorum multæ amplæ, honestæque familiæ, neque genus suum magnopere extollunt, & in sua quique re gerenda occupati, civitatis procurationem fere non attingunt. Inter eas familias Bembi antiquissima stirpe orti, cum omni tempore in republica floruerint, ampli in pri-

Digitized by Google

mis, illustresque numerantur. Erat præterea Bernardus suo etiam priva-

1. Petri Bembi *vita*) *Petri Bembi* vitam, præter *Joannem Casam*, enarravit etiam italice *Ludovicus Beccatellus*, patricius Bononiensis, Archiepiscopus Ragusinus, & apud Venetos Nuncius Apostolicus. Vernaculo pariter sermone circumfertur, ad *Bembi* historias in vernaculum sermonem translatas edita, altera ipsius vita auctore anonymo, qui tamen in eam inspexisse videtur, quam *Casa* conscripsit, unde præcipua quæque summatim excerpta. Hanc, minime fortasse aberrant, siqui *Carolo Gualterutio* Fanensi, qui *Bembo* perfamiliaris fuit, adjudicant. Eandem quoque exposuere *Franciscus Sansovinus*, ac *Andreas Thevet* Gallus, aliique multi; inter quos plura scitu dignissima retulerunt *Benedictus Varchius*, & *Speronus Speronius*, uterque in funebri *Bembi* laudatione: alteram e suis typis Antonius-Franciscus Donius anno 1552. evulgavit, altera una cum aliis *Speronii* orationibus omnium manibus teritur.

2. *Auctore* Joanne Casa) *Bembo* familiarissime usus est *Casa*. Satis utriusque opera testantur, quanta inter ipsos intercederet necessitudo, quæ alterum alteri primum Patavii conjunxit anno 1528. cum *Casa* una cum *Beccatello* illuc profectus est, ut græcas literas a clarissimis illius ætatis doctoribus disceret. Id tradit *Antonius Gigas* Forosemproniensis, qui *Beccatelli* fuit ab epistolis, in ejusdem *Beccatelli* vita, cujus exemplum debeo humanissimo æque, ac eruditissimo viro *Joanni-Josepho Ursio*. Ipsa *Gigantis* verba juvat hic exscribere, cum præcipue quædam de *Casæ* vita eadem illustrent, quæ clariora fieri optavit etiam vir literarum laude clarissimus *Joannes-Baptista* Abbas *Casottus* Pratensis in *Casæ* vita. Cum enim *Gigas* enarrasset, filio esse obsecutum *Beccatelli* patrem, ut juris scientia dimissa, græcis, latinisque literis operam daret, hæc subjicit: *Da così desiderata risposta preso animo Lodovico, e sollevato da lui* (a patre videlicet) *non solo col consenso datogli, ma con denari ancora, in compagnia di* Giovanni (*Joannes Casa* hic erat, quem Bononiæ condiscipulum habuerat) *e d' alcuni altri sen' andò a Padova, ove appena arrivato cominciò ad attendere alla lingua greca, trovandosi nell' età di 27. anni*, (4. Kal. Februarias anno 1501. Bononiæ in lucem editus *Beccatellus*) *e ivi fece stretta amicizia con* PIETRO BEMBO, Trifon Gabrielli, Benederto Lampridio, *e con altri buomini dotti, ed eccellenti*.

3. Petrus Bembus *Venetiis natus est anno post Christum ortum* 1470.) Dies *Bembi* natalis incidit in 13. Kalendas Junias. *Beccatellus*.

4. *Patrem habuit* Bernardum Bembum) Matrem autem *Helenam Marcellam*, pari familiæ splendore, ac vetustate. *Beccatellus*, *Gualterutius*, *Sansovinus*, & infra etiam ipse *Casa*.

5. *Hominem cum vetere nobilitate, tum doctrina, tum etiam dignitate clarissimum*) Doctoratus laurea, equestri gradu, & senatorio ordine insignis *Bernardus* fuit. Plura scripsit, quamvis paucissima typis vulgata sint. Inter *Sabellici* epistolas libro 9. una occurrit a *Bernardo* conscripta; una vero, atque altera ad *Petrum Barotium*, Patavinum Episcopum, datæ inter eas, quæ *Petri* filii sunt ad Familiares lib. 2. In *Petrarcha Redivivo Tomasini* pag. 27. exstat breve *Bernardi* præloquium ad duos *Francisci Petrarchæ* libros, quos *de Vita solitaria* inscripsit. Refert *Jovius* in Elogiis epigramma a *Bernardo* confectum, & Ravennæ sepulcro Dantis inscriptum. Codex est manu exaratus apud *Hieronymum Baruffaldum*, virum doctissimum, cui titulus, *Bernardi Bembi orationes anno* 1487. quarum unam me vidisse memini *in funere Bertholdi Marchionis Estensis pro dominio Venetorum imperatoris in Turcas*. Inter meos codices pariter manu exaratos commentarius latinus servatur de itinere, quod Romam anno 1504. *Bernardus Bembus* habuit una cum septem aliis pari nobilitate viris ad Julium II. novum Pontificem legatus, qui tamen commentarius ad finem minime perducitur, quod eum, puto, auctor non absolvit. *Bernardi Bembi* plurimi cum laude meminerunt ejus ætatis clarissimi viri, *Politianus* in epigrammatis; *Sabellicus* in epistolis, & decadibus; *Carmelita* in poematis; præcipue vero *Marsilius Ficinus* iterum iterumque pluribus epistolarum suarum locis, ubi sæpius id jactat, quod vivere sibi temporibus iis obtigerit, quibus tantum virum licuit præsentem intueri. Domi, forisque præcipuos magistratus *Bernardus* gessit, quorum aliqua infra incidet mentio. Ad plures abiit mense Junio anno 1519. annos natus 85. menses 6. quod manifestum est ex quibusdam *Petri* filii epistolis, atque ex consolatoria de patris morte, quam eidem *Petro* dedit 3. non. Julias anno 1519. vir doctissimus *Nicolaus Delphinus*, Patricius Venetus. Hanc ipse offendi in quodam meorum codicum mss. qui carmina italica præstantissimorum decimi sexti seculi virorum continet.

vatim nomine, propter juris scientiam, qua plurimum excellebat, apud civitatem multum admodum gratiosus; & propter summam prudentiam, multiplicemque rerum usum, propterque vitæ gravitatem, magna in homine erat auctoritas. (1) Hic cum a sua civitate ad populum Florentinum legaretur, qua in legatione obeunda biennium domo abesse Venetorum legibus cogeretur, faciendum sibi esse existimavit, ut Petrum filium, quamquam admodum is tum puer erat, secum educeret; propterea quod Florentinorum instituta parum a Venetorum moribus illo tempore abessent: nondum enim sub unius dominatione illorum erat respublica, sed nobilitatis fere arbitrio regebatur; &, quod ea civitas præstare ingeniis creditur, acui puerum, in quo jam tunc præclara indoles elucesceret, volebat: tum italicam linguam, qua non elegantissime Veneti, illis præsertim temporibus, uterentur, (2) emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse: nam omnium Italiæ nationum commodissime eam loqui civitatem autumant. Nec vero patris consilium filii fefellit industria: sic enim excitatum puerile Bembi ingenium Florentiæ

H 2 est;

1. *Hic* (Bernardus) *cum a sua civitate ad populum Florentinum legaretur*) Una cum *Joanne Emo* a Veneta ad Florentinam rempublicam orator *Bernardus* missus est ob eas caussas, quas retulit *Scipio Ammiratus* Historiæ Florentinæ parte 2. pag. 124. Itaque *Petrus* cum patrem Florentiam proficiscentem est prosecutus, annos tantum octo natus erat: jure hic itaque vocatur *admodum puer*. Proderit id modo animadvertisse.

2. *Emendari in illo, Florentinorum hominum consuetudine, existimabat posse*) Plurimum *Bembi* studio, ac literis nostratem linguam debere, ne Florentini quidem, qui ejus doctores merito habentur, inficiari audent. Uno id ore confitentur *Salviatus*, *Gellius*, *Varchius*, *Lenzonius*, aliique permulti. Verum, ut *Bembi* laudem ad suos derivent, eum ajunt omnes etrusci sermonis veneres assecutum biennio illo, quo cum patre est Florentiæ commoratus. Aliter tamen sentient, siqui secum reputabunt, decennem adhuc *Bembum* Florentia discessisse, qua ætate puer non certas sermonis leges, non nativos, non foris quæsitos orationis colores satis intelligere, quantumvis acri ingenio, poterat. Accedit, quod id temporis & apud Etruscos informis omnino, & exlex orthographia, eaque erat loquendi, scribendique ratio, ut ex ejus ævi scriptoribus satis patet, quæ multum aberat ab illa, ob quam in honore adhuc est seculum 14. sanitate; quamvis *Laurentii Medices* potissimum, & *Politiani*, paucorumque aliorum opera iterum pristinas vires sumere videretur: quorum tamen auctorum scripta, haut illa quidem ita multa, aliquando illius seculi barbariem redolent, & fluunt lutulenta. Tanti propterea *Bembo* italicam linguam, quanti stetisse latinam, puto. Utramque non audiendis hominibus, sed doctorum virorum monumentis legendis didicit: utramque ex purissimis hausit fontibus: utramque assidua cura, acerrimoque judicio a sordibus purgatam, priorique decori restitutam, certisque legibus firmatam, & ipse adhibuit, & aliis adhibendam tradidit, ut merito utriusque parens, & magister, si ejus tempora respiciamus, dici & haberi debeat. Plura cum apud *Varchium*, tum apud *Speronium* legito, oratione in *Bembi* funere, omnia iis consona, quæ hic apud *Casam* occurrunt. Attamen ne ipse quidem diffiteor, plurimum *Bembo*, quamvis admodum puero, profuisse, quod inter Florentinos per duos integros annos versatus sit, ut si minus scriberet emendate, quod per ætatem consequi aud licebat; at saltem castigatior in loquendo esset, quam si per illud tempus aut domi suæ, aut ubivis extra Etruriæ fines degisset.

est; sic teneræ pueri aures, animusque puro, ac dulci illo Etruscorum sermone imbutus, ut jam inde a prima adolescentia, multa cum latine, tum vero thusce a se scripta ediderit, quibus nihil hominum auribus politius, nihil omnino elegantius, aut suavius accidere possit. (1) Jacebat omnino temporibus illis eloquentia: inquinate enim loquebantur; (2) nullus erat verborum delectus, nullum scriptorum discrimen; nam & ipse negligebatur Cicero, vel contemtui potius erat; & Cæsarem propter historiam modo cursim, & negligenter legebant; Terentium, Virgilium, bonos cæteros in ludo tantum, idque perpauci, ediscebant: post puerilem illam disciplinam sumebat eos in manus nemo: duros, obscuros, asperos scriptores adamabant; consectabanturque abditas, abstrusasque historias, aut fabulas: qui iis ineptiis referti essent auctores, ii eruditi numerabantur: itaque unus Ovidius de veteribus in honore erat. (3) Ergo, si verum quærimus, nihil ante Bembi ætatem latine scriptum octingentis ipsis annis, aut eo amplius est, quod Romam illam veterem redoleat, aut magnopere lectione dignum sit: solœcismum enim vitabant, quantum quidem ex arte grammatica didicerant, idque ipsum audquaquam semper: id unum præstare qui poterant, latine loqui se se putabant: nulli, qui purus ille, incorruptusque veterum Romanorum sermo esset, noverant, ac ne suspicabantur quidem. Par erat, atque idem eorum error, qui italice scribebant, qui cum duos haberent scriptores, mea quidem sententia, vel cum Latinis, vel cum Græcis conferendos: nam alterius versus & suavitatis plurimum habent, & dignitatis,

1. *Jacebat omnino temporibus illis, &c.*) Iisdem coloribus jacentis, ac pene demortuæ latinitatis statum expressit laudatus *Speronius*.

2. *Nullus erat verborum delectus, &c.*) In eandem sententiam locutus eloquentissimus vir *Marcus-Antonius Muretus* 2. voluminis *oratione* 16. *Cum post restitutas a Medicea potissimum familia literas, infinita quadam vis exstiterit hominum in omni genere eruditorum, cumque & nostra, & patrum memoria homines summis ingeniis præditi tam multam in latine loquendi studio operam posuerint, ut id unum prope operis habere viderentur; paucissimi tamen, quorum scripta, non dico sermonis vitiis careant, nam hoc quidem illorum nemini contigit, sed aliquam saltem priscæ illius, & maturæ latinitatis imaginem contineant, exstiterunt. Ut Græci proverbio dicunt, multos esse, qui thyrsum ferant, sed paucos Bacchos; ita multorum falsa quadam latini sermonis specie inducta, & oblita oratio est: paucorum latina. Duo in Italia summi viri duces cæteris ad hanc laudem capessendam, & quasi antesignani fuerunt*, Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus, *qui etiam propter ejusdem studii similitudinem* Christophorum Longolium *Belgam in deliciis prope, atque in amoribus habuerunt*.

3. *Ergo si verum quærimus, &c.*) Idem est *Danielis Heinsii de Bembo* judicium oratione 19. pag. 217. edit. Amstelod. 1657. quod scilicet *solus prope ea tempestate latine scriberet, & quod proprium tum Italorum erat, puram ac ingenuam, nec calamistris ullis, aut pigmentis infuscatam, atque inustam excluderet orationem*. Tantam autem ex hac linguarum italicæ, ac latinæ reconditiori scientia *Bembus* voluptatem capiebat, ut *Speronius* dialogo de linguis pag. 103. ubi illum cum *Bonamico*, aliisque colloquentem inducit, ejus ore sensusque afferat, se, quantum linguarum notitia valebat, cum Mantuano marchionatu minime commutaturum.

Digitized by Google

tis, & variis ingenii, aut etiam artis luminibus referti sunt, & animum sæpe permovent, atque impellunt, ut de amore ne Græcus quidem quisquam melius; alterius oratio dulcis, copiosa, polita, ornata, mollis, faceta, rem ante oculos ponens, ut geri ea, quæ legas, non narrari videantur. Hos cum haberent auctores duos, utrumque in suo maxime genere excellentem, scribebant ipsi inepte, abjectissimis verbis; nullus erat orationis ornatus, nullæ homine erudito dignæ sententiæ, nulla compositionis, aut numerorum ratio: licet in manus sumere, quæ tunc multi scriptitarunt, (1) præter unum Politianum, illumque ipsum minus dulcem, minus omnino elegantem, quam ut legisse Petrarchæ lectissimos versus videatur; cæteros ad unum indignos dicas, qui in scriptorum numero habeantur: unum scurrile vigebat genus: in eo sane ridiculi nonnulli, sed ipsi quoque multis in locis inertes, ac languidi. Hanc igitur inter erroris, atque inscitiæ caliginem Bembus ad veterum scriptorum tanquam lumen, ac lucem (2) respexit primus; primusque ab hominibus, magnis quidem hortationibus, magno suo labore, multis reclamantibus, ac repugnantibus, impetravit, ut Ciceronis, ut Virgilii, ut Cæsaris similes se se in dicendo, quam Apuleji, Macrobii, Statiique esse mallent, cum contenderet, oportere, qui scriberent, eam dicendi formam, quæ optima esset, habere animo, & cogitatione comprehensam; ad eam tanquam ad exemplum aliquod orationem, scriptionemque suam dirigere; Demosthene autem, aut Cicerone perfectius in dicendo aliquid promere se posse, qui profiterentur, sua quidem sententia nimium subire

one-

1. *Preter unum Politianum, &c.*) Castigatissimus in scribendo & latine, & italice *Politianus* fuit; quippe qui iis erat instructus ingenii viribus, ut regnantem per illa tempora barbariem totius Latii, totiusque Italiæ finibus posset depellere. Minus tamen eum non *Casa* solum, sed alii quoque laudanr, quod nullum sibi ad imitandum optimum auctorem proposuit. Haut sempet itaque ita purus emendatusque est, ut nihil desiderandum reliquerit. *Scioppius* Dissertatione *de Rhet. exercit. generibus* pag. 27. ita de illo judicat: *Ab hoc vitio non satis* Politianus *cavet, etsi id eum ingentibus virtutibus aliis redimere fatendum est*. Eadem tradidere *Gyraldus* Dialogo *de poet. nostr. temporum*; *Paullus Cortesius* epistola *de imit. Julius-Cæsar Scaliger 6. Poeticæ* libro, atque alii. Quin *Politianus* ipse stylum unice suum, ingeniumque nulli addictum videtur jactare lib. 1. epist. 1. his verbis: *Est autem omnino stylus epistolarum mearum ipse sibi dispar: quo nomine multum quoque, scio, reprehendar. Nam nec eadem mihi semper voluntas, nec idem cuique vel personæ, vel materiæ congruebat*.

2. *Respexit primus*) Ita *Varchius* in *Herculano* pag. 24. PRIMO *il* Bembo *di tutti osservando le regole della gramatica, e mettendo in opera gli ammaestramenti del bene, e artificiosamente scrivere, l' imitò* (Petrarcham scilicet) *daddovero, e rassomigliandosi a lui, mostrò la piana, e diritta via del leggiadramente, e lodevolmente comporre nella lingua fiorentina*. *Carolus* autem *Lenzonius* Florentinus in *Defensione florentinæ linguæ* pag. 140. *A tempi nostri* PRIMO *di tutti gli altri, per quanto io ne sappia, è stato il Reverendiss.* Bembo, *ed assai copiosamente di non Toscano: avvegnachè più per forza di precetti latini, e greci, che per bontà di orecchio, per quanto si può giudicare dalle sue* Prose,

Digitized by Google

oneris, nimium suis fidere viribus, quorum etiam jam olim errore, ac temeritate factum esse existimabat, ut malos multos scriptores haberemus: nam, cum nonnulli a Cicerone discedere, suique plane esse vellent, cum aliter, atque ille, dicere studerent, quoniam is perfectus, absolutusque esset, deterius dicere cogebantur. Hæc Bembus cum dictitaret, cumque etiam literis mandaret, ægre ille quidem, sed multis tandem persuasit, spretos, ac repudiatos antea scriptores optimos illos repeterent, propositosque sibi ad imitandum haberent. (1) Quo quidem Bembi labore, quibusque præceptis, quantum eloquentia adaucta sit, cuivis facile est noscere, si ea, quæ ante hanc illius disciplinam scripta sunt, cum hujus ætatis scriptoribus conferantur. (2) Ea obita legatione domum Bembus cum patre rediit, jam bonarum artium studiis incensus, jam eloquentiæ, ac scribendi ma-

1. *Quo quidem* Bembi *labore*) Favet *Bembi* laudibus, *Casæque* judicio *Daniel-Georgius Morhofius* in *Polyhistor. literar.* lib. 1. cap. 23. n. 38. pag. 367. *Magni faciendus itaque is auctor est ob honorificum adeo testimonium* Jo. Casæ, *qui romanæ linguæ peritissimus fuit, ut hodieque ejus scripta, ut ut pauca, magni æstimentur Italis.*

2. *Ea obita legatione domum* Bembus *cum patre redit*) Vertebat tum annus 1480. Statim eum pater *Joanni-Alexandro Urticio* in disciplinam tradidit. Ab hoc latinam linguam *Petrus* didicit, excitatusque est, ut græcæ operam daret, cujus consilii pater quoque auctor fuerat, optimæ filii institutioni intentus. Itaque, post duodecim annorum studium, statuit Messanam in Siciliam proficisci, ubi eam publice, magnoque cum honore clarissimus *Constantinus Lascaris* Byzantius profitebatur. Iis literis, quas eidem *Urticio* magistro *Bembus* dedit ex Noniano suo 4. Kal. Apr. 1492. cum omnia jam ad iter paraverat, quod insequente luce suscepturus erat, hæc scribit unius adhuc famæ testimonio nota: *Est in Sicilia Messanæ* Constantinus Lascaris, *vir non modo Græcus, sed etiam Byzantius; quæ quidem urbs sola ex universa Græcia retinere probitatem illam Atticam antiqui sermonis, in qua residet adhuc quidem ejus linguæ probitas, plane dicitur. Eaque in urbe ludum aperuit, exercuitque multos jam annos, & caste, nec sine dignitate. Is valde omnium hominum sermone laudatur. Scripsit de primis grammatices elementis librum ad instituendos pueros, qui habetur, & legitur, &c.* Hoc de Græcorum grammatica *Constantini Lascaris* opus, quod toties typis editum est, prima est græco-latina prælorum letura: prodiit autem Mediolani in folio anno 1480. ad cujus editionis calcem hæc habentur: *Hoc divinum opus impressum est Mediolani in Kalendas Octobres 1480. & interpretatum per venerabilem virum utriusque linguæ doctissimum, ac optimum* Joannem *Monachum Placentinum*: cujus interpretis opera, ac studio pariter Mediolani anno insequente vulgatum est in folio *Psalterium Davidicum*, ab eodem latine versum. Hic *Joannes Monachus Placentinus* idem est, aut ego fallor, ac *Joannes Crastonus* Placentinus, instituto Carmelita, qui Venetiis in lucem emisit anno 1497. *Lexicon* græcum, cujus, quamquam aud magna eum laude, meminit Epistola *de suæ typographiæ statu Henricus Stephanus*. Hic autem de Græcorum arte grammatica *Lascaris* liber (id liceat obiter innuere, quoniam sermo de illo est) primus omnium ex Aldi senioris typographia prodiit *Venetiis* 1495. *octavo Martii* in 4. Porro typographus lectores allocutus, ideo inquit, se opus illud emittere, ut esset *quoddam quasi præludium summis nostris laboribus, & impensis, tantoque apparatui ad imprimenda græca volumina omnis generis, &c.* Id etiam inferius asserit, nimirum editionem priorem (Mediolanensem scilicet) longe pluribus mendis scatere, cum eam ipse *Lascaris* emendasset *in locis circiter centum, & quinquaginta*. Subjicit vero deinde: ejusdem exemplum, *emendatum manu ipsius* Constantini, *nobis dedere commodo* Petrus Bembus, & Angelus Gabriel, *Patricii Veneti adeo nobiles, præstantique ingenio juvenes, qui nuper in insula Sicilia græcas literas ab ipso* Lascari *didicerunt, & nunc Patavii incumbunt una liberalibus disciplinis.*

magno quodam amore flagrans. (1) Itaque in Siciliam usque ad Constantinum Lascarem græcarum literarum caussa profectus, (2) trienniumque ibi commoratus est; tantumque ingenio, labore, assiduitate profecit, ut græce non modo optime sciret, sed etiam polite, luculenterque scriberet: (3) atque in Sicilia cum esset, latine de Ætnæ incendiis scripsit (4) ad Angelum Gabrielem: qui liber ab eo editus in

1. *Itaque in Siciliam*) Eodem anno 3. Kal. Apriles Venetiis per Clodiam iter Siciliam versus ingressus est, unaque *Angelus Gabrielius*, qui idem consilium ob eorundem studiorum communionem injecerat. Terrestri itinere Neapolim pervenit, unde Messanam trajecturus naviculam conscendit, ac satis molesta decem dierum navigatione tandem Messanam tenuit 4. non. Majas. De itineris ratione adventuque suo, quaque comitate a *Lascari* sit exceptus, *Bernardum* patrem certiorem fecit, datis Messanæ literis 3. Kal. Junias (*Familiar. lib.* 1. *epist.* 4.) *Itaque naviculam natli, decimo die Siciliam tetigimus nauseantes: sed abstersit nobis omnem molestiam* Constantini Lascaris *humanissima congressio, qui nos excepit libentissime, & liberaliter est pollicitus: idque res præstat. Erudimur enim mira ipsius diligentia, tum amore prope paterno. Omnino nihil illo sene humanius, nihil sanctius: reliqua etiam omnia ex sententia.*

2. *Trienniumque ibi commoratus est*. Messanæ annos paullo amplius duos commoratus est. Ipse ad *Joannem-Baptistam Statum*, qui ex *Juliani*, Sancti Petri ad Vincula Cardinalis, familia erat, 22. Kalend. Octobr. 1494 Venetiis de itinere Siciliensi, deque suo in patriam reditu literas (*Familiar. lib.* 1. *epist.* 9.) dedit: *Post primos dies, quos totos dedimus salutationibus, congressibusque amicorum, ego Patavium concessi, inde in Nonianum, &c.* Rationem igitur ini a quarto ante nonas Majas anni 1492. ad mensem Septembrem anni 1494. quo clarum est, eum Venetiis fuisse, duos annos cum quatuor circiter mensibus excurrisse comperies.

3. *Atque in Sicilia cum esset, latine de* Ætnæ incendiis *scripsit*) Hoc vere operum primum, quæ *Bembus* in lucem edidit: edidit autem anno eodem, quo Messana in patriam reverterat, ita inscriptum: *Petri Bembi de Ætna ad Angelum Gabrielem liber*. Hæc porro extremo operi nota apponitur: *Impressum Venetiis in ædibus Aldi Romani mense Februario, Anno* 1495. *in* 4. Opus hoc omnium ex latinis primum, mihi persuasum est, ex Aldinis typis prodiisse venustis characteribus ex eorum genere, quos *rotundos* vocant, descriptum. Probe errat *Hadrianus Baillet* in suo tractatu historico gallice conscripto *des enfans celebres par leurs estudes* (*n.*38. *pag.* 125.) dum putat, *Bembum* duodevicesimum annum gessisse, cum opus hoc *de Ætna* confecit, licet alii hunc natum dicant duos & viginti annos, librariorum, aliorumve oscitantia, aut inscitia factum conjiciens ex quadam marginali nota, ut pro *duodeviginti*, *duo & viginti* scriberetur. Sed *Baillet* ipsum, non autem cæteros falli jam constat, cum *Bembus*, qui ad *Ætnam* suum scribendum aggressus est in Noniano post reditum e Sicilia, ante annum 1495. operi admovere manus nequaquam potuerit. Tum vero annum quintum & vicesimum, non autem duodevicesimum agebat. Hæc omnia satis ejusdem *Bembi* testimonio firmantur, qui ita necessarium suum *Gabrielium* alloquitur ea præfatione, qua librum ad ipsum mittit: *Nunc autem, quoniam jam quotidie fere accidit*, postcaquam e Sicilia ego, & tu reversi sumus, *ut* de Ætnæ incendiis *interrogemur ab iis, quibus notum est illa nos satis diligenter inspexisse, ut ea tandem molestia careremus, placuit mibi eum sermonem conscribere, quem cum* Bernardo *patre meo babui* paucis post diebus, *quam rediissemus: ad quem rejiciendi essent ii, qui nos deinceps quippiam* de Ætna *postularent. Itaque* confeci librum, *quo uterque nostrum communiter uteretur. Nam cum essemus in* Noniano, *& pater se, ut solet, ante atrium in ripam* Pluvici *contulisset, accessi ad eam, &c.* Quod præterea ad *Bembi Ætnam* spectat, verissime a *Baillet* dictum fateor, præcocem hunc, & juvenilem fetum *Bembo* ipsi ingenio, & ætate maturo non satis probatum. Porro & ipse *Casa* infra narrat, eum *libellum illi postea seni non valde probatum fuisse.*

4. *Ad Angelum Gabrielem*) *Angelus* hic, *Silvestri* filius, præstantissimus Senator fuit, equestrique gradu, in obitarum ad exteros Principes legationum honorem, duna-

in manibus hominum eruditorum non ſine aliqua laude verſatur. Poſt eam peregrinationem celeriter Bembus aſſecutus eſt, ut maxima apud omnes Italiæ civitates, tum apud exteras etiam nationes, ejus eſſet ingenii admiratio: ita enim, uti res eſt, ſic homines ſtatuebant, perdifficile factu eſſe, unum atque eundem duabus linguis tam ſcite, tamque ornate, copioſeque uti poſſe; quodque pauci uno in ſermone unquam præſtiterunt, ut præclare ſcriberent, id ab adoleſcente Bembo & in latina, & in italica oratione effici, omnibus, qui de iis ſtudiis aliquid judicare poſſent, permirum videri neceſſe erat: præſertim id ipſum in utraque lingua, & proſa oratione, & verſibus, id quod Ciceronem ipſum expertum, ſunt, qui negent aſſequi potuiſſe. Ac miramur profecto interdum, quid cauſſæ ſit, cur, cum oratori poeta maxime finitimus ſit, negent fieri poſſe, ut idem orator bonus, idem egregius poeta evadat; idque non hominum modo exiſtimatione, ſed etiam re ipſa comprobatum eſſe: nullos enim, aut certe perpaucos utramque facultatem adeptos videmus: ſed cum diuturno ſtudio, magniſque lucubrationibus utraque ars egeat, non ſuppetit ad utramque tempus, atque otium: & quoniam longa exercitatione, aſſiduoque uſu conſueſcimus aut oratorie dicere, quod vitio maxime datur verſus ſcribentibus, vel poetice, quod contra in proſæ orationis ſcriptoribus vitioſum in primis habendum eſt; ſiquis utrumque ſtudium copularit, atque conjunxerit, magnæ cujuſdam intelligentiæ, acriſque judicii eſt, præſtare alterum genus, ne incurrat in alterum. Præterea oratorum, poetarumque ingenia, atque naturæ contrariæ propemodum inter se ſint, oportet: hi enim ratione, atque humanitate reguntur; illos furoris afflatus, ac divinitas quædam impellit: atque omnino proximis, conjunctiſque in rebus facilior a recto declinatio, ac lapſus eſt, reprehenſio vero vel inſignior: creat enim errorem ſimilitudo; & cum variatum eſt, celeriter, propter rei ſimilis comparationem, ac propinquitatem, inverſio animadverſa internoſcitur, ac reprehenditur. Neque ii tamen nos ſumus, qui aut Ciceronis verſus valde improbandos exiſtimemus, aut Platonem, atque Æſchinem (utrumque enim verſus in adoleſcentia ſcriptitaſſe memoriæ proditum eſt)

donatus. Ejus eſt, quæ circumfertur, *oratio* edita Venetiis in 4. anno 1501. *in laudem Reverendiſſimi Cardinalis Baptiſtæ Zeni*; itemque *Libellus hoſpitalis munificentiæ Venetorum in excipienda Anna regina Hungariæ, Venetiis per Bernardinum Venetum de Vitalibus* 1502. *in* 4. Huic *Aldus* græcam *Laſcaris* grammaticam nuncupavit. Plura in epiſtolis & latinis, & italicis dat eidem *Bembus* benevolentiæ ſuæ honeſtiſſima teſtimonia. Ejuſdem etiam cum laude meminit *Marinus Becicbemus* Scodrenſis prælectione in Plinium, aliique non pauci.

eſt) malos, contemtoſque fuiſſe poetas credamus. (1) Poſt Sicilienſem illam peregrinationem, (2) perpaucis interjectis annis, Ferrariam Bembus pater Prodominus miſſus eſt: eum magiſtratum, magnum in primis, atque honorificum, illis temporibus Veneti, virtute belli partum, victoriæque tanquam inſigne, gerebant in aliena civitate. Eo quoque cum patre filius exiit: ſicque eo in opido perdiu fuit, ut (3) cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur, tum verò Herculi Eſtenſi, maximo, ac fortiſſimo viro, qui in ea civitate imperium obtineret, Lucretiæ Borgiæ, quam in matrimonio Alfonſus habebat, gratus in primis, acceptuſque eſſet. Per idem tempus, (4) cum annos natus eſſet aud amplius 26. (5) eos ſermones, qui

1. *Poſt Sicilienſem illam peregrinationem*) Priuſquam Ferrariam *Bembus* euntem patrem proſequeretur, per quatuor ab ejus e Sicilia reditu interjectos annos, aliquando Venetiis ſubſtitit, aliquando Patavium ſe ad philoſophiæ ſtudia recepit. Certum ſibi eſſe Patavium, ad operam philoſophiæ dandam, concedere, *Stato* ſignificat ea, quam ſupra laudavimus, data epiſtola: *Ceterum ne quid deſideres de ratione ſtudiorum noſtrorum, ſtatuimus uterque* (& *Gabrielium* indicat) Patavium *ſecedere*, & philoſophiæ *nos tradere, ſic tamen, ut ne omnino* poeticæ *nuncium remittamus, quæ me quidem mirabiliter delectat. Interea in comparanda græcorum librorum* bibliotheca *detinemur*. Quæ omnia ſe ex animi ſententia exſecutum, eidem *Stato* narrat, miſſa ad eum eodem anno Kal. Octobr. altera epiſtola (*Ibid. ep.* 10.) *Nos* Patavium *ſeceſſimus, quod tibi antea ſcripſeram facturos eſſe nos, ad otia literarum, præſertimque* philoſophiæ. Ducem ſibi, ac doctorem ad eam comparandam adhibuit celeberrimum *Nicolaum Leonicum Thomeum.* Qui autem fuerit ejus in rebus philoſophicis progreſſus, iis verbis dicam, quibus uſus *Varchius* in oratione, quam in *Bembi* funere habuit: *Ed in eſſa procedette tanto oltre, quanto e teſtifica lungamente nel principio del ſuo dottiſſimo dialogo dell' immortalità dell' anima Meſſer* Niccolò Leonico, *grandiſſimo, e pulitiſſimo filoſofo* ſuo precettore, *e dimoſtrano largamente tutte l' opere da lui composte, e c.*

2. *Perpaucis interjectis annis, Ferrariam* Bembus *pater Prodominus miſſus eſt*) Anno 1498. Ferrariam *Bembus* pater *Prodominus* profectus eſt, unaque *Bembus* filius, qui illinc quamplures dedit ad neceſſarios ſuos literas, pleraſque jam publici juris factas. Jucundiſſimo ſpectaculo adfuit feſtis bacchanaliorum diebus anno 1498. cum agerentur *Plautinæ Trinummus*, & *Pænulus*, atque *Eunuchus Terentiana*; quarum hæc tanto omnium favore, & plauſu excepta eſt, ut ſemel atque iterum reponi debuerit. Id ſcribit *Bembus* (*Famil.* 1. *ep.* 18.) *Gabrielio* ſuo.

3. *Cum ab omni juventute, ab omnique nobilitate plurimum coleretur*) Inter cæteros, quos ſibi amicos *Bembus* Ferrariæ adſcivit, recenſet *Beccatellus* illam clariſſimorum, ac doctiſſimorum hominum trigam, *Herculem Strozzam*, *Antonium Tibaldeum*, & *Jacobum Sadoletum*; præterea *Alfonſum Ateſtinum*, *Herculis* ducis filium, qui patri deinde ſucceſſit. Addam ipſe philoſophum, ac medicum præſtantiſſimum *Nicolaum Leonicenum*, a quo etiam philoſophiam doctum eſſe, teſtatur ea, quæ viceſima ſeptima eſt inter epiſtolas Leonis X. nomine conſcriptas lib. 10. data Romæ 4. non. April. anno 4. qui incidit in annum æræ vulgaris 1516. *Te vero & amavi profecto omni tempore: nunc etiam* Petri Bembi *ſcribæ a latinis mei, qui te mirifice diligit*, & Ferrariæ *in* Prodominatu patris *ſui admodum adoleſcens eum eſſet, de tuo pleno fonte hauſiſſe ſe* præcepta philoſophiæ *dictat, rivulumque duxiſſe, &c.*

4. *Cum annos natus eſſet aud amplius* 26.) Major annis 27. erat *Bembus*, cum primum *Aſulanis* diſputationibus manum admovit. Supra enim vidimus, cum parente Ferrariam petiiſſe ſub exitum anni 1496. id, quod conſtat etiam ex ejus epiſtola ad *Tryphonem Gabrielium*, quæ inter italicas poſtumas prima eſt libri 2. Volum. 2. Ita etiam *Beccatellus*: *E quivi d'anni 28. compoſe i ſuoi* Aſolani.

5. *Eos ſermones, qui* Aſulani *ab eo inſcripti ſunt, confecit*) Hos ſermones, quamquam *Ferrariæ* incepit, *Aceli* tamen aliquot poſt annos abſolvit, ibique habitos voluit credi: hinc illis nomen factum.

Digitized by Google

qui *Asulani* ab eo inscripti sunt, confecit; opus omnium pigmentorum flore, atque colore distinctum: feminas omnino cum adolescentibus de amore loquentes amœnissimis quibusdam in hortis facit, ita lectissimis verbis festive, ac venuste, ita sententiis copiose, atque ornate, nihil ut ejus oratione cum uberius, tum vero suavius, modulatiusve esse possit. (1) Eos libros tanta hominum, mulierum etiam medius fidius approbatione, & tanquam plausu exceptos, recentes esse meminimus, ut extemplo cuncta eos Italia cupidissime lectitarit, atque didicerit: ut non satis urbani, aut elegantes ii haberentur, quibus Asulanæ illæ disputationes essent incognitæ. (2) Erat per id tempus Urbini Guidus-Ubaldus Feltrius, vir maxime spectata, maximeque nobilitata virtute: is suæ civitatis tenebat imperium; atque cum eo Helisabetha Francisci Gonzagii, qui itidem civitati imperabat, soror, nupta erat: (3) cujus de mulieris laudibus mira quædam literarum monumentis cum ab aliis multis, tum etiam ab hoc ipso Bembo mandata sunt. Ac datum est profecto Urbinatum civitati, ut non suos domi modo principes omni genere laudis claros, atque insignes habeat, sed etiam ut ex alienis civitatibus mulieres, quas illi in matri-

ctum. Fuit *Acelum* quondam civitas episcopalis, nunc vero agri Tarvisini opidum aud ignobile, omnibusque opportunitatibus commendatissimum. Cypriæ reginæ *Catharinæ Corneliæ* civi suæ Senatus Venetus, cyprio ab eadem prius regno auctus, tedeunti in Italiam dono dederat. Opus hoc elegantissimum *Bembus Lucretiæ Borgiæ*, Ferrariensium ducis Alfonsi conjugi, dicavit, data Venetiis epistola Kal. Sextil. 1504. Prodiit autem primum Venetiis ex ædibus Aldi Romani anno 1505. mense Martio in 4. Sæpius deinde editum. Gallice versum prodiit cum illa epigraphe: *Les Azolains de Monsigneur* Pierre Bembo *de la nature d'amour, traduicte d'italien en françois par* Jean Martin *Secretaire de Monsigneur Cardinal de* Lenoncourt. *A Paris, pour Galiot du Pri*, 1556. in 8. In nuncupatoria ad Aurelianensem ducem epistola, jussu illius ait interpres, gallice a se redditum esse opus, quod de amore agit, non tam omnibus verborum ornamentis, quam excerptis undique ex morali philosophia, & theologia doctrinis refertissimum.

1. *Eos libros tanta hominum, &c.*) Eadem iisdem fere verbis refert *Beccatellus* in *Bembi* vita: *La qual opra da tutta Italia con molto desiderio fu veduta, e letta, e da quella cominciarono i svegliati ingegni a considerare, che cosa fusse regolatamente scrivere, e far rime veramente toscane; che prima si facevano a caso; nè era per letterato, e gentile stimato, chi detti libri letti non avesse.* Venetias *Bembus* rediit anno 1500.

2. *Erat per id tempus Urbini, &c.*) Editis jam sermonibus *Asulanis*, anno circiter 1506. ut certum est ex multis ejus epistolis tum italicis, tum latinis, Urbinum se *Bembus* contulit. Quæ caussæ animum ejus induxerint, ut aulam illam adiret, felicissimis tunc ingeniis, ob virtutem, & liberalitatem ducis tum regnantis, frequentem, *Beccatellus* luculenter exponit. Hunc consule.

3. *Cujus de mulieris laudibus, &c.*) Opusculum illam præsefert inscriptionem: *De Guido-Ubaldo Feltrio, deque Elisabetha Gonzagia Urbini ducibus liber*. In dialogi modum conscriptum est, auctorque cum parente suo *Bernardo* sermonem miscet. Vulgatum est *Venetiis per Jo: Antonium, ejusque fratres Sabios anno* 1530. *in* 4. iisdemque formis iterum *Romæ anno* 1547. Illud italica lingua donavit, doctaque præfatione locupletavit *Nicolaus Mazzius* Cortonensis, typisque Laurentii Torrentini Florentiæ anno 1555. in 8. in lucem edidit ita inscriptum: *Vita dell' Illustrissimo Sig. Guidobaldo Duca d'Urbino, e dell' Illustrissima Signora Elisabetta Gonzaga sua consorte.*

Digitized by Google

trimonium duxerint, lectissimæ fere, præstantissimæque illi feminarum omnium obtingant. Nam præter eam, quæ a me appellata est, Helisabetham Gonzagiam, habuit Franciscus-Maria hujus Guidi-Ubaldi pater ex eadem familia uxorem Eleonoram, quæ proximis diebus mortua est, omni muliebri laude præter cæteras ornatam, atque illustrem. Nec vero de Victoria Farnesia, quando in hunc sermonem venimus, sileri ullo modo potest (quamquam invitus facio, ut de iis, qui nunc sunt, dicam aliquid) cujus quidem mulieris modestia, ac pudor ingenuus illud profecto præstitisset, quod Periclem ajunt dixisse, primam in muliere laudem esse, ut ne de virtute quidem illius ulla ad viros fama emanet: sed nulla ratione occultari tanta primariæ feminæ virtus potest, quin ad viros quoque emergat, ac suo ipsa splendore se prodat. Fortunatus igitur Guidus-Ubaldus cum sua illa animi magnitudine, atque æquabilitate, suaque illa prudentia, tum vero hac tali conjuge, vitæque socia. Sed cum Urbini, quemadmodum dicere inceperam, Guidus-Ubaldus, atque Helisabetha Gonzagia essent hominum excellentium peramantes, perque hospitales, (1) conveniebant ad eos ex omni Italia, ut quisque præstanti aliqua in arte præcelleret: eo cum Bembus quoque forte venisset, præcipuo præter cæteros in honore haberi cœptus est. Multa enim habuit Bembus, quæ ad hominum animos conciliandos plurimum valere consueverunt: nam & in forma summa quædam oris species, ac dignitas inerat, & in statura, ac proceritate decor, mira præterea in moribus suavitas quædam, lenitasque amabilis, dulcisque cum sermo, tum tota vitæ, victusque consuetudo mitis, ac clemens: ad ea cum præclara ingenii vis, ac natura accederet, expetebatur scilicet unus

I 2 omni-

1. *Conveniebant ad eos ex omni Italia, &c.*) Qua magnorum virorum, dignitate, & doctrina præstantissimorum, frequentia Urbinatum ducis aula per ea tempora celebraretur, satis vel ex uno constat aureo illo *Balthassaris Castilionei* italico opere, *il Cortigiano*. Aderant nobile *Fregosiorum* par, *Federicus*, qui postea Salernitanus Archiepiscopus, ac *Octavianus*, qui Genuensium dux creatus fuit; Comes *Ludovicus Canosa*, mox Bajocensis Episcopus; *Bernardus Divitius* a *Bibiena*, qui tituli Sanctæ Mariæ in Porticu Cardinalis est renunciatus; *Julianus Medices*, cognomento *Magnificus*, Nemursii dux; Comes *Balthassar Castilioneus*, qui oblatum Abulensem in Hispania Episcopatum recusavit; *Cesar Gonzaga*, *Gaspar Pallavicinus*, aliique multi, de quibus mentionem infert *Castilioneus*. Omnes hi *Petrum Bembum* ita suspiciebant, quam qui maxime: præsertim vero dux ipse *Guidus-Ubaldus*, ac *Franciscus-Maria*, qui *Julii II.* fratris filius erat, jam *Guido-Ubaldo* successor in Urbinatum imperio designatus, eorumque conjuges ipsum parentis loco habitum, cum ob doctrinæ præstantiam, tum maxime ob egregias, singularesque virtutes, omni honoris cultu observabant, ac diligebant. Cum Urbini subsisteret, de patris literis accepit, *Helenam* parentem suavissimam morti occubuisse mense Novembri anno 1509. Hanc domesticam cladem eo tamen pater ac filius animo tulere, quo par erat ferre viros tanta prudentia, tantisque virtutibus. Id manifestum fiet legenti *Petri* epistolam ad patrem datam 10. Kal. Decembres 1509. quæ *lib. 1. epistol. ad fam. num. 6.* occurrit.

Digitized by Google

omnium, maxime ab illustri illo virorum, feminarumque conventu: Quibus rebus efficiebatur, ut multum domo abesset, Urbinique fere viveret; quam rem multum etiam vicinitas adjuvabat, atque ultro citroque Pisaurum quidem usque perfacilis, atque expedita navigatio: ita factum est, ut minus domi honores assuesceret admirari, minusque ambitionibus implicatum animum haberet. At vero id pater reprehendere, graviter ferre, ac prope patrio jure, ut uxorem duceret, ut rempublicam capesseret, atque ex ordine magistratus peteret, imperio cogere. Fit enim fere, ut qui in libera civitate, praesertim clara, atque opulenta vivant, omnia ad honores referri putent oportere; id unum consectentur, & expetant, ut dignitates, ut magistratus adipiscantur: siquae sint laudes, quae alio pertineant, eas aut non agnoscunt, aut leves, atque inanes judicant. Atque haec liberorum populorum consuetudo, quamquam per se ipsa, vique sua, fortasse minus probanda est: nec enim compendii, honorisve caussa, si ad veram illam rationem dirigas, petendi magistratus sunt, civibusve aliis ullo studio, aut ulla contentione praeripiendi; sed unius reipublicae ratio habenda est, ejusque unius utilitati, salutique serviendum, ut dignioribus concedamus, & saepe delatus nobis major aliquis aut magistratus, aut imperium, aut curatio, si minus ei rei gerendae nos idoneos sentiamus, accipiendus non sit, aut etiam deponendus: nec enim errare patriam pati, aequum est. Sed, quoniam non vivitur cum perfectis hominibus, percommode popularis haec ambitio cecidit: honorum enim cupiditate incensi, non ad suum se quisque format, atque instituit arbitrium, sed ad populi, civitatisque judicium, consilia, mores, vitam, voluntatemque instituunt; dantque operam, non ut sibi ipsi, aut aliis fortasse quibusdam probati sint, sed ut populo, civitatique, a qua honores scilicet expetant, placeant: ita fit, ut una, eademque perpetuo permaneat civitatis forma, atque una, eademque sit omnium civium communiter disciplina; neque singulorum privatim studiis, voluntatibusque variatis, reipublicae quoque ratio, atque institutio vertatur, atque mutetur: quam quidem cautionem, prudentiamque una, praeter caeteras omnes, Venetorum civitas semper adhibuit, ut domesticos suos mores diligentissime retineret, essetque plane sua, neque quicquam exterum infundi in civitatem, aut ulla infici se peregrinitate pateretur. Cum igitur Bembus pater in eum cursum, quem tenuerat ipse, quemque summa cum laude, plausuque confecerat, filium induceret, atque compelleret, ille contra alia spatia, cursusque alios animo agitaret, quamquam patri obsequi suadebat pietas, civium consuetudo hortabatur, propinqui,

ne-

neceſſariique efflagitabant; tamen ſic animo cogitabat, cujus ipſe gloriæ cupidus eſſet, eam ad se non a ſuis modo civibus, ſed ab omnibus etiam gentibus ultro deferri, prehenſandum ſibi ejus rei cauſſa neminem eſſe, ſupplicandum nemini, nullius ſuſcipiendas inimicitias, nemini os lædendum: unam enim eſſe ex omni laudum genere ingenii gloriam, qua, ſine ulla cujuſquam querela, perfrui ad extremum uſque homines ſoleant: honores imperitæ modo multitudinis teſtimonium præſeferre; ingenii laudem, ac famam, etiam intelligentium hominum habere comprobationem, nec vero aut voluntatum mutationem, aut fortunæ temeritatem extimeſcere, ſed ſtabilem, firmamque etiam ad poſteros commendationem habere: poſtremo permultos omnibus ætatibus exoriri, quorum opera, pro ſua cujuſque parte, reſpublica geri poſſit; at cujus ingenii monumentis civitas ornetur, ne multis quidem ſeculis unum exſtare, aut alterum: ſatis vero jam Bembos, magnos honores in republica, ad illuſtrandam familiæ dignitatem, eſſe conſequutos; ſatis nobilitatam, majorum ſuorum rebus geſtis, ſuæ memoriam ſtirpis eſſe, quando & vetuſtiſſima templa a ſuis jam olim gentilibus conſtructa, ea ſcilicet, quæ Juliano dedicata ſunt, Bemborum nobilitatem illuſtrent, & pietatis ſint teſtes; & (1) Franciſci Bembi ejus, qui, multos annos ante Patriarcham Venetiis inſtitutum, ſacrorum antiſtes, ac pontifex fuit, memoria gentis vetuſtatem oſtentat; tum maritima imperia, clariſſimæque (2) Franciſci itidem Bembi victoriæ; (3) tum Marci, qui a Cypriis interfectus eſt, aliorumque multorum ob rempublicam ſuſceptæ calamitates, interituſque, Bemborum & virtutis, & in patriam caritatis teſtimonio ſint: nec vero ne in præſentia quidem defuturos, qui ſtirpis, gentiſque gloriam tueantur, atque adaugeant; habere ſe ſe Carolum fratrem, in quo mirificam ingenii indolem, maximam virtutis ſpem ineſſe intelligat; eſſe prætcrea cum alios nonnullos, (4) tum Joan-

1. Franciſci Bembi *ejus, qui multos annos, &c.*) Cum eſſet hic eccleſiæ S. Marci Primicerius anno 1391. eccleſiæ Caſtellanæ datus eſt epiſcopus 6. Kal. Auguſti anno 1401. ut refert Ughellus *Ital. Sacr. Tom. 5. col. 1355. Marco* Senatore præſtantiſſimo genitus eſt, ac fratres habuit *Petrum*, & *Paullum*, equeſtri gradu ob maximas obitas legationes, aliiſque in patriam meritis clariſſimos.

2. Franciſci *itidem* Bembi *victoriæ, &c.*) Præfectus Venetæ claſſis hic fuit anno 1427. *Petr. Juſtin. Hiſtor. Ven.* lib. 6. pag. 147.

3. *Tum* Marci, *qui a Cypriis interfectus eſt*) Ab iis, qui in reginam *Catharinam Corneliam* conjuraverant, cæſi ſunt anno 1473. *Marcus Bembus*, ac reginæ patruus *Andreas Cornelius*. Reginam autem *Bembus* quoque, ejus ſororis filia in uxorem ducta, honeſtiſſima affinitate attingebat. *Sabellic. Dec. 3. lib. 10. pag. 776. poſtr. edit.*

4. *Tum* Joannem-Matthæum Bembum, &c.) Ad *Joannem-Matthæum Bembum* hunc, cui nupſerat fratris filia *Marcella Bemba*, tot illæ ſunt ejuſdem *Petri* epiſtolæ, quas juſto volumine complexus Venetiis edidit Franciſcus Rampazzettus anno 1564. in 8. In Aſcrivii propugnatione contra Ariadenum Ænobarbum obſidionem intentantem ita ſe geſſit, eaque ad barbarum illum Tur-

Digitized by Google

Joannem-Matthæum Bembum summa itidem virtutis, & ingenii spe prædítum adolescentem. Et vero hic quidem, nec Bembi de se judicium fefellit, & multis, magnisque in rebus domi, forisque perutilis Reipublicæ civis est, semperque fuit: (1) nam Carolus, priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, extinctus est: unam hanc literarum, atque ingenii laudem minus illos adhuc esse adeptos: eam se in suam gentem inferre cupere, ac propemodum etiam se id perficere, ac præstare posse compertum habere: sin honores sectari velit, certo scire, minus eam sibi rem ex sententia successuram, quam invitus suscipiat, & injucundam existimet, & multa præterea a natura impedimenta habere se, sibi ipse sit conscius: nam & blandiri ei qui possit, quem fortasse minus aut probet, aut diligat, pudore se se quodam ingenuo impediri, & existimationem suam vulgi voluntati, comitiorumque casibus, & tanquam undis, quotannis commissam esse, propter animi quandam aut libertatem, aut, siquibus ita videtur, fastidium, pati non posse; nullam autem omnino rem facilem esse, quam invitus facias. Scire se se, illam alteram honorum, atque ambitionis incertam, ac periculorum plenam viam plus fortasse utilitatis, plus apud parvi, angustique animi homines splendoris polliceri; sed eam se sequi malle, quæ plus veræ, solidæque dignitatis habeat: ut enim fructuosos fundos parare utilius sit, voluptuarios autem, atque animi modo caussa institutos, honestius, ac magnificentius; sic illam ambitionis rationem uberiores in vulgus fructus fortasse ferre, hanc certe bonarum artium, ac literarum institutionem plus apud præclara hominum ingenia magnificentiæ, plus honestatis ostendere. Ac, ne multa, nihil ægrius factum est, multis filii contentionibus, multa contra patris, matris quoque Helenæ Marcellæ primariæ feminæ castigatione, sæpe etiam objurgatione, quam ut ne singulare, ac prope divinum Bembi ingenium, ad bonarum artium studia, atque ad has mansuetiores musas natum, vulgo, atque imperitæ multitudini proderetur: sed pervicit tamen, ut per parentes, ac necessarios, perque cives sibi suos aliquando vitam in literis agere, idque unum, relictis rebus, curare sibi liceret. Sed paucis post annis dum se

Turcicæ classis præfectum, plena animi, & prudentiæ responsa misit, ut singularem sibi gloriam apud omnes comparaverit, brevique honores omnes, qui amplissimis senatoribus demandari solent, sit consecutus. Egregii hujus viri nonnullæ exstant epistolæ inter eas, quas collegit *Hieronymus Ruscellus*, inscripsitque, *Lettere de' Principi*, Volumine 1.

1. *Nam* Carolus, *priusquam patriæ prodesse per ætatem potuisset, extinctus est*) 3. Kal. Januar. exeunte anno 1504. fato cessit *Carolus Bembus*, *Petri* frater. Ejus mortem cum in plurimis epistolis, tum præcipue in carminibus questus, inter quæ eminet nobilissima illa ode italica, vulgo *Canzone*, cujus infra mentio fiet.

se se Bembus libris, literisque obruit, dum solitudines, recessusque sibi pro foro, sibi pro curia, proque comitiis per summum otium, summamque tranquillitatem habet, (1) Joannes Medices Cardinalis, is, cui Leo X. nomen postea inditum est, Pontifex Maximus Romæ creatur. Mos, consuetudoque Pontificum est, ut siquid publicæ, privatæve rei incidat, quod prolato opus non sit, quodque secreto per literas agi oporteat, siquando aut regibus, aut civitatibus respondendum, aut siquid postulandum ab iis sit, siquid denique paullo majoris negotii implicitum cum aliquo est, id quasi per familiares epistolas transigant: eas literas cera obsignant, nam publicis decretis in plumbo signum est: earum literarum scribendarum negotium datur hominibus, ob scribendi prudentiam, atque elegantiam eruditissimis; ob muneris, locique dignitatem gravissimis, atque honestissimis; ob autem rerum pondus, ac magnitudinem, summa fide, summaque probitate præditis: ii magna cura, ac diligentia conquiruntur, magnis præmiis evocantur. Eum Leo morem cum vehementer probaret, cumque ad dignitatem pertinere arbitraretur, diligentissimeque eum retinere vellet, sine ulla dubitatione Bembum accersiri, eique muneri, negotioque præponi jubet. Magnam in spem, magnam in dignitatem vocabatur Bembus: munificentissimus enim Leo, liberalissimusque & habebatur, & erat; ipsi autem res erat familiaris pertenuis, vix ut necessarios sumtus suppeditaret, idque ipsum magno Caroli fratris, quem sui amantissimum, observantissimumque habebat, labore, atque industria. Confluebant præterea ad Leonis famam, ac bonitatem, ut quisque in quaque excellebat arte, aut disciplina, ut propemodum homini erudito Roma abesse turpe esset. Huc accedebat reprehensores suos convincendi studium quoddam; cum quanti suæ illæ artes fierent, quas illi nulli rei esse dicerent, quasque, tanquam nugas, ac deliramenta, sæpe Bembo objicerent, ostendendi magna data esset occasio: nec vero a suo vetere instituto, aut a literis abduci se se propterea arbitrabatur, quippe qui ad scribendum invitaretur, qua una in re omnis sibi cura, atque opera posita semper fuisset. Proficiscitur Romam Bembus, cum annos

1. Joannes Medices *Cardinalis . . . Pont. Max. Romæ creatur.*) *Leo X.* qui antea *Joannes Medices*, tituli Sanctæ Mariæ in Dominica Cardinalis, renunciatus est Pontifex Maximus 5. idus Martias anno 1513. *Isque prius, quam e Conclavi exiret*, ME (*Bembus* ait in exitu suæ historiæ) *&* Jacobum Sadoletum, *qui Romæ tunc eramus, sibi ab epistolis adscivit*. Anno superiore *Bembus Juliano Medici*, *Joannis* Cardinalis fratri, comes Romam petierat, statimque *Julii II.* judicio, ac benevolentia florere cœpit, cum ab Archiepiscopo Salernitano *Federico Fregosio* ipse, ac *Sadoletus* hospitio accepti essent.

annos natus esset tres & quadraginta, præponiturque epistolis Pontificis Maximi nomine scribendis, eoque in munere gerendo datur illi socius, & tanquam collega Jacobus Sadoletus is, qui postea Cardinalis factus est. Scripsit eorum uterque eas epistolas cum plane latine, quod ante id tempus neque acciderat ulli, nec adeo fieri posse ullo modo homines existimabant, ac, si verum quærimus, ne cogitabant quidem: nostri enim homines, sæpe etiam transalpinæ nationes, sic latine scribebant, ut suæ quisque civitatis tamen loquendi formam, consuetudinemque retineret, ac latinis verbis, quamquam ne id quidem usquequaque, gallice nihilominus, aut italice, nescio quo pacto, loquerentur: sed eæ epistolæ cum plane latine a Bembo, Sadoletoque scriptæ sunt, tum vero summa a doctissimis, exercitatissimisque hominibus adhibita est elegantia, summaque dignitas, (1) id, quod ex iis libris intelligere licet, qui a Bembo editi, epistolas a se Leonis X. nomine scriptas continent. Cum itaque Pontifici Bembus, homini nec natura hebeti, nec in scribendo rudi, cumulatissime satisfaceret, magno ab eo honore afficiebatur: tantum porro in illum suæ liberalitatis Leo contulit, ut, qui Romam pauper tandem venisset, suis ex fructibus (2) sestertia amplius cxx. caperet, Pontificis plane beneficentia dives factus. Fuit ætas, tempusque illud humanitatis suavitate nimia prope quadam perfusum, ut delectationum multarum studia seculi illius licentiæ, propemodum omnium permissu, concessa essent: nec enim ne voluptatum quidem quarundam blandimenta nimium severe aspernabantur, sed multa ad oblectationem, multa ad ludum data erant cujusque ordinis, cujusque ætatis hominibus; nec vero religioni habebatur, honestos, gravesque homines in hortis visos esse, aut paullo liberiore in convivio, symphonia cum caneret, & mulieres accumberent, interfuisse: quam quidem seculi illius nimium plane profusam hilaritatem, eorum temporum, quæ sequuta sunt, tristitia vehementer corripuit, magnoque opere castigavit: quo magis vereor, id, quod dicturus sum, ne multis secus, atque est, de Bembo existimandi aliquid det loci. Sed quoniam nobis susceptum id est, ut de illius vita, non de laude dicamus, ne hoc quidem reticendum nobis esse arbitrati sumus. Ac fit fere, ut mores, consuetudinesque locorum, aut ætatum, pro ratione sibi, proque disciplina homines habeant: denique, quod fieri vident,

1. *Id, quod ex iis libris intelligere licet, qui a* Bembo *editi, epistolas a se* Leonis X. *nomine scriptas continent*) In decem libros digessit *Bembus* epistolas, quas *Leonis X.* nomine conscripsit.

2. *Sestertia amplius* 120. *caperet*) Nempe coronatorum nummum tria millia.

dent, licere putant; atque id, quod in præsentia minus reprehenditur, in posterum quoque tolerabile, concessumque fore arbitrantur: atque omnino apud omnes gentes etiam, quæ natura gravia sunt, fieri consueverunt moribus leviora. In ea igitur morum, seculique licentia eximia forma (1) mulier quædam perpulisse Bembum dicitur: neque, diu resistentem, continere eum se a lapsu potuisse, præsertim qui nullis dum sacris initiatus esset: verum ea, ut temporibus illis lapsio, ut hac ætate fortasse labes, eum habuit eventum, ut magno, si modo naturam audire volumus, fructu compensaretur. Suscepit enim ex ea muliere liberos tres; qui ut nominentur a me, res propemodum postulat, nec ipsi nolunt; (2) Lucilium, (3) Torquatum, & Helenam Bembam, feminam lectissimam, quæ cum (4) Petro Gradenigo primario adolescente nupta est: cui etiam liberos ex se se peperit, totiusque orbis terrarum præclarissimam civitatem civibus nobilissimis auxit: ut siqui sunt, qui in eo Bembum gravius accusandum censeant, meam illi quidem ad suam sententiam adscribant licet: sed ii tamen se meminerint id improbare factum, quod infectum esse, optare certe non audeant. Nec vero in literis modo scri-

1. *Mulier quædam, &c.*) Huic nomen erat *Morosina*. Ipso ætatis flore, sexdecim annos nata, *Bembum* in sui amorem pellexit. Post annos duos & viginti, cum annum gereret octavum & tricesimum, 8. idus Sextiles obiit anno 1535. A Cl. V. *Jacobo Facciolato* accepi, Patavii, in ædis D. Bartholomæi interno latere, quod dexteræ januæ proximum est, sub pictis pellibus, quibus parietes omnes sunt instrati, exstare vetus marmor cum hac epigraphe:

MOROSINÆ
TORQUATI BEMBI MATRI.
OBIIT VIII. ID. AUGUSTI MDXXXV.

Lapis hic argumento est, *Morosinam* obiisse Patavii, in *Bembi* ædibus, quæ nunc *Gradenigorum* sunt, intra parœciæ S. Bartholomæi fines. Hujus mortem *Berardinus Rota* Epigrammate satis eleganti ad eum *P. Bembum* deflevit.

Si quemquam dolor acer erat pote perdere, victum,
Bembe, *dolere unum te fore credideram.*
Vivis adhuc, nec cur valeas ita vivere, certum est;
Ni credam, extinctum vivere posse hominem.

Exstat hoc Epigramma inter *Antonii Terminii*, & aliorum illustrium poetarum carmina, quæ collegit *Ludovicus Dulcius*, & edidit *Venetiis apud Gabrielem Julitum de Ferrariis, & fratres*, 1554. *in 8. pag.* 43. At postea in editione italicorum, latinorumque poematum *Berardini Rotæ*, quæ Venetiis per eosdem Julitos facta est anno 1567. in 8. pag. 153. cum nova epigraphe, immutatum fere totum legitur hoc idem epigramma.

Ad Horatium Solimæum.

Si dolor acer erat potis unquam vincere, victum
Nempe dolore unum me fore credideram.
Et, Solimæe, *tamen vivo, nec vivere certum est;*
Ni credam, extinctum vivere posse hominem.

2. Lucilium) Infans decessit anno 1532.

3. Torquatum) Sacris initiatus fuit, & inter Canonicos Patavinos cooptatus. Literarum laude satis inclaruit. Eum laudant *Lazarus Bonamicus* in carminibus latinis pag. 26. *Paullus Manutius* in Epistolis item latinis lib. 3. aliique.

4. Petro Gradenigo) *Dominici* filio. Egregiam hic sibi laudem peperit italica poesi. Ejus carmina edidere Venetiis Rampazetti typographi anno 1583. in 4. collegit vero post auctoris obitum, recensuit, ac *Vincentio Gonzagæ*, Mantuæ principi, dicavit *Franciscus Sansovinus*. Vita defunctus est *Petrus Gradenigus* mense Julio, anno 1581. Quam vero per ea tempora hujusmodi conditionum ne primi quidem fastigii principes viros puderet, testis Alfonsus Ferrariæ Dux, qui Lucretiam Borgiam ducere non est veritus.

bendis Bembi fidem, atque eruditionem Leo periclitatus eſt, ſed etiam in rebus agendis hominis prudentiam, ſolertiamque plurimum adamavit: itaque cum conſpirare adverſus Galliæ regem cum Cæſare Maximiliano, cumque Hiſpaniarum Rege Catholico, ita reipublicæ temporibus poſtulantibus, cogitaret; (1) miſit de ea conſpiratione Bembum ad Venetorum ſenatum, qui eam magnopere civitatem hortaretur, uti a Gallorum, quibuscum conſenſerat, amicitia diſcederet, ac ſe ſe cum Pontifice, reliquiſque conſpirationis auctoribus, ducibuſque fœdere, & ſocietate conjungeret. Habita eſt a Bembo in Venetorum ſenatu ea de re oratio pergravis ſane, perque vehemens, quam etiam ſcriptam reliquit. (2) Perlegant eam noſtri homines; nihil italice ſcriptum gravius, ornatiuſve ea oratione dicent eſſe. Tenebatur præterea impendio magis Bembus (3) ſtudio ſignorum antiquorum, (4) idque genus rerum reliquarum, credo, quod eam pulchritudi-

1. *Miſit de ea conſpiratione* Bembum *ad Venetorum Senatum, &c.*) Id menſe Decembri anno 1514. accidiſſe narrat *Paullus Paruta* Hiſtoriæ Venetæ lib. 2.

2. Ea oratio legitur in Epiſtolarum italicarum vol. 1. ad calcem libri 12. cum hac inſcriptione: *Propoſta di* M. Pietro Bembo *al Principe M. Leonardo Loredano, ed alla Signoria di Vinegia per nome di Papa Leone X.*

3. *Studio ſignorum antiquorum*) Quid hic *Caſa ſignorum* nomine intelligat, melius nunquam declaravero, quam ſi verba quædam *Bembi* ipſius proſeram. Cum anno 1525. in honeſto reponi loco deberent, quæ nobiliſſima ex marmore antiquitatis monumenta *Dominicus* Cardinalis *Grimanus* reipublicæ ſupremis tabulis legaverat; *Andreas Grittus* Dux, muneris, largitoriſque memoriam immortalitati commendaturus, *Joannem-Baptiſtam Ramnuſium*, Decemvirum collegii ſcribam, juſſit a *Bembo* per literas petere, ut ipſe epigramma marmori inſcribendum conficeret. Minime id *Bembus* detrectavit. Poſtquam vero ad rem ſignificandam hæc verba uſurpaverat: *Quæ* SIGNA *veterum artificum, &c.* viſum eſt illi, SIGNORUM nomine nequaquam & *Imagines* ſignificari, quæ tamen eorum monumentorum bona pars erant. Hujus rei cauſſam ab ipſo accepimus, quæ tertio voluminis ſecundi epiſtolarum italicarum libro occurrit, qua *Ramnuſium* admonet, ut *Signis Imagines* etiam adderet, juberetque inſcribi: *Quæ* SIGNA, *quaſque* IMAGINES *veterum artificum, &c.* „Avvertite, che SIGNA ſo„no Gladiatori, e Dei, e Muſe, e Bac„che, e Satiri, ed altre così fatte figu„re, che naturali non ſono: IMMAGINI „poi ſono tolte dal naturale, come Au„guſti, Aurelii, Domiziani, Trajani, e „ſomiglianti. Queſto dico per la inſcri„zion brieve, che io jeri vi mandai, „la quale non ha ſe non SIGNA: accioc„chè per niente non ſi laſci ſola quella „parola: che potrebbe parere, che non „ſi foſſe bene inteſa la proprietà di quel „vocabolo, eſſendo nelle coſe del *Grima*„*no* forſe più le IMMAGINI, che i SE„GNI.„

4. *Idque genus rerum reliquarum*) *Bembus* inter primos fuit, qui eruditionis plenas vetuſtatis reliquias, ex marmore, ex ære ſigna, ac tabulas, idque genus alia, quæ ætatem evaſerant, ac præcipue antiqua numiſmata conquiſita contraxere. *Æneas Silvius*, ſeu *Pius II.* inter vetuſtatis eruditæ ſtudioſos enumerat *Antonium* quendam, S. Marci Cardinalem, *Eugenii IV.* nepotem, in Comment. libri 2. in dicta, & facta Alfonſi Regis, *Antonii Panormitæ*; eumque citat *Ezechiel Spanhemius* de præſt. numiſm. Differt. 1. pag. 24. Antonius *S. Marci Cardinalis*, Eugenii Quarti *Summi Præſulis nepos, incredibile eſt, quam multa numiſmata conquiſierit Imperatorum, ac Principum: amator & hic vetuſtatis eſt.* Liceat tamen hic advertere, allucinari nominum errore *Spanhemium*, ſeu mavis *Æneam Silvium*, unde hoc ſumſit. Namque *Antonium*, S. Marci Cardinalem, *Eugenii IV.* nepotem, novit nemo. Aut igitur hic eſt *Antonius Corrarius*, Gregorii XII. fratris filius, Cardinalis S. Petri ad Vincula, *Eugenii*

tudinem, ordinem, partium convenientiam, quam mente, atque animo in scribendo unus cerneret præ cæteris, iis etiam minus liberalibus in artibus cum propemodum agnosceret, paullo magis commovebatur: atque omnino fingendi, pingendique artem poeticæ ex altera parte ajunt respondere: illa enim animorum, hæ sensuum mulcendorum magistræ, quam quidem ingenii, doctrinæque caussam ii, qui nostra ætate eousque harum rerum cupiditate efferuntur, atque insaniunt, magno ut propterea ære in alieno sint, cum afferre homines sine ingenio, sine literis non possint, quam morbi, furorisque sui rationem allaturi sint, ipsi videant: quid enim attinet, cum animum partim per se, vique sua turpem, rudemque, partim malevolentia, invidia, perfidiaque inquinatum gererent; domum modo, atque hortos, villasque, tot versuris faciendis, tot frustrandis, fraudandisque creditoribus, affabre factis signis ex marmore, aut ex ære ornatas habere? cumque in dictis, factisque honestatis faciem nunquam, ne in somnis quidem, aspexerint, decorem, pulchritudinemque tanto in ære, ac lapidibus opere adamare? equidem nec domum, nec villam, nec vero oppidum unquam, non modo exornatum, sed ne satis quidem mundum dixero, ubi illi cum ea fœditate, cum iis animi sordibus habitent. Nam siqui sunt, qui talium rerum intelligentiam, tanquam suæ in reliqua vita munditiæ, atque elegantiæ, aut rectarum artium, in quibus ipsi excellant, corollarium quoddam adferant,

genii IV. amitinus; aut Cardinalis S. Marci, *Eugenii IV.* sororis filius, *Petrus Barbus*, qui postea Paullus II. fuit. Uter luerit, non ignotum fortasse *Bembo*, qui ejus civis sui exemplum secutus est studio antiquitatis. Inter tot autem illa, quæ in unum collecta, celebri ejus musæo servabantur, nobilis cum primis fuit *tabula ænea Ægyptiorum literis hieroglyphicis cælata*, quam explicare magna cum laude conati sunt *Jacobus Francus*, *Laurentius Pignorius*, aliique. Eodem studio quoque bibliothecam sibi omnium generum, omniumque linguarum codicibus, tum typis, tum calamo descriptis instructissimam *Bembus* paraverat, quorum non pauci in Vaticanam bibliothecam ex Urbinate sunt translati. In omnium venere notitiam duo illi codices laudatissimi *Virgilianus*, & *Terentianus*, qui mille annorum ætatem ferebant. Ipsius fuit etiam Ptolemæi Geographiæ codex graphice, & emendatissime manu exaratus, a quo descripsit quidam ea, quæ ad Hyberniam spectantia exstant in *codice* 140. *num.* 14. bibliothecæ collegii Sanctissimæ Trinitatis Dubliuensis, ut cernere est in Catalogo MS. librorum Angliæ, & Hyberniæ *vol.* 2. *parte* 2. *pag.* 24. *Aldus* senior ad edendorum operum emendationem sæpissime manu scriptis codicibus usus est, quorum ei copiam faciebat *Bembus*. Id etiam, cum sermo esset de *Grammatica græca Constantini Lascaris*, supra tetigimus. Italica *Petrarchæ* carmina priusquam tanta cura, tantaque cum sua laude ederet idem *Aldus* anno 1501. cum eo codice contulit scripto, qui tum *Bembi* erat, nunc in Vaticana bibliotheca servatur, atque autographum opus creditur, unde variantes illas lectiones exscripsit, quæ editæ sunt, *Federicus Ubaldinus*. Jure itaque *Bembus ab Aldo* in ea præfatione, qua *Pindarum* anno 1513. editum ad *Andream Naugerium* mittit, vocatur *decus eruditorum ætatis nostræ*, *& magnæ spes alteræ Romæ*. Legito etiam quæ de ipso idem *Aldus* ait, cum ei *Virgilium* dicat, editum anno 1514.

Digitized by Google

id, quod in Bembo usu evenerat, iis non modo succensendum non est, sed etiam gratiæ habendæ sunt: at, qui omnium disciplinarum expertes, in omni vita rudes, atque agrestes, hujus unius studii commendatione nitantur, aut in eo non virtutis quasi appendiculam, sed tanquam vitiorum, ac scelerum suorum, ut ipsi sperant, integumentum, ut ego interpretor, additamentum quoddam, quærant; ii non modo acriter vituperandi, sed etiam vehementer illudendi sunt. Sed cum tenui Bembus valetudine, atque imbecilla esset, cumque noctu magnis lucubrationibus, magnis vigiliis scribere necesse haberet, (nam interdiu, cum a Pontificis latere discedere vestigium vix liceret, cumque multi audiendi, salutandi, deducendi, honestandique, ut Romanus ferebat mos, essent, relinquebatur otii nihil) gravem, diuturnumque in morbum incidit; ex quo cum ægre, ac difficulter convalesceret, nec recreari, reficique videretur posse, de medici consilio, ipsius Pontificis hortatu, cœli mutandi caussa, (1) Patavium petiit: atque eo anno Leo moritur. Incredibile dictu est, quanta animi alacritate, quantaque lætitia Romanis laboribus, curisque liberatus, longa sane, annorum novem, ipsorum intermissione facta, optatum ad otium, studiumque suum vetus se se Bembus receperit; nullum ut Urbis, urbanarumve rerum, aut deliciarum desiderium in eo resedisse, liquido appareret. Et vero eos, qui a pueris, bonarum artium studiis dediti, ætatem egerunt in literis, mordere in adolescentia interdum solet, quod a rebus agendis absint: quod si casus eos forte aliquis ab otio ad agendum evocaverit, atque traduxerit, næ illi rem totam, quam incognitam dum haberent, admirabantur, expertam, atque perspectam, præ suo vetere studio, contemnunt: quid enim in se continet, quod magnopere aut laude, aut etiam appetitione dignum sit, præclara ista agendi solertia? si modo rem inspicimus, ac speciosa illa vocabula, communitas, utilitas, salus hominum, paullisper ab hac disputatione facessant, rogamus: qua enim tota in re non ratio, sed maximam partem fortuna dominatur, quamque non prudentia, sed ple-

1. *Patavium petiit: atque eo anno* Leo *moritur*) Diem suum obiit *Leo* Papa X. Kal. Decembr. anno 1521. cum jam Patavium rediisset *Bembus* anno 1519. mense Novembri; quod constat ex prima italicarum epistolarum, lib. 1. ad eundem Pontificem data prid. nonas Novemb. eodem anno 1519. qua ipsi nunciat, *Marcellam Bembam*, fratris filiam, nuptum a se datam *Joanni-Matthæo*, tunc annos viginti octo genito, summæ spei juveni, non patriæ solum, sed sanguinis etiam, ac gentis communione sibi conjunctissimo. Sed ex aliis quoque *Bembi* epistolis satis apparet, eum Roma reversum per id tempus, Patavium secessisse. Multo quam *Casa* diligentius, facta omnia hujus viri, in suos quodque annos, digessit Beccatellus. Aut me hic in annorum supputandorum ratione falli, argumento est etiam quædam epistola libri 2. vol. 1. qua Cardinali *Bibienæ* 5. Kal. Majas anno 1519. scribit, se Roma discessurum.

plerumque (non enim libet semper dicere) malitia regit; quid aut gloriæ, aut jucunditatis inesse possit? quasi enim cum ludas tesseris, neque contra ejus ludi formulam ut venias, adversarioque ut fucum facias, animum inducere velis; si te is, quicum ludas, contra sine ulla dubitatione circumveniat, atque decipiat, nunquam tu tantum scientia, atque artificio profeceris, ut cum illius dolo, atque fallacia certare possis: sic in hominum vita hac, & tanquam alea, cum viri boni, ut a justitiæ certa quadam præscriptione, ne latum quidem unguem, discedant, abduci se se nullis aut honorum, aut pecuniæ præmiis patiantur; alii autem vulgo fraude, præstigiis, sæpe perjurio, perfidiaque pugnent, vincitur nimirum simplicitas calliditate, ingenuitas impudentia, pudor molestia, fides scelere, veritas mendacio: itaque tardi, parumque efficaces habiti boni inter improbos, ludibrio sæpe sunt. Careant igitur insigni hac rerum gerendarum laude homines literis dediti, animo non modo æquo, sed etiam hilari; ac sic habeant, nihil fere honestati hominum, in vita hac communi, esse relictum loci; sed scelus pleraque, ac turpitudinem invasisse; quamque operam dare se reipublicæ maximam plerique prædicent, eam omnem, communis rei simulatione, in sua quemque privatim utilitate augenda positam, occupatamque habere. Unos omnino excipio Venetos: nam Christiana quidem res communis Romæ, non hominum consilio, sed Dei immortalis mente regitur. Unos igitur Venetos excipio, quorum præclarissima in republica optabile statuam esse versari: quam quoniam peregrinis nobis non licet capessere, (nec vero ea civitas, post hominum memoriam, prudentissima, ac fortunatissima, nostræ, aut cujusquam opis eget) illam, utpote libertatis arcem, prudentiæ gymnasium, justitiæ domicilium, veneremur: otium autem hoc ignobile literarum adolescentes, senesque retineamus. Quam quidem Bembus prudentiam studio, ac voluntate hujus sententiæ auctoribus præclare emensus, re, atque exitu ad extremum usque præstare non potuit: nam, cum Patavii multos jam annos esset, in civitate quietis, ac tranquillitatis plenissima, ab omnique contentione, ambitioneque longe, ac multum remota; cumque omnem curam, cogitationem, operam ad ea studia, quæ a puero adamasset, celebranda contulisset, vel in iis jam consumsisset potius; magno quodam casu clementem illam vitam, quietam, tranquillamque, prope jam decurso spatio, atque ætate jam fere exacta, recusans, atque ingratis coactus est mittere. Erat Romæ temporibus illis vir summus, atque clarissimus, singulari prudentia, admirabili animi magnitudine præditus, Alexander Farnesius Cardinalis, is, qui Paullus III. appellatus

est,

est, (1) qui simul ac Pontifex Maximus factus est, extemplo tanto imperio, ac potestate accepta, ut initium rerum, actionumque suarum ab illustri aliqua laude duceret, faciendum sibi esse existimavit, ut, qui quaque in civitate, quibusque in terris homines essent, illustri quadam aut pietatis, aut prudentiæ, aut doctrinæ laude celebrati, (2) illos ultro ipse, eam dignitatem audquaquam petentes, ac ne tale quidem quicquam suspicatos, amplissimum in Cardinalium collegium cooptaret: ea re sperabat, cum pontificatus, collegiique, tot clarissimorum hominum accessione facta, auctum iri majestatem; tum, specimen se quoque suæ virtutis maximum cum dedisset; magnam de se famam, opinionemque esse facturum. Itaque semel, atque iterum, magna cura, magna adhibita diligentia, summos viros pervestigavit, atque delegit, quibus gravissimam illam dignitatem, nimio a plerisque opere sæpe frustra, ac nequicquam expetitam, ultro mandaret: quo facto, opinione majorem est gloriam consequutus. Sed, ut ut aliis ea res evenit, Bembo quidem perincommode cecidit, quod suo ex otio, suaque solitudine dulci illa erutus, rursum in eam turbam, molestiamque senex raperetur, a qua, vix dum inclinata ætate, se se tamen cupidissime vindicasset: etenim cum præstantes denuo gloria viros Paullus conquireret, atque indagaret, quos in collegium legeret, (3) occurrit in primis homini Bembus: is forte Venetiis erat. Gaudeo, gaudeo, optima post homines natos, atque amplissima civitas, cum investigaretur, perquireretur que virtus, ad te iterum potissimum ventum esse. Etenim cum bonorum, prudentiumque hominum res Christiana publica egeret; (4) sumserat a te scilicet, jam antea, Gasparem illum Contarenum, italici nominis lumen; in quo cum summa probitas, castimonia, moderatio, prudentia cum summa doctrina, atque eruditione contenderet, ejus ipsius insignita pietate, ac religione longe eæ laudes omnes vincebantur: ergo de tua magnorum virorum copia bis suppeditatum paucis annis rei Christianæ communi est, semel in Contareno, iterum in Bembo. (5) Ad eum cum Paulli missu Ca-

1. *Qui simul ac Pont. Max. factus est*) Ad pontificatum evectus est, ac Paullus III. appellatus 4. Id. Octob. anno 1534.

2. *Illos ultro ipse, &c.*) Ex eorum numero fuere *Gaspar Contarenus*, *Jacobus Sadoletus*, *Hieronymus Aleander*, *Gregorius Cortesius*, *Reginaldus Polus*.

3. *Occurrit in primis homini* Bembus) Cum Paullus quinto Cardinales cooptaret 13. Kal. Januar. anno 1538. inter cæteros creatus est *Bembus*, qui tamen tantum insequente anno 9. Kal. April. renunciatus est.

4. *Sumserat, jam antea*, Gasparem *illum* Contarenum) Inter Cardinales adscitus fuerat *Contarenus* a Paullo anno 1535. 13. Kalen. Jun. altera Cardinalium creatione.

5. *Ad eum cum Paulli missu* Carolus Gualterutius *Fanensis*, &c.) Assentiri aud possum *Casæ* asserenti, *Gualterutium* Venetias adventasse, ut pontificium diploma, & *rubrum biretum*, quod vocant, *Bembo* deferret. Hac de re ne verbum quidem in *Bembi* epistolis: quin ex iisdem sæpius apparet, Romæ id temporis *Gualterutium* sub-

Carolus Gualterutius Fanensis, vir apprime bonus, navusque, & industrius, venisset cum diplomate, cumque ejus dignitatis insigniis; ille enimvero recusare, ac deprecari, neque abduci, nunc demum ætate confecta, pati se posse dicere, a quiete, ac solitudine illa, quam unam rerum omnium jucundissimam, antiquissimamque jam inde a prima adolescentia habuisset; magnas tamen se se Pontifici, magnas collegio gratias agere, atque habere, quod senectutem suam honorificentissimo de se judicio, clarissimoque decreto tantopere honestatam voluissent. Cum in eo multos jam dies perseveraret, neque de sententia depelli posse videretur, nihil propius factum est, quam ut Romam Gualterutius, re infecta, reverteretur. Non sum nescius, multos fore, qui nostræ orationi hac in re parum fidei habeant: plerique enim omnes, quid de aliena voluntate credendum sit, de sua conjecturam faciunt: itaque incredibile multis visum iri intelligo, Bembum id vere, atque ex animo aspernatum esse, quod omnes fere summa cupiditate expetendum, atque optabile esse existiment; tametsi scribimus hæc recenti hujus facti memoria, multisque, qui in agendo adfuerunt, superstitibus, quos mendacii, atque impudentiæ nostræ conscios, ac testes habere cur velimus, caussa nulla est. Sed quoniam par eorum peccatum esse censemus, qui mentiri in historia audent, atque eorum, qui dicere verum reformidant, mendacii speciem, verum cum dicturi essemus, non horruimus. Erat perinvidiosum futurum, respui tantam dignitatem, præsertim quæ non honoris modo splendorem, sed etiam muneris contineret officium: eam enim ob caussam collegium dicitur Cardinalium a majoribus institutum, ut ii & adsint Pontifici, & ad omnia reipublicæ tempora præsto sint; ægerrimeque laturus eam rem Paullus erat, quod minui Christianæ civitatis majestas, cujus ipse princeps constitutus esset, videbatur, atque ejus privatim & consilium condemnari, & auctoritas contemni, qui non beneficium modo Bembo a se datum existimaret, sed etiam onus quoddam officii pro sua potestate impositum: ut si de suo ille honore

substitisse, &, si quid illic novi, id cum amico per literas communicasse. Præterea hoc in more positum novimus, ut novis Cardinalibus nunquam per privatos homines, qualis erat *Gualterutius*, sed per aulæ Romanæ *Prælatos* ea dignitatis insignia deferantur. Sed quid opus pluribus? *Octavianum Zenum*, qui erat a cubiculo honorario Pontificis, ad hoc missum esse certum est, cum ex literis (vol. 1. lib. 4.) datis ad Cardinalem *Farnesium* prid. Kal. April. anno 1529. tum maxime ex eucharistica epistola (lib. 6. Fam.) eodem anno, eodemque die ad *Paullum* Pontificem missa: *Quod me in amplissimum Romanæ reipublicæ Cardinalium collegium, nihil ejusmodi petentem, sponte tua cooptaveris; quodque* Octavianum Zenum, *familiarem a cubiculo tuum, ejus rei nuncium, cum literis humanissimis, honorificentissimisque scriptis, cumque priore capitis tegumento purpureo, sacroque, magnis itineribus ad me miseris, immortales gratias habeo, habeboque, dum vivam.*

re putaret sibi liberum esse recusare, dicto certe Pontificis audientem non esse, in eo vero & collegium, quod sanctum esset, & Pontificem violari. Itaque adcurrunt ad eum undique amici, ac necessarii, agunt, hortantur, obsecrant, si sua ipse gloria minus moveatur, gentis, ac posteritatis tamen memoriam, nomenque respiciat, ac tantam dignitatem in domum suam illatam ne ipse a se se abjudicet. Parum primo Bembus eorum moveri oratione, utpote qui eadem sæpenumero audisset jam olim prope omnia, ac refutasset: (1) ubi vero ad eum Petrus Landus adiit, qui civitatis, aud multo post, Princeps fuit, (qui unus apud Venetos magistratus amplissimus est, idemque perpetuus) isque longa, atque accurata oratione cum eo agere cœpit, cum ostenderet quantum ea re subiturus esset offensionis, atque invidiæ; quam indigne Pontificem Maximum, quam graviter omnem sacerdotum amplissimum ordinem eam ignominiam ferre necesse esset; cumque adderet, nunquam hæc sine nutu, atque consilio Dei immortalis accidere solere; diligenter videret, ne divino numini refragaretur; tum vero, animo sane suspenso, ac perturbato, hominem Bembus in præsentia dimittit, rem in diem posterum differt; &, quoniam religionem sibi injecisset, diligentius deliberaturum se se pollicetur. Postridie ejus diei, cum res homini in religionem plane venisset, (fuit enim non versuta hac, atque ad hominum opiniones captandas simulata, quam in multis videmus rugis, superciliaque horridam, tristitia; sed vere, atque ex animo, pietatis colentissimus) proximum in fanum mane ingressus est. Erat tum forte sacerdos ad aram, atque historiam de iis, quæ a Christo dicta, aut gesta in terris sunt, quod Evangelium appellamus, clara voce, ut mos sacrificium facientibus est, effari inceperat: vix dum pedem in templum intulerat Bembus; ac sacerdos, Petre, ait, sequere me: ea vero illi vox, Dei prope ipsius ore mitti, visa est. Itaque cum omnem ex animo dubitationem sustulisset, quasi Dei accitu, Romam proficisci statuit: magnus fit domum ejus omnium hominum, atque ordinum concursus, frequens gratulatio, maximus totius civitatis plausus; ille vero paucis post diebus silvas, recessusque suos, in quibus placatam, tranquillamque vitam prope omnem traduxisset, atque exegisset, crebro appellans, atque identidem respectans, (2) Romam ire perrexit. Vere hoc dicere possum,

1. *Ubi vero ad eum* Petrus Landus *adiit, qui civitatis, aud multo post, Princeps fuit*, &c.) Allucinatur iterum *Casa*, *Bembum* renunciatum esse Cardinalem mense Martio, anno 1539. supra docuimus; cum *Petrus Landus* anno superiore jam a mense Januario reipublicæ Princeps esset salutatus.

2. *Romam ire perrexit*) Eodem anno, quo creatus est Cardinalis, mense Septembri Romam contendit.

Digitized by Google

ſum, ſic homini hoc diſceſſu hilaritatem prorſus excuſſam, ut ejus priſtinam jucunditatem, ſuavitatemque amici, familiareſque ex illa die deſideraverimus, atque, in omne tempus amiſſam eſſe, doluerimus. Cultus eſt Romæ Bembus cum a bonis pleriſque omnibus Contareno, Sadoleto, Corteſio, Morono Cardinalibus ampliſſimis, hominibuſque eruditiſſimis; tum vero præcipue a Reginaldo Polo, homine, Dei immortalis dubio procul beneficio, ex ultima uſque Britannia ad nos vecto, vel de cœlo potius, ſi modo dictu fas eſt, lapſo; cujus de laudibus, quamquam de tam præclara, ac plane divina virtute nemo ſatis digne unquam loquetur, alius mihi profecto dicendi locus dabitur: hoc certe aud facile in præſentia dijudicare audeam, pluſne eam inſulam, multis vulneribus Chriſtianæ reipublicæ per ſummam impietatem infligendis, nocuiſſe dicam; an, quod in illo ſolo talis, tantuſque vir ortus, & procreatus ſit, unde veræ, planeque Chriſtianæ pietatis, vitæque exemplum peteremus, profuiſſe. Is igitur cum Bembo familiariſſime vixit, cumque ſenis optimi multas, magnaſque animi dotes maximi fecit; tum vero apertum, ſimplexque hominis ingenium, ſuæ ipſius voluntati, atque naturæ conſimile, ac par, plurimum ſemper adamavit. Sed, cum diligentiſſime Bembus coleretur a multis, ſummo etiam a Paullo honore afficiebatur; tantaque apud eum fuiſſe gratia dicitur, ut nullam unquam rem ab eo poſtularit, quin perfecerit, atque abſtulerit: ſed enim hoc non ſolum auctoritatis, gratiæque fuit, ſed etiam moderationis, & pudoris. Tum ea erat Bembi, in dicenda ſententia, libertas, ea ſimplicitas, eaque in omni vita clementia, atque ingenuitas inerat, ut, ſi ante eum Paullus mortem obiiſſet, quod natura poſtulare videbatur, (aliquot enim annos illum Paullus anteceſſit ætate) creatum iri eum Pontificem Maximum, plerique compertum haberent. Sed, cum equo Bembus forte veheretur, paullum in oſtio ad parietem latus offendit; qua ex plaga homo ſenex, ac debilis in febriculam incidit; atque ex ea cum ſenſim extenuari, conficique ſe intelligeret, cumque mortem multos dies quaſi præſtolatus eſſet animo non modo forti, ſed etiam æquo, ut de ſua illa migratione cum amicis interdum etiam jocaretur, (1) diem ſuum pie, ſancteque obiit. Cultus erat jampridem omni officio Bembus ab Hieronymo Quirino Iſmerii filio, homine partim genere, ac nobilitate, partim fide, munificentia, humanitate, morum ſuavita-

1. *Diem ſuum pie, ſancteque obiit*) E vita ceſſit 15. Kal. Februar. 1547. cum annos vixiſſet 76. menſes 7. dies 28. Id teſtatur epitaphium, quod in æde S. Mariæ ſuper Minervam parentis ſepulcro inſcribendum curavit ejus filius *Torquatus Bembus*.

PE-

te, ac dulcedine clarissimo. (1) Is illi statuam mortuo posuit nobili artificio factam ex marmore, atque eam celeberrima Antonii in æde Patavii locavit, inscripsitque in basi in hanc fere sententiam: propterea a se illam statuam Bembo statutam, atque in publico positam esse, ut cujus animi simulacra orbis terrarum cerneret, ejus ne corporis quidem desideraret imaginem. Fuit omnino perpolitum Bembi ingenium, perque acre; maximeque perspicax, acutumque judicium; plurima in alios, in se nimium pene multa inquirens; in seligendis, collocandisque verbis multum ponebat operæ, atque in ea re magnam cum prudentiam, tum vero etiam diligentiam adhibebat: hoc enim unum sibi persuaserat esse, quod in oratione novitatem, & quasi, patriis moribus conservatis, peregrinitatem tamen quandam effingeret; quæ, cum multum omnibus in rebus admirationis habeat, ob id ipsum plurimum etiam non modo dignitatis, sed etiam jucunditatis adferre solet. Ac profecto, quantum intelligere nos possumus, præclare hoc, quod difficillimum semper habitum est, Bembus præstitit, ut, cum

PETRO BEMBO PATRITIO

VENETO OB EJUS SINGULARES

VIRTUTES A PAULO III. PON. MAX.

IN SACRUM COLLEGIUM COOPTATO

TORQUATUS BEMBUS P.

OBIIT XV. KAL. FEB. CIↃ. D. XLVII.

VIX. AN. LXXVI. MEN. VII. D. XXVIII.

Situs vero est *Petrus* post aram maximam, inter *Leonis X.* & *Clementis VII.* Pontificum tumulos, a quibus prima, & præcipua acceperat suæ fortunæ incrementa. Aliud epitaphium, quod vetus ejus collega, & amicus, Cardinalis *Sadoletus*, ibidem posuit, in hunc plane modum incisum est:

DEO IMM. S.

Et virtuti, ac memoriæ Petri Bembi patritii Veneti S. R. E. Cardinalis, cujus ingenii, literarum, eloquentiæ, gloria in suo seculo princeps, & antiquorum laudibus par; gratia autem in amplissimo ordine, in moribus probitas, humanitas, liberalitas supra communem modum semper existimata sunt. Quod de ejus vita hominum judicium, beata mors sanctissime ab eo, & pacatissime obita, divino quoque confirmavit testimonio.

1. *Is illi statuam*, &c.) Hæc statua, qua amicissimi viri memoriam *Hieronymus* voluit immortalitati commendatam, est *Danesii Catanei* sculptoris celeberrimi opus: Inscriptio autem, statuæ subjecta, ita legitur:

PETRI BEMBI CARD. IMAGINEM

HIERONYMUS QUIRINUS ISMERII F.

IN PUBLICO PONENDAM CURAVIT,

UT CUJUS INGENII

MONUMENTA ÆTERNA SINT,

EJUS CORPORIS QUOQUE MEMORIA

NE A POSTERITATE DESIDERETUR.

VIX. ANN. LXXVI. M. VII. D. XXIX.

OBIIT XV. CAL. FEBR. MDXLVII.

Digitized by Google

cum minus fere usitate loqueretur, hospitis speciem tamen effugeret: quod siqui sunt, qui vulgi opinione ducti, quotidianam hanc, tritam, communemque dictionem in hominum eruditorum aut versibus, aut prosa oratione vel postulent, vel exspectent, atque ob eam caussam Bembi oratione, quæ a plebejo, ac pervagato hoc tabernariorum, atque opificum sermone longe dissonat, minus delectentur; ii erunt ex eorum numero, qui de iis studiis existimare aut leviter, aut nihil possint. Cajus quidem Cæsar, ut literis proditum video, & ipse bene loquendi laudem, non populi consuetudine, sed multo studio, multisque literis, & iis quidem reconditis, & exquisitis, assequutus est; & cum de ratione latine loquendi ad Ciceronem ipsum accuratissime, pluribus quidem libris, scriberet, verborum delectum originem dixit esse eloquentiæ. Jure igitur Bembus, majore quadam cura, in verbis eligendis torquebatur, præsertim cum etrusce scriberet: itaque nova, splendida, decoraque ejus in primis oratio est: parum enim fidei consuetudini semper habuit; quod ea partim varia, atque inconstans, partim etiam vitiosa, atque corrupta esset; & quoniam ne Romam quidem, nec adeo Athenas illas ipsas Atticas, quibus temporibus eloquentia maxime floruit, diutius tenere illud potuisse scriptum legerat, ut ne barbarie earum infuscaretur, atque inquinaretur oratio; repudiandum sibi hunc sermonem, qui nunc est, statuebat esse; atque eum, qui fuerat in etruscis olim hominibus purus, atque emendatus, cum minus dum exterarum nationum in Italiam confluxerat, adsciscendum: qui cum illi non de populo, futili, inanique doctore, discendus esset; sed e veterum libris, gravissimis auctoribus, percipiendus; illud etiam eadem opera adsequebatur, ut ejus dignitatem, gravitatemque haberet oratio: nam quotidianus quidem, vulgarisque hic hominum sermo, e sordidis artibus maximam partem ductus, multum ex officina, multum e taberna, e sellaque redoleat, necesse est. (1) Sunt igitur Bembi de ratione etrusce loquendi libri

tres

1. *Sunt igitur* Bembi *de ratione etrusce loquendi libri tres*) Opus igitur inscribitur: *Prose di M.* Pierro Bembo, *nelle quali si ragiona della volgar lingua, scritte al Cardinale de' Medici, che poi è stato creato a Sommo Pontefice, e detto Clemente VII. divise in tre libri*. Prodiit primum Venetiis in fol. e prælo Joannis Tacuini anno 1525. PRIMUS omnium *Bembus* fuit, qui nostris hominibus linguæ suæ artem traderet, cujus præcepta ipse longo studio, multaque optime dictorum observatione congesserat, ut grammaticæ artis corpus absolveret. Scio equidem, ante editos eos libros, jam ab anno 1516. de mense Septembri Anconæ per Bernardinum Vercellensem in 4. emissum esse in lucem *Joannis-Francisci Fortunii* opus hoc titulo: *Regole gramaticali della volgar lingua*. Sed *Bembus* in Epist. vernaculis vol. 3. lib. 2. ad *Bernardum Tassum* scribens, plagii aperte *Fortunium* insimulat; suaque esse, quæ ille venditavit, aperte profitetur. „ Quanto al maestro *Pellegrino Moretto* „ (hic est *Pellegrinus* ille *Mantuanus*, qui præter quædam alia per-

Digitized by Google

tres in dialogo mirabiliter scripti, quibus profecto effectum est, ut, quod homines etrusce loquantur, non bonæ modo jam consuetudinis sit, quam tamen fluxam, atque instabilem videmus esse; sed jam etiam scientiæ, ac rationis, quæ mutari nullo modo possunt: (1) quamquam video non deesse, qui, cum cogitandi laborem ferre ipsi aut nolint, aut etiam nequeant, Bembi scripta non tam expurgata, quam religione nimia prope quadam attenuata esse contendant. Sed sit sane suus cuique modus: difficile est enim, in omni re statuere quatenus: & tamen, si cum aliorum libris Bembi scripta conferantur, facile judicium erit: mihi quidem ejus oratio vehementer probatur, non modo quia elegans, nova, splendidaque est, &, ut ita dicam, nobilis; sed quia est etiam, Isocrateo prope more, uber, atque ornata, (2) Sunt etiam ejus versus etrusce scripti, & quidem permulti, graves, atque pleni; ut hanc quidem laudem, si modo nos de iis rebus

perpauca in vulgus edidit libellum, qui inscribitur: *Rimario di tutte le cadenzie di Dante, & Petrarca, raccolte per* Pellegrino Moreto *Mantovano*: excusus est Venetiis per Nicolaum ab Aristotele mense Novembri 1529.) „ che ha segnate le
„ mie *Prose* con le parole ingiuriose, che
„ mi scrivete, potrete dirgli, che egli
„ s'inganna. Perciocchè se ad esso pare,
„ che io abbia furato il *Fortunio*, percioc-
„ chè io dico alcune poche cose, che
„ egli avea prima dette; egli nel vero
„ non è così. Anzi le ha egli A ME
„ FURATE con le proprie parole, con le
„ quali io le avea scritte in un mio li-
„ bretto forse prima, che egli sapesse
„ ben parlare, non che male scrivere:
„ che vide, ed ebbe in mano sua molti
„ giorni. Il qual libro io mi proffero di
„ mostrargli ogni volta, che egli voglia,
„ e conoscerà, se io merito esser da lui
„ segnato, e lacerato in quella guisa.
„ Oltre a ciò io potrò farlo parlar con
„ persone grandi, e dignissime di fede,
„ che hanno da me apparate, e udite
„ tutte quelle cose, delle quali costui
„ può ragionare, di molti, e molti anni
„ innanzi, che *Fortunio* si mettesse ad in-
„ segnare altrui quello, che egli non sa-
„ pea. „ Sane inter easdem *Bembi* epistolas lib. 2. vol. 2. quædam est ad *Tryphonem Gabrielium* Romæ data Kal. April. anno 1512. ex qua constat, ipsum ex eo tempore *duos* ex tribus de *Italica lingua libris* jam confecisse, quos emendari etiam ejusdem *Tryphonis* judicio cupiebat, aliorumque doctissimorum amicorum, *Joannis Aurelii, Nicolai Theupoli, Joannis-Francisci Valerii, Joannis-Baptistæ Ramnusii, & Andreæ Naugerii*.

1. *Quamquam video non deesse*) Minime defuere, qui *Bembo* tum viventi, tum mortuo obtrectarent, quibus ejus oratio aspera visa est, duriuscula, & parum liberaliter veterum imitationi addicta. Præstat cæteris nobilitate nominis, & ingenii *Justus Lipsius*, cujus quale sit de *Bembi* operibus judicium, vide ejus *Epistol. miscellan. Centur.* 2. *Epist.* 57. & *Centur.* 5. *Epist.* 47. & 50. itemque *Centur. ad Ital. & Hisp. Epist.* 6. & *Notas ad lib.* 1. *Politicor. in cap.* 9. Contra obtrectatores tamen ipsum tutari sunt clarissimi viri, ac præsertim *Joannes Clericus* in opere gallico *Bibliotheque Choisie* Tom. 1. artic. 7. ubi non oscitanter latina *Bembi* opera cum magno doctrinæ apparatu pensitat.

2. *Sunt etiam ejus versus etrusce scripti*) Etruscos *Bembi* versus, quibus titulus, *Rime di M. Pietro Bembo*, publicavere primum Venetiis Joannes-Antonius, & fratres a Sabbio anno 1530. in 4. Melior tamen, auctiorque tertia editio Romana per Valerium Doricum, & Franciscum fratrem mense Octobri anno 1548. curante *Carolo Gualterutio*. Hanc misit ad Cardinalem *Farnesium*, Paulli III. nepotem *Hannibal Carus*, qui in epistola nuncupatoria hæc de illo habet: *E' stato* M. Pietro Bembo, *non solo de' primi scrittori di questi tempi; ma il* PRIMO, *che abbia insegnato a questi tempi, e a quelli, che verranno, il vero modo di scrivere*. Recuderunt aliquando eadem carmina, aliisque additis locupletarunt Joliti Venetiis annis 1547. & sequentibus in 12. quorum editiones etiam in pretio.

bus existimare aliquid possumus, Bembo a cæteris omnibus concedi, necesse sit: (1) in iis est carmen de Caroli fratris morte: videor mihi hoc vere affirmare posse, neminem unquam tam plane, tam ornate, tam dolenter quemquam luxisse, atque illis Bembus versibus fratris obitum lamentatus est. (2) Scripsit præterea volumina epistolarum aliquot, quarum paullo magis decoram video a nonnullis locutionem existimari: suum cuique omnino judicium; eamque ob caussam difficillimum est, omnibus æque placere: nam, ut Theognis ait, laudatus a Platone poeta,

—— (3) οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
Οὔτ' ὕων πάντας ἁνδάνει, οὔτ' ἀνέχων.

Mihi quidem, cum has epistolas cum iis, quæ a Græcis, Latinisve scripta olim sunt, contuli; valde hæ cum illis congruere videntur. Sed pollutas plerique lue quadam etiam nunc aures habemus; nec plane dum e vulgi fece enatavimus, atque emersimus: paucos enim adhuc bonos auctores etrusca habuit lingua, quibus lectitandis nostrorum hominum expoliretur, expurgareturque judicium. Itaque homines ornatæ, factæque orationis insueti, nec pulchritudinem intelligunt, aut cernunt, & splendore ipso præstricti læduntur, præsertim qui in veterum Græcorum, ac Latinorum libris usque adeo versati, volutatique non sint, ut illorum virtutes aut transferre ipsi in sua scripta, aut in alienis agnoscere non possint: atque etrusce quidem a Bembo scripta hæc sunt. Latine vero de Ætna ad Angelum Gabrielem scripsit adolescens; quem video libellum illi postea seni non valde probatum fuisse: de Virgilii Culice, & Terentii fabulis librum unum: de Guido-Ubaldo Feretrio, atque Elisabetha Gonzagia, ad Nicolaum Teupolum librum itidem unum, qui valde doctis omnibus probatus est; a Gabriele quidem Færno, homine eruditissimo, atque hujus generis acerrimo existimatore, in cœlum fertur. Sunt etiam Bembi, præter eas epistolas, quæ Leonis nomine ab eo scriptæ

1. *In iis est carmen de* Caroli *fratris morte*) Carmen hoc, vulgo *Canzone*, omni venere quam maxime comtum, ita incipit:

Alma cortese, che dal mondo errante.
Illud affert vir clarissimus *Ludovicus-Antonius Muratorius* lib. 4. *de perfecta italica poesi* pag. 465. & seqq. deque eodem sic honorificentissime sentit: *Per una Canzone funebre questa ha de i pregi singolari, e può servire d'esempio ad altre*, e c.

2. *Scripsit præterea*, &c.) Omnium *Bembi* operum, quæque latine, quæque italice scripsit, elenchus videri potest ad calcem ejus vitæ Tom. 2. Historicorum Venetorum, qui publico decreto scripserunt.

3. Scilicet: *Jupiter enim neque pluens omnibus placet, neque pluviam sustinens.*

ptæ sunt, suarum quoque privatim epistolarum volumina; ac seorsum epistola de imitatione ad Joannem Picum libri prope instar, sane perlegenda: sunt præterea ejus versus latini multi, dulces, elegantesque, ut me quidem æque propemodum, ac veterum illorum poetarum scripta, delectent: scripsit etiam magna cura, magnaque assiduitate (1) civitatis suæ historiam, nudiusculam illam quidem; est enim unum Cæsarem imitatus; sed puram in primis, atque illustrem.

GA-

1. *Civitatis suæ historiam*) Cum in Gallia anno 1529. 5. id. Majas decessisset *Andreas Naugerius*, cui Decemvirum decreto rerum Venetarum scribendarum cura, qua *Sabellicus* defecerat, demandata erat: novo amplissimi ejusdem collegii decreto idem negotium datum est *Petro Bembo*, qui tum Patavii totus in studiis suis erat. *Bembus* ipse in historiæ suæ limine mihi testis est. Per idem tempus & Marcianæ bibliothecæ custos fuit, quemadmodum ante ipsum *Sabellicus*, ac *Naugerius*, quod in *Sabellici* vita satis docuimus. Vir clarissimus *Victor Trincavellus* Venetus, nobilis philosophus, ac medicus, anno 1536. cum *Bembo* Stobæum, græce editum Venetiis in fol. per Bartholomæum Zanettum, dicaret, non sine maxima ejus laude bibliothecam publicam memorat ipsius curæ commendatam. Quas egerit *Trincavello* gratias *Bembus* ob inscriptum nomini suo illius auctoris opus, ex ejus literis patet Patavio idib. Febr. anno 1536. quæ lib. 6. Famil. occurrunt.

GASPARIS CONTARENI VITA.

CUM Permultum inter laudationem, atque historiam interesse oportere facile intelligerem, propterea quod illa virtutis modo præconium quærit, hæc veritatis in utramque partem testimonium continet; sæpe mihi de Gasparis Contareni vita cogitanti veniebat in mentem vereri, ne, si eam literis mandassem, laudare me hominem magis, quam, qui ejus vitæ cursus fuisset, narrare voluisse, multi arbitrarentur, qui cum commemoratum a me de illo nihil viderent, quod esset a laude sejunctum, quæ reprehensionem habitura fuissent, dedita opera a me prætermissa esse existimarent. Sed cum laudatoris sit, de cujus laude dicit, ejus bona verbis amplificare, aliquid etiam alieni adfingere; vitia oratione attenuare, aut etiam silentio præterire; in altero facile præstare possum, ut hic meus commentarius plurimum a laudatione differat: nec enim sermone nostro Contareni virtutem augere conandum nobis est: in altero, ut de ejus vituperatione indicem nihil, non nos, sed res ipsa laudationi persimilem narrationem nostram efficiet. Quod siqui erunt, qui cum plus de aliena virtute prædicari sentiant, quam quantum de sua ipsi sibi polliceri soleant, aut ægre id ferant, aut orationi meæ fidem non habeant; ii sic cogitare debebunt, dici hæc a nobis de eo, qui jam non sit, quique cum suæ civitatis probis viris omnibus, tum aliarum gentium, exterarumque nationum clarissimis quibusque hominibus notus, beneque cognitus fuerit, quorum cum magna pars sit superstes, nulla nobis caussa est, cur de mortuo mentientes, tot vivorum, illustrium præsertim hominum, vanitatis, impudentiæque nostræ testimonia colligere velimus: clarorum autem virorum laudibus favere potius, quam obtrectare omnes debebunt: mihi certe aut de Contareno tacendum fuit, aut de eo, ni mentiri forte maluissem, cum laude dicendum.

Venetorum civitas optime morata, optimeque constituta est: id ex eo intelligere licet, quod una temperatione, unis legibus, sine ulla seditione, sine ullo intestino malo, annos eorum respublica amplius mille manet; quodque a parvis initiis profecta ad eam opulentiam, at-

atque ad id imperium, quod videmus, pervenit: complures urbes, easque magnas, atque florentes, socias, vectigalesque habet: Corcyræ, Cretæ, Cypro, multis, magnisque insulis, transmarinisque provinciis dominatur: classem instructam, paratamque habet, quantam nullus Rex, nullæ nationes valeant comparare. Ea civitas una omnium, de quibus memoriæ proditum sit, libertatis, æquabilitatisque maxime amans, maximeque retinens est: quippe quæ durissimis quondam Italiæ temporibus, servitutem fugiens, e continenti se se in undas, æstusque conjecerit; fortunisque omnibus relictis, unam modo secum extulerit libertatem, atque in ea tuenda tot seculorum spatium versata, studium, voluntatemque usu etiam, atque exercitatione corroboravit. Itaque libertatis fortasse nomen alibi quoque gentium invenias; libertatem ipsam puram, atque incorruptam, ab omnique metu vacuam, utinam aspicere in aliis civitatibus, uti quondam fuerat, Deorum nobis beneficio aliquando liceat. Illud salutare institutum mordicus a Venetis retentum est, ut reipublicæ attingendæ, præter quam iis, qui initio in civitatem convenerunt, quique germani Veneti, & tanquam aborigines sunt, potestatem præterea facerent nemini; nisi siquando deliberata re, bene de republica meritis, ejus urbis inquilinis, aliisve quibusdam id jus nominatim ad hodiernum diem concessum est. Ex eo igitur priscorum genere civium Aloisius Contarenus fuit, cum prudens paterfamilias, & locuples, tum præstans senator, & nobilis: atque is Polyxenam Malipetriam in matrimonio habuit, feminam primariam; ea, cum aliquot jam peperisset pueros, neque ii diutius viverent, ad amicas, æqualesque dicitur rursum prægnans retulisse; a quibus, ut sunt pleræque mulieres religiosæ, admonita esse dicitur, uti qui natus esset puer, ei nomen imponeretur unum ex iis nominibus, quibus vocati ii reges sunt, qui ad Christum Deum nostrum parvulum, ac lactantem venerunt: fore enim, ut vitalis esset. Cum salva igitur paucis post diebus peperisset, puerum nominari Gasparem jussit, qui primus ejus familiæ hoc nomine appellatus est. Is ubi adolevit, magna in eo ingenii indoles erat, magna ad literarum studia propensio: itaque facile Aloisius pater consilium, quod de puero ceperat, mutavit: mercaturis enim illum faciendis, reique augendæ, quippe cui multæ, atque amplæ multis in locis res, rationesque cum multis essent contractæ, filium scilicet natu maximum Venetiis destinaverat: est enim fere in liberis civitatibus, mercaturis rem quærere, nobilitati quoque non modo non turpe, sed, si bono modo fiat, etiam honestum. Verum ubi pueri ingenium, naturamque majus quiddam spectare, atque polliceri intellectum est, consilium il-

illud

Digitized by Google

lud de mercatura funditus pater abjecit; neque ulla in re filii voluntati, ac studio defuit. Is ubi quod satis esset operæ Antonio Justiniano, Laurentioque Bragadeno Venetiis visus est dedisse (nam ii publice a civitate constituti erant, qui juventutem in dialecticis, atque in philosophia erudirent) Patavium profectus, Petro Pomponatio Mantuano, magno, nobilique philosopho, in disciplinam se se tradidit. Erat in adolescente naturæ vis peracris illa quidem, &, ut mihi videbatur, peracuta, sed tamen nescio quomodo magnitudine, & firmitate potius præstans; &, quod maxime rem continet, ad sapientiæ studia accommodatum, & tanquam philosophum inerat ingenium: memoria omnino valebat plurimum: huc accedebat animi, ac victus, vitæque totius constantia quædam, ut, quam semel instituisset rationem, de ea non defatigatione, non pigritia, non voluptate depelleretur. Opinio est, in omni vita re venerea illum omnino usum esse nunquam; defixa mens scilicet in eo studio, cui se ab ineunte ætate dediderat, eoque capta, atque alta, nihil præterea concupierat: itaque celeriter assecutus est, ut æqualium magister, grandiorum natu, magistrorumque tanquam æqualis, & compar haberetur. Certum temporis spatium, horarum sane aud amplius trium, meditationi, & bibliothecæ attributum, & tanquam sepositum habuisse dicitur, cui tempori nec unquam quicquam detraheret, nec fere adderet; qui reliquus erat dies in congressionibus amicorum, collocutionibusque consumebatur: eæ de literis scilicet erant, ut in suo studio, ne cum vacare quidem videretur, cessaret; idque ipsum, nihil agens, ageret tamen, urgeretque propositum, & tamen animum a contentionibus relaxaret. Illud etiam narrari nobis ab eo ipso meminimus, cum diceret, nunquam se in omni adolescentia commisisse, ut mane aliquid postridie aggrederetur ediscere, quin prius ea, quæ pridie percepisset, diligentissime reminiscendo recordatus esset: vitandam enim asotorum consuetudinem ajebat, qui crudi se se tamen ingurgitant; quoque magis cibo replentur, oneranturque, minus virium, minus valetudinis habent. In eo igitur cursu cum sedulitate magis, quam contentione, aut labore admirabiles progressus efficeret; atque eos, qui in eodem curriculo erant, longo intervallo antecederet, mortem Aloisius pater obiit. Duodeviginti ille annos natus erat eo tempore: liberorum autem magnum sane numerum, filios septem, quatuor filias, præterea magna cum multis contracta, implicitaque negotia Aloisius reliquerat. Atque odiosum omnino negotium est homini, in cogitationis, ac doctrinæ studiis occupato, familiaris rei procuratio: ut minus mihi mirum videri soleat, Democritum, nobilem quondam philoso-

 phum,

Digitized by Google

phum, ut ea cura, eoque impedimento liberaretur, omnes fortunas suas, sicuti literis proditum est, abjecisse. Veruntamen quamquam invitus, ac mærens discedebat a literis, tamen Patavio profectus est; atque eandem illam animi moderationem, æquabilitatemque adhibens, fratribus partim in Apuliam, partim in Alexandriam (ibi enim magnas societates Aloisius pater habuerat) distributis, partim Venetiis relictis, bene domi constitutis rebus, Patavium reversus est; studiumque, audquaquam longo intervallo a se intermissum, cupide renovavit. In ea urbe, doctissimorum hominum plena, ac liberalibus artibus affluenti, aliquot annos commoratus est; cum in principibus jam philosophis numeraretur, atque ejus nomen plurimum in dies increbresceret. Atque hoc loco postulari, exigique a nobis arbitrati sumus, ut, qui ejus progressus, & quale tanquam iter ad percipiendas fuerit disciplinas, demonstraremus. A primis igitur Dialecticæ elementis profectus sic omnem philosophiam perlustravit, ut illius singulas tanquam oras non viseret modo, atque inspiceret, quod plerique facimus, sed in unaquaque etiam illius quasi regione commoraretur, & habitaret: itaque illud assecutus est, nihil in ea ut arte ita copiosa, & magna, atque varia, tam esset magnum, atque arduum, aut tam minutum, atque parvum, quod ejus aut diligentiam lateret, aut fugeret intelligentiam; nihil autem tam abstrusum, aut reconditum, quin promtum illi, expositumque, quamvis subito esset, atque ex tempore. Ejus nos rei permagnum quondam specimen cepimus: nam cum Florentiæ forte essemus, qua ille Roma profectus iter in Germaniam habebat ad Cæsarem; erant in ea urbe cum alii complures in ea philosophia, quæ de natura est, docti, atque exercitati, tum duo præter cæteros Petrus Victorius, & Franciscus Medices, quorum erat utriusque & natura admirabilis, & exquisita doctrina; tum studium ardens in utroque, ac peracre vigebat, flagransque, & singularis in utroque industria: sed alterius breve tempus doctrinæ augendæ, & declarandæ fuit; Victorius qualis vir, quantusque jam tum esset, ea, quæ nunc est ejus doctrina, librique ab eo editi declarant. Ii per eos dies ad Contarenum sane ventitabant, a quo nos quoque non fere discedebamus: hoc affirmare possum, cum omnis inter eos sermo esset de physicis, nullius rei mentionem esse factam a summis illis viris, ingenio præstantibus, animo vacuo, otio abundantibus, studio incensis, tempore paratis, a bibliotheca, & literis recentibus, quin eam Contarenus & memoria teneret, & intelligentia comprehensam haberet, & oratione tam facile explicaret, quam quæ facillima sunt. Præstabat id non tam credo memoria, qua tamen valebat, ut antea di-

dictum est (natura enim quoque plurimum ille excellenti fuit) quam ipsa, via, ac ratione percepta, doctrina: sic enim eum ipsum dicere solitum esse accepimus, non modo certam artium multarum inter se quandam naturalem esse dispositionem, ut aliam alia suo quæque loco deinceps tanquam subsequatur, & cum priori posterior quasi coagmentetur; sed unius quoque, ejusdemque cujusvis scientiæ siquis ordinem, & tanquam seriem conturbaverit, atque resciderit, ad exitum perveniri non posse: magnoque in errore versatos superioris ætatis homines ajebat esse, qui multa properantes transilirent; aut ullam artem ediscere se posse dissipatam arbitrarentur, aut mutilam, atque hiantem: amputatis enim, interscissisque disciplinis progredi, pervenirique ad scientiam non magis posse, quam interruptis iter pontibus confici. Unum autem omnino sibi comitem, ac monitorem ad Aristotelis iter, multis sæpe obstructum difficultatibus, Thomam Aquinatem asciverat, hominem non contentionis, sed veritatis amantem, qui & subtilitatem habeat, nec ultra, quam par est, progrediatur acumine; atque idem articulatim, partiteque, ac distribute doceat. Doctus etiam græcis, latinisque literis erat. Poetas Homerum, Virgilium, Lucretium, Horatium lectitaverat, atque didicerat. Itaque cum non artis factitandæ, sed eruditionis, liberalisque doctrinæ fruendæ caussa, philosophiæ se dedidisset, omnes tamen artifices, magistrosque omnes non scientia modo, sed fama quoque, & celebritate facile superabat. Erat hominis vita, atque victus non tam excultus, atque expolitus, quam cum gravitate quadam simplex, ac lenis, placatusque; oratio inculta illa quidem, atque inornata, sed hoc ipso, quod omni careret fuco elegans, ac cum auctoritate; nulla mollities, nullæ, ne in adolescentia quidem, animi, aut corporis deliciæ; sermo nulla assentatione suffusus, nulla animus malevolentia infuscatus; & cum festivitas, leposque aud magnopere adesset, aberat etiam rusticitas, atque tristitia. Quin etiam hoc ab eo dici memini, devorare se se certorum hominum (qui in aliqua vitæ parte claudicarent) incommoda, aut etiam vitia solere, simul ac de bonis, quibus illi excellerent, aliquid degustasset. Ac cum Galeatius Florimontius, qui nunc Suessæ Episcopus est, vir cum omnibus honestis artibus perpolitus, tum præcipue castus, atque integer, tum religione, ac pietate in primis incensus; in notandis autem, reprehendendisque amicorum vitiis unus omnium maxime acer, ac liber, castigator nonnunquam etiam subamarior, atque is a Contareno in fratris locum diligebatur. Cum ille igitur, nobis audientibus, nequire se satis mirari diceret, illum, qui omnium esset mundissimus, ac sanissimus, cum hominibus qui-

Digitized by Google

quibusdam; quos ipse appellabat, id quod nobis minime necesse est, qui turpitudine aliqua tanquam morbo adfecti, atque inquinati haberentur, tam sæpe conflictari. Quæ ille cum sane commotus, ac stomachans diceret: Quid nos, inquit Contarenus, nunquamne absinthio, aut scamoneæ radice curari nos patimur? Quidni? inquit ille. Ergo, inquit Contarenus, earum potionum exsorbemus sapores teterrimos, ut succo epoto, illius juvemur vi salutari; horum vitia, siqua sunt, non devorabimus, & tanquam amaritiem perferemus, atque exsorbebimus, ut illorum tanquam vescamur virtute, atque alamur bonis? quid autem ipsis nobis fiet, si amandum statuerimus, nisi qui perfectus, absolutusque fuerit, esse neminem? laudare se, quod in quoque probaret; libenter, ajebat; quod reprehenderet, vituperare non se necesse habere. Hanc animi æquitatem, hanc tam præclaram maximarum artium doctrinam alia longe iis majora bona decorabant; summa integritas, summa innocentia, pietas, non hæc, quæ facie, motu, amictu commendatur, quam in multis cernimus, simulata, & specie, atque oratione hominum opinionem captans, sed solida, nuda, sinceraque, in mente, atque in animo inerat: quibus ille rebus instructus, cum magnum ejus esset nomen, magnaque non solum laus, sed etiam admiratio, aliquanto citius, quam constituerat, Patavio decessit. Nam cum omnis prope dixerim terrarum Orbis eo tempore contra Venetos conspirasset, teterrimumque ei civitati bellum intulisset, afflictis Venetorum opibus, Patavio ipso obsesso, nec multo post amisso, maturius omnino, quam in animo habebat, invitus, nondum discendi siti scilicet expleta, domum se se recipere coactus est. Erat ejus ætas nondum firmata, ut reipublicæ operam navare posset: itaque in iis se se studiis aliquot annos continuit, cum ejus domus tanquam bonarum artium gymnasium quoddam ab iis, qui doctrinæ desiderio tenebantur, frequentaretur. Veruntamen ad rempublicam ubi primum accessit, ejus ingenium, quod de Hortensio est memoriæ proditum, tanquam Phidiæ signum, simul aspectum, ac probatum est: itaque cum tres & triginta tum haberet annos, a civitate ad Cæsarem Carolum hunc V. in Germaniam Orator (sic enim Veneti appellant) est missus. Legationis munus magnam apud Venetos habet dignitatem, magnam ad summos honores, magistratusque adipiscendos commendationem, sæpeque a multis una petitur, & in comitio suffragiis Oratores magna ambitione creantur. Gerebat illis temporibus in Italia bellum Cæsar cum Rege Galliæ, cum quo illi antea quoque continentia bella intercesserant, atque cum eo Pon. Max. Leo X. se se conjunxerat: cum Rege Veneti conspiraverant, atque

omnis

Digitized by Google

omnis impetus belli ad Mediolanum consederat: nam eam urbem Gallis, Venetisque defendentibus, Cæsaris, ac Leonis copiæ oppugnabant. Ad eum, quicum bellum suæ erat civitati, planeque ad hostem ire se Contarenus intelligebat, apud quem exploratoris, non legati locum obtinere eum necesse esset, atque ipsa res cogeret. Accedebat etiam, quod Cæsarem, quibuscum inimicitias exerceret, iis solere esse amariorem audierat; illisque maxime, qui Gallorum faverent rebus. Itaque animo sane commoto ad Cæsarem adiisse dicitur: nam & sponte ipse sua verecundus, ingenuo quodam, quod tamen sine segnitia esset, pudore fuit. Verum eadem illa doctrinæ, castitatis, ingenuitatis, innocentiæ opinio, multo ante ejus adventum ad exteras quoque nationes perlata, Cæsaris illi animum, voluntatemque conciliaverat: nam amare ille plurimum ingenuos, apertosque hominum animos dicitur. Itaque ut semel in primo illo, qui ei cum Cæsare fuit, congressu, hilari vultu acceptus, & comiter appellatus est, facile ad eum deinde semper aditus habuit; & illo, quamquam civitati erat iratus, non modo pacato, sed etiam propitio usus est. Ac paullatim cum eam, quæ antea de se fuerat, opinionem magis ac magis in dies confirmaret, atque augeret, jam ipsi Cæsari non modo gratus, sed etiam familiaris erat. Itaque cum certior factus esset, Gallorum, Venetorumque copias in Insubribus fusas, superatasque, Gallos ex oppido esse expulsos cæde, & fuga suorum, qui eam rem nuntiarent Contareno, misisse dicitur, atque iis præcepisse, ut de incommodo, quod Veneti accepissent, reticerent, neque illorum copias in eo prælio dicerent interfuisse: eam in illo se se corporis imbecillitatem aspicere, ut excruciari eum illam noctem, suæ tanta illa patriæ clade nuntiata, nolit. In Hispaniam Cæsar constituerat reverti, neque per Gallorum fines, qua proximum erat iter, quod exercitum non habebat, ire poterat: itaque per Belgas profectus ad Oceanum perrexit, atque ibi navibus conscensis in Britanniam appulit, paucisque intermissis diebus rursum naves solvit, atque in Hispaniam contendit. Toto hoc itinere eum Contarenus prosequutus est, cumque in Hispaniam pervenissent, biennium apud eum est commoratus, atque in ea Legatione omnino quinquennio consumto Venetias rediit, cum illud re confirmasset, quod a Græcis quibusdam poetis mandatum versibus video: Magnam gratiosi nuntii esse utilitatem. Nam cum omne id temporis spatium inimico inter se animo Cæsar, & Veneti essent, ac fere continenter bello inter se contenderent; multa ille tamen ob eam, qua suo nomine erat apud Cæsarem, gratiam obtinuit; multa suæ civitatis mandata confecit; magno quoque usui reipubli-

publicæ fuit; ſimulque illud eſt aſſequutus, ut multarum, magnarumque rerum diuturna tractatione, ac conſuetudine, tot nationum naturis, moribus, inſtitutis cognitis, atque perceptis, magnum rerum agendarum uſum, magnamque haberet prudentiam. Itaque cum diligentiam, operam, curam, prudentiamque ſuam civitati mirifice probaſſet, abſens & in ſenatum lectus eſt: qui honos Venetorum legibus non fere diuturnior anno, & menſibus quatuor eſt: & quod olim, exiguis etiam tunc civitatis rebus, precibus rogandi erant, qui, domeſticis ſuis relictis negotiis, ad conſilium de publicis capiendum convenirent, Rogatorum concilium appellatur: ejuſque permagna & poteſtas eſt, & dignitas; quippe cui omnis reſpublica permiſſa ſit, viciſſimque in hac civitatis amplitudine, ac dignitate clariſſimis quibuſque civibus ſummis opibus, ſumma contentione expetitur. Magnæ præterea auctoritatis eſt in ea civitate magiſtratus, cui ab eo nomen inditum eſt, quod præcipua, magna, atque ampla procuratio demandata illi eſt ærarii, ac vectigalium, quæ in continenti Veneti magna, atque ampla habent: nam eum magiſtratum illi Sapientes terræ firmæ appellant: hanc quoque poteſtatem Contarenus ſtatim renunciata legatione, maxima totius civitatis voluntate, omnibus ſuffragiis adeptus eſt. Habuit de ea ipſa legatione, more majorum, orationem in ſenatu uberem, ac plenam, cum de Cæſaris ingenio, voluntate, inſtitutis, opibus, copiiſque diſſereret; earumque nationum, ad quas adiiſſet, mores, leges, facultates, conſilia exponeret: quæ cum ab eo diſtinctius ſcilicet, atque eruditius dicerentur, quam Venetorum hominum aures audire ad eam diem conſueſſent; tanta diligentia, tantoque ſilentio, atque attentione audiebatur, ut vocis bonitas, qua ille ſane exili fuit, non magnopere deſideraretur. Non ſum vulgi opinionis, judiciique neſcius: arbitrantur enim, philoſophiam hominum, vitæque hujus communis quaſi corruptelam eſſe quandam; atque eos, qui in ſtudiis cogitationis, ac doctrinæ, paullo ulterius progrediente ætate, verſati ſint, homines in ſolitudine, atque in angulis educatos, curiæ lucem aſpicere, aut in hujus civilis turbæ, ac fori ſtrepitu, & concurſatione, & in rerum agendarum tumultu, & tanquam acie, ſine magna animi titubatione negant auſuros eſſe conſiſtere, hominum conſuetudinis imperitos, legum, morum, ſermonum, voluntatumque ignaros, atque a communi vita, & hominum ſenſibus, victuque longe multumque abhorrentes: ſic vulgo exiſtimant. Sed falluntur ſane, multoque id aliter evenit. Nam, qui tanquam inermes, ad prælium, & pugnam; ſic nullis, aut levibus doctrinæ præceptis, quaſi armis, inſtructi ad rempublicam accedunt, ii artem, quam facere intendunt,

unam

unam quidem omnium maximam, ac difficillimam, reipublicæ, patriæque periculo discere coguntur; atque, ut in vetere Græcorum proverbio est, dolio faciendo figlinam aggrediuntur percipere; idque ipsum de malis auctoribus, magistrisque sane inscius, atque improbis, vulgo, & foro. Quamquam nobilitari homines iidem Græci in foro ajunt: qui si hoc sentiunt, virtutem, ut majore in luce posita, locataque sit, ita magis magisque splendescere, atque illustrari, ipsi sane videant, ubinam eam potissimum in bono lumine collocent: sin illud præcipiunt, a populo bene vivendi rationem, tuendarumque civitatum disciplinam peti oportere, aut in foro cum reliquis mercibus expositam virtutem venire, næ ego, mihi locum modo demonstrari, magno emere possum. Sed non est ita. Nam sponte quidem sua aut prudentiam hominum animus, atque ingenia non magnopere gignunt; aut hujus nobis ætatis tanquam sterilitas quædam vehementer lamentanda est: quibus autem opinionibus imbutæ eorum mentes, & tanquam consitæ, ad remp. e populi disciplina, & quasi cultura prodire soleant operæ pretium est attendere. Nam ii, qui animum philosophiæ præceptis excoluerunt, regendarumque civitatum artem edidicerunt; neque timidi sunt, quod scientia earum rerum, quas quisque tractet, animum addere, non adimere solet; neque audaces, ac temerarii, quod stultitia, ac temeritas plurimum ab arte, ac sapientia diffident. Reipublicæ vero gubernator ille de populo nec ignaviam a verecundia segregare, neque præcipitem, aut pertinacem civem sejungere a forti, atque constanti magnopere novit, nisi usu demum, atque experientia doctus, cum sæpe lapsus, sæpe deceptus multa in rep. offenderit, & civitatis periculo, ac detrimento (ut antea a me dictum est) prudentiam didicerit. Philosophia autem, quæ vel maxime in effingendis, atque ad virtutem conformandis hominum sensibus, atque moribus occupata sit, &, utut illi morati tandem sint, quemadmodum cum iis conflictari non incommode queamus, vias, rationesque tradat, neque ab hominum abhorret moribus, & qui sit optimus reipublicæ status, intelligit, & quibus artibus inclinatæ, ruentesque civitates subleventur, tenet; & ad eas, quæ non optimis institutis, ac legibus temperatæ sint, accommodari se se tamen non recusat; remediaque temporum, locorum, casuumque incommodis adhibet salutaria: eadem multa de hominum vitiis, quæque eorum cautiones sint, præcipit: eadem qui cuique arti, cuique fortunæ, cuique animi, aut corporis affectioni mores, sensusque comitari soleant, commonet. Ad eam doctrinam tam fructuosam, tamque opimam ubi usus quoque, atque exercitatio accessit, tum vero præclari illi, ac singula-

gulares cives exsistunt : qualis vel in primis Contarenus sua in republica fuit : qui cum ingenuarum artium in gremio educatus, & tanquam philosophiæ alumnus quidam, ad agendum descendisset, maximoque sibi usui ea præcepta, quæ olim imbiberat, esse intelligeret, suos cives hortari non desistebat, ut ea pervestigarent, quæ de naturis humani generis, deque rerumpublicarum gubernationibus a Philosophis explicantur. Nec vero occultabat hoc ipse de se: nam a principio, cum primum in Senatum lectus fuit, sæpe factum esse ajebat, ut, in suggestum ascendere sententiæ dicendæ causa cum cuperet, ausus non sit; quod pudore quodam, & rei insolentia retraheretur: eamque rem magno sibi dolori esse solitam; itaque in animo habuisse, nisi cum animi timorem, ac verecundiam pervinceret, ad rempublicam posthac non accedere, suumque locum aliis concessurum, quibus ad dicendum animus non deesset: nec enim verum esse, fortibus, ac strenuis civibus ab ignavis, timidisque locum præripi. Verum nihil necesse fuit, talis civis prudentia, ac consilio remp. privari: nam paucis mensibus, cum se se animo facile confirmasset, sic sententiam dicebat, ut neminem magis prudenter, magisve composite loquutum unquam fuisse constaret. Docebat ille quidem verbis, quam maxime poterat, propriis, cum partite, ac distincte, tum memoriter, ac copiose: animos autem cum oratione minime conaretur impellere, auctoritate ipsa vehementer permovebat, & fide; lingua celeri, ac volubili leporem, atque ornatum illum oratorium neque adhibebat, neque adhiberi æquum esse censebat: animos enim civium inflecti, atque incitari, quo maxime tempore sedatos, rectosque eos esse oporteret, cum consilium capturi de republica essent, turpe, atque inutile esse existimabat: eosque, qui magno quodam conatu orationis vim ad sensus, atque impetus animorum, & motus commovendos admoverent; si id suæ privatæ utilitatis causa susciperent, improbe; si reip. causa, arroganter sine controversia facere ajebat; quod tantum sibi sumant, ut non communi remp. consilio regi velint, sed suo; quamque ipsi probarent sententiam, in eam cæteros cives non adducere, sed compellere studerent. Eodem tempore Contarenus Brixiæ Præfectus renuntiatus est: eum magistratum Capitaneum Veneti appellant: quo cum proficisci cogitaret, jamque impedimenta imposita in lintrem haberet, repente horribilis nuntius adfertur, Romam a Cæsaris militibus captam, Pontificem Max. in arcem compulsum, urbem ipsam diripi, ac vastari: quibus rebus Venetias nuntiatis, magnus subito cum dolor, tum etiam terror invasit. Itaque mutato consilio Contarenus, cum vereretur aliis armis Brixiam egere, quam quibus se se ipse assue-

assuefecerat, consilio, atque auctoritate, eum magistratum recusavit; atque interim otium a rep. nactus, studiis scilicet suis illis pristinis obsequebatur. Bellum, cum gravis hæc plaga accepta est, cum Cæsare Veneti, ac Clemens VII. Pont. Max. communiter gerebant; sed totius imperii summa tradita erat Francisco-Mariæ Urbinatium Principi, quem illi Ducem appellant; eum Veneti suarum copiarum seorsum ducem habebant; nam civem terrestres copias ducere per leges non licet: ac cum deditione facta, Clemens jam complures menses in custodia a Cæsaris militibus asservaretur, cumque Urbis depopulandæ, vastandæ, incendendæ modum homines feri, ac barbari sibi statuerent nullum; (cui rei Cæsarem, quod longe abesset gentium, cum maxime cuperet, negant potuisse occurrere.) commoti rei indignitate, atque acerbitate Christianorum Principes plerique omnes inter se de Pont. Max. e custodia educendo conspiraverunt: ejus rei caussa concilium Ferrariæ indictum est, quod Alfonsum Estensem, qui ejus urbis imperium a majoribus acceptum eo tempore obtinebat, maximi animi hominem, reique militaris peritissimum, adjungi sibi vehementer studebant: a quo cum propter consilium, ac virtutem, tum propter oppidi opportunitatem, opes, bellique instrumenta, quibus ille abundaret, earumque rerum omnium facultates, quæ ad bellum usui erant, multa, magnaque auxilia subministrari sibi ad id bellum intelligebant posse. Eo Galliæ, Britanniæque Reges Legatos miserunt cum mandatis homines nobilissimos: idem & ii, quibus Pontificis Max. salus privatim curæ erat, fecerunt, & Mediolanensis Dux Franciscus Sfortia. Eodem Veneti Contarenum mittunt: maxime enim eorum reipublicæ intererat, eam confici rem; propterea quod cum Pontifice, quemadmodum dictum a me est, societate, & fœdere conjuncti, continentibus bellis, non longe ab suis finibus, cum Cæsare contenderent. Eo concilio peracto, atque aud ita multo post Pontifice liberato, ad eum Contarenus, suæ civitatis jussu, Legatus profectus est. Magna erat eo tempore omnium rerum perturbatio, magni Galliæ, Italiæque totius videbantur motus impendere; quod & Clemens ipse iniquissimo animo contumeliam, quam acceperat, ferre existimabatur, quod per pacis simulationem circumventus in hostium potestatem venisset; quod superbe, crudeliterque tractatus, & in deditionem receptus tamdiu in custodia fuisset retentus; atque ad extremum quod non dimissus, sed elapsus e manibus, & catenis esset; quod omnia exempla, cruciatusque in suos editi Romæ, atque in omnibus vicis, & oppidis essent. Accedebat, quod Florentini Hippolytum, atque Alexandrum Pontificis fratrum filios, qui ipsius potentia in ea urbe imperium an-

Digitized by Google

antea obtinuissent, e civitate ejecerant: quod ille gravissime, atque indignissime ferebat: ejus dolor quam in partem erumperet, exspectabatur ab omnibus. Eadem Galliæ Regis caussa erat, atque conditio: nam & bello superatus, captusque, tantum se de vetere virtutis opinione, deque bellica gloria deperdidisse, maximo erat illi dolori; & sui, liberorumque suorum mercatu (ut ipse existimabat) nundinationeque illa Cæsaris, hostili scilicet in eum odio exarserat. Tum Veneti multis de caussis Franciscum Sfortiam in regnum restitui volebant; atque eam rem ad suam remp. magnopere pertinere arbitrabantur. Quibus omnibus rebus efficiebatur, ut in tanta animorum incitatione, & discordia renovari in Italia bellum necesse esse omnibus videretur. Interim Clemens cum Cæsare in gratiam redierat, amicitiamque conciliaverat; & quo liberius in patriam iracundiam exercere posset, justissimas suas in Cæsarem minuerat inimicitias, & suas illi injurias aut condonaverat, aut vicissim, pacis simulatione, idoneum doloris sui ulciscendi tempus exspectabat. Atque cum Cæsaris duces, & exercitus illius nomine Florentiam oppugnarent, faciendum sibi esse existimavit, ut propius ipse accederet: itaque Bononiam se se contulerat. Eo Cæsar quoque ex Hispania venit, ut a Pont. Max. cujus unius ea potestas est, diadema, cæteraque Imperii insignia acciperet; atque ei advenienti cum obviam Contarenus extra urbem processisset, dicitur, eum Cæsar per quam longo sane intervallo a se visum agnovisse, atque iis oculis, eaque vultus hilaritate eum aspexisse, ut id a multitudine, quæ visendi caussa prodierat, & omnes vias oppleverat, animadverteretur; atque ex ea re conjectura fieret, rem inter Cæsarem, & Venetos conventuram: id quod exitus comprobavit. Nam præter omnium opinionem, in tanta animorum incitatione, & discordia, tot ultro citroque illatis, acceptisque injuriis, ac detrimentis, cum pacificationi locus vix ullus videretur esse relictus, recessum tamen ab armis est, paxque inter omnes constituta. Quæ res per Contarenum acta magna ex parte, & confecta, cum suæ civitati gratissima, atque optatissima accidisset, mirifice ejus & gloriam, & auctoritatem auxit, ut nullam rem tantam, aut tam difficilem esse censerent, quin eam ille animo, & cogitatione suscipere, & consilio tueri, & auctoritate, atque industria conficere posset. Memoria teneo, me Romam illis temporibus venisse: tantus erat omnium, qui in ea urbe tunc aderant, de Contareni doctrina, prudentia, continentia, pietate consensus, tantaque admiratio, ut non amarent modo eum, qui tunc erant civitatis principes, sed etiam vererentur, & colerent. Atque omnino multa præclare legibus sancita sunt apud Venetos; in his, quod vetantur Le-

gati

gati ab his, ad quos missi sunt, ulla aut munera, aut beneficia accipere; quod utinam aliæ quædam civitates aut reperissent, aut repertum a Venetis imitari saltem vellent; ne suos cives (id quod usu fere evenit) plerosque foris venales, domi hostes haberent: quamdiu enim absunt, neglecta, quam susceperunt, reipublicæ cura, a quibus locupletari se sperant, eorum gratiam aucupantur, atque iis se se venditant; iidem domum reversi, beneficiis, ac muneribus alligati, atque devincti, quam patriæ caritatem debent, eam alienis, sæpe etiam hostibus, præstare, ac persolvere coguntur: ita dum alii aliorum aut Regum, aut Nationum rem gerunt, deserta nimirum a civibus publica res eorum jampridem labat, & corruit. At Contarenum eæ civitates, apud quas magna cura, summaque fide, ac diligentia rem suam publicam gessit, præclarissimis muneribus donaverunt: tot enim, tamque variarum gentium constantissimo consensu mirifice probatum, summoque laudatum opere, maxima dignitate, existimatione, gloria muneratum, ditatumque domum dimiserunt. Severissimis legibus Venetiis ambitus constrictus est; suffragium ne per se, neve per alium quemquam rogent interdictum est: itaque cum a civitate ipsa universa, non a singularibus civibus nominatim, petendi magistratus sint, idque sæpe (iidem enim eosdem magistratus, certis intermissis temporibus, crebro gerunt) una virtute nixam omnium civium ambitionem esse oportet; ut qui sæpissime amplissimas dignitates adepti sint, ii non amicorum, aut propinquorum diligentiæ, aut tenuiorum hominum officii, aut etiam fortasse avaritiæ, sed ipsius reip. certissimum de se testimonium habeant: nam multis locis reprehendendi erroris sui civitati facultas datur: itaque sæpe usu venit, ut, qui semel primo aliquem honorem cunctis suffragiis assecuti sint, iidem, iterum petentes, repulsam ferant. Quo major eorum civium splendor est, qui omnium dignitatum cursum, & tanquam spatia, & circuitum iterum, & sæpius sine ulla offensione confecerint, ii clarissimi apud civitatem sunt; iis honos ab omnibus ætatibus, omnibusque ordinibus habetur; ii, cum opibus, & potentia ne infimos quidem cives antecedant, dignitate, existimatione, auctoritate, gloria anteferuntur omnibus: eadem est enim civium omnium, parque species; una toga, eaque simplex; nullus omnino non modo comitatus, sed ne comes quidem; ut primi civitatis (siquis illorum consuetudinis ignarus intervenerit) uni de multis facile videri possint. Sed ii, quoquo venerint, salutantur, appetuntur; iis in viis deceditur, obviam itur; in curia, in foro assurgitur; ut mihi virtus nudata phaleris omnibus, & adventitiis ornamentis exuta, in una ea civitate sua ipsa pulchritudi-

ne, & lumine nitere, ac splendescere semper sit visa. Prorsus visendæ Venetiæ sunt, non propter urbis modo eximiam pulchritudinem, novitatemque antea inauditam: etenim maximam, formosissimamque urbem, in mediis excitatam æstibus se se e fluctibus erigere, quis non miretur? naves onerarias maximas, passim ad privatorum januam religatas, triremes in plateis navigantes, quis sine magna admiratione, ac voluptate aspexerit? Mihi quidem sic videtur, hanc profecto urbem si conspicata modo esset antiquitas, Neptunum nimirum aliquem ex profundo, ac latebris excitasset, atque eum celsissima illa tecta struentem, ac fabricantem fecisset: qui tametsi nullus scilicet unquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit aliquis, nullum illi attribui munus, aut opus illa urbe præclarius posset, aut quod magis divinæ conveniret naturæ. Sed hæc oculorum, illa animi ex ejus urbis cognitione voluptas capitur, ut equidem sentio, vel maxima, quod unæ dominantur apud eos leges: iis & magistratus obtemperant, & cives æque ad unum omnes: atque eo usque mihi potentiam exsecrata prudentissima civitas videtur, ut neminem unum ulli magistratui præesse passa sit; terni, quini, seni, deni imperia, potestates, singulos magistratus gerunt: ut non solum domini os, quo nulla tetrior, nulla oculis detestabilior objici species potest, aspiciendum civibus non sit; sed ne domini quidem imago, & similitudo, aut effigies. Quamobrem spectatum exteræ nationes alacri animo Venetias eant; nec urbis modo caussa, quod dicere institueram, sed vel maxime civitatis, pulcherrimo totius orbis terrarum spectaculo se se ad eam diem caruisse profecto intelligent.

Postquam Roma Contarenus rediit, confestim ad summos honorum gradus sine ulla dubitatione, vel controversia elatus est: nam & maturius, quam civitatis consuetudo antea tulisset, sapiens magnus factus est, & consiliarius, qui duo magistratus summi apud Venetos sunt; neque dubium erat, quin, siquis ex Divi Marci Procuratorum collegio demortuus esset, ejus Contarenus in locum substitueretur: ea una procuratio perpetua Venetorum legibus est: id unum ad honorum perfunctionem Contareno abfuit. Itaque sic in republica versabatur, ut etiamsi literas omnino non didicisset, illustrissimum tamen civitatis locum obtinere eum necesse esset; sic autem doctrinæ gloria celebrabatur, ut, tametsi rempublicam attigisset nunquam, civium omnium, qui fama, ac nomine excellunt, clarissimus suo tamen nomine fuisset futurus. Accedebat christianæ theologiæ singularis quædam, atque exquisita cognitio; eaque non scientiæ modo, aut ostentationis, disceptationisve, sed vitæ, ac disciplinæ caussa comparata: ad ejus enim

præ-

Digitized by Google

præcepta animum, mentemque referens, omnes suas cogitationes, consilia, actiones, vitam denique omnem conformaverat, atque direxerat, ut non modo ad Philosophorum regulas bene, beateque, sed etiam ad Christianorum divinum hoc præscriptum pie, sancteque viveret. Est Venetiis quidam, quasi Romanorum, qui quondam fuit, campus ille, atque comitium, quod magnum ab illis concilium nominatur: ad id concilium omnes, quibus ferre suffragium per ætatem licet, statutis diebus conveniunt; ibi cum Contarenus forte esset, consiliarius, custosque positus sortibus, quibus Veneti in petendis magistratibus utuntur (nam quorum sors exiit, ii pronuntiant quem potissimum sua sententia ei magistratui, cujus comitia habentur, gerendo idoneum esse existiment) itaque mirifico casu accidit, ut ibi cum esset, in universæ civitatis conspectu, atque oculis, publice Roma allatæ literæ sint, in quibus res omnibus nova, omnibus inopinata; illi quidem certe ipsi prorsus incredibilis, scripta esset; cooptatum Contarenum a Paullo Pont. Max. in Cardinalium collegium esse. Legerunt eas inter se literas primum ejus collegæ, a quibus satis magno interposito ille intervallo, ad sortium urnas, ut dixi, assidebat. Itaque excepta inter legendum vox ab iis, qui proximi consederant, susurro primum, & rumore dubio, bonam evenire, felicem, faustamque eam illi dignitatem precante, ad aures Contareni profluit; ille vero respuere, nec adduci posse, ut eam sibi rem narrari saltem pateretur, atque omnino ne aures quidem ad audiendum præbere. Verum recitatis palam literis magna universæ frequentiæ approbatione, ac lætitia, inter se collocuti consurrexerunt collegæ, atque ad eum cum magna cum lætitiæ, tum etiam observantiæ significatione adierunt; quod ille cum vehementer commotus recusaret, ac se se id ætatis ad aliud vitæ genus negaret posse traduci, ad curiæ vestibulum ab iis, universo eo concilio comitatus, deductus est. Cumque collegæ, hominis honestandi studio, domum reducere cum summa contentione pergerent, prorsus non tulit. Erat eo tempore inter collegas Aloisius Mozanigus, grandior natu vir, qui apud civitatem gratissimus cum esset, princepsque consilii publici haberetur, sæpe a Contareno de republica dissenserat: is ad eum gratulatum cum aliis non adiit, credo, quod pedibus erat admodum infirmis; hic clara voce, ut a cuncto exaudiretur senatu, rei novitate percitus, adjurans, cum frontem feriret, ac Paullo malediceret, adfirmasse dicitur maximam ab eo civitati injuriam fieri, quod eam cive privaret, quem illa unum omnium habuisset optimum. Consilio dimisso (id enim is conventus nomen habet) universa civitas domum ad Contarenum læta, atque alacris confluere
cœ-

cœpit: ille vero suspenso animo, incertusque etiam nunc quid ageret, minus multo erat, quam cæteri, hilaris; nec mehercule injuria: quid enim honos ille homini in re sua familiari ampla, atque illustri, in republica principi, in toto orbe terrarum claro, atque nobili, afferebat, præter molestias, ac labores? Mutanda vitæ, victusque quinquagesimo demum anno ratio tota, & consuetudo; suæ civitatis dediscendi mores, alienæ ediscendi, aud parum quidem ab ea, ad quam ille se se exercuerat, disciplina abhorrentes; vivendum ad unius hominis non semper prudentissimi pene arbitrium, atque nutum; comitatus magni alendi, sæpe diu eodem censu; aliæ cogitationes, consilia, instituta, officia, actiones, persona suscipienda prorsus alia. Sunt hæc homini æquabilitatis, ac dignitatis potius, quam potentiæ, atque opum cupido, incommoda vehementer, odiosa, gravia, ac molesta; præsertim siquis ante partis honoribus tanquam exsaturatus, & parta jam gloria contentus est. Sæpe mihi narravit vir omnium clarissimus, atque gravissimus, quem Romæ his paucis annis a sua civitate Legatum, summa apud duos Pontificès Max. auctoritate, summaque gratia vidimus, Paullum, & Julium Tertios (in utriusque enim tempora ejus legatio incidit) Matthæus Dandalus, se se, cum vehementer auctor Contareno fuisset ejus honoris accipiendi, qui non ab eo expetitus, sed ad eum delatus esset, magna contentione, ratiocinandoque vix ægre ad extremum homini persuasisse, ne committeret, ut Paulli consilium, in quod non ille temere incurrisset, sed sine ulla dubitatione duce Deo devenisset, aspernari videretur, præsertim his reip. Christianæ temporibus: multos enim fore, qui eam rem aliorsum acciperent, atque ille faceret; quique in Romanam Ecclesiam impietatis, scelerisque nefarii Gasparem Contarenum, virum unum omnium maxime pium, maximeque religiosum, subscriptorem habere gloriaturi, se seque in eo impudentissime jactaturi essent; quippe qui, cum a Pont. Max. ne beneficium quidem accipiendum sibi esse statueret, quod de caussa illa tota judicaret nemini dubium relinqueret. Hæc cum Dandalus diceret, adderetque, eos, qui Contareno æquissimi futuri essent, suspicaturos tamen esse non ob animi magnitudinem, atque æquabilitatem, tantam illum dignitatem a se removisse, sed propter imbecillitatem, atque ignaviam defugisse; pervicit homo gravis, atque eloquens, omnique necessitudinis genere cum eo ab adolescentia conjunctus, cum propter affinitatem, tum præcipue propter morum, voluntatum, studiorum similitudinem, ut dubitantem confirmaret, atque in suam sententiam diu multum cunctantem, ac tergiversantem perduceret: qui maximam partem eorum, quæ a me posita in hoc commenta-

mentario sunt, nos docuit. Omnino verum id est, quod ait apud Euripidem Theseus, cum Herculem, quo tempore ille Athenas in exilium venit, multis honoribus, ac beneficiis prosequeretur: sic enim ait: Laudem feremus omnium pulcherrimam universa a Græcia, fecisse cum memorabimur bonis bene. Quod ille græce optime, nos latine ut potuimus. Veruntamen is est virtutis splendor, ut non modo ii, qui ejus compotes sint, honore digni habeantur, sed etiam siqui honorem illis, qui adepti eam sint, habeant, honorati ipsi, & clari ob eam rem evadant. Id, quod Theseus de se sperabat, Paullus etiam assequutus est: nec enim dici potest, quantum in Contareni dignitate amplificanda suam ipse gloriam propagarit. Quamquam fuit ille suo quoque nomine insignibus laudibus ornatus, virque egregie magnanimus, & plane maximus. Ab hoc tempore aliud tanquam vitæ exordium, & quasi origo Contareno nascitur. Antiquiores habentur Venetum mores, propterea quod inquinari se externis consuetudinibus ea civitas passa non est: victu, & cultu non modo a luxuria longe absunt, sed etiam de lautitia hac, quæ plerasque Italiæ civitates nuper invasit, permultum circumscripserunt; quippe qui prisco more esse se principes, quam videri malunt: consuetudo autem eorum, moderatioque vitæ quotidiana discrepat illa quidem fortasse nonnihil, sed ita ut ad summam expolitionem desit forsitan aliquid; firmum autem quiddam, ac solidum certe subsit, & levitate, atque ineptiis vacet. Quod Romæ contra mihi visum est fieri; aptiores enim in convictu, & congressionibus Romani homines sunt; sed accersito quodam interdum genere, minimeque vernaculo: vitæ autem cultus lautior est, atque, ut video nonnullos existimare, etiam delicatior: in principibus quidem luxus pene regalis; magnus equorum, jumentorumque numerus; multitudo familiarium; lauta, splendida, sumtuosa supellex: ut dedisse mihi operam videantur, non modo re magni ut essent, atque clari, sed etiam specie, ac pompa. Neque eo hoc dico, quod exterarum rerum, quæ ad dignitatem, ac decorem pertinent, rationem non habendam esse existimem, aut quo mihi id arrogem, ut utrius civitatis studia rectiora sint, dijudicare me posse profitear; sed illud affirmo, hanc quasi migrationem e sua in alienam, non illam quidem deterius, sed longe longeque aliter moratam civitatem Contareno, ingravescente jam ætate, subitam, ac repentinam, necessario molestam fuisse. Veruntamen ita vitæ, victusque mutatio facta ab eo est, ut ingenium tamen, institutaque illa sua pristina retineret: nec ullos spiritus, tanta facta accessione dignitatis, atque fortunæ, sibi sumeret; sed probitas, affabilitas, & eadem,

dem, quæ in privato fuerat, facilitas, atque humanitas (quamquam invidiosa illa, tantoque opere a multis expetita purpura recens induta erat) integumentis involuta, & quasi personata elucebat tamen, & agnoscebatur ab omnibus. Nam cum intempestivi ipsi complures, molestique sæpe essent, propterea quod omnibus præsto ille semper erat, admonitus est a suis, non tam faciles ejus ordinis cæteros se se præbere consuevisse, sed certam diei horam constitutam habere, ante quam adiri ad se non paterentur, neque cuique sui potestatem facerent. Quibus ille respondit, non se putare honorem illum sibi soli esse datum, sed ejus partem amicos, partem inopes homines, & egentes jure sibi optimo vindicare, ad quorum arbitrium vivendum sibi esse statueret, non ad suum: nec enim æquum esse, amicorum, clientumque negotiis tempus, idoneum quod sit, a se præscribi, sed ab iis ipsis, quid rerum suarum occasiones, ac momenta exigant, statui oportere. Itaque ut quique ad eum veniebant, statim admittebantur, ac quibus operam suam semel esset pollicitus, fidem in eo religiosissime servabat; ut sæpe tenuium, aut miserorum hominum caussa ad summos Reges iterum, & sæpius adire non dubitaverit: cum id præcipue Christiani esse officii contenderet, id maxime hominum genus auxilio juvare, quod maxime opis, & auxilii egeret. Quod judicium ipsius etiam faciebat, ut reliquias Græcæ nationis, multis, gravibusque malis conflictatas, foveret, ac, quibuscumque rebus posset, sublevaret: accedebat autem huic animi propensioni erga illos, ut miseros, & durissima servitute oppressos, quod memor erat veterum beneficiorum, quæ universi mortales ab erudita ea gente accepissent: inde namque & bonas artes, & cuncta ingenua studia profecta per omnes terras manasse affirmabat. Nam quin Majores eorum pietatem christianam, cultumque hunc optimum nostræ vitæ strenue adjuvissent, dubitari non posse dicebat, cum Basilius, Chrysostomus, Nazianzenus quasi signiferi hujus sanctissimi doctorum hominum gregis fuissent, qui pectora nostra excoluerunt, ac scriptis, laboribusque suis veros ritus, explosis inde falsis opinionibus, eo inseruerunt: quare oportere nos, si grati esse velimus, lapides etiam, stirpesque ejus telluris amplexari, nedum homines, cum quibus tot arctissimis vinculis conjuncti sumus, omni amore prosequi non debeamus: vigebat autem eo magis in animo ipsius hæc opinio, quia illos ipsos summos Theologos, quos appellavi, ut Philosophos quoque ejusdem gentis, quotidie in manibus habebat, & eorum laboribus, vigiliisque se instructum esse recordabatur. Benigniorem eum esse cum res non pateretur, quod proximum erat, fidem diligentissime præstabat,

Digitized by Google

bat, ut ad diem, quibus deberet, semper persolveret; quæ res a potentioribus non paucis neglecta efficere solet, ut multis in locis sit fides angustior: neque hoc tantum majoribus in nominibus custodiebat, ad tempusque his, qui se grandiore pecunia juvissent, respondebat (quod tamen ut faceret, ægre, & urgente tantum aliqua necessitate committebat) verum etiam adversus tenues homines, quibus aliquid deberet, se talem præbebat; quæ culpa, moribus eorundem inhærens, inquinat non parum eorum splendorem, miserosque illos creditores ad desperationem, & laqueum aliquando adigit. Declarat, quantopere maculam hanc fugeret, quamque omni in re justitiam coleret, vox edita aliquando ab ipso, quum forte audisset, Diœcetem suum jubere minutum quendam opificem cras redire: castigatum enim illum jussit pecuniam eam statim dissolvere, addiditque, si unde id faceret non esset, sumeret ex abaco vas, ipsumque divenderet: arbitrari enim se, tenuem illum hominem magis mercede sua, quam se argento illo, mensæque ornatu egere. Eodemque pacto toto animo abhorrebat ab indignis gravi, & honesto viro quæstibus: non pauci enim, ne desit ipsis pecunia in minime necessariis sumtibus, & ut inanem splendorem retinere possint, cogunt illam illiberalissima quavis ratione, ac sordidissima. Quum igitur eo tempore, quo Bononiam Legati nomine obtinebat, qui, pars illius muneris obeundi, illatarum injuriarum caussas audiebat, ita cum eo egisset (putabat enim, Contarenum ejusdem animi esse, cujus plerumque sunt, qui negotiis illis implicantur) Esuribimus profecto: nullum enim emolumentum parit imposita mihi cura, cunctaque in civitate concordiæ, atque otii plena sunt; inquit ille: Voluptatem magnam mihi nuntias, cupioque hunc statum rerum permanere, videreque diem illum, quo ego, ut habeam sumtum unde faciam, mulam etiam, qua vehor, cum omni ornatu proscribere cogar. Non putavi autem alienum esse, has etiam ipsius voces memoriæ mandare, quum præsertim hujuscemodi brevia dicta, quia ab intimis sensibus proficiscuntur, subitoque prolata sunt, in singulis factis, ac motibus animi, ut reliquis etiam casibus humanis, videantur in primis mores, voluntatemque eorum, unde erumpunt, indicare; eædemque voces multum valere non sine causa semper existimatæ sint ad homines informandos, illosque etiam emendandos, qui contrariis vitiis tenentur: quam caussam fuisse puto, cur plures & docti, & prudentes viri sedulo multas collegerint, & volumina etiam ex ipsis confecerint. Sæpe, multumque ineunte adolescentia cum iracundia, quæ paullo sibi consuevisset esse molestior, quasi luctatum, ad extremum prostratam illam, & do-

& domitam ajebat oppressisse: non modo enim turpe, sed etiam miserum sibi semper visum, ira incitatos a consilio, atque a nobismetipsis abscedere; quod de se Terentianus ille prædicaret: Præ iracundia, Menedeme, non sum apud me: Bibulum autem illum, qui cum L. Libone fuit ad Oricum (quamquam hoc Scribonio ab inimicissimo homine memoriæ traditum est, & qui, quacunque re potuit, existimationem ejus semper violavit) sibi nullius pretii hominem videri fuisse, qui, cum de compositione agendum esset cum Cæsare, ad colloquium non prodiit, ob eam rem, quod furenter consuevisset irasci; ne res maximæ spei, maximæque utilitatis ejus iracundia impedirentur. Itaque non modo stomachantem, sed ne commotum quidem visum illum a se unquam esse, qui cum eo familiarissime vixerunt, affirmant, ut nimium prope patiens, ac lentus existimaretur: neque iis, qui in epulis, in cubiculo ipsi ministrarent, sæpe cessantibus, sæpe etiam peccantibus, non modo non convicium faceret, sed ne verbo quidem malediceret. Quod igitur de nonnullis doctis viris memoriæ proditum est, ut Socrate, Stilpone Megareo, quum illi natura propensi essent ad aliquod vitium, effecisse tantum eos studio, ac diligentia sua, ut nullum unquam in vita ipsorum vestigium rerum illarum appareret, id vere de hoc nostro prædicari potest: in illisque sine dubio Contarenus enumerari debet, qui vitiosam naturam compresserint; ac quicquid illic aliquod majus malum, si crevisset, ferre potuisset, tenerum adhuc, & imbecillum fregerint, & omnes ejus fibras exstirparint. Superbiorem ipsum (de quo etiam supra nonnihil significatum est) copia bonorum, quæ aut a fortuna acceperat, aut ipse suo labore, industriaque quæsiverat, non fecerat; in quod vitium passim multi, minoribus multo ornamentis decorati, ruunt: & sane hanc culpam ille, ut scopulum aliquem, magnopere vitabat; quod si unquam in sermone aliquo aliquid a se forte prolatum intelligeret, quod tenuem modo umbram illius mali retineret, valde dolebat, ut contigit quodam tempore. Cum enim Paullus III. loqueretur cum ipso de augendo numero summorum Antistitum, ostendissetque, se in animo habere quosdam in eum ordinem cooptare, Contareno minime probatos (quod ille etiam præseferebat, atque id tunc palam dicebat) videns ipsum suæ voluntati refragari, Pontifex Max. inquit iis ipsis verbis: Insitum fuit semper Cardinalibus, ut novis repugnarent, ne sibi alii dignitate exæquentur. Respondit igitur ille commotior, quam solebat: Noli, Sanctissime Pater, ita de me existimare; cognitum enim tibi plane est, quot ego nominarim, idoneam prorsus materiam huic operi efficiendo, & unde fingi possint.

ſint perſonæ tantæ dignitati ſuſtinendæ aptæ: nam, quod ad me attinet, non puto purpuram hanc maximum eſſe eorum, quos in vita aſſecutus ſum, honorum. Extrema hæc verba, illa occaſione edita, ſtatim ut domum rediit, doluit ſibi excidiſſe; ut qui noluiſſet, ſpecimen aliquod a ſe unquam datum aut ſuperbi hominis, aut inanis hujus honoris, & gloriæ cupidi. Quin etiam dictitabat, ampliſſima ſacerdotia plus in ſe oneris, quam ſplendoris habere; quoque majora illa forent, eo moleſtiæ plus, ſollicitudiniſque continere: quare ſe ſæpe vicem dolere ſolitum eorum, qui Pontifices Maximi creati forent, quia pondus Ætna gravius humeris ſuis ſuſtinerent. Cujus judicii Seleucus quoque rex quondam fuit: ille namque dixit; quæ vox ejus monimentis literarum mandata eſt a doctis viris, ut errorem eorum coarguerent, qui falſo putant, opulentiſſimos quoſque homines beatos eſſe, magniſque ſemper voluptatibus frui, cernentes ſplendorem vitæ illius, ac florem: inquit igitur ille, neſcire privatos illius ſtatus incommoda, ideoque magnopere falli in judicio de illo faciendo: quod ſi ſcirent tantum, quam arduum ſit, ac moleſtiæ plenum tot epiſtolas ſcribere, ac legere, futurum prorſus ut diadema abjectum jaceret ſine honore ullo, nec quemquam inventum iri tam ſtultum, qui ipſum tolleret, ac capiti ſuo imponeret; nec tamen non multo majoribus, gravioribuſque curis premi neceſſario illos, ſi munus ſuum fideliter obire vellent, qui vitam, moreſque eorum, quibus præſunt, regendos ſuſceperunt, animoſque ab omni labe purgandos, quam qui in eo tantum eximio ſtatu rerum ſuarum, regnoque conſervando occupati ſunt. Quum igitur hoc crimen Contarenus vehementer reformidaret, ac, ſiquis vere exiſtimare poſſet, vacuus prorſus ab ipſo foret, non tamen penitus potuit ea ſuſpicione carere. Erat ille in omni ſuo ſermone, factoque integer, ac liber; remotus ab omnibus blanditiis orationis; acerrimus inimicus vanitatis illius, aſſentationiſque, quæ nunc in locum invaſit ſimplicis veritatis, libertatiſque loquendi, merito quondam magnopere probatæ; ob quod etiam ingenii bonum ferunt, eum Carolo Cæſari valde acceptum fuiſſe, quum ob alias etiam animi dotes ab eo diligeretur. Hæc igitur probitas nuda, experſque omnis fuci, ac fallaciarum; quæque, uti eo venerat, ita ſe Romæ in longe aliis moribus, inſtitutiſque conſervarat, cauſſa fuit, ut ſuperbiæ a nonnullis inſimularetur; quaſi ille contemnens cæteros præ ſe, quicquid ſentiret de omni re contra commoda illorum diceret, nec ſua quicquam intereſſe putaret potentioribus adverſari: quam anſam quidam arripientes, ipſum, ut contumacem, & inhumanum apud Paullum III. criminati ſunt, quod nimis

Digitized by Google

mis libere in senatu contra ipsum sententiam diceret, atque honestissimos quosque viros offenderet: ipse vero id diverso consilio faciebat, neque ut impediret commoda aliquorum, sed ut religioni suæ, & ei, quod rectum esse sentiebat, serviret. Ut autem, quod non verum esset, nec ordine factum, quamvis intelligeret se apud aliquos offensurum, accusabat, ita gratiam aliorum astuta, simulataque oratione non aucupabatur: cui rei ostendendæ in utramque partem exemplum hoc satis accommodatum erit. Contigit aliquando, ut eo adstante in senatu ageretur de Camarino in potestatem tradendo uni alicui Pont. Max. nepotum, eo genere juris, quod Feudum appellant: admonuit igitur Contarenus Paullum, ut ante, quam de tanta re quicquam statueretur, colendæ justitiæ caussa, vacuæque a culpa conservandæ Sanctissimæ Sedis, mandaret, ut jura Varanæ familiæ, quæ diu in possessione ejus oppidi fuerat, diligenter noscerentur, ne injuriæ aliquid ipsa in ea re acciperet. Hæc sententia, præsenti animo dicta, illa ipsa die per urbem sparsa, disseminataque est: quare Hercules Varanus, qui Romæ tunc erat, statim domum ad Contarenum venit, gratiasque illi maximas egit, caussamque ei suam totam commendavit: cui quidem ille, eadem animi simplicitate, quod tamen quidam ab agresti, inhumanoque ingenio profectum potius dicerent, respondit: Non necesse erat, te mihi isto nomine gratias agere: quod enim feci tunc, ut æquitati, officioque meo satisfacerem, feci, nec quicquam amplius cogitationis suscipiam de ista re præter id, quod mihi fides mea præscripserit, nisi aliquid a Pontifice ipso, quod eo faciat, curæ meæ mandatum fuerit. Blandus aliquis, illa occasione usus, studuisset gratiæ illi, sine ullo suo labore partæ, novam gratiam addere; animumque honesti viri inani spe, falsisque pollicitationibus lactasset. Quare mihi venit in mentem arbitrari, non paucis in rebus simile fuisse Contareni ingenium naturæ, moribusque Dionis Syracusani: ut enim reliqua, in quibus ipsis inter se magnopere convenit, taceam, non deerant etiam in regia illa Dionysii filii (ut ab eruditissimis viris memoriæ proditum est) qui castissimi illius, & integerrimi viri maximas virtutes, & sane easdem has, propinquis vitiorum vocabulis deformarent, ac gravitatem superbiam esse dicerent, libertatemque loquendi contumaciam vocarent: qui Dion, cum induci non posset, ut una cum aliis peccaret, qui se omni genere vitiorum contaminarent, eorum peccata videbatur dissimilitudine vitæ coarguere. Fertur tamen, ille durior fuisse natura, tristiorque: unde temperare indolem illam summo studio ipsum debere a doctissimo viro, studiosissimoque gloriæ ipsius elegantissima voce dictum est: hortatus

tatus enim est Plato, ut Gratiis hostias immolaret, suasitque, ut aliquid etiam daret moribus suorum temporum, institutisque reliquorum mortalium; non quia id omnino verum esset, sed quia ad congressus hominum frequentandos, benevolentiamque eorundem retinendam, obsequium sæpe necessarium foret. Atque hæc privati officii sunt, illa publici; quod malas consuetudines tollendas curavit, illas veteres renovandas; quod multarum legum præclarissimarum auctor, suasorque fuit; quod in dicenda sententia nunquam invidiam reformidavit, multaque contra collegarum suorum commodum sæpe suscepit, atque perfecit. Vitiosa quadam consuetudine duabus, sæpe etiam pluribus civitatibus, unus, & idem dabatur custos, qui græco verbo Episcopi appellantur: neque in iis ipsis ætatis progressus exspectabatur, qui annalibus Pontificum Maximorum legibus constitutus est; adolescentuli, sæpe pueri, maximis administrationibus præficiebantur. Has, atque hujusmodi alias pravas, corruptasque consuetudines sua Contarenus sententia delebat; moresque sacerdotum hominum, nimium nonnunquam deformatos emendabat, magnaque sua ipse offensione communem reipublicæ levabat invidiam. Non eadem conditione est collegium Cardinalium, cæterarumque civitatum senatus, aut consilium: nam illæ ex ea, quam habent, civium copia in suos senatus, qui aptissimi visi sint, legunt; in collegium Cardinalium e toto orbe terrarum, qui aut doctrina, aut nobilitate, aut prudentia, aut probitate, religione, pietate excellunt, si Pontifici Maximo visum sit, eos cooptare licet; eoque factum est, ut summa is ordo amplitudine, summa auctoritate, summo splendore, omni ille quidem tempore fuerit; quippe e Christianorum flore decerptus, atque collectus. Veruntamen iis, de quibus institutus mihi sermo est, temporibus præcipuum quoddam in eo lumen enituit: propterea quod Paullus Pont. Max. magni, atque acris judicii vir, eximia, singularique virtute homines nactus, ad eam illos dignitatem ultro ipse evocaverat; ut ei collegio, quod per se antea esset clarissimum, ea re lucis tamen permultum attulisse videretur. Ex hac virorum clarissimorum copia, cum mittendus ad Cæsarem Legatus esset, Contarenus potissimum ad id munus delectus est: caussa mittendi ea fuit. Vehementer erat Cæsar anxius, sollicitusque, quod Germani, qui plurimum armis possunt, neque præsto illi in bellis erant, neque cum pecunia juvabant; propterea quod maximis inter se seditionibus de religione contendebant, atque intestinis dissensionibus distenti, nullo illi usui esse poterant. Abjecti quidem, perditique, ac desperati homines, xxxx. fere abhinc annis, jampridem receptas, ratasque disciplinæ christianæ sen-

tentias

tentias in controversiam revocaverunt, multitudinique persuaserunt imperitæ, uti a Romano Pontifice, quod caput Christianæ reipub. atque Ecclesiæ est, desciscerent, se seque in libertatem vindicarent: quod malum tarde initio serpens, ab iis neglectum, a quibus opprimi id & poterat, & debebat, paullatim infimæ plebis, vulgique, mulierum, animis, legum vinculis laxandis, & dissolvendis, pollicendaque cupiditatum multarum licentia in fraudem inductis, paucis annis opinione magis adcrevit: idemque nefarius furor, postquam populare existimari cœptum est pietatem evertere, multos quoque principes invasit. Alios metus impellebat, veritos, ne a suis desererentur, si ab illis dissentire pergerent: partim rerum novarum studio, partim levitate, & stultitia, quod Deo immortali, legibusque spernendis, fortitudinis opinionem facere se se de se nonnulli arbitrarentur; partim etiam avaritia, quod sacerdotum maximas, amplissimasque possessiones publicatas, inter se partiebantur: multi tamen, quibus esset Deus pro sua ipsorum pietate propitius, veram, integramque pietatem constantissime complexi, nullis permulceri illecebris, nullis illici præmiis, nullo timore depelli se se passi sunt; eaque a majoribus, quæ acceperunt, instituta ad hoc usque tempus fortissimo animo retinuerunt. Sed tanta inter utrosque exstitit non modo contentio, ac disceptatio, sed jam concertatio, atque pugna; tantumque exarsit odium, ut maxime bellicosissimæ, florentissimæ, atque adeo ante hunc furorem religiosissimæ, optimeque de republica meritæ nationis vires, opes, & copiæ absumtæ, in se se ipsa conficienda, atque delenda, sint. Quibus rebus permotus Cæsar animo, & cogitatione in ea cura defigebatur, si per compositionem minui id malum, sedarique discordiæ possent: qua de re cum omni contentione cum Germaniæ civitatibus ageret, primo Christianorum omnium concilium in iis maxime locis indici postulaverunt, quo adire tuto ipsi possent: is erat locus nusquam gentium: quippe cum ab omnibus defecissent, nec ullis se se gentibus committere auderent, præterquam in eorum ipsorum finibus; ad id concilium venturos, ejusque decretis, judiciisque staturos se se pollicentur. Id eo ab illis consilio fiebat, quod Pontificem Max. nunquam eo descensurum sibi persuaserant: verum ubi probari a Paullo III. conditionem, ac ne de loco quidem, cujus iniquitate deterritum iri eum maxime sperabant, recusari senserunt; paullatim regredi, neque in eo, quod ultro ipsi postulaverant, manere; dirimi controversias per colloquium posse; id brevius, expeditius, certiusque esse, dicere; longum esse exspectare, dum ex ultimis terris conveniretur. Omnia sibi Cæsar experienda existimabat, si ulla

Digitized by Google

ulla ratione mederi ei tanto malo posset. Itaque deliguntur homines docti ex utroque numero undeni: ad colloquium venitur: magna contentione, magna pertinacia ab iis, qui se ipsi Protestantes appellant, disputatur, atque in omni genere calumniæ delitescitur: eos ii, qui ratas veteres sententias esse volunt, Catholicique appellantur, acriter refellunt, constantissimeque in sententia perseverant. Ad extremum, cum concertationum exitus nullus reperiretur, nec quicquam inter eos conveniret prorsus disjunctis, discordibusque opinionibus, infecta re a colloquio discedunt: quod quoniam se absente factum erat, Cæsar sperans, Germanos suum aspectum, atque auctoritatem reveritos, aliquid de pertinacia, atque calumniis remissuros, iterum deligi homines jubet, qui colloquendi caussa Ratisbonam conveniant; atque eo ipse proficiscitur, ut majore auctoritate de concordia ageretur, simulque magnopere a Paullo III. per literas petit, legatum ut ad se mitteret, qui ad rem tantam, & tam gravem maxime esset idoneus. Paullus e tanta præclarissimorum hominum facultate, & copia Contarenum sine ulla dubitatione delegit, atque hominem in Germaniam mittit; quod is & magnum jam antea ejus gentis propter eas caussas, quæ commemoratæ a nobis sunt, haberet usum, & Cæsari esset gratissimus; idemque innocentiæ, doctrinæ, prudentiæ, facilitatis, animique moderationis magna apud Germanos opinione excelleret; quique (id quod Cæsar magnopere postulaverat, maximeque ad rem pertinere arbitrabatur) in disputando minime esset ambitiosus, minimeque pertinax. Eo cum venisset, mirabiliter acceptus a Germania est, & magno in honore apud Cæsarem fuit. Nam cum omnes Germaniæ Principes, tum Rex Romanorum ipse, officii, honorisque hominis caussa, domum ad eum venit; & in sacris, cæremoniisque solennibus, datus ei locus est secundum Cæsarem primus: nihilque earum rerum, quæ ad homines magnos honestandos adhiberi consueverunt, in eo prætermissum est; quæ, tametsi ordini scilicet debebantur, & dignitati, tamen cum alacrius aliquanto, tum etiam cumulatius, quam antea solita sint, personæ dicuntur esse persoluta. Accedebat, quod Cæsar jucundissima ejus consuetudine, & sermonibus delectatus, sæpe hominem ad se extra ordinem vocabat: cumque de gravioribus negotiis, deque republica collocuti inter se essent, multa ad eum Cæsar de suis privatim rebus referebat: multa de Geometria, multa de Geographia quærebat; quibus ille scientiis, quod eæ ad rem militarem (quæ illi spectanda erat maxime) pertinent, operam multam illis temporibus dabat: illa autem cum in promtu Contarenus haberet, quod puerili disciplina erat in iis artibus studiose versatus,

tus,

Digitized by Google

tus, omnia scilicet certa, dilucidaque respondebat. Quæ cum de Contareni apud Cæsarem familiaritate, ac gratia, apud omnem autem Germaniam auctoritate, & fama, Romam essent allata; ventum est in spem, fore, ut res convenirent, mitigatisque Contareni lenitate, & prudentia Germanorum animis, teterrimæ discordiæ tollerentur; quæ res quoniam majorem in modum illi gloriæ futura erat, homini vehementer invideri cœptum est. Nec deerant etiam Romæ, qui dicerent, nulla alia de caussa ipsum Germanis gratum, acceptumque esse, nisi quia adversariis indulsisset; ac decreta, quæ pugnacissime defendere debebat, iisdem prodidisset. Hæ vero graves, acerbæque voces ab iis, qui æquo animo laudem, gloriamque Contareni non ferebant, emanabant: nec tantum illic, ubi plurimum ipsi obesse poterant, improbe mittebantur, verum etiam per omnem Italiam fusæ, ac disseminatæ, magnopere illius existimationem, ac dignitatem lædebant: quas tamen ille, magno animo præditus, reique ipsius naturæ non ignarus, primo contemsit; ad eum namque malevoli hi sermones invidorum in Germaniam usque delati sunt; simulque sperabat, exitum earum rerum innocentiam suam, fidemque patefacturum: cui sane ipse toto animo incumbebat. Contigit tamen tunc, quod sæpe in magnis, arduisque rebus usu venit, ut negotium illud, Christianæ reip. magnopere utile, atque adeo salutare, in medio cursu fractum, ac dissipatum sit: id autem magna ex parte factum est malitia, fraudeque illorum, qui Cæsaris potentiam, quæ multum compositis rebus, Germaniaque pacata, crevisset, suspectam habebant, suisque rebus periculosam existimabant; hi namque non modo veterum discordiarum fibras, ut oportebat, communis utilitatis caussa non evellebant, verum etiam novarum simultatum semina occulte jaciebant in aures eorum, quibus commissa res erat, insusurrantes, ac falsos quosdam metus eo inferentes. Ut autem astuta hæc consilia rem remorabantur, &, ne ad exitum adduceretur, impediebant; ita subito exortum est, quod animos Germanorum ad longe alias curas traduceret, finemque disputationi illi, ac colloquio faceret: hoc autem fuit incursus Turcarum Regis in Pannoniam cum maximis copiis, communisque hostis metus: nec enim effecit tunc timor ille, quod plerumque consuevit, magnopere exacerbatis animis, ut stimulum periculum tantum admoveret ad odia extinguenda, & gratiam reconciliandam; sed potius spem, quæcunque erat, malorum illorum sedandorum eo tempore intercidit, ac sustulit. Missis igitur sermonibus illis, quod factum est extremo mense Quinctili, cœperunt Germani arma, totosque se ad impetum illum coercendum, finesque

suos

suos tuendos contulerunt. Cæsar vero aliam rationem iniit ejus periculi callido consilio propulsandi, quod a veteribus etiam ducibus non semel usurpatum fuit, & satis tutum semper, utileque cognitum est: statuit enim cum classe, quam maximam ædificaverat, ornaveratque, in Africam navigare: magno namque spatio Solimanus inde remotus, auxilium illis locis ferre nullo modo poterat, & ne majorem etiam aliquam plagam in Græcia acciperet, non sine caussa metuere debebat. Urgebant præterea Carolum, ut hoc faceret, assiduæ preces Hispanorum, crebraque damna stimulabant, quæ cuncta illa maritima regio quotidie accipiebat ob frequentem irruptionem piratarum, adeo ut mare pene omne clausum illic foret. Quare ut tam gravibus malis regnum illud suum liberaret, deleretque maculam, quam sibi videbatur suscipere ob tantam licentiam prædonum, statuit, ut dictum est, apparatum illius belli non deesse, sedemque nefariorum hominum, si posset, omni ratione evertere; quamvis inimici timoris ipsum arguerent, quod ferocissimum hostem declinaret, ac tellurem, quam maxime tueri debebat, tanto impendente periculo destitueret: in Italiam igitur celeriter venit. Cum vero muneri, quod sustinebat, non sine magna animi sui molestia finem factum esse vidisset Contarenus, nec se posse amplius navare operam reipublicæ, una cum Cæsare reversus est. Postea vero quam Tridentum ventum est, Imperatorem, ut se dimitteret, rogavit: velle enim se, quum commode id facere posset, Ecclesiam suæ fidei commissam, quæ non longe inde abesset, invisere; ac postquam publice non posset, privatim religioni, officioque suo servire. Venerunt tamen eo tempore Roma a Pontifice Maximo literæ, quæ juberent ipsum, persona legati retenta, apud Imperatorem esse, Mediolanumque una cum eo proficisci, in quam urbem ille, ut veteris imperii juris non multo ante receptam, volebat (ut moris est) cum pompa ingredi, indeque Lucam accedere, quo in loco Pontifex ipse, Cæsarque statuerant simul congredi, ac de communibus rebus studiose agere. Accidit hoc in itinere res, quæ vehementer animum optimi viri commoveret: cum enim Brixiam ventum esset, civis ejus loci, honestus sane vir, ac vetus amicus Contareni, qui ad ipsum salutatum venerat, quæsivit ex eo simpliciter, quæ mens ipsum impulisset, ut capita, quæ ferrentur prolata ab adversariis, adeo absurda, & a vera ratione aliena, in Germania comprobaret: cui statim respondit ille, eas esse meras nugas, rumoresque prorsus inanes, & quos omnium aures respuere deberent: se namque, nedum anceps quod esset, & in quo scrupulus aliquis resideret, sine auctoritate Pontificis Maximi concessurus adversariis fuisset,

set, ea etiam, quæ rata in primis sunt, & firma, aliter recepturum non fuisse. Non destitit auctor ejus sermonis, sed addidit, rem aliter, atque ille putaret, se habere: neque enim incertam esse, ac nullo auctore prolatam famam illam: se namque literas vidisse ab ejus ordinis homine scriptas, summo viro, quem etiam nominavit, quæ id commemorarent, ac verum esse contenderent. Non potuit tunc homo lenissimus sibi temperare, quin stomacharetur, exclamaretque: Digna vero merces hæc est meorum laborum, si vera sunt, quæ narras: statimque, ut innocentiam suam, existimationemque tueretur, misit epistolam ad Pontificem Maximum, qua valde questus est de injuria illa, sermoneque improbissimo, quem Roma profectum, ac per omnem Italiam ab iniquissimis dissipatum, contra dignitatem suam comperisset; rogavitque simul, ut, si penitus eum non aspernaretur, saltem se indicta caussa ne condemnaret, nec quicquam de illa re secum statueret, antequam ipse ad eum pervenisset: sperare enim se facile caussam suam probaturum, ostensurumque laude se, ac præmio, non reprehensione, aut pœna ulla ob ea, quæ in Germania gessisset, dignum esse. Cum Mediolanum perventum esset, quæ civitas omni genere lætitiæ, magnificentiaque apparatus Cæsarem excepit, mirifice suo quodam facto Contarenum Carolus decoravit, ac, quid sentiret de virtute, singularique probitate hominis, notum, testatumque omnibus esse voluit: lateri enim suo ipsum in omni ea pompa hærere voluit; cumque hoc ille modestiæ caussa recusaret, sequereturque aliquanto post, mandavit humanissimus princeps uni e famulis, ut pene invitum ipsum traheret, ac prope se collocaret, omneque id tempus, donec eo perveniret, quo paratum illi hospitium erat, consumsit cum eo jucundissimis sermonibus: id vero quum personæ, dignitatique datum non sine caussa aliquis arbitrari posset, licet tamen existimare, multum etiam ad hoc valuisse judicium, quod fecerat de homine; quod putaret, ut qui veræ gloriæ non ignarus esset, eam rem non minus sibi, quam Contareno laudi, & honori futuram. Et sane literis mandatum est, ejus nominis primum Augustum Cæsarem, quum primum Alexandriam, quam bello ceperat, ingressus est, in magna copia honestorum, ac clarorum virorum, Areum, gravissimum, & eruditissimum hominem, sibi adjunxisse, familiariterque cum eo solo in tanta illa lætitia, fortunæque suæ magnitudine locutum esse; quem etiam, ut magis eum cives sui suspicerent, ac fortunatum judicarent, manu teneret: erat enim philosophus ille Alexandrinus. Sed aliæ quoque res, dum illic mansit, indicio esse potuerunt, quantopere Contarenum diligeret: id quod animadver-

Digitized by Google

madversum ab aliis opulentis viris, qui in eo comitatu erant, fecit, ut omnes ipsum colerent, ac de illo celebrando quasi inter se contenderent. Cæsar, qui, ut supra ostendi, mare transire statuerat, quæ ad cursum illum necessaria erant, studiose parabat; imperaratque, ut Genuam classis, propinquosque in portus cogeretur: quare, ut id celerius fieret, statuit sibi in eam urbem accedendum, indeque Lucam eundum, quo Pontifex Max. se venturum significarat. Contarenus igitur breviore via se Lucam contulit, atque illic, quod maxime cupiebat, post paucos dies Pontificem Max. vidit; qui sane hilari vultu, nulloque signo edito offensionis, ipsum accepit: nec multo post eodem Imperator venit, qui non cessavit etiam in aliis magnis rebus, quas cum Paullo III. egit, multa prædicare de prudentia, industria, probitate Legati, quibus omnibus virtutibus in munere illo obeundo usus fuerat in Germania; nec non questus est, quod Romæ multa falso jactata forent contra fidem, & dignitatem ipsius, quum ille integre, sincereque personam eam sustinuisset, ac negotia cuncta cum fide administrasset: cui statim sapientissimus senex, quique ignarus non erat artium malarum, quibus plerique Romæ utuntur, aut invidia commoti, aut, si alios depresserint, sperantes se in locum illorum invasuros, respondit, sibi eximie cognitam esse, ac probatam Contareni virtutem; seque eam ob caussam ipsum tunc in Germaniam misisse, tantumque oneris ei imposuisse; facturumque etiam brevi, ut nemo dubitare possit de benevolentia sua erga illum, ac, quo denique loco eum haberet, se omnibus declaraturum. Non contentus autem hoc Pontifex, ut omnem scrupulum ex animo Contareni evelleret, gauderetque ille secum tam promto erga se animo fortunatissimi hominis, ac tam præclaro testimonio suarum virtutum, notum esse voluit ipsi cum sermonem; simulque suasit illi, ut contemneret malevolas voces improborum, nec putaret eas quicquam valere ad existimationem suam violandam: fontem etiam hujus mali aperire volens, testimonium citavit veterum poetarum, qui naturam invidiæ versibus suis expresserunt; moremque illam habere tradiderunt, ut summa loca feriret non minus, quam venti editissima quæque appetere, ac violentius verberare consueverunt: omnique demum ratione, qua potuit, ostendit, se eum valde carum habere; cumque etiam gratias amanter egisset pro susceptis laboribus, fecit ei potestatem, ut tot itineribus defatigatus, Romam reficiendi sui caussa breviore via accederet; ipse namque vicinitate invitatus, Bononiam profectus est, indeque Ariminum venit, ac Flaminia denique via Romam reversus est: nondum autem duobus mensibus transactis, memor ejus, quod dixe-

 rat,

rat, de augenda dignitate Contareni, Legatum ipsum Bononiæ declaravit: quæ publica cura, provinciaque reliquas omnes superat, quas intra suos fines, imperiumque status reip. possidet. Ille igitur, hoc novo onere sibi imposito, ut qui non minus rebus gerendis, quam contemplandis factus erat, Martio mense se se in provinciam contulit; factumque est, ut VI. Kal. Aprilis in urbem ingrederetur, qui dies apud eos maxime celebris agitur, consecratus Genitrici ejus, qui salutem nobis dedit. Summa igitur lætitia totius civitatis exceptus est, conataque est illa, quam spem conceperat animo de probitate, & prudentia ipsius, externis etiam rebus, honoribusque omnibus indicare: certo enim sciebat, futurum sibi illum potius esse optimum parentem, quam durum aliquem, & avarum dominum, aut etiam fortunarum suarum expilatorem; in quo certe illi falsi non sunt: ut primum enim res illas attigit, nullo negotio cognitum est, non minus ipsum in rebus judicandis clementia uti, & æquitate, quam summo illo jure, quod sæpe merito reprehenditur, ac, siquis vere existimet, quod alio nomine appelletur, dignum est. Totos dies ille caussis audiendis, controversiisque tollendis operam dabat; nec unquam molesto sane hoc, & odioso munere, præsertim homini in aliis curis, studiisque educato, defatigabatur: hoc autem faciebat, naturamque ille suam, consuetudinemque flectebat, quia veræ gloriæ deditus erat, ac prodesse mortalibus, quacunque re poterat, studebat: quare quodcunque munus obiret, dignum viribus, operaque sua, in ipsum tota mente incumbebat. Erant hæ curæ, cogitationesque hoc tempore Contareni, procurabatque ille commoda ejus nobilissimæ civitatis; cum repente, inopinante illo, Roma literæ venerunt, quæ ipsum ad aliud munus traducerent, in quo sane ille diutius versatus fuerat, quodque omnes numeros honestatis in se habebat. Cum enim sedari nunquam potuissent ulla ullius opera iræ inter Franciscum Gallorum Regem, & Carolum V. Imperatorem, sed quotidie magis novis injuriis inferendis inflammarentur eorum animi, gereretur que, aut pararetur ab ipsis semper bellum teterrimum, quod in singulos dies reip. Christianæ gravissima vulnera imponeret, & ad internecionem denique redigeret maxime pias nationes, officii sui esse ratus est Paullus Pont. Max. tanto malo, si ulla ratione posset, mederi, tantumque, & tam sævum incendium extinguere: quare mittendos sibi esse censuit seorsum ad ambos potentissimos Reges, Legatos, prudentissimos viros, & tanto oneri sustinendo pares: præclare enim sciebat, quanta vis esset in ministris ad unamquanque rem efficiendam; hancque curam omnium maximam requirere personas in primis sapientia,

Digitized by Google

pientia, & auctoritate prædits, atque ornatas, & non minus gratas acceptasque Principibus iis, quorum animos delinire, ac flectere deberent. Elegit igitur, quem ad Cæsarem, in Hispaniis tunc degentem, mitteret, Gasparem Contarenum; & ad Gallorum Regem ire voluit Jacobum Sadoletum; ambos viros probos, atque omni ingenii laude florentes; &, ut collegas in amplissimo Sacerdotio, ita multis honestis artibus inter se conjunctos, ac maxime bonis omnibus probatos: quæ res gesta est Sextili mense. Erat eo tempore Sadoletus Romæ: quare significavit per literas Pontifex Contareno, quid de illo statuisset; mandavitque, ut, quæ ad iter necessaria erant, expediret: socium namque ipsius in honestissimo illo munere intra paucos dies in viam se daturum. Hoc accepto nuntio ille, qui nullum unquam, utilitatis aliorum caussa, laborem recusarat, quamvis ætate jam confectus esset, & satis imbecilla valetudine, æquo tamen animo tulit, sibi onus illud imponi; quod si animam etiam in ea legatione se profusurum esse certo scisset, tanta erat pietate præditus, & ita dicto audiens esse Summo Pontifici cupiebat, ut ipsam prorsus repudiaturus non fuerit. Appropinquabat sane illi mors, quæ tamen longe alia ratione, & ubi minime exspectabatur, ipsum oppressit: nec enim (ut a me nunc diligenter narrabitur) aut laboribus, aut defatigationibus novis accelerata est.

Agebat Contarenus ætatis suæ annum LIX. in his curis, quas ostendi, toto animo occupatus; partem tamen illarum jam in id munus, quod instabat, derivans. Incumbens igitur illis, quæ multæ profecto, ac graves erant, molesto anni tempore, ut par esset ipsis sustinendis, aliquando reficiendi sui caussa se in propinquum urbi locum conferebat; ubi manens, & æstum declinaret, quo conficiebatur domi, & aliquantulum a perpetuis suis laboribus animum relaxaret: nam siquid majoris momenti subito evenisset, facile illuc adibatur, ubi etiam potestatem sui omnibus faciebat. Locus autem valde animo ipsius, temporique illi accommodatus, ac quo plurimum variis de caussis delectabatur, erat facellum Divæ Mariæ a Monte vocatæ, cujus possessio, procuratioque est sodalium Divæ Justinæ. Acciderat autem, ut illis ipsis diebus, qui primi Sextilis mensis fuere, fratris filius, illius salutandi, & visendi caussa, Bononiam veniret, qui superiore anno Patavii inter sodales illos receptus fuerat: vocabatur vero novo nomine, ut consuetudo est eorum, qui se sacris aliquibus initiant, Placidus: cum autem probus adolescens esset, seminaque nonnullarum virtutum in se contineret, a Contareno diligebatur. Ille igitur primo apud suos in urbe mansit in Divi Proculi dicato ipsis domicilio, ut

ta-

tamen eo facilius frui posset Contarenus, ipsoque itidem sitim suam expleret videndi virum, quem maxime optabat, secum sanguine conjunctum, cujus etiam visendi alienigenæ desiderio flagrabant, impetravit a suis, ut se illic esse paterentur, quæ caussa reliquis caussis addita est frequentandi recessum eum, diutiusque illic commorandi. Hic collis ab Urbe abest spatio mille passuum, amœnissimus, & natura, & arte factus ad animum multis modis pascendum, atque omni honesta voluptate explendum: & sane, qui desideria optimi hujus viri, gaudiaque cognita haberet, quod non magno negotio omnibus contingere potuit, qui familiariter cum eo vixisset, facile judicaret, paucos illos dies, quos illic traduxit, jucundissimos ei fuisse omnium, quos in vita unquam degustasset: vivebat enim cum sui amantissimo fratris filio, cumque aliis nonnullis comitibus illius, eorundemque sacrorum sociis, honestis sane viris, & eruditis: rem divinam crebro faciebat; omnisque sermo illic erat de rebus, quibus maxime capiebatur. Cum igitur, ut traditum a me est, calores essent maximi, crebro in porticulam quandam declinandorum illorum caussa veniebant; & ut illic frequentius deambulabant, ita etiam aliquando posita mensa cibum capiebant: vergit enim illa ad septemtriones, urbemque ipsam quasi ante pedes positam prospicit, planitiemque omnem, quæ ipsam cingit; quin etiam remotiores urbes illinc commode cernuntur, Mutina, Ferraria, aliaque nobilia oppida: quare non sine caussa expetitur prospectus ille, paritque oculis incredibilem voluptatem: quamvis tunc, capto jucunditate illius, Contareno nihil tale timenti, exitum comparaverit: aura enim illa lenis, quæ flabat, frigidiusculusque aer, cum temperamentum corporis ipsius rarius esset, parvoque momento sæpe commoveretur, facile ad imas partes penetravit, sanguineque inflammato abscessum in latere creavit, e genere eorum, quæ ἀποστήματα Græci vocant; quare statim febris consecuta est, quæ septimo die ipsum consumsit, quamvis magna diligentia summorum medicorum curatus sit: simul ac enim primum cognovit se ægrotare, Bononiam reversus est. Ipse autem in primis naturam, vimque ejus morbi mature perspexit: tribus namque diebus, antequam animam efflaret, omnem rem Ludovico Beccatello, uni e familiaribus suis, quo plurimum in rebus majoris ponderis utebatur, enarravit. Dixit igitur, gravitatem ejus morbi non apparere, reconditasque corporis partes magis ipsum oppressisse, quam exteriores male habere, in promtuque esse; addiditque, genus id morbi periculum magnum in se continere: quod si vires corporis eæ forent, ut spatio trium, quatuorve dierum resisterent, sine dubio morbum ipsum impetum

petum

petum suum remissurum: se tamen magnopere vereri, ne contra ipse deficiat, naturaque penitus frangatur: intelligere enim se venæ motum valde imbecillum esse. Cui ille, qui saluti ipsius omni studio prospiciebat, respondit rogans, ut abduceret paullisper animum ab his molestis cogitationibus, rationemque omnem sui curandi in prudentia, diligentiaque medicorum positam esse vellet; affirmans præterea, Deum optimum maximum, quem semper ille pie coluisset, ipsi præsidio futurum; esse autem accurate incumbendum valetudini recuperandæ, ut cito mandatum sibi munus obiret, iterque ad Imperatorem faceret. Ille vero statim hilari vultu, ad alium longe majorem Imperatorem sibi iter instare, dixit, idque ipsos brevi cognituros: neque tamen se hoc dicere, quia mortem valde perhorrescat, parumque animo æquo ferat, se e vita discedere: intelligere enim se præclare quot, quantaque beneficia a Deo acceperit, quorum etiam pleraque commemoravit, non gloriæ caussa, ostentationisque, cui tunc locus minime erat, verum ut se gratum esse erga auctorem illorum significaret. Inquit igitur, se ortum esse ea in civitate, quæ nulli earum cederet, quæ in universo terrarum orbe exsistunt, e familiaque, quæ aud postremum locum in ea rep. teneret; consecutumque itidem illic esse honores non parvos, & ut domi, ita etiam foris gradus maximos dignitatis adeptum esse; utramque vitam se cum laude aliqua coluisse, & eam, quæ in contemplatione rerum versatur, & eam, quæ rebus agendis incumbit; pervenisse ad ætatis annum LIX. quem terminum vitæ non multi attingere potuerunt: quare secum quoque hac parte non male actum esse, canereque se debere una cum sacro Hebræorum Vate carmen, quod ad æquum, gratumque animum significandum pertinet, nomenque illius laude, gloriaque cumulandum, quia non tam liberaliter se gesserit erga multos, neque tot bonis expleverit omnem populum, gentemque. Unum tantum sibi molestum esse; quod, ut optabat, commodis quorundam tenuiorum hominum non prospexerit, qui sibi, postquam ad sacrum illum honoris gradum ascenderit, fideliter ministrarint; sperare tamen se, Deum optimum max. Pontificemque, cujus dignitati toto animo inservierit, fortunas eorum sublevaturos. Nec oblitus est suo, opportunoque tempore mandare custodi ipsius, ut privilegium, quod beneficii loco a Pontifice impetrarat, ad delicta penitus abstergenda traditum, sibi legeret, dum mente, orationeque consisteret. Cum hæc animo versaret sane constanti, ac forti, atque hoc sermone semet consolaretur, suos, qui præsentes aderant (ii autem erant, ut quisque maxime illi acceptus, probatusque fuerat) angebat, atque ita perturbabat,

babat, ut lacrymas vix tenere possent; a quibus tamen sibi diligenter temperabant, quamvis intelligerent, ne magna quidem copia ipsarum spectante illo effusarum, posse ipsum commoveri, & e statu illo animi dejici. Eadem vero hominis providentia in intelligendo, prædicendoque suis vitæ suæ fine, exitu ipso comprobata est, quæ in cæteris rebus judicandis, significandisque sæpe apparuerat: crescente enim semper vi morbi, remediisque omnibus superatis, oppressus ille est, animamque efflavit . . . K. Sept. meridie. Quamvis autem horas circiter sex antea voce orbatus esset, non tamen sensu animi, intelligentiaque extremo illo tempore caruit, ut certis quibusdam notis, indiciisque perspectum est, confiditque clementia Conservatoris nostri, ut christianum virum decet; & cum aliter non posset, se spem omnem suam in eo collocatam habere, nutu, admonitus diligenter de hoc, significavit. Ut vero se constantem in hoc, maximeque pium præbuit, ita, quæ moris est, consuetudinisque, non solum magno, verum etiam alacri animo geri, custodirique passus est, quæ sane, ut nuntia mortis, perterrefaciunt plerosque, ac valde omnes, qui non firmas radices egerunt in persuasionem christianam, perturbant. Reliquit vero ille discessu suo suos omnes mæroris, ac luctus plenissimos; ut universam quoque civitatem dolore magno adfectam, quæ sane, quacunque ratione potuit, funus illius honestavit, & quam molesta ipsi optimi custodis mors fuisset, planum fecit: die autem, quæ sequuta est mortem ipsius, funus ductum est. Orationem de laudibus ejusdem, & honeste acta cuncta vita, habuit Romulus Amazeus, disertus, & nobilis orator, qui tunc in ea urbe, domicilio quodam vetere omnium disciplinarum, & humaniores literas docebat, & negotia publica reip. administrabat. Corpus in Divi Proculi depositum est, eo consilio, ut Venetias postea comportaretur, in sepulcroque majorum ipsius clarissimorum virorum collocaretur. Paullus III. nuntio allato de obitu Contareni, ægre admodum illum tulit; declaravitque quanti hominem fecisset, omni genere liberalitatis usus erga domum illius: nec tantum Pontifex Maximus, qui sæpe opera ipsius fideli, & utili usus fuerat, verum etiam Romæ cæteri probi viri morte ipsius vehementer conflictati sunt; nam quantum luctum eadem in patria excitarit, non facile dici potest: omnes denique, qui aliquando doctrinam illius gustarant, singularisque probitatis hominis specimen aliquod acceperant, publicam illam cladem existimarunt. Civis autem, collegaque ipsius in amplissimo Sacerdotio Petrus Bembus quantum dolorem cepisset ex gravi morbo Contareni, desperataque jam a medicis salute, notum omnibus esse voluit: in epistola enim

Digitized by Google

enim ad Flaminium Tomarotium, quomodo adfectus animo esset, audito casu illo, & propinqua morte optimi, & honestissimi viri, diligenter narravit. Verbis ipsis, quum illustri loco posita sint, alioque sermone edita, supersedebo. Possem etiam aliorum multorum doctorum, & excellentium virorum testimonia citare, qui quantum damnum morte illius factum esset, scriptis suis testati sunt: in quibus etiam nonnulli, qui ab eo vehementer dissentiebant de ratione vivendi, veroque cultu christiani hominis, & acerrimi adversarii opinionum, quas ille in Germania defendit, exstiterunt, magnifice tamen de eruditione, continentiaque illius in illis ipsis libris, quibus sententias ipsius oppugnabant, locuti sunt; quod fere usu venire non solet, ut a quibus de veritate homines dissentiant, non eosdem etiam conentur deformare, atque ita auctoritate omni ipsos spoliare. Et quoniam de dolore, quem illo tempore cepit Paullus III. mentionem feci, libet etiam commemorare, quod ab eodem illo familiari Contareni, & omnibus officiis cum eo conjuncto, Ludovico Beccatello, honesto in primis, & fide digno viro, accepi, ad id confirmandum vehementer accommodatum: declarat enim, mansisse diu in animo Pontificis ægritudinem hanc, ac levi quoque momento refricari solitam tantam plagam; nisi forte aliquis putet, sapientissimum illum senem quotidie magis, in magna penuria talium virorum, cognovisse quantum incommodum olim acceptum fuerit obitu ejus viri, qui ut quietorum temporum ornamentum ingens, ita perturbatorum præsidium firmum erat: quum enim ad se illum evocasset, opera ipsius quibusdam in rebus usurus, diligenter ex eo quæsivit, an præsens forte ille adfuisset, quum fato Contarenus functus est; rogavitque, ut diceret aliquid de institutis, & vita illius: cui statim, mihi affirmavit ille, se respondisse id, quod erat, mirificam fuisse Contareni integritatem, fidemque in iis omnibus rebus gerendis, quæ mandatæ illi ab ipso forent, intelligeretve ipse sua sponte, facere ad dignitatem Romanæ reip. conservandam; virumque illum vera probitate præditum fuisse, non ficta, ac simulata, quam personam plerique, ut eo perveniant, quo cupiunt, sibi callide imponunt; unumque omnium Contarenum veteres, ac maxime ratas opiniones & animo probasse, & verbis etiam semper defendisse: quo sermone accepto, commotum Pontificem Maximum, qui deambulabat, stetisse, manuque iterum percussisse mensam prope positam, dixisseque non sine gemitu quodam, ac suspirio, quod indicavit, evulsam fuisse penitus omnem ex animo ipsius suspicionem, quæ quondam eo inculcata de illo vocibus malevolorum fuerat: Amisimus profecto magnum virum, ac valde utilem reip. nostræ civem; sed ut alia, ita hoc, magno, constanti-

Digitized by Google

que animo ferendum. Quoniam autem non ſemel dictum eſt in hac vita de magna labe animi quorundam, quum ab ipſo illo vitio magnopere Contarenus abhorreret, qui alienam perſonam induentes (unde græco vocabulo, ſumto ab actoribus fabularum, vulgo ὑποκριταὶ appellantur) & eam quidem ſemper meliorem, vel optimam potius omnium, longe alii videri volunt, quam vere ſint; atque ita magnis in rebus imponunt ſimplicibus hominibus, nihil inde mali ſuſpicantibus, unde plurimum ipſos exſpectare oportebat; non alienum eſſe duxi de hoc etiam diſſerere: etſi enim nunquam defuerunt, qui fallacias, & dolos horum nefariorum hominum aperirent, ac maxime illos eſſe cavendos in vita admonerent, nunquam tamen ita probi viri eruditi, & inſtructi fuerunt, ut ſatis poſſent artes eorum intelligere, atque inſidias etiam vitare. In primis autem in pietatem noſtram chriſtianam, quæ tota in ſimplicitate animi fundata eſt, radices egit, atque incommoda ſæpe magna apud nos peperit hæc fraus. Quo majore odio digni ſunt hi peſſimi mortales, qui in re, quæ quo magis pura, integraque eſt, eo magis probatur, aſtutis conſiliis utuntur, ac dolos malos exercent. Hoc etiam aliquo modo ſignificaſſe videtur doctiſſimus vir Plato, qui hoc genus hominum notans, inquit: Poſtremam injuſtitiam eſſe, videri velle optimum virum, quum minime ſis. Idemque ab Æſchylo, non ſolum gravi poeta, ſed etiam docto in diſciplina Pythagorea prolatum eſt, quum ferret in cœlum magnis laudibus Amphiaraum, ſummum illum augurem, eundemque ſanctiſſimum virum: inquit enim, ipſum non ſtuduiſſe, quod multi faciunt, ut videretur optimus, verum ut eſſet: nam quod nos, malis multis doctos, reddunt etiam aliquando dubios, & incertos, faciuntque, ut probos, honeſtoſque viros ab improbis, & impuris diſtinguere nequeamus, non dici etiam poteſt quantopere hoc pacto obſint, cum apud Euripidem etiam ſapiens antea ſemper habitus Theſeus, eo nomine ſuſpectam habuerit eximiam probitatem, caſtitatemque filii: inſimulatus enim falſo Hippolytus, quod cubile ipſius violaſſet, quum ſe ille apud eum purgaret, quod vita ſua ab eo ſcelere valde remota eſſet, fidem ea de cauſſa non fecit; timuit enim pater, ne tenuis victus, cultuſque, quo filius delectabatur, abſtinentiaque a veſcendis animantibus, ſimulata foret; ſimulque ne diſciplina Orphei, quam ille profitebatur, familiaritaſque demum Dianæ, in qua ſe valde jactabat, ficta eſſet: quare in alteram partem miſerabiliter peccavit. Sed eo redeamus, unde digreſſi ſumus. Idem etiam intimus conſiliis Contareni, nec minus ſtudioſus famæ, exiſtimationiſque hujus optimi, ac pudentiſſimi viri, quem ſibi in vita tanquam vivum quoddam exemplar probitatis propoſuerat, notam, quam improbe vitæ ipſius inure-

re

Digitized by Google

re præposterus quidam amicus ſtuduit, hoc pacto delevit. Narrat enim, forte eveniſſe, ut illo ipſo tempore, quo graviter Contarenus ægrotabat, Bernardinus Ochinus, ille novæ condendæ Franciſcanæ familiæ dux, & auctor, Bononiam venerit, Romam ad cauſſam dicendam evocatus: inſimulabatur enim, in iis concionibus, quas Venetiis habuerat, nonnulla dixiſſe, quæ veteribus decretis Romanæ reip. adverſabantur: additque, habuiſſe illum literas ad ſe ſcriptas a Giberto Epiſcopo Veronenſi, quibus a ſe petebat, ut diligenter ageret cum Legato, ut hortaretur hominem ad ſiſtendum ſe in judicio, coramque ad ea, quæ ipſi objiciebantur, defendenda: quum cognoviſſet, ipſum timide ad id deſcendere, egereque ſtimulo quopiam, & auctoritate magni alicujus, & gravis viri: neque enim adhuc Gibertus hominis levitatem, inconſtantiamque perſpexerat: is autem veſperi venerat, quum jam cœnaſſent omnes, Legatus tamen adhuc in lectulo vigilaret; qui, quum ſperaret, morbum poſtridie leviorem fore, ut commodius eum audire poſſet, loquique cum ipſo familiariter, juſſit ut præberentur illi, quæ ad curandum corpus pertinerent; contigiſſe vero contra, ut ea nocte morbus ingraveſceret, quare mane Legatum totum diſtentum fuiſſe in remediis, quæ medici adhibenda juſſerant, ſumendis, noviſque curationibus: unde factum fuerit, ut neque de hoſpite illo, neque de alia ulla re agi cum eo potuerit. Bernardinus interim, cui in primis mala ſua mens, maluſque animus cognitus erat; atque umbras etiam (ut, qui ſibi alicujus ſceleris conſcii ſunt, faciunt) reformidabat, cœpit vereri, ne aſtute illic detineretur: putabat enim, fingere morbum Legatum; quo metu homo oppreſſus (nam hoc verum eſſe non multo poſt e conſilio, quod cœpit, perſpectum eſt) non ceſſabat Ludovicum urgere, ut rogaret Legatum, poteſtatem ſibi faceret abeundi: in quo ille ipſi non obtemperabat, putans brevi fore, ut melius eſſet Legato: videbatur enim ſibi perſpexiſſe, cupere illum magnopere cum Bernardino loqui, qui ſane uſque ad id tempus magnum ſibi nomen ex facultate illa dicendi, & opinione ſanctitatis conciliarat. Cum autem, magis magiſque ſemper timore creſcente, inſtaret, Ludovicus importuno ſane tempore coactus eſt, cum æſtu febris in lectulo Legatus jactaretur, eo irrumpere, rogareque, ut pateretur ipſum abire; in quo ſane humaniſſimus vir ei morem geſſit; quumque ad eum Bernardinus introductus eſſet, hæc ipſa verba protulit: Vides, quo in ſtatu ſim; excuſatio hæc apud te juſta ſit; & ora, ut Deus optimus maximus mihi propitius ſit; feliciterque inſtitutum iter perage: cui ille tantum, demiſſo (ut moris eſt) capite, reſpondit, ſe prorſus ita facturum; illicoque abiit. Hic eſt ſermo, quem Bononiæ habuit cum ſanctiſſimo, & modeſtiſſimo

viro Bernardinus; nec verbum præterea additum est; qui tamen postea, quum susceptam vitæ rationem deseruisset, acerrimumque se hostem Pontificiæ potestatis præbuisset, ut se sapienter id fecisse ostenderet, a perditaque caussa, & flagitiis multis contaminata, merito defecisse, habereque se multos socios ejus consilii, probare vellet, non veritus est criminari amicum, memoriæque, ac literis prodere; questum secum esse eo tempore Contarenum de moribus, institutisque Romanorum Antistitum; & insectatione sæva, atque injusta bonorum, hujuscemodique alia multa scribere prorsus inania, & quæ non solum a veritate abhorrerent, sed etiam vitæ ejus, cui adficta erant, nullo modo convenirent. Quæ cuncta Ludovicus (ut est vir optimus, & omnis officii, quod in amicitia coli debeat, observantissimus) asseverabat, refellendi ejus mendacii caussa, & purgandæ innocentiæ viri illius mortui, quem vivum magnopere dilexerat; nec tantum hoc se ita habere testimonio suo confirmabat, sed alios etiam testes hujus rei producebat, qui præsentes illic adfuerant; in quibus etiam nominabat Julium Contarenum, fratris Legati filium, qui post ejus mortem, & ob naturæ probitatem, & ob commendationem patrui, creatus est Pont. Civitalis, cui præfecturæ regendæ præpositus antea fuerat. Cum hoc tanti momenti sit ad integritatem Contareni ostendendam, abstergendamque maculam illi falso aspersam, volui totam rem, ut factam eam accepi, ac pene iisdem verbis, quibus mihi exposita est, commemorare. Rebus autem gestis ab eo dum vixit enarratis, nunc quæ monimenta ingenii reliquerit, fructusque otii ipsius indicabo; prius tamen, quod adhuc valet aliquid ad confirmandam doctrinam hominis, testimonium de ea re gravissimi, & eruditissimi viri citabo: quod additum superioribus testimoniis, quæ prodidi de eximio ingenio ipsius, præstantique cognitione omnium disciplinarum, vera esse declarabit, simulque non sinet quempiam dubitare, quomodo ille, in vita plerumque occupata, tot, tamque præclara opera efficere potuerit, quæ multum etiam posteris prosint, perpetuoque testentur, qualis ille, quantusque vir fuerit. Ludovicus igitur, cui cognomen ferrei oris fuerit, nobilis philosophus, & qui multos annos in Bononiensi gymnasio summa cum laude, & admiratione omnium, qui aliquando ipsum disputantem audierunt, matrem eam omnium optimarum artium coluit, mortuo Contareno, quum sermo ipsi esset institutus cum honestis quibusdam viris de damno, quod eo tempore factum esset interitu illius, plurimisque animi dotibus, ac maximis virtutibus, una cum eo extinctis, inquit doloris plenus: (nam virum eum valde dilexerat, in familiaritatemque se ejus insinuarat illo tempore, quo Legati nomine urbem eam rexit) Ego, quod mihi videor

Digitized by Google

deor meo jure facere posse (nec enim malum me omnino esse existimatorem harum rerum arbitror) adfirmo, hunc hominem omnibus, quos aliquando cognovi in philosophiæ studiis merito laudatos, qui sane non pauci fuere, præstitisse & scientia multarum rerum, & judicii firmitate, ipsumque vere philosophi gravissimo nomine dignum fuisse judico. Certe quum ego de aliqua re, propria ejus studii, cum eo disserebam, videbar mihi præ illo minutus quidam philosophus esse; vel potius novus quispiam auditor, & plane rudis ejus artis, quam profiterer, quare ad ipsum sæpe me conferebam, ubi locus aliquis obscurior mihi negotium facesseret: in qua quæstione quum paullo antea ipse toto animo versatus essem, & aliquas etiam horas, evolutis pluribus voluminibus, præterita die consumsissem; ille vero, ut existimari potest, spatio multorum annorum nullam cogitationem de ipsa suscepisset, ita tamen apte, & exquisite nodos illos dissolvebat, ut videretur diu, multumque non multo antea de ea cogitasse: quare, inquit, sæpe ego pene stupidus evasi; mihique potius cum cœlesti aliqua natura, quam cum mortali homine visus sum loqui: idque nunc, quia res ita se habet, verumque id prorsus est, prædico, nulla alia caussa impulsus: quis enim non videt, assentationi nunc locum non esse, quæ præterea a persona, quam sustineo, longe semper abesse debet? Hæc asseveranter tunc ab illo prolata quum essent, auxerunt magnopere opinionem, quam, qui aderant, de præstanti Contareni ingenio antea in animis habebant. Sed etiam scripta, quanta fuerit eruditio ipsius, aperiunt; quæ sane, ut ordine a me tradantur, hæc sunt. Edidit juvenis adhuc (trigesimum enim tertium ætatis annum tunc agebat) librum contra judicium Petri Mantuani doctoris sui; nec tamen ea de caussa minus pius, quamvis contra pietatem facere videretur, fuit: ille enim in omni sermone suo adfirmare solitus erat, ex opinione, sententiaque Aristotelis existimari debere, animos nostros esse mortales: quum contra ipse, sedulo adversus eum disputans, citatis multis locis, & tanquam tabulis obsignatis, ostenderit, longe aliter principem Peripateticorum de ea re sensisse, viderique potius immortalitate donatos ipsos Aristotelem esse voluisse; cujus opinionis antea Plato, unde didicerat, sine ulla dubitatione fuerat. Argumenta autem illa firma ad probandum, & gravia fuisse, opusque totum valde elaboratum, perspicitur: quia acutissimus ille physicus in libro, quo defendit opinionem illam suam, acriter oppugnatam ab eo, quem instruxerat, tradit, eum librum & doctissimum omnium, & uberrimum esse, qui omni tempore materiam illam persecuti sunt; additque, videri prorsus cum divina opera, & manu fabricatum fuisse. Scripsit etiam de elementis libros quinque, in quibus

Digitized by Google

bus viam omnem, rationemque Aristotelis diligenter expressit: misit autem illos ad Matthæum Dandalum sororis suæ virum, cujus hic supra mentio cum magnis, verisque ipsius laudibus facta est. Addidit his in altiore philosophiæ parte libros quatuor, quos dicavit Paullo Justiniano nobilissimo, & clarissimo suo civi; qui odio rerum humanarum, quum pertæsum esset varietatis ipsarum, ut facilius divinas contemplaretur, Deoque ipsi toto animo serviret, in Etruscos montes, cœtumque Camaldulensium se contulerat. Hi libri ei, qui attente legerit, nullo negotio patefacient, quæ fuerit vis animi ipsius, & quanta prudentia in rebus gravioribus tractandis. Sed idem etiam (ut melius adhuc intelligatur, factum illum natura, & studio fuisse ad personam eam sustinendam, quam ipsi multo postea sapientissimus Pontifex; multumque semper omni in re providens imposuit) juvenis adhuc, vitamque colens liberam, ac nullis sacris astrictam, occasionem hanc ejus rei nactus, quod familiaris ipsius Pontifex Bergomas destinatus fuerat, ipsum instituere cupiens, duos libros scripsit de officio eorum sacerdotum; finxitque ita, atque informavit talem virum, quales si forent, quibus tantum hodie commissum est, non laboraremus. Quis enim non fateatur, pias in primis, castasque fuisse cogitationes ipsius, totaque mente, ac studio solitum esse in illis volutari optimum virum, postquam alium instruere, & ornare in ea vita ausus est, quam ipse adhuc non attigerat, nec unquam cogitarat, præcepta illa sibi utilia aliquando futura? Præterea, quum orta quæstio esset in Senatu de Pontificis Max. potestate, divinitusne illa stabilita foret, an humanis consiliis regeretur; quumque multum de ea re illic in utramque partem disputatum esset, domum reversus, ut quid ipse de eo sentiret, ostenderet, omnique errore cives suos liberaret, spatio unius noctis libellum confecit, qui nunc excusus in manibus versatur. Sed, ut iisdem etiam in suo, proprioque ipsorum munere prodesset, effigiemque ejus reipublicæ, in qua natus erat, exprimeret, quinque libros confecit de Magistratibus, reque publica Venetorum, qui itidem divulgati sunt. Postquam vero in amplissimorum Antistitum collegium cooptatus est, perlectis diligenter synodis omnibus, quæ variis temporibus ob emendandum statum christianæ reip. coactæ sunt, in breve quoddam corpus gravissimas quasque ipsarum collegit, servato temporum ordine, materiaque omni, quam persecutæ sunt, demonstrata. Utile vero mirifice potuit esse volumen illud ei synodo, de qua tunc summis contentionibus agebatur; quamque Paullus III. adversariis, reconciliandorum animorum gratia, proponebat; multumque opis adferre illis omnibus, qui in eo certamine versari deberent: misit autem opus hoc multarum vigiliarum ad eum, cu-

cujus maxime intererat, quid de ea re fieret, & qui eo tempore tota mente in illam curam incumbebat. Absoluto autem illo, par huic opus, & quod eundem finem haberet, aggressus est: scripsit enim quatuor libros de ritibus, cæremoniisque nostræ religionis, persuasionisque Christianæ, quæ Sacramenta appellant: quibus libris complexus est materiam illam omnem, &, quæ radix, visque ipsarum fuisset, declaravit; quidque demum pie credi, & custodiri de illis deberet, veris rationibus, argumentisque satis firmis comprobavit: nam ipsum, argumento hoc sumto, si quod pollicitus erat, præstare voluisset, debuisse omnem quæstionem, de qua nunc tot, tantæque lites, & concertationes inter dissidentes partes reip. exsistunt, explicare planum, & exploratum est: quare sic quoque præclare instruxit, & armavit illos, qui pro veritate cominus congressuri erant cum hominibus magno errore inflatis, & caussam eam malam obstinate defendentibus. Ut autem libellum alium, admodum utilem pravis opinionibus ex animis hominum evellendis, conficeret, occasionem hanc habuit. Factum est, quum ille Bononiam Legati nomine obtineret, ut vir prudens, salutisque gregis illius, qui fidei ipsius, potestatique commissus foret, ut pastorem bonum decet, valde studiosus, ad eum veniret, medicinam ab eo petens, rationemque accipere cupiens, qua salvum ipsum, incolumemque redderet, quum graviter ægrotare non parvam partem ipsius cognosset; quam tamen totam rem ille ita tractari volebat, quum honestam, nobilemque civitatem regeret, ut ne ignominia illa notaretur, & tamen remedium cito adhiberet, ne magis malum serperet. Consilium ipsius quum mirifice probasset Contarenus, multa animo revolvens, ut erat summus, & accuratus medicus hujus pestilentis morbi, statuit demum ita rem esse agendam. Confecit tanquam institutionem quandam brevem christiani hominis, collegitque, quæ magis mordere animum debent, probra omnia, & ita, ut aperire ipsa oporteat cum dolore sacerdoti: illum autem commentariolum κατήχησιν appellavit, qui sane non uni illi civitati sanandæ factus videretur, sed christianis omnibus in officio retinendis, & ab illa contagione liberandis: eum vero gravis ille vir ad suos comportavit, divulgatumque studio quodam, & arte effecit, ut vulgo reciperetur, cunctique se viæ illi tenendæ, legibusque servandis astringerent, statim enim probatus fuit omnibus, exceptis paucis illis, qui plane perditi, ac desperati forent; posteaque & ipse formis excusus est. Quum autem, ut gesta tunc res est, temporique illi aptum fuit, nomen & civitatis, & Præfecti ipsius in sacris rebus curandis celaverim, illa postea patefacta, quum incommodi nihil amplius inde nasci possit, deberi puto personam etiam

a me

a me indicari. Moronus enim Mutinensium Episcopus is fuit, qui & ipse non multo post ob singularem prudentiam in rebus gerendis, præclarasque alias animi dotes, auctus dignitate est a Pontifice Maximo; cujus amplissimi Sacerdotii insigne Bononiæ manibus suis Legatus capiti ipsius imposuit. Illustravit etiam scholiis quibusdam suis Contarenus multos obscuros locos in epistolis Divi Paulli, quum ipsas accurate legeret, quo sane in studio toto animo occupatus erat, cum mors eum oppressit. Sed etiam epistolas ipse non paucas conscripsit eruditas, & optimorum præceptorum plenas: ut libellos etiam nonnullos alios, aliquam occasionem illorum conficiendorum nactus; præcipue autem studiis amicorum, variisque eorum temporibus serviens, in quibus est quæstio diligenter explicata, perdifficilis sane, magnique semper momenti habita ad vitam bene, beateque degendam; qua traditur, liberam esse potestatem nostram, omnique nexu caussarum, ac necessitate solutam, veteres illi περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν ipsam vocabant, & qui de fato disserunt, re huic contraria, necessario de ipsa disputationem suscipiunt: cum vero librum misit ad Victoriam Columnam, feminam lectissimam, & quæ ob eximium amorem erga virum mortuum, admirabilemque ingenii laudem in condendo carmine, maximo quoque honore digna est. Sed etiam, ut sorori suæ, quæ se in castissimum cœtum mulierum Muranarum conjecerat, morem gereret, animumque ipsius suavissimo cibo aleret in ea solitudine, cui se dicaverat, interpretatus est duos Hebræorum illorum cantus italico nostræ ætatis sermone; cum enim ille doctrina, ingenioque suo prodesse quoque alienis studeret, non visus sibi est posse suis ullo modo deesse. Quin etiam, eodem honesto desiderio incensus, ut utilitatibus fratrum suorum serviret, qui crebro mercaturis faciendis operam dantes, navigabant, confecit libellum de æstu maris, & quam caussam reciproca illa fluctuum agitatio haberet, diligenter monstravit: qui tamen liber amico ipsius commodatus, magno adhibito studio, recuperari nunquam potuit. Sed ne omnia diligenter minutiora ipsius opera, quæ plurima sunt, enumerem; in quibus tamen appareret specimen illius doctrinæ, ac judicii, finem faciam; possum enim vere adfirmare, quodcunque temporis vacuum a negotiis nanciscebatur, in his rebus ipsum consumere solitum, omnesque vigilias suas eum consuesse temporibus amicorum, necessariorumque suorum consecrare, neque enim ostentationis, & gloriæ caussa hujuscemodi scriptiones suscipiebat; in hisque se dies, atque noctes macerabat: quamvis justus inde honos, nec magnopere reprehendendus consequatur; sed, ut dixi, voluntati amicorum, commodisque indulgens, sive studiis suis, memoriæque serviens, a scribendo nunquam cessabat.

JOAN-

JOANNIS DE CASA

PRÆFATIO

AD PETRUM MEDICEM

VIRUM AMPLISSIMUM

IN VITA

ALFONSI REGIS.

Ex MS. Bibliothecæ D. Cajetani de Alterijs Neapolitani, hujusce ætatis Medici præclarissimi.

Voluit aliquando Martinus V. Pont. Max. cum esset admodum senex, a pictore quodam, qui per id temporis celeberrimus erat, in picturam referri. Quare pictorem accersens, eum, quid vellet, admonuit. Qui protinus, inspecto ejus ore propter ætatem jam satis invenusto, talem ad unguem retulit, qualem conceperat, servata picturæ lege, ac decore; moxque ad Pontificem reversus, ei picturæ tabellam ostendit, pro egregio artificio mercedem non mediocrem accepturus: qua inspecta, cum Martinus rei deformitate offensus esset, nulla artis ratione habita in pictorem contumeliose invectus est, ipsumque a se cum tabella continuo ejecit. Quæ profecto res ei vitio non mediocri data est: aliud enim pro se pictori exemplar ostendere oportuit, si eum imaginis pulchritudinem, quam veritatem sequi malebat. Quanto melius Alfonsus rex, qui marmorario cuidam non mediocriter subiratus, quia missis faciei suæ vitiis pulchriorem in marmore reddiderat, quam esse animadverteret: Ad meam te, inquiens, formam fingendam, non ad alienam mercede conduxi. Nec minori laude dignus Nicolaus V. cum sibi a Francisco Philelpho doctissimo magis, quam sapientissimo viro libellus, in quo ejus vita continebatur, missus esset adulationibus, quam veritate plenior, re cognita in ignem conjecit; satius esse multo

affirmans, nihil omnino scribere, quam hujuscemodi lenociniis principum gratiam aucupari. Et licet levius erret, qui pingit, fingitve, quam qui scribit historiam; quo levior est pictura, quam historia: qui tamen in pingendo, fingendove propositum exemplar non exprimit vel adulatione, vel inscitia, accusari solet; quorum utrumque in historico vitium est perquam maximum. Laudatur igitur non immerito pictura, sculpturaque, non quæ varia est, quæ colorum plurimorum specie distinguitur; sed quæ ad similitudinem viventis, propositive exemplaris imaginem refert. Qua profecto caussa historia, quæ procul est ab omni assentationis suspitione, non minus probandam existimaverim. His ego rationibus adductus, Vir Magnifice, in Alfonsi vita scribenda leges veritatis servare; quam adulari malui; præsertim ad te scribens, virum quidem, qui tam patris tui sapientissimi viri exemplo, quam innata natura tua ab hujuscemodi vanitate semper abhorruisti; veritatem cum aliis in rebus amplectens, tum vel in primis in historia. Etenim si principis vitam scripturi, illa tantum, quæ laudanda sunt, prosequamur, improbanda omittamus; quid aliud, quæso, agemus? nisi mentiendo secula fallamus, quæ accusandis vitiis emendari solent, non secus quam laudandis virtutibus. Quamquam in hac vita scribenda nihil a me minus factum est, quam quod aut vituperare tantum regem, aut laudare voluerim: absit, ut tam temerarius haberi possim. Ejus enim mores, ingenium, naturam non tanquam censor, aut orator, sed tanquam historicus refero; nihil omnino rem minuens, aut augens. Quam, obsecro, per otium legas: spero, te operis brevitate satietatem minime accepturum.

AL.

ALFONSI REGIS VITA.

ALfonsus Rex natione Hispanus fuit, & Ferrando Rege prognatus, quem non tam successio, quam vitæ integritas, & animi magnitudo ad regnum citerioris Hispaniæ, quæ Tarraconensis dicitur, & ad Siciliæ, Balearumque insularum ditionem asciverat. Hic quatuor ex conjuge natos suscepit, Alfonsum primogenitum, Joannem, Federicum, & Petrum; quorum Alfonsum, cum esset annorum xx. regem reliquit, qui nequaquam segnis paternum imperium admodum amplificavit. Nam Sardiniam, & Corsicam ad ditionem adjecit, & in Italia Campaniam, Apuliam, Calabros, Samnites, & Pelignorum, Marsorumque potiorem partem; contenditque, quoad vixit, ut sibi principatum Italiæ vendicaret. Valuit plus consilio, quam manu. Illi novæ res magis, quam otium, placebant; neque unquam a bello temperavit, bellumque ex bello quæsivit. In Italia, siquando pacata omnia fuissent (quod nescio, an unquam fuerit temporibus ejus) in Africam contra Mauros, aut in Græciam contra Turcas classem armabat. Massilienses multis molestiis affecit, quorum portum, vicosque ejus proximos incendit. Divi Ludovici corpus, quod apud eos in summa veneratione est, inde Valentiam abstulit. Nullum tamen in Italia bellum, nisi Neapolitanum, ad votum finivit. Invitus pacem accipiens magis, quam dans; in quo tamen ipso adversa multa pertulit: nam & apud Cajetam, non procul a portu, commissa navali pugna cum Genuensibus, superatus, captusque est, & Mediolanum ad Philippum Mariam, cujus imperio Genua tenebatur, quasi in speciem triumphi perductus, a quo tamen præter omnium opinionem insigni magnificentia, & honore prorsus regio susceptus est; moxque ab eo amplissimis muneribus affectus, & in intimam amicitiam adscitus ad bellum regni prosequendum remissus est. Profusus potius, quam liberalis: in vasis aureis, argenteisque, & pretiosissimis gemmis undique coemptis, in aulæis Britannicis, tapetibusque, reliquoque luxu regio supra, quam credi posset, magnificus. In conviviis lautissimus, in nutriendis præclaris ingeniis benignus, ædificandi quoque intentissimus fuit, sed su-

pra mortalium fidem venationis studiosissimus; fundebatque ea in re quotannis circiter octoginta millia aureorum, aliquando ducenta millia excessisse dicitur. In qua plerunque usque adeo ferox fuit, ut siquis sibi, vel filius, dum feras persequeretur, aut dum certaret (ad quod socium neminem unquam voluit) vel sponte, vel casu obviam fuisset, dimissa fera illum petebat; & nisi cavisset, perimebat: quod genus crudelitatis temporibus meis bis commisisse accepi.

Cavebatque proinde sibi quisque, nec temere in venatione vagabatur. Tristis, si prædam non fecisset; jucundus, ac benignus, si victor apros, aut cervos fixisset. Aucupium accipitrum pari studio persecutus est; inter quos falconibus, & sacris majorem in modum delectabatur, queis non nisi miluos, aut grues insequi curabat, non tam prædæ, quam certaminis cupidus. In venerem vehemens, neque ejus rei ullo pudore tenebatur. Fide fuit satis dubia: literas etiam inter arma non neglexit, hispanica lingua facundissimus. Nunquam respondit aut italicis, aut alienigenis oratoribus, nisi patrio sermone: quamobrem cum a Janotio Manetio, apud eum aliquando Florentinorum legato, rogaretur, quare cum italicum, latinumque teneret, eo in respondendo non uteretur? Spectare ad regem, inquit, diserte, ac incunctanter loqui; idque nulla alia lingua fieri, quam propria arbitrari. Oratores omnium nationum ad se profectos propria impensa, quoad dimitteret, opulenter alebat. In liberalibus disciplinis suæ ætatis poeta insigni (a) magistro usus est, qui suavitate ingenii, facetiisque, quam doctrina melior erat. Hic de præclaris dictis, & factis ejus libellum non ineleganter composuit. Habuit & Bartholomæum Facium rerum a se gestarum scriptorem non contemnendum. In sacris literis Epilam Hispanum, doctorem acutissimum, audivit. In arte differendi Ludovico Cardoni viro subtilissimo plurimum tribuebat, audireque eum aliquando volebat. Martinum quendam grammaticæ professorem satis ridiculum nunquam contemsit, tametsi de illius inscitia non dubitaret; arcessebatque in hebdomade, cum Neapoli esset, bis nostrates philosophos, & eos partim audiens, partim consulens, in hispanicam linguam latinorum auctorum dicta traducens, inter quos nemine magis, quam Seneca delectabatur. Voluitque ejus epistolas in patriam linguam convertere; & quia vitam ejus neque græce, neque latine extare audierat, componendam Janotio Manetio mandavit. Sacras porro literas bis quoque in hebdomade audiebat, sed variis diebus. Religionem miram præ se ferebat non sine suspicione hypocrisis: nam & cæremoniarum observantissimus fuit, & sacris assidue genu posito, ac singulis diebus reveren-

(a) Scilicet *Antonio Panormita*, ut in margine MS. exaratum legitur.

Digitized by Google

verentissime interfuit. Horas canonicas omnes nunquam omisit. Virginis genitricis in primis dicatissimus. Quotannis paschalem Domini cœnam maxima religione, solennitateque colebat, ad cujus imitationem pauperum nonnullorum pedes lavabat, tergebatque, & tandem tradita cuique stipe deosculabatur, induique singulos albis vestibus jubebat; eosque esse tot numero volebat, quot vixerat annos, singulo annis singulis ad numerum adjecto: hujusmodi re annorum suorum supputationem faciens. Crucem, cum Callistus Pontifex expeditionem in Turcas indiceret, accepit, gestavitque, suosque omnes gestare voluit: qua quidem simulatione decimas permissione Callisti a subditis sacerdotibus extorsit. Beneficia præterea, quæ in suis regnis vacabant, dare voluit, & pecuniam inde cogebat, a quo paucis ante obitum annis temperasse voto dicitur. Nam cum secundum genu ei ulcus gravissimum innasceretur, ex quo pene in summum vitæ discrimen adductus est, eum salutis gratia vovisse ferunt, nunquam se inde amplius pecuniam quæsiturum. Cæterum vir fuit mansuetior, quam privatus: raro, aut fortasse nunquam sine spe adeuntes dimittebat, frequenter illud usurpans, Regem non decere quenquam a se tristem dimittere. Prandebat, cœnabatque in propatulo, ubi magna procerum, aulicorumque frequentia adeo stipabatur, ut fere semper premeretur. Brachia etiam in se innitentium stans, sedensque, vel longævus, patienter sustinebat. Die Veneris semel duntaxat cibum sumebat, pane, & aqua contentus: inediæ, algoris, æstus, vigiliarumque militari, quam regio more, patientissimus exstitit. Spectaculis frequenter interfuit. Invitatus ad nuptias nemini unquam accessum negavit, & ubi potuit, semper affuit. Blandus, & mitis, & urbanus in verbis. Aurum quacunque occasione data, modò honestatis speciem posset prætendere, undecunque corradebat, videbanturque illi plurimum apud eum auctoritate pollere, qui se ad extorquendum promtiores exhibebant. Denique ingentes virtutes in eo, & vitia ingentia contendebant, ut de Hannibale tradit antiquitas. Ædificia magnifica multa reliquit, inter quæ arcem Cajetanam editissimo urbis loco sitam, & vivo lapide fundatam. Arcem novam Neapolitanam, quæ omnia ætatis nostræ ædificia magnitudine, ac pulchritudine structuræ facile excedit, in cujus aditu arcum triumphalem ex marmore ad antiquum morem erexit. Oppidum aud longe ab ea arce in mari situm, quod a forma Ovum appellatur, inexpugnabile reddidit; juxta quod secus mare alteram arcem, quæ de nomine Falconis a celsitudine nuncupata est, struxit. Turrim præterea inter arcem novam, & ovum in mari fundatam ad summum fastigium evexit; in cujus culmine laternam pyramidalem, quæ noctu nautis

por-

quisivissentque, omnes de gradu dejecti, & a Rege ablegati. Nunquam de Alfonsi gratia contendens cum ea quisquam, vel etiam filius, superior evasit: nemo inultus, si quicquam contra eam molitus fuisset; & cui non esset opus, ipsa prius reconciliata, intercessione ejus apud Alfonsum benevolentiæ recuperandæ caussa. Ea porro ab Alfonso, cum esset in summa egestate constituta, tametsi equestris ordinis parentibus nata, ad amplissimas divitias, & multorum locorum dominatum evecta est. Fratres nullius momenti homines ad maximas dignitates promoti. Omnes sorores summis viris cum ingenti dote locatæ. Omnes agnati, consanguinei, affines, amici, clientes ditati, & ad supremos honores adducti; quorum Rainaldus Piscicellus meus affinis ad Archiepiscopatum Neapolitanum prius, mox ad Cardinalatum sublatus. Quibus rebus illius tamen virginitatem expugnare nunquam potuit, minus semper spei acquirens ejus potiundæ, quanto plura contulisset.

Admirabatur propterea universus orbis puellæ constantiam, nec minus Alfonsi continentiam, qui ei ob sedandam libidinem vim inferre nunquam voluerit, nec propterea amorem remiserit: non tamen eam quibus potuit artibus, unde in suam sententiam trahere posset, sollicitare destitit. Flexo poplite ante eam sæpius conspectus est, neque precando lacrymis interdum pepercit, ut sui sibi potestatem faceret. Statura fuit paullo minus quam mediocri: facie pleniore, & colore fusco: naso fuit oblongo, curvoque: oculis grandioribus, & vivacioribus: superciliis dignitatem promittentibus: ore latiore, & ad profusissimum risum exprimendum idoneo: brachiis, cruribusque gracilioribus. Conspicuus erat in armis, & cujusvis, vel etiam indomiti equi sessor immobilis. Integra valetudine, & viribus usus est; nunquam articulorum, nunquam laterum dolore vexatus usque ad extremum vitæ finem: raro febri affectus. Pileum paucis ante obitum annis sumsit, nulla antea tempestate, inclementiaque cœli caput tegens, quem tamen Lucretiæ salutandæ caussa potius, quam senio sumsisse dicitur. Nulla re alia magis tangebatur, quam gloria, ob quam Nicolao V. non nihil invidere fama fuit, proinde ad illius exemplum pictores, sculptoresque nostræ ætatis præcipuos magna mercede undique ascivit: musicos cujusque generis peritissimos habere voluit: literarii ordinis insignes viros ad se, maxime post illius obitum, non mediocribus præmiis arcessivit. Bibliothecam eadem prope magnificentia, qua Nicolaus incepit: librarios in pretio habens, inter quos Jacobo Curulo, calami velocissimi, emendatissimique viro, quingentorum aureorum quotannis proventum statuit. Paullo ante obitum Ferrandum filium gra-

vissima

Digitized by Google

vissima oratione ad mansuetudinem, clementiamque cohortatus est, ei proceres, populosque regni vehementer commendans; vicissimque praesentes omnes, qui cubiculum compleverant, in filii benevolentiam, devotionemque alliciens, confirmansque; videreque eos ad unum voluit, Ferrandum in Regem salutantes: quibus postremo lacrymantibus, & osculari manum innuentibus dexteram porrexit. Obiit autem Neapoli in arce Ovi, vario ingruente morbo, pari ac vixerat spiritu, anno aetatis suae septuagesimo tertio, Neapolim invadente jam peste. Ejus mortem varia prodigia praecessere: nam & cometes insolitae magnitudinis in coelo complures dies fulsit, & ingenti terraemotu omnia fere regni loca concussa, quo maxima hominum strages facta est. Ipsius opera pleraque quassata. Infans quidam biceps natus: alter inconspectae magnitudinis visus. Mortui porro sunt paullo ante eum complures ex carissimis, intimisque ejus aulicis: in disciplinis omnes magistros, praeter Antonium Panormitam, paucis ante mensibus amisit, Epilam episcopum Urgellensem, Ludovicum Cardonem, Martinum grammaticum, & qui vitam scribebat, Bartholomaeum Facium: qui vero ex carissimis ejus superfuerunt, brevi, praeter admodum paucos, eum postea secuti sunt.

TEstamentum ejus, quia ad meam notitiam non pervenit, omissum est. Bella, quae gessit cum Venetis, Florentinisque, & Genuensibus, & antea contra Franciscum Sfortiam, in commentariis, quos de Temporibus aggressus sum, persequor (ut opinor) satis diligenter. Quapropter in vita ejus explicanda repetere, nisi carptim, supervacaneum visum est.

F I N I S.

Digitized by Google

PLURES ORATIONES
THUCYDIDIS
A JOANNE CASA

In latinum conversæ.

DESCRIPTIO PESTIS ATHENIENSIS
EX THUCYDIDE LIB. II.

PLATONIS MENEXENUS, ET FRAGMENTUM
ORATIONIS FUNEBRIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

PLURES ORATIONES
THUCYDIDIS
A JOANNE CASA
CONVERSÆ,

Nec tamen omnes continentes: quod suspicari licet factum esse, quia nonnullæ ipsarum, interjectæ inter has, perierint.

Corcyræorum concio ad Athenienses.

QUI Subsidium ad eos rogatum Athenienses veniunt, a quibus nullam pro magno aliquo beneficio gratiam, nullumque ex fœdere auxilium deberi sibi intelligunt, id quod nos in præsentia facimus; ii primum eam rem maxime quidem vilitati illis esse doceant oportet: si minus, certe non detrimento: deinde memores se se, gratosque fore: quarum quidem rerum si nulla plane confirmata est, minime debent irasci, cum eorum nihil, quæ postulaverant, impetraverunt. Miserunt igitur nos Corcyræi, qui ita vos auxilium rogemus, ut hæc firmissima (ut sperant) ad vos adferamus: quamquam

Digitized by Google

accidit, ut unum, idemque nostrum institutum cum vobis nostris cum postulatis minime congruere videri possit, tum vero nobis hoc tempore inutile sit: nam, qui antehac nunquam cuiquam nostra voluntate socii fuerimus, nunc idipsum ab aliis implorare cogimur: unaque in hoc Corinthiorum bello propter idipsum deserti ab auxilio sumus, deque eo, quod antea nobis prudentiæ ascribebatur, cum minime cogeremur alieno arbitrio, cum alterum auxilio juvaremus, ipsi periclitari in bello, id modo nobis reliquum est, ut inconsulti homines, imbecillique animi judicemur. Tametsi profligavimus nos quidem proxima navali pugna ipsi per nos Corinthios; veruntamen, quoniam majoribus comparatis ex Peloponneso, reliquaque ex Græcia copiis bellum nobis inferre parant, neque domesticis nos opibus illorum impetum ullo modo sustinere posse confidimus, summumque nostrum periculum agitur, si forte sub horum imperium redigamur, opem cum a vobis, tum a cæteris omnibus cogimur implorare: est autem æquum ignosci nobis, si non malitia, sed opinionis errore ea audemus, quæ priori otio nostro sunt repugnantia. Quod si ea, quæ volumus, a vobis impetrabimus, nempe casus hic nostræ necessitatis multis vobis nominibus decori erit: primum quod non incommoda aliis ferentes, sed injuriam accipientes ope vestra tuebimini: deinde quod maxime necessario nostro tempore amplexi nos, testatum beneficium vestrum clarissima memoria, maximeque sempiterna collocabitis: tum valemus nos classe post quidem vos plurimum. Ac spectate quam magnam vobis fors occasionem ostendat, quam hostibus vestris acerbam: etenim eæ copiæ, quas vobis esse adjunctas magnæ pecuniæ, magnæque gratiæ anteponeretis, sine periculo, sineque sumtu, non modo ultro se se vobis offerunt, sed adferunt præterea in vulgus quidem gloriam, a nobis autem, quibus subvenitis, gratiam, vobis vero ipsis potentiam: quæ quidem perpaucis unquam una omnia obtigerunt, paucique ita opem ab aliis imploratum veniunt, ut non minorem illis, unde auxilium sibi postulant, vacuitatem periculorum, atque ornamentum apportent, quam ipsi inde ablaturi sint. Bellum autem, in quo nostra exstare poterit utilitas, siqui vestrum sunt, qui nullum fore arbitrentur, ii errant longe: neque sentiunt, Lacedæmonios metu vestri bellum jam animo conceptum habere; Corinthios autem cum vobis esse inimicos, tum apud eos plurimum posse, atque eo nunc operam dare, ut antea vos occupent, & cum suo hoc in nos conatu implicent, ne propter commune odium contra se nobiscum conspiretis, neque eos alterutrum frustretur, quin aut nobis damnum, aut sibi firmitudinem comparent. Vestrum est

igi-

Digitized by Google

igitur recipiendis in amicitiam Corcyræis, cupientibus quidem eos prævenire, præoccupareque ipsorum insidias potius, quam contra aliquid insidiarum moliri. Quod si contendent, non esse rectum suos a vobis colonos recipi, illud docendi sunt, colonias, quamdiu illis benigne fit a vetere civitate, tamdiu illam colere solere; ubi autem injuria inferatur, alienari ab ea: non enim, ut servitutem perpetiantur, deductæ sunt; sed ut juris æquabilitatem cum iis, qui domi remanent, retineant. Injuriam autem hos facere, id vero manifestum est: cum enim in judicium de Epidamno vocarentur, armis maluerunt, quam jure experiri; sitque adeo vobis pro disciplina id, quod in nos propinquos, cognatosque suos patrarunt, ne vos in fraudem deduci patiamini, neve, quod vos rogarint, temere faciatis: quem enim gratum hostibus fecisse maxime raro pænituerit, is quam diutissime tutus erit. Nec vero nobis recipiendis frangitis fœdus, quod cum Lacedæmoniis ictum est: cavetur enim quæ Græciæ civitates fœderi adscriptæ non essent, eas utri commodum sit licere sibi socias adjungere: estque omnino illud audquaquam ferendum, si his quidem licet naves ex fœderatis complere, prætereaque reliqua ex Græcia, nihiloque secius ex his, qui sub vestro imperio sunt; vobis autem cum hoc ipso auxilio, tum reliqua omni ope interdicent; ponentque in injuria, si, quæ vos rogamus, ea auferemus a vobis. At vero nos longe sane plura habebimus, in quibus vos, nisi exorari vos sinetis, accusemus: nam nos quidem, quibus periculum intenditur, neque vobis sumus inimici, repellitis; hos vero, qui & hostes sunt vobis, & nos oppugnatum veniunt, tantum abest, ut prohibeatis, ut etiam e finibus vestris conductas copias habere eos patiamini: id quod minime æquum est fieri a vobis: sed aut interdicere debetis iis, qui vestræ ditionis mercede apud aliquos militant, ne apud hos mereant, aut nos quoque omnino quidem, ut videbitur, juvare; maxime vero ut aperte in amicitiam receptos tueamini. Ostendi igitur, quod initio proposueram, multis de caussis hanc rem vobis utilitati esse, præcipueque quod eosdem habeamus inimicos, quod manifestissimum est argumentum; eosque audquaquam infirmos, sed qui nocere iis, qui a se defecerint, valeant. Navali vero, & non terrestri auxilio oblato, non idem habet incommodi ipsum repudiare. Itaque prohibendi vobis omnes sunt, siquidem possitis, classes habere: sin minus, firmissimi quoque amici vobis adjungendi. Siquis vero ex usu vestro ea, quæ a nobis dicuntur, esse existimat, metuit autem, ne, si hæc secuti eritis, fœdus rumpatur, is tenere debet, suum hunc metum, adjunctis viribus, pavori hostibus fore: quod autem illis animum

mum auget; qui nos sententia sua non recipiunt, minime firmum cum sit, apud validos hostes fore a metu vacuum. Nec vero existimate, de Corcyra magis nunc consuli, quam de ipsis Athenis; quibus quidem aud recte sane prospiciunt, qui præsentia modo intuentes, ad id bellum, quod impendet, quodque adeo prope jam jamque adest, civitatem sibi adjungere dubitant, quæ conciliata, alienatave magnas in utramque partem habitura sit opportunitates: est enim posita in eo cursu, qui est ex Italia, atque ex Sicilia, ut cum inde ad Peloponnesios ire classem, tum illinc eo transmittere, facile prohibere possit, tum summa eadem ad alia omnia est opportunitate. Atque ut perbrevi comprehendam, vosque cum universos, tum vero singulos doceam, minime vobis committendum esse, ut nos destituatis. Tres omnino Græcis sunt classes non contemnendæ: ea quæ apud vos est, nostraque, atque hæc Corinthiorum, quarum si unam deseritis, necesse est duas in unum coire: atque ita, ubi nos prius Corinthii oppresserint, cum Corcyræis simul, Peloponnesiisque classe decertabitis: quod si nos receperitis, nostras naves, quibuscum bellum adversus eos geratis, ad vestras adjungetis.

CORINTHIORUM

CONCIO AD ATHENIENSES.

Quoniam Corcyræi hi non modo de se se recipiendis, sed de nostra etiam injuria, deque eo, quod oppugnari se a nobis rectum esse negent, disseruerunt; nos quoque, necesse est, utraque de re pauca prius memorare, quam ad reliquam orationem accedamus: sic enim & de nostris postulatis certius, quod constituatis, habebitis; &, quod hi vos rogant, non sine caussa respuetis. Ajunt igitur, sua factum esse temperantia, quod neminem antehac sibi socium adjunxerint; illi vero non virtute, sed malitia id instituerunt, quod facinorum suorum nec socios, nec vero testes habere, nec adeo, eos cum invitarent, erubescere volebant. Tum civitas ipsa, opportuno loco posita, cum proficisci ipsi navibus minimum cogantur; & alios necessitate ad se appulsos quam plurimos excipiant, eos injuriarum disceptatores constituit, quas ipsi aliis inferunt graviores omnino, quam ut ullius fœderis pactio pati possit: atque in hac pulchra a fœderibus solutione, in qua se jactant, non illud spectatum est, ne

in

Digitized by Google

in alienæ societatem injuriæ traherentur, sed illud, ipsi ut per se, injuriam facerent; atque, ubi plus viribus valerent, vim inferrent; ubi clam essent, fraudarent; ubi quid adripuissent, nulla esset verecundia. Etenim viri boni si essent, quemadmodum dicunt, quo minus fortes fuissent, eo illustrius suam virtutem, cum æquo parique jure viverent, ostendere potuissent. Sed nec in alium quemquam, nec in nos tales exstiterunt; cumque nostri sint coloni, semper a nobis dissiderunt, nunc bellum etiam faciunt. Dicunt autem, non se ad injuriam patiendam deductos esse: verum nos quoque negamus, propterea a nobis eos in coloniam missos esse, ut contumelia ab illis adficeremur, sed ut principatum teneremus, & quoad decet, ab illis coleremur. Reliquæ itaque coloniæ magnopere nos observant, diligimurque a colonis plurimum: perspicuum est, si majori ipsorum parti placemus, his solis recte nos, meritoque displicere non posse; nec, contra quam decet, bello persecuturos ipsos fuisse, nisi insigni aliqua accepta contumelia: & tamen siquid aliquando a nobis peccatum esset, dolori nostro concedi id ab illis æquum erat; nos autem horum moderationi vim afferre turpe putare. Verum contumelia, & divitiarum affluentia elati, cum alia multa in nos deliquerunt, tum Epidamnum oppidum nostrum, quoad intestinis malis vexatum est, non vendicarunt; ubi vero nos subsidio venimus, vi captum occuparunt. At petiisse dicunt, uti hac de caussa jure antea inter nos disceptaretur: qua quidem in re animadvertendum est, non qui justitiam prætexat, quique, ubi in tuto sit, tum demum in jus eat, eum aliquid dicere; sed qui, priusquam in certamen venerit, factis pariter, atque oratione æquitatem retinuerit. Nam hi quidem non ante oppidum a se oppugnatum, sed ubi eam rem minime a nobis negligi intellexerunt, justitiæ tandem splendorem objecerunt; atque huc veniunt, nec satis habent, quæ ipsi ea in re peccarunt, nisi vos quoque non belli, sed maleficii socios habere postulent, atque a nobis dissentientes secum consentire jubeant: illi vero tum adire vos debuerunt, cum procul aberant a periculo, neque id tempus exspectare, cum & nos injuriam accepimus, & ipsi in discrimen venerunt, cumque vos, qui minime illorum potentiæ participes fuistis, nunc illis auxilium impertiamini, quique ab illorum facinoribus multum abfueritis, æque atque ipsi a nobis accusemini; sed communicata pridem potentia, quæ deinde consecuta essent, ea quoque communia habere, nec tam inique invidiam modo suorum vobiscum facinorum partiri. Docuimus igitur, cur & nos justitia confisi huc venimus, & ii violenti, injustique sint: nunc, cur eos a vobis recipi jus esse ne-

Digitized by Google

negemus, attendite. Quamquam enim fœdere cavetur, quæ civitates adscriptæ non sint, iis licere cum alterutro se se conjungere: tamen aud iis ea conjunctio permissa est, qui alteri injuriam faciant, sed iis, qui, cum nemini se se subtrahant, præsidio egeant; quique iis, a quibus recepti sint, si prudentes fuerint, pro pace bellum conflaturi non sint; id quod vobis, nisi audire nos voletis, usu venire necesse est: non enim his tantum adjutores, sed etiam nobis, pro fœderatis, hostes efficiemini; etenim si cum iis vos conjungetis, minime selectis vobis, cum iis pugnare necesse habebimus. Est igitur æquum maxime quidem, utrosque ut rejiciatis; sin minus, contra atque illi postularunt, nobiscum ut contra eos conspiretis: cum Corinthiis enim fœdus icistis, cum Corcyræis autem ne inducias quidem unquam ullas pepigistis. Nec vero hunc morem instituite eorum, qui ab aliis defecerunt, recipiendorum; quando ne nos quidem, cum a vobis Samii defecissent, deque illis tuendis reliquorum Peloponnesiorum in contrarias partes sententiæ distraherentur, contra vos suffragium tulimus, aperteque restituimus, cum contenderemus, quemque ad se pertinentes socios punire jus esse. Quod si, qui aliqua in re deliquerunt, eos ad vos receptos tuebimini, profecto exstabunt de vestris aud pauciores, qui ad opem nostram confugiant. Quare contra vos magis eam rem, quam contra nos inducetis in morem. Ac justas quidem postulandi caussas, firmasque Græcorum legibus has habuimus; quibus autem vos admoneamus, ac rogemus, ut eam nobis gratiam, quam debetis, referatis, hæc habemus; quam quidem nos, qui neque hostes vobis sumus, ut damno, nec rursus amici, ut molestiæ vobis futuri simus, nunc repetimus. Etenim cum longarum navium quondam egeretis, ad Æginetarum bellum id, quod supra Medorum res gestum est, naves a Corinthiis xx. numero accepistis; atque hoc nostro beneficio; itemque illo de Samiis, cum perfecimus nos, quominus illos Peloponnesii armis defenderent, consecuti estis, Æginetas ut superaretis, & Samios ulcisceremini; idque ipsum eo potissimum tempore accidit, cum homines in hostem elati, omnia præ una victoria contemnunt, cum & eos, qui præsto sint, tametsi antea hostes erant, tamen amicos putant; quique obstent, etiam si forte amici sunt, pro hostibus habent; quin proprias etiam res propter præsentis contentionis studium facere deteriores solent. Hæc vos animo repetere, hæc juniores de majoribus natu discere debetis, atque ita statuere, paribus nos beneficiis remunerari vos æquum esse; nec vero sic existimare, rectum quidem hoc esse, sed utile fore bellum: ubi enim minimum turpitudinis, ibi utilitatis est plurimum. Tum autem

tem

tem bellum quidem, quod cum futurum Corcyræi dicerent, ejus vos metu territantes injuriam facere jubebant, incertum eſt; nec eo decet ſuſpenſos vos certas jam, præſenteſque cum Corinthiis inimicitias ſuſcipere; potiuſque veſtræ erit moderationis, ſiquid antea ſuſpicionis propter Megarenſes ſuſceperatis, id nunc oblíterare: poſterius enim beneficium, tametſi levius eſt, tempore quidem illatum, vel ad graviores delendas injurias ſatis virium habet. Nec vero, quod maritimas pollicentur copias, movere id vos debet: firmiore enim potentia muniti ſunt, qui ab æqualium injuriis ſibi temperant, quam qui quod adeſt tantum, quodque præſens eſt cogitantes, cum periculo augentur, & creſcunt. Et quoniam in idipſum incidimus, in quo illud apud Lacedæmonios uſurpatum eſt a vobis, ſuum quemque ſocium punire jus eſſe, nunc idem a vobis reſponſum expetimus; qui noſtro cum ſuffragio beneficium conſecuti fueritis, veſtra ſententia detrimentum inferre nobis non debetis. Par igitur pari referte, atque illud cogitate, hoc vobis tempus datum eſſe, in quo, & qui adſint, amici in primis judicentur; & qui obſint, hoſtes; ac Corcyræos hoſce neque in ſocietatem repugnantibus nobis recipite, nec injuriam facientes adjuvate. Atque hæc ſi ita feceritis, cum officio fungemini, tum optime vobis ipſis conſuletis.

CORINTHIORUM

CONCIO AD LACEDÆMONIOS.

QUod vos fidentiores reddit, Lacedæmonii, de veſtris publicis, privatiſque inſtitutis, facit, ut minorem fidem habeatis aliis, ſiquid dixerimus: atque ex hoc modeſtiam vos quidem conſervatis, ſed iidem in majore externarum rerum ignoratione verſamini. Nam cum ſæpenumero, quæ nobis ab Athenienſibus damna impenderent, prædiceremus; non ut unumquodque dictum eſt a nobis, ſic vos percepiſtis, ſed ita arbitrati eſtis, ſuarum quemque potius privatim inimicitiarum cauſſa ad dicendum accedere: eoque non antea, quam illa evenirent, ſed cum geruntur jam, hoſce convocatis ſocios, in quorum conventu ut loquamur, magnopere ſcilicet ad nos pertinet: quoniam & ab Athenienſibus contumelia adfecti, & a vobis neglecti plurima, de quibus queramur, habemus. Ac ſiquidem illi occulte injuriam Græciæ inferrent, planum id nobis eſſet faciendum, utpote

Digitized by Google

cum ejus rei vos essetis ignari; nunc autem quid opus est longa iis oratione, quorum alios in servitutem adductos, aliis insidias, in quibus nostri in primis socii, factas videtis? Quæ illi ad bellum, siquod forte gerendum fuerit, jamdudum præparata habent. Quorsum enim pertinuit, Corcyram, repugnantibus vobis, occupare? aut Potidæam obsidere? Quorum alterum est oppidum maximo ad res Thraciæ usui, alterum permagnum scilicet navium numerum Peloponneso suppeditabat. Atque hæc culpa evenerunt vestra, qui post Medorum res primum munire eos urbem passi sitis, deinde longos muros constituere; atque adeo hoc quoque tempore non modo iis, quos illi in servitutem adduxerunt, sed vestris etiam sociis libertatem vos adimitis: siquidem non is, qui servitute opprimit, sed qui, prohibere cum possit, aspernatur, is verius id agit; præsertim cum sibi vindicandæ in libertatem Græciæ laudem adscifcat. Vix igitur nunc tandem convenimus, ac ne nunc quidem certa de re: neque enim amplius fiat nobis injuria necne, sed quo maxime modo eam repellamus, quærendum erat. Nam hi quidem deliberata re, molientes jam abjecta cunctatione incertos animi invadunt: tenemus enim, quanam Athenienses via, atque ut pedetemptim alios aggrediantur. Ac quamdiu quidem latere se vos, propter vestram tarditatem, arbitrati fuerint, minus confident; ubi vero animadverterint, intelligere quidem vos, quæ gerantur, sed ea negligere, tum vero acriter incumbent: soli enim vos ex omnibus Græcis, Lacedæmonii, cunctamini, neque vi cuiquam, sed procrastinando resistitis; solique non crescentes statim hostium opes, sed posteaquam duplicatæ sunt, tum demum eas tollitis. At enim cauti dicti estis. In eo igitur oratio plusquam res valuit: etenim & Medum, ex ultimis Orbis terræ finibus, antea in Peloponnesum invectum scimus, quam vos satis ad occurendum parati essetis; & iidem nunc Athenienses, qui audquaquam tam longe, quam ille, sed admodum prope absunt, negligitis; defendereque bellum, quam ipsi inferre mavultis, fortunæque cum longe validioribus, quam vos estis, certantes vos permittere: propterea quod & Barbaros ipsos quamplurima fefellisse tenetis, & ipsos vos Atheniensibus magis iis rebus, in quibus ab illis offensum est, quam vestro subsidio restitisse. Nam spes quidem vestra quosdam jam, qui, vobis credentes, eo imparati erant, perdidit. Nec vero existimare vos velim, odii potius, quam objurgationis caussa hæc a nobis commemorari: objurgatio enim errantium est amicorum, accusatio autem injuriam facientium inimicorum. Tum nos, si quisquam est alius, idoneos esse profitemur, qui alterum reprehendamus; præsertim cum multum inter

vos,

Digitized by Google

vos, atque illos intersit: id quod minime vos sentire nobis videmini, minimeque ratiocinati esse, quales Athenienses sunt, quibuscum futura vobis res est, quamque multum, atque adeo quam prorsus vobis antecellant. Illi enim, & ad novandum promti, & ad excogitandum acuti, & ad ea perficienda, quæ mente præceperint, celeres sunt: vos contra, quæ habetis, conservatis; nihil excogitatis; vixque necessaria quæ sunt, obitis. Illi rursum & supra vires audent, & supra consilium experiuntur, & in rebus adversis bona spe sunt: vestræ autem consuetudinis est, minus etiam, quam vires, quamque consilium vestrum ferat, suscipere, neque firmis rebus confidere, & adversis levatum iri vos desperare. Præterea illi strenui, vos tardi: illi multum peregrinantur, vos domi maxime manetis: sic enim illi existimant, sua profectione aliquid sibi quæsitum iri; vos vero in eis quoque, quæ promta jam, parataque habetis, si ad alia aggressi fueritis, detrimenti aliquid accepturos vos putatis; iidem, superatis hostibus, plurimum progrediuntur; ac minimum, ipsi victi si sint, recedunt. Præterea corporibus quidem, tanquam maxime alienis, mentibus autem ut propriis, ubi patriæ profuturi sint, utuntur; atque ea, quæ animo perceperint, cum re non adsequuntur, suis se privari rebus arbitrantur: quod siquid invaserint, eoque potiti sint, parvi id præ iis, quæ effecturi sint, pendunt; sin autem conata minime perfecerunt, alia rursum sperando, id damnum sarciunt: soli enim ea, quæ concupierunt, uno eodemque tempore sperant, ac tenent; propterea quod quæ in animum, ut facerent, induxerunt, confestim aggrediuntur, iisque in rebus omnem ætatem cum industria, ac labore exigunt: &, quoniam continenter in quærendo sunt occupati, partis quam minimum fruuntur; nec vero aliud esse diem festum agere putant, quam quæ agenda sunt, administrare; desidiosum autem otium æque in molestiis numerant, atque operosum negotium. Quocirca recte aliquis sic brevi comprehendens dixerit, tales eos exstitisse natura, ut neque ipsi quiescere possent, nec alios paterentur. Atque hac vobis tali constituta adversaria civitate, Lacedæmonii, tamen cunctamini; atque ita statutis, non iis mortalibus otium quam maxime esse diuturnum, qui re sane, ac factis justitiam colant, animi tamen ejus esse intelligantur, ut, siquis injuria provocaverit, minime id laturi sint; sed eo æquitatem metimini, ut neque aliis graves vos sitis, &, dum injuriam acceptam ulciscimini, ne aliquid incommodi ipsi capiatis; id quod vix adsequeremini, si vobis vestræ similis civitas finitima accidisset. Nunc vero, id quod antea ostendimus, nimium antiquis institutis cum iis agitis. Necessario enim, ut in arti-

 bus,

Digitized by Google

bus, quæ noviſſime gignuntur, ea excellunt. Ac quietæ quidem civitati optimum eſt inſtitutis ſtabilibus uti; qui vero multis occurrere coguntur, ii multa nova excogitent neceſſe eſt: eoque Athenienſium res propter varios illorum conatus magis, quam veſtræ renovatæ ſunt. Verum ſit in hunc uſque diem veſtra cunctatio definita, ferteque cum aliis, tum vero Potidæatis auxilium ita, uti polliciti eſtis; atque in Atticam confeſtim impetum facite, ne homines amicos, cognatosque veſtros inimiciſſimis prodatis, reliquoſque nos ad aliam aliquam amicitiam per deſperationem detrudatis: nec enim ea in re quicquam aut in Deos fœderis teſtes, aut in homines, qui audituri hæc ſunt, peccabimus: rumpunt enim fœdus, non qui deſtituti ad alios ſe ſe conferunt, ſed qui, quibus auxilio ſe ſe futuros jurejurando ſanxerunt, eos deſtituunt. Quod ſi promtos præbere vos voletis, permanebimus: nec enim ſine ſcelere veſtram commutare amicitiam poſſumus, aut quemquam invenire, quocum æque, ac vobiſcum, conſueverimus. Hæc prudenter ſtatuite; dateque operam, ne Peloponneſum, cujus principatum obtinetis, minus amplam, quam a majoribus accepiſtis, habeatis.

ATHENIENSIUM
CONCIO AD LACEDÆMONIOS.

NON ob eam cauſſam, Lacedæmonii, legati nos quidem ſumus, ut ſocios veſtros contra diceremus; ſed ut, de quibus nos civitas miſit, ea ageremus. Veruntamen, cum aud parvam nos increpantium vociferationem audierimus, adſumus: minime nos quidem, ut civitatum criminationibus reſpondeamus, quando neque noſtra, nec vero illorum ad judices tamen oratio haberetur; ſed ne vos tantis de rebus facile ſociis adſenſi, minus prudens conſilium caperetis: & ſimul ad omnem iſtam orationem, quæ habita eſt in nos, dicere volumus, docereque nos non immerito, quæ poſſidemus, tenere, & noſtram non indignam eſſe civitatem, quæ aliquo in numero habeatur. Ac valde quidem priſca commemorare nihil attinet, quorum auditionem magis, quam aſpectum eorum, qui audituri ſunt, teſtem habeamus. Medicas autem res, atque ea, quorum conſcii vos eſtis, uſurpare, quamquam moleſta eſt earum rerum aſſidua prædicatio, tamen neceſſe eſt: etenim ſi ea, quæ tunc cum periculo geſſimus, uti-

Digitized by Google

utilitatem habuerunt, atque ejus vos re participes fuistis, iniquum est, nos verborum fructu, siquis est, usquequaque privari: nec vero deprecandi potius quicquam, quam testificandi, ostendendique caussa, qua cum civitate certamen vobis constitutum sit, nisi provideritis, verba faciemus. Itaque & ad Marathonem cum Barbaro nos manum per nos conseruisse dicimus, & ille cum post rediisset, neque ejus impetum ullo modo terra possemus sustinere, universa civitate in naves imposita, classe ad Salaminam una cum cæteris decertasse: quæ quidem res eum cohibuit, quominus, ad unamquamque singulatim civitatem classe adpulsa, Peloponnesum vastaret, cum illæ contra tantum navium numerum opem inter se mutuo ferre non possent; cujus quidem rei ejus ipsius factum maximo est argumento: navali enim pugna victus, ut qui non jam easdem haberet copias, confestim cum maxima exercitus parte domum reversus est. Quæ cum ita ceciderint, aperteque intellectum sit, in navibus fortunas Græciæ constitisse, tria nos ad eam rem maxime utilia subministravimus, navium maximum numerum, ducemque hominem prudentissimum, atque animi eximiam quandam alacritatem. Ac navium quidem quadringentarum numero duas tertias partes, aut paullo eo pauciores; ducem vero Themistoclem, cujus in primis opera perfectum est, uti navibus in freto confligeretur: quæ res sine ulla dubitatione rem Græciæ publicam conservavit. Itaque eam ob caussam maxime ille homo peregrinus omnium, qui ad vos unquam accesserint, in honore apud vos fuit: animum vero summe promtum, summeque fortem præ nobis tulimus, qui cum pedestribus copiis subsidio nobis venisset nemo, cumque reliqui ad nos usque jam in hostium essent potestatem redacti, statuimus, urbe relicta, corruptisque rebus nostris, communem tamen sociorum, qui reliqui erant, salutem non deserere, neque committere, ut dissipati inutiles illis essemus, sed navibus conscensis fortunam experiri: nec vero succensere, quod nos antea non defenderatis. Itaque illud adfirmare possumus, non majus nos a vobis beneficium accepisse, quam dederimus: vos enim, incolumibus etiam tunc oppidis vestris, atque ut ea incolere in posterum vobis liceret, cum de vobis jam solliciti maximam partem, non de nobis essetis, nobis succurristis. Itaque quamdiu nos incolumes fuimus, subsidio non venistis: nos autem ea urbe, quæ jam nulla erat, nos commovimus; proque eo, quod tenui jam spe tenebatur, decertantes, vos pro nostra quidem parte, nosque ipsos salvos conservavimus. Quod si aut initio, ne agri vastarentur metuentes, Medo, id quod alii fecerunt, nos dedissemus, aut postea naves conscendere, utpote amissis jam omni-

omnibus bonis, ausi non essemus, nihil profecto erat, cur vos, cum audquaquam satis magnam pro hostium classe navium facultatem haberetis, prælio velletis contendere, omniaque illi sine ullo labore ex sententia successissent. Num igitur, Lacedæmonii, cum propter summam, quæ in nobis eo tempore fuit, animi alacritatem, tum propter existimandi prudentiam, propterque imperium hoc, quod obtinemus, digni videmur, qui non tanta invidia apud Græcos simus? Nec enim id ipsum imperium per vim occupavimus; sed cum vos, quod reliquum esset cum Barbaris belli persequi recusaretis, socii se ad nos contulerunt, &, ut ipsorum duces in bello essemus, rogaverunt; quod nos ad hanc usque diem reipsa primum coacti produximus, maxime quidem timore commoti, deinde dignitate, postremo etiam utilitate: nec enim tutum jam visum est, multorum odiis in nos excitatis; nonnullis etiam, qui defecissent a nobis, eversis; cum vos non æque atque antea amicos, sed suspectos, atque infensos haberemus, deposito imperio, in periculum nos committere; præsertim cum ii, qui a nobis desciscerent, vobis se se adjungerent. Nec vero accusandi sunt, qui in maximis periculis utilitati consulunt. Vos itaque, Lacedæmonii, sic Peloponnesi civitatibus præestis, ut vestrum in ea re commodum propositum habeatis. Quod si imperio eo tempore in perpetuum, id quod nos fecimus, retinendo, odia in vos concitassetis, exploratum habemus, cum sociis non secus, ac nos sumus, molesti essetis, coactum vos iri, aut fortiter illis imperare, aut ipsi periculum subire. Quare nihil nos mirandum, nihil a communi hominum consuetudine abhorrens fecimus, quod & delatum nobis imperium recepimus, neque nunc gloria, metu, utilitate, maximis quidem rebus, inducti illud deponimus. Nec vero id adeo nunc primum ortum est a nobis, sed ita semper comparatum fuit, ut potentior imbecilliorem coerceat. Tum vero digni eo nobis videmur esse, ne vobis quidem secus judicantibus, quoad utilitatis quidem rationem haberi placuit; nunc autem ad honestatem abitis, qua proposita, nemo tamen unquam, cui viribus aliquid consequi liceret, ab eo commodo obtinendo remotus est. Satis vero magnam laudem ii merentur, qui cum, hominum secuti naturam, aliis dominantur, pro potentia non iniqui sunt. Itaque siqui ea, quæ nos obtinemus, acceperint, illos perfecturos putamus, ut qua nos sumus æquitate appareat: nam nobis quidem vituperatio potius, quam laus nostram ob æquitatem comparata est. Quod enim in rerum contractarum controversiis cum sociis nostri juris jacturam facimus, quodque illi apud nos eisdem legibus judicio nobiscum contendunt, litigiosi habemur;

nec

Digitized by Google

nec cuiquam in mentem venit cogitare, quid sit, cur cæteris, qui alibi gentium rerum potiuntur, minusque æqui, quam nos, sunt iis, quos in ditione tenent, vitio id non detur: nam ubi vim adhibere licet, litigare nihil attinet. At hi adsueti jam æquo parique jure nobiscum vivere, si paullum modo de eo, quod ipsi æquum esse opinantur, aut propter nostrum judicium, aut propter eam, quæ imperio comitatur, potentiam, aut quoquomodo imminutum fuerit, non propterea, quod maxima illis pars remissa est, gratiam habent; sed aliquid ademtum esse ægrius ferunt, quam si a principio, repudiatis legibus, aperte injuriam facere instituissemus. Namque illud ne ipsi quidem sic disputarunt, inopem potenti non decere succumbere; sed nescio quo pacto circumveniri judicio se, quam vi cogi, iracundius homines ferunt: in altero enim par pari injuriam infert; in altero qui plus potest, imbecilliori vim adfert. Itaque cum a Medis multo tractarentur asperius, sustinuerunt; nostrum autem imperium acerbum videri nihil mirum: semper enim id, quod instat, præsensque est, iis, qui sub alterius ditione sunt, grave est. Quod si, sublatis nobis, ad vos summa imperii redeat, næ vos benevolentiam, quam propter nostri metum collectam habetis, siquidem eam mentem, qua fuistis, cum contra Medos imperium brevi tempore obtinuistis, conservatis, celeriter effunderis. Vos enim nec admisceri se alios vestris inter vos legibus permittitis, & qui aliquo exitis, neque iis ipsis utimini, neque iis, quibus reliqua Græcia vivere consuevit. Quamobrem etiam atque etiam deliberate, nec enim parva res agitur, neque aliorum adducti voluntate, ac querela proprium vobismetipsis laborem imponite; atque in bello quam multa improvisa accidant, priusquam id susceperitis, prospicite: ubi enim longius ductum est, in graves, & acerbos casus desinere consuevit, a quibus æque utrique absumus, atque utram in partem evasurum sit, incertum, periculosumque est. At homines movendis bellis præpostere faciunt: rem enim præcipiunt, quod erat posterum: ubi vero jam plectuntur, tum demum ad orationem redeunt. Nos igitur, qui nullo dum tali in errore neque ipsi sumus, neque versari vos videmus, edicimus vobis, ut dum integrum est, dum recta capere utrisque consilia licet, ne fœdus rumpatis, neve jusjurandum violetis: de controversiis autem jure ex fœdere disceptetis. Si minus, Deos perjurii vindices testati, qua vos præeuntes nos deducetis, ea vos belli auctores propulsabimus.

CON-

CONCIO
PERICLIS.

IN pristina ego mea sententia maneo, Athenienses, Peloponnesiis cedendum non esse: quamquam intelligo, non eadem alacritate homines bellum, cum suadetur, suscipere, &, cum usus venit, gerere solere, sed adversis in rebus animo immutari consuevisse. Hoc igitur quoque tempore faciendum mihi esse video, ut non dissimilis fere sim auctor consilii. Quamobrem, qui mihi assensi fueritis, communi sententiæ, siquid forte secus ceciderit, ut opem ferre memineritis, æquum erit; aut ne si ex sententia quidem successerit, ullam vobis prudentiæ partem vindicetis. Fieri enim potest, ut adversi rerum casus temeritatem ipsi in se habeant, non minus, quam hominum cogitationes; eamque adeo ob caussam, ubi quicquam contra, ac ratio postulet, evenit, fortunam accusare solemus. Lacedæmonii igitur cum jam antea inimico se se in nos animo esse præseferebant, tum vel maxime id hoc tempore aperte ferunt: cum enim in fœdere sit: siquid controversiæ oriatur, uti de ea re jure inter nos disceptemus; ab utroque autem, quod uterque habeat, teneatur, nunquam nec ex jure agere nobiscum; cum judicium nos non recusaturos profiteremur, nec judicium ipsi accipere voluerunt. Bello scilicet malunt, quam oratione de controversiis disceptare: nec jam huc expostulatum, sed imperatum veniunt: jubent enim, discedere nos a Potidæa, & Æginæ leges suas, juraque reddere; tum plebiscitum, quod de Megarensibus factum est, rescindere; Græciam etiam suis ut legibus uti permittamus, qui ad nos novissimi venerunt, edicunt nobis. Nec vero, quod ad Megarensium plebiscitum adtinet, (id enim illi objiciunt in primis, quo etiam sublato bellum futurum negant) existimare vos velim, parvam ob caussam bellum vos habituros, si de eo delendo recusaveritis; neque arbitrari, culpam in vobis residere, quod levi de caussa ad arma ieritis: nam parva hac in re vestrum omne firmamentum agitur: quo enim animo sitis, tentamini; atque in hoc si parueritis, perinde, quasi metu adducti, in eo quoque dicto audientes futuri sitis, continuo majus aliud aliquid imperabitur: quod si contra enitemini, efficietis profecto, ut illi faciendum sibi esse intelligant, ut se se nobis æquiores posthac præbeant. Protinus igitur considerate, utrum obedire nullo dum damno facto malitis, an, id quod mihi utilius videtur, parva æque, & magna de caussa bellum susci-

suscipere, neque ulla in re succumbere, atque earum, quas habetis, rerum possessionem sine ullo metu in posterum retinere. Etenim cum pares, ante factum ea de re judicium, paribus satisfactionem imperant, sive ea de magnis, sive de parvis sit controversiis, eadem est libertatis imminutio. Quod autem ad bellum, atque ad utriusque nostrum facultates adtinet, nihilo nos inferiores futuros esse, de me, dum singula persequor, cognoscite. Sua Peloponnesii manu agros colunt, & officinas exercent; pecuniam nec privatam, nec in ærario habent. Diuturni præterea belli, atque etiam transmarini rudes, insolentesque sunt, utpote bellis inter se ob paupertatem levibus contendere adsueti: qui vero hujusmodi sunt, neque naves complere, neque terrestres exercitus sæpius summittere possunt, præsertim cum a privatis suis rebus absint, & de suo impendant, & mare præterea clausum habeant. Huc accedit, quod bella promta magis, parataque pecunia, quam vectigalis, extortaque vi sustinet: at homines agricolæ, atque opifices promtiores ad bellandum corporibus sunt, quam pecunia: illa enim ex periculis salva exitura sperant, hanc antea consumtum iri metuunt; præsertim cum id, quod usu eventurum verisimile est, bellum sua opinione longius ducetur: nam uno quidem prælio vel totius Græciæ impetum Peloponnesii, quique cum illis consentiunt, sustinere possunt; bellum autem, contra audquaque suo similem hostium apparatum, gerere nullo modo poterunt: quippe qui commune concilium, ut, siquid subito opus sit, celeriter administretur, nullum habent; & pares in dicenda sententia alienigenæ, quæ inter se cum fiut, de suis quisque rebus sollicitus est. Hæc autem exitus habere nullos consueverunt, cum alii aliquos ulcisci maxime cupiant, alii res suas quam minimum detrimenti capere; cumque longo intervallo conveniant, brevi de rep. consultant, maximam temporis partem in re quisque sua agenda distinetur: tum singuli suam sibi negligentiam minime obfuturam putant; aliis enim curæ fore, atque ita sibi quoque prospectum iri sperant. Itaque, dum hoc singuli separatim opinantur, interire universam remp. non intelligunt. Valde etiam rei illos pecuniariæ angustia morabitur: tarde enim illam conficient, eoque cunctari cogentur. At rei gerendæ occasio instabilem, celeremque motum habet. Nihil est autem, quod circumvallari nos ab iis metuamus, aut cur eorum timeamus classem: nam urbem huic parem opponere, etiamsi per hostem liceat, difficile est, nedum intra hostium fines, idque ipsum nostras nobis pariter contra munitiones objicientibus. Quod si castellum communierint, alicujus illi quidem agri nostri incursionibus, transfugisve ad se recipiendis,

Digitized by Google

nocebunt parti; sed vallo simul circummunire nos, & quominus classe, qua valemus plurimum, ad eorum fines penetremus, eosque ulciscamur, prohibere non poterunt: plus enim nobis maritimarum rerum exercitatio ad pedestre bellum, quam illis terrestrium usus ad navale attulit. Nec vero nauticarum rerum scientiam facile illi adipisci poterunt; quandoquidem ne vos quidem plene dum eam percepistis, quamvis a Medicis confestim rebus in id magno studio incubueritis. Qui igitur homines agricolæ, iidemque maris insueti, quibus ne exerceri quidem per nos licebit, quia semper cum magno navium numero in statione contra illos erimus, quicquam, quod operæ pretium sit, efficere poterunt? Contra paucas enim naves in statione manentes fortunam pugnæ tentarent, cum multitudine freta erit inscitia; tanto autem navium numero circumsepti quiescent, inexercitatique imperitiores erunt, eoque etiam ignaviores. Artis enim, si quicquam aliud, res nautica est; nec subcisivis operis, cumque vacamus, ediscitur, sed ipsa potius nullum ab operis vacuum tempus relinquit: at enim pecuniam, quæ Olympiis, quæque Delphis est, tollent; nautasque, quos peregrinos habemus, majori stipendio allectos a nobis conabuntur abducere; ipsique, atque inquilini naves opplebunt. Magni omnino id referret, nisi illis nos adversarii simus: nunc autem, præterquamquod nos hostes habent, illud quoque, quod maximum est, accedit, quod gubernatoribus, reliquisque nautis, civibus utimur Atheniensibus; iisque cum numero, tum scientia, inter reliquos totius Græciæ omnes, præstantibus. Tum nemo e mercede conductis domo cum periculo exulare, ac minori proposita spe, majoris paucorum dierum stipendii caussa, cum iis se se conjungere, atque eandem belli fortunam subire volet. Ac Peloponnesiorum quidem res hoc fere loco sunt; nostræ vero cum iis incommodis, quibus eos laborare a me demonstratum est, vacant, tum aud paullo meliores sunt: etenim si intra fines illi nostros pedestres copias introducent, nos in ipsorum navibus proficiscemur; nec vero cum Peloponnesi pars modo aliqua, Attica autem vel omnis vastabitur, conferenda tamen hæc erunt: alios enim illi agros parare sine prælio, ac dimicatione non poterunt; nos magnam agrorum vim cum in insulis, tum in continenti habebimus: maximum est enim maris imperium obtinere; id quod ex eo intelligere licet: etenim insulam si incoleremus, qui magis vacui a periculo forent, ne capi unquam, expugnarique possent? Id ipsum igitur, quam proxime potestis, animo in præsentia versantes, spretis agris, ædificiisque, maris modo, atque urbis custodiam retinete; neque earum rerum jactura, & dolore incensi cum Pelopponne-

ponnesiis manum conserite : longe enim nobis multitudine antecedunt , ut , si eos devicerimus , paullo post tamen contra audquaquam minores eorum copias de integro pugnandum nobis sit; sin autem aliquid offendemus, etiam a sociis, quibus nostra nixa est civitas, relinquemur : nec enim , ubi non satis virium ad se se bello persequendos nobis superesse animadverterint , in officio continebuntur. Quamobrem non de agris nobis , aedificiisque nimio opere deplorandum est , sed de corporibus : neque enim per ea homines parantur, sed illa homines parant. Quin equidem , persuaderi si id vobis posse considerem , hortarer vos , uti ultro ipsi ex urbe egressi ea sponte vestra corrumperetis, quo perspectum Lacedæmoniis esset, nihil hæc vos movere , nec eorum quidem caussa obtemperaturos esse. Multa præterea ad spem victoriæ habeo, modo non uno, eodemque tempore bellum gerere, atque imperium propagare velitis ; neque præter, quam quæ bellum hoc habet , pericula ultro aliqua addatis : namme quidem nostra , propriaque peccata magis, quam hostium consilia terrent. Verum alio loco hæc quidem una cum factis ipsis exponentur ; nunc cum iis responsis hos dimittendos censeo : Megarensibus nos fori, & portuum potestatem facturos, cum Lacedæmonii neque nos, neque socios nostros oppido prohibebunt; quando, neutrum ne fieret, fœdere exceptum est. Civitates autem suis legibus uti jubebimus, si, cum fœdus quoque icimus, suis eas legibus utentes habebamus; & cum suis ipsi quoque civitatibus permiserint , ut non quomodo Lacedæmoniis commodum est, sed ut suo quæque arbitratu leges habeant institutas: tum judicium nos ex fœdere accipere paratos esse, neque bellum priores illaturos, sed inferentibus restituros: hæc enim cum justa sunt, tum vero digna, quæ ab hac civitate respondeantur. Illud autem tenendum est, necessarium esse bellum; idque quo alacrius suscipietur a nobis, eo minus acriter instabunt hostes. Maxima vero, quæ sunt pericula, ea cum privatis , tum populis maximam etiam gloriam pariunt. Itaque parentes nostri, cum Medos contra, initiis audquaquam tantis orsi , consisterent , fortunis relictis omnibus; cumque plus consilii, quam secundarum rerum, plus animi, quam virium haberent, Barbaros propulsarunt, atque hæc, qualia nunc sunt, effecerunt ; quibus ignaviores nos esse audquaquam decet . Hostem igitur omni ratione reppellamus, atque enitamur, uti hæc ne minora, quam acceperimus, posteris nostris prodamus.

Digitized by Google

ORATIO,

QUA PERICLES LAUDAVIT CIVES SUOS, IN HOC BELLO INTERFECTOS.

PLerique eorum, qui antea ex hoc loco dixerunt, eum, qui orationem hanc ad vetus institutum addiderit, collaudarunt; propterea quod eam de iis, qui in prœliis interfecti sepelirentur, haberi præclarum esset: mihi vero satis futurum fuisse videtur, si iis, qui re virtutem præstiterunt, rerum etiam honos haberetur, cujusmodi hæc sunt, quæ hoc tempore circum sepulcrum illud publice comparata videtis: neque uno in homine recte, secusve ad fidem faciendam dicente multorum laus in discrimen adduceretur: difficilis enim est in dicendo mediocritas ea de re, in qua vix opinio veritatis comprobetur: nam conscius quidem auditor, ac benevolus, minus fortasse pronuntiatum arbitrabitur, quam quod ipse tenet, cupitque; imperitus autem vel redundare aliquid, siquid majus, quam suum efficere possit ingenium, audierit, propter invidiam existimabit: eo enim usque aliena laus audiendo toleratur, quoad quisque se quoque, quod de alio audit, de se præstare posse confidit; in quo autem superari se sentiunt, invident, eoque fidem non habent. Veruntamen, quoniam a veteribus comprobatum est præclare hoc habere, me quoque necesse est legi obsequi, dareque operam, ut ad cujusque vestrum opinionem, voluntatemque, quam possum proxime, oratione accedam. Ordiar igitur a majoribus primum: æquum est enim, simulque ad hoc tempus accommodatum, hunc illis memoriæ honorem tribui. Etenim cum terram hanc iidem continenter tenuerint, liberam eam per virtutem posteris deinceps ad hoc usque tempus tradiderunt. Atque cum hi laudem mereantur, tum vero etiam magis patres nostri: cum enim ad ea, quæ acceperant, tantum addidissent, quantum hoc est imperium, quod obtinemus, magno id labore partum nobis reliquerunt; id quod multum quoque ab ipsis nobis præsertim, qui grandiores natu sumus, propagatum est, civitasque omni pacis, bellique apparatu quam copiosissime instructa. Atque ego bellicas res, quoque modo singula bello parta habeamus, ac siquando vel ipsi, vel patres nostri, aut a Barbaris illatum nobis, aut a Græcis, magno animo bellum propulsavimus, ne longior notis de rebus fuisse videar, præteribo; meque ad horum laudationem convertam, si quibus studiis adepti hæc sumus, qualique republica, quibusve moribus hæc magna evaserunt,

ante dixero: hæc enim cum huic tempori congruere, tum universæ civium, atque exterorum frequentiæ auditu non inutilia esse existimo. Nam ea nostra resp. est, quæ non aliorum instituta æmuletur, multique nos sibi proponunt exemplar potius, quam ipsi alios imitemur: ac nomen quidem, propterea quod non a paucis teneretur, sed gereretur a multis, a populi sibi potestate invenit: legibus vero privata quidem in re eadem est juris omnibus æquabilitas constituta: dignitate autem, ut quisque in aliquo excellit, ita aliis in republica præfertur; neque in honoribus mandandis, certo potius generi, quam virtuti favemus: nec vero ob paupertatem, qui aliqua modo re prodesse civitati possit, quamquam dignitatis splendor absit, repellitur. Libere vero nos cum in republica administranda gerimus, tum vero in quotidiana inter nos vitæ consuetudine minime sumus suspiciosi; neque aliis, siquando voluptate potiantur, irascimur; nec vero tristitiam, minime noxiam illam quidem, sed tamen odiosam visu prætexímus. Ac qui in privata vitæ consuetudine minime difficiles sumus, a republica violanda metu omnium maxime deterremur; & cum magistratibus continenter dicto sumus audientes, tum vero legibus paremus; iisque in primis, quæ de iis, qui per injustitiam opprimantur, injuria prohibendis scitæ sunt, quæque cum scriptæ non sint, communi omnium consensu ignominiam irrogant. Multa vero apud nos animo ad requiem conceduntur: sunt enim nobis certa anniversaria sacra instituta, ludique; tum lauta privatis res domestica, atque elegans est, cujus quotidiana oblectatione tristitiam excutiant; adportantur autem propter urbis magnitudinem ex omnibus terris ad nos omnia; contingitque nobis, ut eos fructus, quos hæc terra gignit, atque eos, qui apud alias gentes nascuntur, æque proprios habeamus. In rei vero militaris studio, iis rebus hostibus antecellimus: urbs enim nostra omnibus semper patet, neque ulla lege peregrinos pellimus, ab ullave disciplina, aut spectaculo excludimus, quod minime absconditum siqui ex hostibus aspexerint, adjuventur: nec enim commentatione, aut dolo, tam in re gerenda, quam virtute propria nitimur. Atque illi quidem sic educantur, ut statim a pueris magno labore se se ad fortitudinem exerceant; nos vero lenius instituti, nihilo secius æque, atque illi, æqualibus nos periculis objicimus: cui rei illud argumento est, quod neque singulatim Lacedæmonii intra fines nostros, sed universi exercitum ducunt; & nos, ubi in aliorum fines invasimus, aud magno negotio, pro suis dimicantes fortunis bello plerumque superamus: cum universis autem copiis nostris nulli unquam hostes conflixerunt; propterea quod uno, eodemque tempore

ma-

Digitized by Google

maritimis rebus ſtudemus, & diverſis in locis terra bellum gerimus. Quod ſi aliquando cum aliqua exercitus noſtri parte manum conſeruerint, ac nonnullos prælio vicerint, omnes ſe ſe nos fudiſſe gloriantur; victique ipſi rurſum ſi ſint, ab univerſis nobis ſuperatos ſe prædicant. Quocirca ſi ab otio magis, quam a laborum exercitatione, atque a virtute, natura nobis potius, quam legibus tradita, profecti venire in diſcrimen velimus, ſuperſit nobis, ut laborem in rebus aſperis, antequam venerint, ne præceperimus, & ubi ad eas jam ventum ſit, non minorem, quam ii, qui continenter laborando male habiti ſint, virtutem præſtemus. Atque cum iis in rebus civitas noſtra admiratione digna eſt, tum vero etiam in aliis: elegantiam enim cum parſimonia adamamus, & ſapientiæ ſtudio ſine deſidia delectamur; divitiarum vero fructum in illarum uſu, ubi tempus poſtulet, potius, quam in verborum magnificentia, ponimus: nec vero cuiquam turpe apud nos eſt de ſua paupertate confiteri, ſed eam non re evitare id vero multo eſt turpius: præterea iiſdem rem ſuam familiarem, iiſdem publicam gerere licet; quinimo ne ii quidem, qui in opere faciundo occupantur, penitus ſunt in republica rudes: ſoli enim nos, ſiqui hæc non attingunt omnino, non inertes eos, ſed rudes reipublicæ cives judicamus. In deliberando autem iidem aut recte de rebus dijudicamus, aut recte nobis in mentem venit; neque ii ſumus, qui ita exiſtimemus, dicta factis obeſſe, ſed illud potius, ſi antea, quam oratione edoctus fueris, rem ſuſceperis. Itaque in eo quoque maxime præcellimus, quod iidem excellenti animi magnitudine ſumus, & quicquid agimus, conſiderate, cogitateque agimus. At cæteris inſcitia confidentiam adfert, cognitio ignaviam. Optimi vero jure illi habentur, qui cum aſperas, ac jucundas res facile internoſcant, ne ſic quidem ullum adire periculum recuſent. Quod autem ad benignitatem adtinet, contra nos, ac vulgo adſolet, facimus: non enim accipiendis, ſed dandis beneficiis amicitias nobis comparamus: firmius enim in eo, de quo bene promeritus ſis, utpote quæ propter benevolentiam debeatur, manet gratia; quam vero retuleris, ea imbecillior eſt: non enim benevolentia adductum beneficium contuliſſe, ſed, quod te debere intelligeres, diſſolviſſe arbitrantur; tum ſoli omnium, non utilitatis cogitatione, ſed ipſius liberalitatis fidentia, audacter benefici ſumus. Atque, ut in pauca conferam, cum univerſa noſtra civitas totius Græciæ quaſi ludus eſt, atque inſtitutio, tum ſinguli quique, ut mihi quidem videntur, corporibus ad varia, multipliciaque rerum genera cum dignitate, ac lepore habiles ſumus. Atque hæc non in verborum magnificentia temporis cauſſa poſita eſſe, ſed factorum

Digitized by Google

rum veritate niti, hoc ipsum civitatis nostræ imperium, quod iis moribus partum habemus, ostendit: sola enim ex omnibus hujus memoriæ, siquis periculum de se fecerit, ditionem vincit, ac famam; solaque ea est, a qua neque bellum inferentes hostes calamitatem accepisse pudeat; neque, in quos dominetur, parere se se indigno querantur domino. Magna vero opum nostrarum monumenta (neque enim eæ intestatæ sunt) cum habeamus, cum iis, qui nunc sunt, hominibus, tum vero etiam posteris magnam nostri admirationem relinquemus. Nec adeo Homerus laudator nobis adhibendus est, aut alius quispiam, qui versibus in præsentia modo delectet, sed ab existimatione rerum gestarum veritas discrepet: ad omnia enim maria, terrasque omnes virtute nobis aditum patefecimus; atque omnibus in locis sempiterna secundarum, adversarumque rerum monumenta exstruximus. Pro tali igitur civitate cum hi, quod eam sibi eripi pati non possent, fortissimo, præstantissimoque animo dimicantes occiderunt, tum cæteros pro eadem omnem excipere laborem decet: cujus etiam rei caussa in iis, quæ ad ea pertinent, fui ipse longior; quo scilicet ostenderem, non pari vobis conatu enitendum esse, atque iis, quorum in republica hæc paria non sunt; simulque ut horum laudationem iis, quæ a me exposita sunt, argumentis confirmarem: pleraque enim ad eos ipsos pertinent; nam in quibus ego civitatem laudavi, iis horum, taliumque virtus illam ornavit. Nec adeo multorum Græcorum res gestæ æque, atque horum, par orationi pondus habere reperientur. Atque equidem reor, horum hunc exitum, qui & primus indicavit, & postremus confirmavit, hominis declarare virtutem: nam, qui cæteris rebus minus aliquando probi fuerint, eos bellicam suam in patria tuenda virtutem extollere æquum est: male enim facta benefactis delent; magisque profuerunt publice, quam privatim nocuerunt. At horum nemo vel propter divitias, quod iis diutius frui magnifaceret, languidior fuit; vel propter paupertatis effugiendæ, atque aliquando abundandi spem, periculum distulit: hostium autem pœnas sumere sua ipsorum salute optabilius cum ducerent, simulque statuerent omnium periculorum hoc esse pulcherrimum, illos ulcisci, atque has appetere laudes voluerunt; & incertum quidem rei bene gerendæ eventum spei mandarunt: id autem, quod semel a se approbatum haberent, factis committendum statuerunt: cumque plus in eo ponerent, ut pugnando, siquid adversi accidisset, ferrent, quam ut cedendo salutem consequerentur, verborum quidem ignominiam fugerunt; rem autem corporibus subierunt, minimoque fortunæ, ac temporis momento cum summa potius spe, quam pavore ullo tenerentur,

Digitized by Google

rentur, e vita discesserunt. Atque hi quidem merito tales in patriam exstiterunt. Qui autem reliqui sunt, ii eam debent in hostem mentem dari sibi optare, quæ offensionis, non virtutis habeat minus; nec ex oratione solum utilitatem attendere, quam pluribus apud vos, quibus ea nihilo secius nota est, persequi facile licet, quantum in conservanda patria, hostibusque propulsandis boni insit, commemorantem; sed potius ejus vires quotidie re intuentes, illius amore incendi: quæ cum magnæ nobis visæ fuerint, illud cogitare debemus, ab iis parta hæc esse, qui recta cum cognoscerent, tum etiam auderent, quique cum turpitudinis verecundia rem gererent, nec vero siquid conati aliquid offenderant, faciendum sibi esse existimabant, ut sua propterea civitatem virtute privarent, sed præmium omnium præclarissimum ipsi permittebant: cum enim corpora publice traderent, privatim, quæ nunquam consenesceret, laudem acquirebant; clarissimumque monumentum consequebantur, non tam quidem illud, in quo siti ipsi sunt, quam in quo apud omnes, quæcunque aut verborum, aut rerum occasio se se dederit, illorum gloria perpetuis laudibus celebrata conditur. Clari enim viri universum orbem terrarum sepulcrum habent, atque eos non tantum domesticis in bustis inscripta elogia apud suos celebrant, quantum apud exteras nationes non scripta, nec operum magis, quam cogitationis uniuscujusque animo, ac menti illorum memoria obversatur. Hos igitur vos nunc imitati beatam vitam in libertate, libertatem vero in fortitudine ponite, atque in re bellica periculum subire nolite spernere: nec enim miserorum est magis, quibus nulla meliorum sit rerum exspectatio, mortem contemnere, quam eorum, quorum vitæ in contrariam partem conversio etiam nunc agitur; præsertim quibus, siquid adversi evenerit, magna mutatio futura sit: vehementius enim viros quidem generosos cum turpitudine conjunctum incommodum angit, quam cum animi robore communi in spe simul nata, sensuque carens mors. Quocirca ne vos quidem, quicunque horum parentes adestis, miserabor potius, quam consolabor: nec enim ignoratis, variis vos, multiplicibusque miseriis natos: præclare vero cum illis agitur, siquibus decora hæc obtigerint, qualis horum interitus est, vesterque luctus, quibusque vitæ fuerit felicitas æqualis. Nec vero me fugit, quam difficile factu sit, hæc cuiquam persuaderi; præsertim cum persæpe futurum sit, ut aliorum res secundæ, quibus vos quoque aliquando florueritis, vobis memoriam refricent: nec enim cum iis, quæ nunquam experti sumus, bonis caremus, dolori ea res est, sed cum ea, quibus adsuevimus, eripiuntur. Veruntamen qui quidem liberos etiam nunc procreare per æta-

Digitized by Google

ætatem possunt, consolari se se novæ spe sobolis debent: filiis enim aliis suscipiendis, cum privatim eorum, qui extincti sunt, oblivliscentur, tum vero civitati dupliciter proderunt; quod ea neque ab hominibus deseretur, & protectior erit. Nec enim evenire potest, ut æqui bonique aliquid ab his cogitetur, qui, collatis in commune pro virili cujusque parte liberis, periculum non æquaverunt. Qui vero majores natu estis, quibus maxima vitæ pars, quod lucro est apponendum, beate acta est, quæ reliqua sit, brevem fore cogitate, atque eam ipsam ista horum gloria elevate: sola enim laudis cupiditas senescit nunquam: nec vero languida, atque iners ætas pecuniam modo, quod nonnulli dicere solent, consectatur, sed dignitatem. Magnum vero certamen horum filiis, fratribusque paratum video: eum enim, qui non sit, extollere omnes laudibus consueverunt. Itaque cum excellenti virtute fueritis, vix tum demum non pares, sed aliquanto tamen deteriores, quam hi, dicemini: vivis enim invidetur ab ejusdem laudis æmulis; qui vero e medio excesserunt, eos hominum benevolentia sine ulla obtrectatione honorat. Quod si mihi de mulierum quoque officio non nihil dicendum est, quæ quidem viris estis orbatæ, breve est, quod de re tota præcipiam: etenim si vestra congruere cum natura voletis, magno id vobis honori erit, cum quam minimum de vestris cum vitiis, tum etiam bonis ad homines fama emanabit. Hæc nos quoque non inutilia habuimus, quæ, huic legi obsecuti, oratione persequeremur. Ac vobis quidem partim jam, qui humantur, decorati sunt; partim vero eorum liberis, quoad e pueris excesserint, ex hac die publice alimenta civitas præbebit, quæ utilem in primis talium certaminum coronam iis, reliquisque omnibus decrevit. Etenim qui maxima virtuti præmia proponunt, eorum, fortissimi cives, rempublicam gerunt. Sed jam, ubi suum quique luxerint, discedite.

CONCIO

PERICLIS AD ATHENIENSES.

Minime mihi inopinata vestra in me accidit iracundia: etenim insimulari me sentio, eamque ob caussam concionem advocavi, uti, siquid aut mihi injuria infensi estis, aut adversis in rebus animo succumbitis, admonerem vos, atque expostularem. Nam equidem sic existimo, magis universa rep. stante, fortunataque, privatos juvari,

quam singulorum civium secundis rebus, illa afflicta: ut enim privatim aliquis fortuna sit optima, eversa tamen rep. ipsum quoque concidere necesse est: at contra, qui in beata civitate miser ipse sit, multo magis servatur incolumis. Quod si ad singulorum civium tolerandas calamitates satis resp. virium habet; illius autem ærumnas ferre singuli nequeunt, quid est, cur non omnes illi opem feramus? curve domesticis incommodis exanimati, reip. conservandæ curam dimittamus? Id quod vos facitis, meque hujus belli auctorem, vosque adeo ipsos, qui mihi ea de re adsensi estis, accusatis; habeoque ego vos infestos, qui sum is maxime, qui & recte sentire, & id, quod sentiam, commode nihilo, quam alii, minus eloqui possim; idemque patriæ amans, idem incorruptus, integerque sim. Namque cogitare siquis potest, sed oratione, quod vult, plane explicare nequit, perinde est, quasi nihil illi in mentem venerit; qui vero utrumque præstiterit, is, si infensus civitati sit, audquaquam eodem modo amice quisquam dixerit: quod si adsit id quoque, pecuniæ autem non resistatur, profecto universa illa hanc unam ob rem venalia sint. Quocirca si hæc in me præter cæteros modica esse rati, de suscipiendo bello mihi adsensi estis, injuste nimirum nunc, quasi injuriam fecerim, culpam sustineo: etenim si utrumvis licet, bene alioqui constitutis rebus, summæ stultitiæ sit bellum suscipere; cum autem ita res rediisset, ut vel cedentibus continuo in alterius ditionem cadendum esset, vel resistentibus cum periculo dimicandum; qui illud refugerit periculum, magis, quam qui exceperit, reprehendendus est. Atqui equidem idem sum, nec a pristina sententia discedo, sed vos immutati estis: etenim cum hæc vobis persuadebantur, integri scilicet eratis; cum pœnitet, detrimentum accepistis. Ergo propter consilii vestri imbecillitatem factum est, ego ut non recte sensisse videar: quoniam id, quod molestum est, doloris quidem sensum in unoquoque jam efficit; utilitatis vero fructus remotus adhuc, obscurusque est; tantaque rerum commutatione facta, idque in brevi, imbecillus animus vester est ad constanter in sententia permanendum: frangunt enim animos, atque abjiciunt, quæ subita, atque improvisa, prærterque omnem rationem eveniunt; qualia sunt, quæ vobis acciderunt, in primisque pestilentia. Veruntamen qui tantam civitatem incolatis, quique in ea dignis institutis educati sitis, omnem fortunam subire paratos esse decet, neque gloriam vestram obscurari pati: æque enim homines solent eos, qui, quam habent dignitatem, eam per ignaviam amittunt, accusare; atque eos, qui, qua indigni sint, eam sibi per temeritatem arrogent, odisse. Quapropter rem familiarem deplorare desi-

definite; ad salutem reip. incumbite: nam quod ad laborem adtinet, qui necessario in bello sustinendus est, ne nimis magnus ille sit, ac nihilominus tamen hostes superaturi simus, ea quidem de re satis profecto vobis esse debent, quæ alias sæpe in eam sententiam a me dicta sunt; nihil esse, cur merito reformidare bellum hoc deberetis: sed illud tamen ostendam, quod neque venire vobis in mentem de vestris ad imperium obtinendum opibus mihi videtur, nec ego antea commemoravi, nec vero ne hoc quidem tempore dicerem, veritus scilicet, ne inflatius gloriari viderer, nisi timore vos præter modum exterritos intelligerem. Etenim vestris vos modo sociis imperare arbitramini: ego vero illud defendo, cum duo sint omnino, quæ perspicuum habeant usum, mare scilicet, & terra; alteri vos universo dominari, non modo quoad tenetis nunc, verum etiam quoad progredi voletis: tanta enim navium facultate navigantes vos, non Rex, non ulla alia natio est, quæ impedire hoc tempore possit. Quamobrem majores omnino hæ mihi opes videntur, quam ut cum agrorum, ædificiorumque, quibus privari vos magnum ducitis, usu comparanda vobis sit. Minime igitur graviter hæc ferte, sed potius leniter; divitiarumque istas delicias, hujus magnitudinem imperii spectantes, parvipendite, atque ita cogitate, si in libertatem incubuerimus, illamque conservabimus, eam ipsam facile per se hæc esse recuperaturam: qui vero alterius parent imperio, ii ea quoque, quæ antea parta habuerint, amittere consuerunt. Nec vero committamus, ut utraque re inferiores, quam patres nostri fuerunt, deprehendamur; qui non ab alio tradita hæc, sed suo parta labore, & tenuerunt, & conservata a se nobis prodiderunt: turpius est enim, quæ habeas, ea tibi eripi, quam, quæ acquirere coneris, ea adsequi non posse. In hostes autem animo non fidenti modo, sed etiam despicienti ire debetis. Nam fiduciam quidem fortunata stultitia vel ignavo pepererit; despicientiam vero conscientia modo, quantum quisque hostibus consilio anteeat, id quod in vobis est, efficit: siquidem pari fortunæ conditione animum prudentia communit adversariorum contemtione, & spei, cujus in rebus dubiis omnis vis, ac robur est, nihil magnopere confidit; sed suis viribus, consilioque, cujus providentia multo est certior, nixa est. Civitatis igitur majestati, quam propter imperium obtinet, quandoquidem ea universi gloriari soletis, succurrite: nec enim laborem fugere, aut ne honores quidem consectari debetis: nec vero existimate, una modo de re esse certamen, an pro libertate servitutem habeatis; sed etiam de imperio amittendo agi, deque periculo, quod vobis ab iis imminet, quos propter imperium infestos, ini-

micosque habetis; quod quidem vobis imperium, ne, siqui sint quidem, qui metu, atque inertia adducti hoc tempore ad justitiam remigrare velint, deponere jam liceat: jam enim illud quasi tyrannidem obtinetis, quam occupare, injustum habetur; deponere, periculosum est. Nam hi quidem perbrevi rempublicam, si hæc aliis persuadeant, aut sicubi ipsi per se suo arbitratu vivant, everterint: nec enim stabilis est inertia, quæ non industriæ comitatu instructa sit; nec in ea civitate, quæ imperium obtineat, sed in ea, quæ alteri pareat, ad tranquillam est servitutem utilis. Vos vero neque a talibus civibus induci vos patiamini; neque mihi, cui de suscipiendo bello adsensi estis, ne si irruentes quidem hostes ea in nos fecerunt, quibus par fuit imperium recusantes affici, infensi sitis. Nam pestilentia quidem hæc omnibus improvisa, unaque omnium rerum maxime inopinata accidit; propter quam certo scio aliquanto me etiam magis odio vobis esse, aud meo quidem merito, nisi siquid etiam vobis boni, non ratione, sed casu evenerit, id quoque mihi assignaturi estis: sed quæ divinitus accidunt, ut necessitas cogit; quæ ab hostibus inferuntur, ut virtus postulat, ita ferenda sunt: isque mos civitati antea fuit, eum vos manere finite; cogitateque, hujus urbis nomen summa esse apud omnes mortales gloria, propterea quod in rebus adversis animo non deficiat, quodque maximum civium numerum, laboresque quam plurimos bellis gerendis consumserit, maximasque ad hoc usque tempus opes habeat: quarum quidem in perpetuum, siquid etiam aliquando nobis accidat (naturalis est enim rerum omnium imminutio) posteris memoria relinquitur, quod & Græci Græcis quamplurimis imperavimus, & maximis bellis partim cum universis, partim cum singulis contendimus, urbemque omnibus bonis undique refertam, ac maximam incoluimus. Atque hæc, inertes qui sunt, fortasse reprehendent; qui vero moliri aliquid, atque agere cupiunt, etiam æmulabuntur; quibus autem opes nullæ sunt, invidebunt. Sed omnes, qui hoc sibi sumunt, ut aliis imperent, odiosi, invisique in præsentia sunt. Veruntamen qui maximis in rebus invidiam subeunt, prudens consilium ineunt: odium enim minime diuturnum est; at splendor in præsens, atque in posterum gloria perpetuis laudibus celebrata, sempiterna est. Vos igitur id, quod in reliquum tempus honestum futurum est, nec est in præsenti turpe, cogitatione præcipientes, omnibus jam paratis rebus, utrumque vobis conservate; neque ad Lacedæmonios de pace mittite, neque præsentibus malis premi vos præ vobis ferte. Nam qui rebus adversis animo minime franguntur, & re maxime resistunt, ii & populorum, & privatorum fortissimi sunt.

ORA-

ORATIO
PLATÆEORUM LEGATORUM AD LACEDÆMONIOS IN EXERCITU.

REM injustam facitis, Archidame, atque Lacedæmonii, minimeque vobis, ac patribus vestris dignam, qui exercitum in Platæeorum fines introducatis: Pausanias enim ille Cleombroti filius Lacedæmonius, cum Græciam Medorum dominatu, una cum iis Græcis, qui pugnæ illius, quæ apud nos facta est, periculum subire non recusarunt, liberasset, immolatis in Platæeorum foro Jovi liberatori hostiis, omnibusque adhibitis sociis, urbem, atque agrum Platæeis reddidit, suisque legibus uti voluit, nec bellum illis ullo tempore quemquam injuste, aut servitutis injungendæ caussa facere; si minus, auxilium omnes socios, pro suis quemque viribus, ferre. Hæc igitur patres vestri virtutis nobis, atque alacritatis, qua in adeundis periculis illis fuimus, præmia tribuerunt. At vos contra, quam illi censuerunt, facitis: una enim cum Thebanis, nobis inimicissimis, servitute oppressum nos venitis. Quamobrem Deos in illo fœdere testes interpositos, tum patrios vestros, nostrosque hosce Penates testati, edicimus vobis, ne quam Platæeorum finibus injuriam inferatis, neque jusjurandum violetis; sed, quemadmodum Pausanias sanxit, nostris nos legibus uti permittatis.

ARCHIDAMI
LACEDÆMONIORUM REGIS DEFENSIO.

ÆQuum vos quidem, Platæei, dicitis, si modo cum dictis facta consentient. In libertate igitur, quam Pausaniæ permissu habetis, cum ipsi remanete, tum vero alios, qui illorum socii periculorum vobiscum eo tempore conjurarunt, nunc autem Atheniensium imperio subjecti sunt, vindicate: horum enim, cæterorumque libertatis recuperandæ caussa tantus hic conatus, bellumque hoc excitatum est, cujus vos æquum est maxime quidem participes esse, ac vos quoque jusjurandum conservare: si minus, at saltem quiescere, remque vestram agere, neutriusque esse partis, atque in amicitiam quidem

Digitized by Google

dem utrosque recipere, in belli autem societatem neutros: & his quidem contenti erimus.

DEFENSIO

ALTERA ARCHIDAMI CONTRA RESPONSUM, QUOD DEDERANT LEGATI ILLI.

AT vos urbem Lacedæmoniis nobis, atque ædificia tradite, finesque monstrate; tum arbores, & siqua præterea habetis, quorum iniri numerus possit, nobis adnumerate: ipsi autem in quascumque commodum est partes, tantisper dum bellum est, cedite, atque eo confecto, nos, quæ acceperimus, reddemus vobis. Interim apud nos deposita habebimus, colemusque, & quod vobis futurum sit satis, pensitabimus.

CONCIO

PLATÆENSIUM LEGATORUM AD SUOS CIVES, RENUNTIANTIUM LEGATIONEM, QUA FUNCTI FUERANT AD ATHENIENSES.

CUM antehac, Platæenses, ex qua die vos sibi socios asciverunt, omisisse se vos tueri Athenienses negant, tum hoc quoque tempore vestras injurias pro suis se viribus non neglecturos esse confirmant. Itaque a vobis per jusjurandum illud, quod majores vestri jurarunt, ne quid novi consilii capiatis, postulant.

CONCIO

CNEMI PRÆFECTI CLASSIS LACEDÆMONIORUM, CUM INSTARET NAVALIS PUGNA.

SUperius, Peloponnesii, navale prælium, siqui forte sunt, qui eo commoti, futurum quoque extimescant, non justam caussam ad for-

formidinem habent: minus enim paratis nobis, quod vos non ignoratis, commissum est, cum ad pedestrem potius expeditionem, quam ad navalem pugnam navigaremus: adversa praeterea multis in rebus fortuna usi sumus: tum nonnulla etiam nos, utpote tunc primum navali praelio decertantes, propter insolentiam fefellerunt. Quapropter neque ob ignaviam victi sumus, nec animum, qui non plane superatus sit, sed aliquam etiam nunc in se habeat excusationem, adverso rerum eventu retundi decet, sed ita existimare casu labi homines posse, sed animo semper eosdem erecto stare. Nec vero ubi virtus adsit, inscitiae quemquam excusatione usum timere licet; nec vos tantum usu posteriores estis, quantum virtute anteitis: horum autem scientia, qua maxime exterremini, siquidem fortitudinem habeat, quae didicerit, ea, cum ventum in discrimen sit, & meminisse, & explicare poterit; sine animi vero magnitudine nulla in arte satis est in periculis praesidii: excutit enim memoriam pavor: ars autem sine animi robore nullo est usui. Illorum igitur artificio vestram virtutem objicite; timori autem, qui propter adversum praelium in animos vestros invasit, quod imparatos tunc vos offenderint, opponite. Itaque eo illos vincitis, quod & navium numero praestatis, & prope vobis amicam terram, ubi parati in armis praesto vobis milites sunt, praelium committitis. Fit autem fere, ut qui plures, paratioresque sint, ii victoriam consequantur. Itaque omnia vobis ad unum firma esse reperimus, nec accidere posse, ut ulla in re merito labamur: quin ea ipsa, in quibus antea offendimus, comparata nunc pro disciplina nobis erunt. Magna igitur fiducia gubernatores, nautaeque suum quisque munus obite; nec vero locum, qui cuique attributus sit, deserite: nam nihilo secius a nobis, quam a superioribus ducibus instructi in praelium proficiscemini, neque nos cuiquam, cur turpis esse debeat, caussam relinquemus. Quod siquis omnino decreverit ignavus esse, is pro delicto poenam sustinebit: fortes autem pro virtute praemium ferent.

CONCIO

PHORMIONIS DUCIS ATHENIENSIUM AD EXERCITUM NAVALEM.

CUM perterritos vos navium multitudine, milites, animadvertam; cumque turpe factu existimem, quae minime formidolosa sunt, ea

ea extimescere, convocavi vos. Nam illi quidem, primum quod victi antea, superatique a vobis sunt, ac ne ipsi quidem pares vobis se se esse confidunt; propterea non æquum in certamen descenderunt, sed navium multitudinem coegerunt: deinde id unum, quo maxime freti ad vos eunt: magnos enim in re militari quasi suo sibi jure spiritus sumunt; nulla alia re confisi sperant, quam quod cum propter usum, quem in terrestribus habent, pleraque ex sententia gesserint, idem quoque in re nautica usu venturum arbitrantur. At hoc, si ea id in re illis adjumento est, nos certe hoc tempore plurimum præstabimus: nec enim illis virtute cedimus, sed, quod alteri in altero majorem habemus usum, propterea majore sumus fiducia: huc accedit, quod Lacedæmonii, qui propter auctoritatem imperium in socios obtinent, invitos plerosque in periculum trahunt: nunquam enim longe superati illi iterum rem prælio committerent. Ne igitur illorum formidaveritis audaciam: multo vero vos illis majori, justiorique estis formidini; tum quod antea superastis, tum quod ita animum illi induxerunt, nisi præclarum quoddam virtutis specimen daturi essetis, nunquam vos commissuros fuisse, ut contra consisteretis. Nam qui numero præstant adversariis, sicut hi, copiis magis, quam animo nixi, prælium ineunt; qui vero multis partibus sunt inferiores, neque ulla necessitate coguntur, propter excellens animi robur resistere audent: quæ reputantes hi, rei admiratione commoti potius, quam consentaneo apparatu, nos metuunt. Multi vero exercitus, quod usum in re militari non haberent, sunt etiam qui propter timiditatem a paucioribus sunt superati: quarum rerum utraque a nobis hoc tempore longe abest: prælium vero ego minime intra sinum mea quidem sponte committam, nec adeo eo proficiscar: etenim scio paucioribus navibus, celeritate, & scientia præstantibus, contra majorem navium minus peritarum numerum adversariam esse locorum angustiam. Nec enim modo, & ratione quisquam, nisi ex longo intervallo prospectus fuerit, incitare se in hostes, neque, cum forte laborarit, tempore regredi poterit, nec vero hostium naves diducere, nec celeritate eludere, quæ sunt propria munera navium, remorum pulsu, & celeritate præstantium: sed navalem pugnam pedestrem facere necesse habeat, in quo major navium numerus plus potest. Hæc igitur ego, quoad fieri poterit, providebo. Vos pro navibus estote parati in armis, præsertim cum, parvo interposito spatio, incursus futurus sit; quæque jussi eritis, celeriter administrate, atque ordinem in re gerenda, ac silentium plurimi facite, quo modo multa bellicis in rebus, præcipueque navalibus pugnis prodest administrare; ac pro pristina virtu-

Digitized by Google

te vestra illis resistite. Magnum vero certamen, utrum Peloponnesiis rerum nauticarum spem præcidatis, an de Atheniensibus mari metum augeatis. Iterum igitur, atque iterum vos moneo, ut plerosque horum victos a vobis esse memineritis: semel autem superatus animus similiter eadem experiri pericula nescit.

CONCIO

MITYLENÆORUM AD LACEDÆMONIOS.

Scimus, Lacedæmonii, sociique, in more positum hoc esse Græcorum, ut qui in bellis defecerint, pristinamque amicitiam deseruerint, iis, a quibus recipiuntur, quatenus ea re juvantur, lætitiæ sint; sed iidem, habiti veterum amicorum proditores, improbi judicentur: idque judicium aud sane iniquum est, si modo qui defecerint, atque ii, a quibus se se disjunxerint, parem inter se nacti sint animi voluntatem, paresque cum viribus, tum præparatione fuerint, neque ulla justa defectionis caussa intercesserit: quæ quidem nobis, atque Atheniensibus secus obtigerunt. Nec ea re improbi cuiquam videri debemus, quod in honore apud hos in pace habiti, in periculis illos deserimus: differendum est enim nobis de justitia in primis, ac fide, præsertim qui in societatem recipi postulemus: nam nulla est neque privatis stabilis amicitia, neque populis firma societas, quæ non mutua virtutis opinione, & morum reliquis in rebus similitudine nitatur: studiorum enim dissimilitudines rerum quoque discordias gignunt. Est igitur nobis societas cum Atheniensibus inita bello Medico, illo scilicet tempore, cum vos negotio destitistis; illi autem extrema belli persecuti sunt: nec tamen Græciæ servituti Atheniensium addicendæ, sed ejus Medorum dominatu liberandæ, societatem coivimus: itaque quamdiu æquo illi imperarunt jure, duces eos alacri animo secuti sumus. At postquam ex Medorum quidem inimicitiis permultum remitti, sociorum autem servitutem in angustum ab illis adduci animadvertimus, metuere sane jam tunc incepimus: sed cum singuli seorsum ab aliis, id quod in tam magno, varioque sententiarum numero accidere necesse fuit, se defendere socii non possent, omnes servitute oppressi sunt, præter nos, atque Chios. Ergo nos, quibus leges, ac libertas nomine duntaxat relicta est, socii, consortesque belli fuimus, cum jam Atheniensibus ducibus parum fidei haberemus: erant enim

nobis pro disciplina, quæ illi antea gesserant: neque enim consentaneum est, ut eos sustulerint, quibuscum una nobiscum ictum habuerint fœdus, & reliquis, ubi se patrandi facultas ostenderit, non idem parent. Etenim, si omnes etiam nunc libertatem retineremus, minus esset metuendum, ne quam illi novam rem molirentur; nunc autem, qui plerosque servitute oppresserint, nobiscum autem æquo adhuc jure vivant, verisimile est, gravius id, quam ante, esse laturos; quibus scilicet maxima succubuerit pars, cum iis solos nos exæquari: idque eo magis, quod illis opes, nobis solitudo, atque inopia adaucta est: solus enim utrinque par, mutuusque metus fidelis est fœderum custos. Nam siqui sunt, qui moliri quippiam cupiant, quoniam id nulla re superiores conantur, deterrentur: nobis autem ob eam caussam libertas relicta est, quod orationis honestate, consiliique itinere, ac fallaciæ, aditum sibi ad dominationem occupandam facilius munire posse, quam virium via, armorumque sperant; testimonioque simul id esse voluerunt: æquo namque fœdere socios nullo modo belli ejus participes futuros fuisse, nisi ii, in quos illi impetum facerent, in aliquo deliquissent: tum potentissimos quosque in maxime infirmos primum concitarunt, ut eos ipsos cum ad extremum reservassent, amputatis, circumcisisque reliquis, imbecilliores ad expugnandum haberent. Nam a nobis si duxissent initium, omnibus cum sua vi etiam tunc integris, tum locum, ubi consisterent, habentibus, non tam facile eos subegissent: non nihil etiam nostra illis classis terroris injecit, ne quando aut ipsa per se, aut vobis, aliquibusve aliis adjuncta, eos in periculum arcesseret, tum multum quoque nostro in civitatem eorum, ac Principes deinceps obsequio ad incolumitatem profectum est. Nec tamen ne sic quidem, nisi hoc intervenisset bellum, diu hoc præstare nobis videmur potuisse: conjecturam enim de aliis facimus. Quænam igitur ista firma fuit amicitia? quæ ista secura sane libertas? in qua inviti nos mutuo amplexaremur, atque illi in bello nos metu adducti colerent, nos illis contra in otio idem præstaremus, ac fidem, quam benevolentia confirmare plurimum apud alios consuevit, nos timoris præsidio munitam haberemus; metuque potius, quam amore copulati in societate contineremur; atque utricunque patrandi impunitas prius addidisset animum, princeps is peccandi initium facturus esset. Quocirca siquis est, qui nos sceleris condemnet, propterea quod, cum illi ea, quæ in nos edituri erant, flagitia traherent, ipsi antevertimus; nec itidem dum certum sciremus, siquid de eo acturi essent, exspectavimus, non rectam ille rationem init: etenim si illorum insidiis nostras opponere nobis licuisset, illisque rem trahenti-

hentibus eodem nobis modo cunctandi data esset facultas, quid erat caussæ, cur æqui, paresque cum illis essemus, eorum obtemperaremus imperio? Cum igitur, ubicunque vellent, uti in nos impetum facerent, illorum esset arbitrii; nostri quoque arbitrii est, ut, ubi visum sit, anticipemus obsistere. Has nos defectionis, Lacedæmonii, sociique, defensiones, caussasque habuimus, cum audientibus ad intelligendum, jure nos fecisse, perspicuas; tum vero ad perterrendos nos, atque, ut salutem aliqua nobis ratione quæreremus, hortandos firmas: antea quoque nos quidem id conatos, quo tempore, cum etiam nunc pax esset, de defectione ad vos misimus, atque a vobis rejecti eo conatu destitimus. Nunc autem a Bœotiis invitati e vestigio paruimus, duplicemque rati sumus defectionem nostram futuram; alteram a Græcis, ne una cum Atheniensibus vexandi nobis essent universi, sed una cum libertatis auctoribus servitute liberandi; alteram, ut ab Atheniensibus deficeremus, quo minus posthac ab illis tolleremur, sed ipsi anteverteremus. Verum præpropera, imparataque paullo magis nostra defectio fuit: quo etiam magis receptis nobis subsidium celeriter mittere debetis, ut, & quibus decet, auxilio esse vos, cognosci possit, simulque hostibus ut detrimento sitis. Nam tempus quidem magis nunc idoneum est, quam unquam antea: Athenienses enim & pestilentia exhausti sunt, & sumtibus: naves autem illorum partim circum vestra sunt litora, partim contra nos dispositæ sunt; ut verisimile sit, si pedestribus copiis simul, & navibus in eos hac quoque æstate impetum feceritis, nullam eos navium facultatem habituros. Quare aut vobis ad se proficiscentibus non resistent, aut ab utrisque discedent. Nec vero existimare quisquam debet, pro alienis fortunis proprium vos subire periculum: siquis est enim, cui Lesbus longinqua videatur, illi propinqua ex ea utilitas exstabit. At non in Atheniensium finibus bellum geretur, verum in illorum, quibus Athenienses juvantur: ex sociorum enim vectigalibus pecunia illis reficitur, quæ quidem, edomitis nobis, etiam adaucta erunt: propterea quod nulli posthac deficient, unaque ad Atheniensium facultates nostræ addentur; simul & duriore nos erimus conditione, quam ii, qui servituti antea addicti sunt. Quod si vos auxilium promto nobis animo feretis, cum civitatem navibus abundantem, id quod vobis maxime deest, adjungetis vobis; & Athenienses, abductis illorum sociis, facilius delebitis: fidentius namque cuncti se ad vos adplicabunt; tum, in quo accusamini, quod iis, qui ad vos defecerint, non subvenitis, ejus rei culpam effugietis. Quod si libertatis vindices profiteri vos cognitum fuerit, bellicas opes vestras multum ea re

confirmabitis. Vos igitur ſpem illam, quam in vobis Græci repoſitam habent, Jovemque hunc Olympium, cujus in templo non ſecus ac ſupplices ſumus, veriti, Mitylenæis in fidem, atque amicitiam receptis ſuccurrite; noliteque nos reſpuere, qui proprio capitis noſtri periculo commune omnibus emolumentum, ſiquidem ex ſententia ſucceſſerit; contraque, ſi nihil a vobis impetraverimus, magis etiam commune detrimentum adferamus. Tales igitur vos præbete, quales vos viros eſſe Græci confidunt, qualeſque noſter hic poſtulat metus.

CONCIO

TEUPTIAPLI.

EGO Mitylenas protinus contendendum, Alcida, duceſque Peloponneſii, prius quam de noſtro adventu auditum ſit, quo in ſtatu ſumus, cenſeo: exiſtimandum eſt enim, multa nos apud hoſtes, quippe qui modo urbe potiti ſint, ſine præſidio offenſuros; maxime quidem mari, qua nec illi hoſtium incurſum verentur, & nobis uſu evenit, ut plurimum valeamus; ſed pedeſtrem quoque manum, credibile eſt, utpote ratam ſe viciſſe, diſperſam incautius in tectis eſſe. Itaque ſi improviſo ſimul, & noctu, in homines impetum fecerimus, ſpero equidem, ab iis nos adjutos, ſiqui reliqui in urbe ſunt, qui nobis cupiant, eſſe victuros. Nec vero periculum reformidate, ſed ita cum animis veſtris cogitate, nullis aliis in rebus inane illud belli, quod fertur, quam in talibus eſſe poſitum: quas quidem qui ipſi in ſe caverint duces, atque eas ubi in hoſte animadverterint, rei bene gerendæ occaſionem non dimiſerint, iis quam plurima ex ſententia eveniunt.

QUASI

ARGUMENTUM DUARUM, QUÆ SEQUUNTUR, ORATIONUM EX AUCTORIS VERBIS EXPRESSUM.

CUM populus Athenienſis multis de cauſſis Mitylenenſium defectionem acerbiſſime tuliſſet, ſimul atque eos per Pachetem receptos eſſe

Digitized by Google

esse certior factus est, plebiscitum confestim per iram fecit, ut omnes puberes interficerentur; ac sine ulla mora cum eo plebiscito celeriter misit, qui in omnem Mitylenensium civitatem sævire eum extemplo juberet. Postridie ejus diei, defervescente jam iracundia, multi rei acerbitatem accusare, plerosque tam immanis sententiæ pœnitere; Mitylenensium vero legati, qui forte Athenis aderant, una cum iis Atheniensibus, qui ipsorum rebus favebant, ubi molliri civitas visa est, in spem miseri veniunt, mitigari populum posse, atque ad humaniorem aliquam sententiam traduci. Qui cum per amicos anxii, sollicitique id agerent, cumque omnibus ad pedes prostrati supplices, flentesque jacerent, atque eos, qui pridie quoque ab aliis dissenserant, plebiscitumque illud improbaverant, adjutores haberent; ecce tibi Cleo Cleæneti filius, hesternæ illius sententiæ auctor, vir natura unus ex omnibus civibus violentissimus, & auctoritate idem apud populum longe maxima, is plebis inconstantiam increpitans, ut civitatis labantem jam voluntatem confirmaret, & plebiscitum, quod se maxime contendente auctore factum esset, tueretur, advocata concione, ad hunc fere modum loquutus est.

CONCIO

CLEONIS.

INtellexi equidem & sæpe alias, & maxime hoc tempore, cum vestræ vos de Mitylenæis sententiæ pœnitet, liberos populos aliis imperare nequire: adsueti enim securæ inter vos, minimeque insidiosæ vitæ rationi, eundem morem erga socios quoque vestros retinetis; nec quicquid aut illorum oratione adducti peccaveritis, aut misericordia commoti dissolutiores fueritis, non sociis gratum, sed periculosum vobis langorem vestrum esse intelligitis; aud animo reputantes, imperium hoc, quod obtinetis, tyrannidem esse, illos contra vos consilia inire, vobisque invitos parere. Aud vos beneficiis magno quidem vestro detrimento dandis, sed cum viribus magis, quam illorum in vos benevolentia ut valeatis, perficeretis, dicto ut vobis audientes sint, eos adduceretis; illud certe minime omnium ferendum, si, quæ semel statuerimus, eorum firmum erit nihil; neque intelligemus, commodius administrari rempublicam, quæ minus præclaris legibus, verum stabilibus utatur, quam eam, quæ optimas leges habeat, sed parum

rum

Digitized by Google

rum ratas; plusque habere utilitatem inscitiam modestiæ compotem, quam intemperantia præditam perspicaciam; meliusque fere ab iis, qui paullo sunt tardiores, quam ab iis, qui ingenii præstent acumine, respublicas geri. Nam hi quidem, anteire legibus prudentia, & in omni de republica disputatione superiores discedere, videri volunt; quasi vero non majoribus in rebus antea prudentiam ostentarint: atque iis quidem rebus civitates hi labefactant. Qui vero intelligentiæ suæ minus confidunt, ii nec suo plus, quam legum consilio tribuunt, nec se idoneos esse arbitrantur, qui recte dicentis sententiam refutent; & cum existimatores in neutram partem propensi sint potius, quam adversarii, plerisque in rebus recte statuunt: id quod vos quoque præstare debetis, neque eloquentiæ vi, & prudentiæ contentione elati, contra, atque ipsi sentiatis, civibus vestris suadere. Nam quod ad me adtinet, in eadem equidem sententia persevero, atque eos miror, qui de Mitylenæis iterum retulerunt, moramque quæsiverunt, id quod iis utile est, qui injuriam intulerint; siquidem iracundia demum obtusa, qui læsus est, in eum, qui lacessierit, invadit: at contra, cum vindicatio quam maxime propinqua injuriæ acceptæ est, tum, paribus nixa viribus, justissimas pœnas repetit: tum eum quoque admiror, quicunque ille futurus est, qui contradicturus sit, & faciendum sibi esse existimet, ut Mitylenensium scelera utilitati nobis, nostras autem calamitates detrimento sociis esse ostendat; atque aut eloquentia fretus id, quod vobis summe placitum est, non ita decretum esse pugnabit, aut, suo compendio ductus, eleganti, elaborataque oratione ad aliam vos sententiam traducere conabitur. Res certe publica talium concertationum præmia aliis tribuit, periculum ipsa subit, cujus sane quidem rei culpa in vobis residet, qui certamina hæc perperam administratis: etenim dictorum spectatores, rerum autem auditores esse consuevistis. Nam & de futurarum rerum eventu ex disertorum hominum oratione statuitis, & quæ facta jam sunt, nihilo plus fidei iis, quæ oculis cernitis, quam iis, quæ fando auditis, habentes, quanta ea ornatæ orationis ubertas fecerit, tanti æstimatis: qui, cum ea dicuntur, quæ a consuetudine abhorrent, perfacile capi soletis; quæ vero approbantur in vulgus, ea respuitis, in unaquaque re novitati servientes, usitata autem, & quotidiana contemnentes: datisque operam maxime quidem pro se quisque, talia quædam ut dicere ipsi possitis; si minus, in eo inter vos pugnatis, ut ne tardius, quæ dicta sunt, percepisse videamini: quod siqua acutius aliquis dixerit, in iis vos & approbatione, & intelligentia vestra præeundis prompti; in prospiciendo autem, quos ea eventus habitura

sunt,

Digitized by Google

sunt, tardi estis: cumque alia prope dixerim omnia, quam quæ in vita hac communi versantur, vestigetis, ne in iis quidem ipsis, quæ ante oculos posita sunt, sapitis satis; ac prorsus audiendi voluptate deliniti, sophistarum potius spectatoribus, quam de republica consultantibus similes considetis. Quibus ego a rebus abducere vos conor, doceoque, Mitylenæos, unam quidem civitatem, maximam vobis fecisse injuriam. Nam siqui sunt, qui cum imperium nostrum perferre non possent, aut siqui hostium coactu a nobis defecerint, veniam equidem illis tribuo: qui vero & insulam incolant, & mœnia habeant, quique cum hostes nostros mari modo vereantur, quo tempore triremium præsidio adversus eos muniti essent, cum suis legibus viverent; cumque honos illis a nobis, ut quibus maxime haberetur, hæc patraverint, quid aliud egisse eos dicamus, quam ut insidiarentur nobis, magisque in nos eos invadere, quam a nobis evadere voluisse (defectio certe eorum est, quibus per vim inferatur injuria) dedissèque operam, ut ubi cum inimicissimis nobis se se conjunxissent, tollerent nos? id quod acerbius est, quam si ipsi per se, nacti vires, bellum intulissent. Nec vero aliorum calamitates, qui, cum a vobis defecissent, in potestatem nostram redacti sunt, sibi exemplo habuerunt: nec adeo beatæ illorum res, ne in discrimen irruerent, illos retardarunt, sed præcipites audacia, plusque, quam quantum suæ vires, minus autem, quam quantum voluntas ferebat, spei habentes, bellum susceperunt, atque æquitati vim anteposuerunt. Nam, quo maxime tempore vincere se posse arbitrati sunt, nulla lacessiti injuria, impetum in vos fecerunt: sic enim fere fit, ut eæ civitates, quibus maxime nec opinantibus, ut, vel breve modo ad tempus, fortunatæ sint, acciderit, insolentia efferantur: plerunque autem quæ consilio, ac ratione, quam quæ fortuito prospere hominibus evenerunt, stabiliora sunt; faciliusque fere adversam fortunam refellimus, quam secundam conservamus. Quod utinam nullo unquam præcipuo, præter cæteros, a nobis habiti honore Mitylenæi fuissent, neque enim hunc in locum eorum progressa esset audacia. Nam omnino sic est hominum ingenium, ut obsequentia contemnant, repugnantia admiremur. Luant igitur nunc saltem scelere suo dignas pœnas, neque culpa in Principes translata populus supplicio liberetur: æque enim omnes ad vestram perniciem incubuerunt, qui si ad vos se se contulissent (erat enim in illorum potestate) rursus nunc civitate fruerentur: verum, fortunam cum paucis experiri tutius arbitrati, una cum iis deficere maluerunt. Ac cum animis vestris cogitare, ecquem ex omnibus sociis non levi quaque de caussa defecturum a vobis esse existimetis,

si eas-

si easdem iis pœnas constituetis, qui hostium coactu, atque iis, qui sua voluntate a vobis defecerint, cum libertatem, si conata perfecerint, propositam habeant; sin autem minus, nullam tamen insanabilem plagam accepturi sint: at vos de unaquaque civitate capitum, ac fortunarum vestrarum in discrimen venietis, & bene re gesta, tamen urbem recipietis perditam, & vectigalia, quibus opes vestræ nituntur, in reliquum tempus amittetis: siquid autem secus acciderit, ad eos, quos habemus hostes, alios addetis; atque id tempus, quod maxime in iis propulsandis, qui inimici jam vobis sunt, ponendum erat, inferendo sociis vestris bello consumetis. Non igitur spes ostendatur, sive quæ oratione persuadet, sive quæ pecunia paratur, fore ut illorum scelera humana patiamur: nec enim imprudentes nocuerunt, sed scientes insidiati sunt: misericordiam autem error habet. Itaque cum a principio equidem pugnavi, tum vero nunc contendo, ne id, quod antea scivistis, irritum faciatis; neque tribus ad imperium obtinendum maxime inutilibus rebus, misericordia, orationis dulcedine, & clementia in fraudem induci vos patiamini. Nam & misericordia paribus tribuenda est, non iis, quos neque contra in futurum quicquam misereat, & in perpetuum hostes vobis esse ipsa res cogat; & qui dicendo aures vestras suavitate permulcent oratores, iis aliis minoribus in rebus campus non deerit. Nam nunc quidem brevis voluptatis fructu nimio civitas multaretur, ipsis autem pro bene dictis bene facta, commodaque tribuentur; clementia vero adversus eos exercenda est, quos deinceps vobiscum conjunctos, non in eos, quos similiter, atque antea hostes habituri sumus. Atque ut in unum conferam, si mihi assensi eritis, ea facietis, quæ justa in Mitylenæos sunt, & in remp. vestram salutaria; sin aliter statuetis, nec illi gratiam habebunt, & ipsi vestro vosmet judicio condemnabitis: injuste enim vos imperium, siquidem jure hi defecerunt, obtinetis: quod si contra, quam deceat, tamen faciendum id vobis esse statuistis, contra quoque, quam honestum sit, utilitatis caussa in eos animadvertite; nisi forte principatum dimittere mavultis, & sine omni periculo ad officium vos convertere: ac pares ab illis pœnas repetite, ne major nostra, qui insidiis obstiterimus, quam eorum, qui insidias fecerint, videatur esse lentitudo; illud animo versantes, quales illos existimandum sit in vos futuros fuisse, si vicissent, præsertim cum ab iis initium injuriæ inferendæ ortum sit. Nam, qui sine caussa quempiam læserunt, ii acerrime urgere, sanguinemque solent appetere, superstitis scilicet inimici periculo commoti: etenim qui ab eo, a quo minime fuit necesse, perculsus sit, is capitalior, si forte evaserit, hostis

stis

ſtis eſt, quam qui pari etiam nunc conditione inimicitias gerit. Ne igitur vos ipſi perdideritis, ſed mala, quæ ab ipſis accepiſſetis, vobis ante oculos, atque in conſpectu ſtatuite; faciteque, ut etiam atque etiam recordemini, ut omnia minoris æſtimaveritis, quam ut illi veſtras in manus devenirent; ac par pari nunc referte, neque in ipſo negotio ſubito relangueſcite; quantaque vobis acerbitas modo imminuerit, memoria retinete; & cum ab iis dignas pœnas repetite, tum in poſterum documentum ſociis veſtris ſtatuite, fore, ut, quicunque defecerint, morte multentur: hac enim re intellecta, minus poſthac cogemini, poſthabitis hoſtibus, cum ſociis veſtris bellum gerere.

Hæc quoque ſunt expreſſa e Thucydide.

AD HÆC DIODOTUS, EUCRATIS FILIUS, QUI IN PRIORE QUOQUE CONCIONE VEHEMENTER CLEONIS SENTENTIÆ DE MITYLENÆIS NECANDIS RESTITISSET, CUM IN SUGGESTUM VENISSET, ITA RESPONDIT.

NEC eos, qui iterum de Mitylenæis referunt, reprehendo; nec eos, qui magnis de rebus ſæpius deliberari queruntur, laudo: duas autem res maxime conſilio inimicas, ac rationi eſſe exiſtimo, feſtinationem, atque iracundiam; quorum alterum amentiam, alterum inſcitiam, & levitatem habet. Quod ſiquis orationem rerum agendarum magiſtram negat, atque in eo pugnat, næ ille aut ſtultus eſt, aut ſua id privatim aliquid refert: ſtultitiæ eſt enim aliquid præterea eſſe ſtatuere, quo futuris, minimeque perſpicuis de rebus diſſeri poſſet; privatim vero intereſt, cum turpe aliquid perſuadere in animo habeas, bene autem te de re minime honeſta dicere poſſe diffidas, bene calumniari, atque cum adverſarios, tum vero etiam auditores exterrere. Illi enimvero omnium maxime moleſti ſunt, qui alterius ſententiam pretio addictam criminantur: etenim cum ſtultitiæ is, qui nihil forte perſuaſerit, arguitur, imprudens habitus magis, quam improbus diſcedit; cui vero objecta eſt avaritia, is, & cum perſuaſerit, ſuſpectus eſt, & cum id minus ſit aſſecutus, præter ſtultitiam, im-

Digitized by Google

probitatis etiam reus fit. Ac ne e rep. quidem id est, quippe quæ metu suis consiliariis privetur, multumque adeo illi prospectum sit, si hujusmodi civibus nulla ad dicendum facultas fuerit: minimum enim in se fiduciæ ad peccandum habebunt. Quandoquidem boni civis est, non metu exterritis iis, qui contradicturi sint, sed æquo certamine contendentem superiorem in dicendo discessisse judicari: prudentis autem civitatis, qui plurima sapienter suaserit, eum aud honore amplificare, sed ne de ea quidem, quam is obtinet, dignitate quicquam detrahere; contraque, qui minus prudenter senserint, illis eam rem non modo fraudi, sed ne dedecori quidem esse censere: sic enim neque is, cui ex sententia evenerit, quo etiam pluris habeatur, contra atque ipse sentiat, dicendo, gratiam aucupabitur; nec cui minus successerit, ipse quoque, quo sibi aliquid conciliet gratiæ, se se concioni venditabit: quæ contra a nobis fiunt. Atque huc accedit, ut siquis sui quidem quæstus caussa, sed quæ nihilo tamen minus ad remp. pertineant, dicere in suspicionem venerit, ob tenuis avaritiæ opinionis invidiam, certo remp. utilitatis fructu privemus: atque eo res deducta est, ut, quæ recta sunt, si simpliciter, sincereque dicantur, nihilominus suspiciosa sint, quam quæ improba sunt; ut æque necesse habeat, qui maxime perniciosa suadere cupiat, populum inducere, atque is, qui salutare aliquid adferat, mendacio fidem facere; solaque hæc est civitas, cui propter perversam calliditatem aperte, sineque circuitione prodesse nemo possit: nam siquis aliquid attulerit, quod perspicue bonum sit, delitescere tamen in eo occulte fraudis aliquid, ac furti veremini. Quare in tam suspiciosa civitate, institutisque his vestris, maximis de rebus dicentibus nobis longius prospiciendum est, quam vos, quibus breve ad cogitandum spatium fuit, providetis; præsertim cum suasio nostra legibus teneatur, vestra autem auditio libera, solutaque sit: etenim si eadem, qui suasit, ac qui in eam sententiam est, pœna plecteretur, profecto aud paullo vos consideratius judicaretis: nam nunc quidem, quacunque de re facti sitis iratiores, siquando aliquid forte offendistis, ejus, qui auctor fuerit, sententiam unam multatis; vestras autem, quæ multæ in ejus erroris societate fuerunt, absolvitis. Ego sane equidem non eo in concionem ascendi, ut Mitylenensium caussam agerem, nec vero eos rursum ut accusarem: nec enim de illorum injuriis, si sapimus, suscepta nobis est hoc tempore contentio, de nostra recte ineunda ratione: neque enim, ne si aperuero quidem plurimum eos peccasse, propterea occidendos illos censebo, nisi id reip. conducat; neque contra, quamquam nonnihil illos loci veniæ reliquisse ostendero, nisi ea res ad remp.

remp. pertineat, ignoscendum statuam: puto enim, de futuris magis vos rebus, quam de præsentibus consuli. Itaque in quo Cleo maxime nitebatur, cum contenderet, multum in posterum ad defectiones coercendas profuturum, siquis ei rei pœnam capitis constituerit, in eo ego quoque ex altera parte futuris nisus, ab illo vehementer dissentio: enimvero aud æquum esse existimo, præ illius speciosa ratione utilem meam a vobis sententiam respui: etenim illius oratio, propterea quod magis jus sequeretur, ob præsentem vestram in Mitylenæos iracundiam fortasse vos traxerit: non enim judicio cum iis contendimus, ut juris ratio habenda sit; sed de illis deliberamus, quanam potissimum conditione plurimum reip. nostræ sint profuturi. Multa igitur singulis in civitatibus, eaque audquaquam huic paria, sed multo leviora peccata capite sancita sunt: attamen elati spe periculum non reformidant: nemo autem, desperans conata se perficere posse, majus aliquod facinus suscipit. Ac sæpe, quæ minus aut suis viribus, aut externis auxiliis instructa civitas defecisse visa est, hoc freta id incepit: natura enim omnes publice, privatimque ad peccandum ferimur; qui quidem impetus nulla lege coerceri potest: nam per omnia suppliciorum sunt homines genera pervagati, siquid ab inferenda improbos injuria deterrere possent: ac verisimile est, gravissimis antiquitus criminibus mitiores fuisse pœnas constitutas; sed cum illæ temporis diuturnitate negligerentur, capitalia pleraque evaserunt: perfringitur tamen id quoque. Aut igitur metus major aliquis inveniendus est, aut ne in hoc quidem satis est roboris ponendum. Nam egestas necessitatem, audaciam porrigit, incitat; copiæ, contumeliæ, & arrogantiæ injustitiam ministrant: tum cæteri itidem casus dolore, ut quisque majore aliqua vi premitur, præcipites in pericula trahunt; spes in primis, atque amor: illum enim præeuntem hæc subsequitur; atque hic ingressionem meditans, illa secundum fortunæ eventum proponens, pleraque turbant, ac miscent; atque hæc, quoniam latent, perspicuis malis pejora sunt. Ipsa præterea fortuna multa ad instigandum congerit: nam nec opinantibus nonnunquam se se offert, atque imparatos in discrimen trahit, ipsasque præcipue, præter cæteros, civitates impellit, utpote quæ res maximas, libertatem, aut etiam in alios imperium, propositas habeant, simul se quisque stulte, quam quanti sit, carius æstimat. Atque omnino nec fieri potest, magnæque inscitiæ est, cum summo humanum ingenium studio ad aliquid agendum incubuit, legum severitate, ullove alio acerbitatis genere deterritum iri, existimare. Quare nec pœna capitis freti, tanquam eam vadem acceperimus, minus prudens consilium inire debemus;

nec quicquam statuere, quo spes iis, qui defecerint, ad sanitatem revertendi, peccatumque suum celeriter corrigendi praecidatur: sic enim cogitate. Nam sic quidem, siqui, cum defecerint, sustinere se non posse sentiant, integri adhuc, ut, & quod impensum sit, in praesentia sarcire, & vectigal deinceps pendere valeant, in deditionem veniant; illo autem modo ecquos putatis fore, qui non se multo acrius, quam nunc, ad tolerandam obsidionem comparent, atque eam, quam longissime possint, producant; quippe cum nihil referre intelligant, tardene se se, an celeriter dediderint? Quid igitur? Ea res nonne vobis damno erit? cum in obsidionem sumtum facere cogemini, propterea quod nullum compositioni locum reliquum feceritis; & urbe potiti, perditam civitatem recipietis, vectigalque, quod ex ea percipitis, in reliquum amittetis. Atqui hoc uno maxime hostibus resistimus. Quamobrem non est nobis committendum, ut, severi potius peccatorum judices cum simus, damno afficiamur, quam ut moderatione in puniendo adhibita in futurum prospiciamus, ut integris civitatibus firmiora vectigalia habeamus. Nec vero in legum severitate, sed in rerum procuratione satis esse ad custodiam praesidii existimemus, contra quidem, ac nunc facimus: etenim siquis, cum liber esset, atque imperio per vim opprimeretur, jure se se in libertatem vindicarit, acerbe nos in eum receptum animadvertimus. Atqui liberorum populorum defectiones non acriter puniendae, sed acriter cavendae sunt, praeripiendumque, ut ne in eam quidem cogitationem deveniant; at, cum in ditionem recepti sint, culpa quam minimum dilatanda est. Ac videte, quam vehementer hoc etiam nomine, si Cleonis sententiam secuti fueritis, erraturi sitis: nam nunc singularum vobis civitatum populus favet, ac cupit, nec cum principibus sua voluntate conjurat, cumque armis opprimitur, continuo defectionis auctoribus hostis est. Itaque multitudine nos adversariae civitatis nobis amica, ac socia bellum gerimus. Quod si populum Mitylenaeum interfeceritis, qui a defectionis consilio abfuit, & cum primum arma capiendi potestas data est, ultro nobis urbem tradidit, praeterquam quod iis, qui bene de vobis meriti sunt, necandis injuriam facietis, id etiam statuetis, quo nihil nobilitati possit esse optatius: civitatibus enim ad defectionem impulsis, populi auxilium paratum habebunt: siquidem exemplum vos statuetis, idem vos supplicium iis, qui scelus in se admiserint, atque iis, qui extra noxam sint, constituere; quinimo, si maxime illi in culpa sint, dissimulandum id esset, ne, qui uni nobis amici reliqui sunt, hostes fierent. Atque equidem multo hoc magis ad imperium tuendum conducere arbitror, si scien-

si scientes injuriam perpetiemur, quam si vel jure, quos minime expediat, interfecerimus. Nam Cleonis quidem sententia pœnam, quæ utilitatem eadem cum justitia copulet, invenire non potest. At vos præstare hæc statuite, nec misericordiæ quicquam, aut clementiæ tribuite; quibus rebus ne ego quidem abduci vos velim, sed iis ipsis, quæ a me expositæ sunt, rationibus persuasi, Mitylenensium, quos Paches pro sontibus misit, otiose caussam cognoscite, reliquos oppido uti jubete: hæc enim cum in futurum recta sunt, tum in præsens hostibus formidabilia. Nam qui consilio nititur, plus hostibus nocet, quam qui sine animi ratione viribus.

DE-

Digitized by Google

DESCRIPTIO
PESTIS ATHENIENSIS
EX THUCYDIDE LIB. II.

PAUCIS diebus post horum in Atticam adventum, Atheniensibus morbus exortus est is, qui antea quoque alios locos invasisse dicebatur, Lemnum, regionesque alias. Aud tamen tanta pestilentiæ vis, tantaque hominum clades usquam memorabatur fuisse. Nam neque medici, cum initio imprudentes curarent ægros, suppetebant, ipsique moriebantur plurimi, quo plurimi ad ægros adibant: neque alia ars humana ulla, neque in Deorum supplicationibus, aut in vaticiniis, cæterisve hoc genus, auxilium inveniebatur: tandem, malo victi, desierunt ea adhibere. Originem autem primum duxisse dicitur ex Æthiopia, quæ supra Ægyptum est; mox in Ægyptum, ac in Libyam descendit, atque Persarum Regis terræ plurima in loca. In Atheniensium autem civitatem irrupit extemplo, atque homines in Piræo corripuit, ut dicerent illi quidem, Peloponnesios venenum in puteos dejecisse; neque dum enim fontes ibi erant: deinde autem in superiorem civitatem pervenit, multoque jam plurimi moriebantur. Dicant igitur Medici, aliique, ut quisque sentit, qua potissimum ex re ortum eum esse verisimile videatur, caussasque, ex quibus tanta rerum commutatio facta sit, investigent. Equidem, qualisque is fuerit morbus, narrabo; cumque ipse eo affectus fuerim, laborantibusque aliis adfuerim, ea, quibus is, si forte aliquando rursus inciderit, agnosci possit, ostendam. Constat igitur, eum annum, quantum ad reliquas attinet ægritudines, fuisse omnium saluberrimum: siquis tamen aliis morbis tentaretur, in hunc ipsum (1) delabebatur: alios vero, nulla caussa antecedente, sed repente valentes, primum quidem capitis æstus vehementes, oculorumque rubores, atque inflammatio occupabat; quæque intrinsecus sunt, lingua, faucesque, continuo cruentæ erant; spiritusque fædus, malique odoris reddebatur: tum sternutatio, & raucitas consequebantur: mox in pectus malum manabat cum magna tussi, cumque ad cor constiterat, ipsum contorquebat, & bilis purgationes, quotquot nominantur a medicis, oriebantur, eæque ingenti dolore: plerosque inanis singultus urgebat, qui vehementem etiam distentionem concitabat; in nonnullis relevabatur po-

(1) Secernebatur.

postea morbus, in nonnullis etiam diutius permanebat. Ac corpus, extrinsecus quidem manum admoventibus, aud admodum calidum, neque pallidum, sed subrubicundum livens erat, pustulisque parvis, ulceribusque respersum: intrinsecus autem eo usque æstuabant, ut ne sub tenuissimis quidem vestibus, linteisque contineri possent, nudique jacerent, libentissimeque se se in aquam frigidam conjiciebant; id, quod iis, qui minus asservabantur, accidit, ut se se in puteos dejecerint, cum inexplebili tenerentur siti; in idemque recidebat liberalior potus, parciorque; perpetuaque jactatio, & vigilia urgebat. Corpus vero, quamdiu vigebat morbus, aud tabescebat, maloque mirum in modum resistebat: quare vel moriebantur plerique infra nonum, septimumve diem, cum tamen etiam tunc aliquid superesset virium, ob intestinum ardorem; aut si evasissent, descendente in ventrem morbo, cum vehementer illum exulceraret, unaque alvus immodice flueret, moriebantur ex imbecillitate plerique. Quod enim initio steterat in capite malum, id omne corpus obibat, ac siquis summa illa vicisset, extremæ corporum partes morbo occupatæ indicio erant: irrumpebat enim in naturalia, summasque in manus, ac pedes, multique adeo iis mutilati convaluerunt. Sunt etiam qui oculis capti discesserint; quique omnium rerum obliti surrexerint, cum se se, & necessarios omnes ignorarent. Cum enim esset morbi genus majus omnino, quam ut dici possit, cum cæteris rebus difficilior singulis incidebat, quam ut tolerare eum hominis natura valeret; tum hoc uno vel maxime ostendit, quam prorsus ab omni consuetudine res quædam esset abhorrens, cum volucres, quadrupedesque, quicunque hominem attingere solent, tot insepultis cadaveribus jacentibus, aut ad ea non accederent, aut, simul atque degustassent, morerentur; clarumque ejus rei argumentum est, quod eæ volucres, neque circum ipsa cadavera, neque usquam alio in loco apparebant; multoque ea res in canibus, utpote una nobiscum viventibus, intellecta est.

Ac morbi quidem, ut multa, eaque fœda omittam, quomodo alios aliter vexarit, species omnino hujusmodi erat; neque per illud tempus aliæ ullæ forte erant ægritudines, & siqui tamen ægrotabant, in hanc decidebant. Moriebantur autem multi neglecti; multi quoque egregie curati; neque etiam aliquod constabat medicamentum, quod prodesset adhibitum: quod enim alios juvabat, idem aliis adhibitum nocebat: neque ullum aut tam valens repertum est corpus, aut tam imbecillum, quod huic malo sufficeret, sed corpora omnia, quæcunque tandem adhiberetur curatio, tollebantur. Erat autem illud in primis grave, quod, ut quisque ægritudinem senserat, animo concidebant:

Digitized by Google

bant: cum enim continuo mentem deſperatio occupaſſet, eo ſe ſe magis abjiciebant, neque retinebantur; cumque alii alios curarent, (1) repleti morbo, pecudum more, interibant. Ex qua re maxima eſt orta pernicies: etenim ſive experterriti non adibant inter ſe, ſolique relicti peribant, multæque exinanitæ domus ſunt inopia medicorum; ſive adibant, contagione contaminabantur; præcipueque ii, qui virtutem aliqua ex parte profiterentur: verecundia enim adducti, ad amicos introibant, neque ſibi parcebant; nam etiam decedentium propinqui, malo victi, lugere jam illos deſierant. Sed illos in primis & morientium miſerebat, & ægrotantium, qui ipſi ex eo morbo convaluerant; tum quod in ſe antea ipſi eſſent experti, tum quod jam erant in tuto: nemo enim eo iterum oppreſſus eſt, ut quidem interiret. Itaque fortunati aliis videbantur, ipſique læti extemplo erant, & in poſterum quoque levi quadam ſpe tenebantur, fore, ut nullo jam morbo interirent. Ad hæc mala illud etiam acceſſit: premebantur multitudine ea, quam pavor in urbem compulerat; nec vero levius ii ipſi, qui intra mœnia confugerant: nam cum eos tecta deficerent, in anguſtiſque tuguriis per id anni tempus manerent, fœdæ cladis omnia replebantur, jacebantque continenter cadaveribus mortui continuati, volutabanturque in viis, & propter aquæ deſiderium, circum fontes ſemimortui. Sacræ etiam ædes, in quibus divertebantur, refertæ cadaveribus erant ibidem mortuorum: malo enim coacti homines, cum quid facerent incerti eſſent, eo ſe convertebant, ut ſacra pariter, atque profana negligerent; perturbatæque leges ſepulcrorum erant, quibus antea uſi fuerant. Sepeliebant igitur, ut quiſque poterat; multique ad impudentem ſepulturam confugiebant, propriorum inopia ſepulcrorum, propter multitudinem illorum, qui antea deceſſiſſent: alii enim prævenientes, in alienum rogum cum ſuum mortuum intuliſſent, incendebant: alii, ardentibus aliis, ſuperjicientes quem ipſi ferrent, diſcedebant: fuitque initium morbus hic civitati diſſolvendarum legum; facilius enim audebant ea, quæ interdictum erat, ne ad libidinem fierent. Cum enim volubilem commutationem cernerent, quod beati, locupleteſque repente morerentur, quique ſumma modo fuerant in egeſtate, illorum bona habebant; feſtinandum eſſe ſtatuebant, ut fruerentur ad voluptatem, & rem, & corpus in diem habere ſe rati. Neque vero in rebus honeſtis ut elaborarent, ſtudebant, quiſque incertus ſcilicet, an prius, quam id conſecutus eſſet, occumberet; quicquid autem jucundum uſquequaque ſcirent, aut omnino lucrum haberet, id honeſtum eſſe, utileque ſtatuebant.

(1) ἕτεροι ἀφ' ἑτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι.

tuebant. Deorum autem neque metus, nec hominum lex ulla retinebat, hos quidem nihil referre arbitrati colerentne, an non, cum omnes pariter pereuntes viderent: peccatorum autem, quoniam nemo erat, qui tandiu victurum se speraret, ut judicium fieret, pœnam minime pertimescebant: multo autem majore se pœna multatos esse existimabant; quæ cum impenderet, antequam ea accideret, æquum esse vitæ commodis frui. Tali Athenienses casu premebantur, cum intra muros homines morerentur, & extra vastaretur ager. Veniebat autem in mentem inter hæc mala, ut fieri solet, ejus versus, quem pridem editum seniores dicebant.

(1) *Advenient Dores, bellumque, famemque ferentes,*
Advenient Dores, bellum, morbumque ferentes.

Fuerat igitur controversia, quod nonnulli existimarent, a veteribus eo versu nominatam esse non pestilentiam, sed famem. Sed merito nunc quidem vicit, nominatam esse pestilentiam: ad præsentia enim mala veterem memoriam homines referebant. Quod si posthac aliud incidat Doricum bellum, fames forte fortuna cum sit, ut res feret, ita canent. Redierant etiam in memoriam illius oraculi, qui non erant ignari, quod editum Lacedæmoniis est: sciscitantibus enim illis de bello, oraculum datum est: Si summa vi bellum inferrent, victuros esse; se ipsum quoque opem dixit laturum. Aud igitur dissimilia huic oraculo, quæ acciderant, existimabant. Ubi autem in Atticam Peloponnenses invaserunt, continuo exorta pestilentia est: Peloponnesum autem aud magnopere attigit: vexavit autem Athenas quidem in primis; deinde frequentissima quæque loca . . . . memoratu digna . . . . .

(1) Ἥξει Δωριακὸς πόλεμος, καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ.

PLATONIS MENEXENUS,

SIVE EPITAPHIUS, AUT ORATIO FUNEBRIS.

DIALOGI PERSONÆ

SOCRATES, ET MENEXENUS.

SOcr. A Foro, an unde Menexenus? *Men.* A Foro, Socrates, atque adeo a Curia. *Socr.* Quid tu autem in Curia? Num, absoluta scilicet eruditione, ac philosophia, ut qui satis jam instructus tibi videris, ad majora convertere te cogitas? Nobisque senioribus ista ætate præesse aggrederis; eoque ad rempublicam accessisti, ne vestra unquam domus sufficiendis nobis custodibus defatigetur? *Men.* Siquidem tu permittis, Socrates, atque suades præesse me, præsto fuero: sin minus, aud faciam. Sed nunc quidem eo ad Curiam veneram, quod in Senatu delectum iri acceperam, quinam de mortuorum laudibus diceret: justa enim facturos scis. *Socr.* Scilicet: sed cuinam decretum est? *Men.* Nulli: nam in crastinum res dilata est. Archinum tamen, aut Dionem, puto, deligent. *Socr.* Profecto, Menexene, aud multum abest, quin in prælio occidere pulchrum sit: nam, & quamvis pauper quis occidit, magnificum tamen, ornatumque ille funus adipiscitur; laudatur etiam, tametsi nequam est, a sapientibus hominibus, idque non temere, sed multo ante oratione parata, qui eo usque pulchre laudant, ut suis, alienisque laudibus unoquoque ornando, tum oratione pulcherrima quadam verborum varietate illustranda, animos nostros deliniant, dum & civitatem omni genere laudum celebrant, & eos, qui in prælio interfecti sunt. Addunt etiam majores, qui olim fuerunt, nostros universos, ipsosque adeo nos, qui superstites adhuc. Quamobrem, Menexene, equidem valde mihi magnificus videor, cum ab iis laudor: itaque semper adsum, ausculto, permulceor: videor enim mihi repente generosior fieri, majorque, & pulchrior. Et quoniam fere solent peregrini aliquot homines, una nobiscum, ad audiendum convenire, iis igitur repente me jacto: etenim illi ipsi eodem modo animo mihi videntur affici, ut me, & civitatem admiratione magis dignam existiment, oratione permoti, quam antea persuasum haberent: qua quidem in elatione triduum, aut eo etiam diutius persevero; adeo modulata oratio, sonusque in aures ab oratore infunditur meas. Itaque quarto, aut quinto vix demum die in memoriam mei redeo, sen-

ſentioque, ubi terrarum ſum: tantum eſt oratoribus in noſtris artificium, ut ad id uſque tempus Beatorum mihi pene inſulas ſim viſus incolere. *Men.* Semper tu quidem, Socrates, oratores irrides. Veruntamen equidem exiſtimo, cui Senatus laudationem decreverit, ei audquaquam facile ſuppetere poſſe, quæ dicat: ſub ipſam enim dicendi diem senatuſconſultum fiet, ut prope cogatur ex tempore dicere. *Socr.* Quomodo iſthuc? Habet enim unuſquiſque eorum paratas orationes, & tamen ne ſubito quidem dicere hujuſmodi de rebus difficile eſt: etenim ſi aut apud Peloponneſios ornandi Athenienſes forent, aut apud Athenienſes Peloponneſii, bono, claroque opus eſſet ad perſuadendum oratore; ubi vero inter eos ipſos periclitatur quis, quorum de laudibus prædicat, aud magni negotii videtur eſſe, accommodate dicere. *Men.* Ita iſthuc tibi videtur, Socrates? *Socr.* Mihi quidem hercle. *Men.* Quid te te opus ſi ſit, tibique Senatus decernat, putasne, te idoneum eſſe, qui dicas? *Socr.* Atqui me quidem idoneum ad dicendum eſſe nihil mirum eſt, propter vim dicendi, cui magiſtra aud ſane ignobilis obtigerit, a qua cum multi alii, bonique oratores, tum is, qui omnibus antecellit, Pericles Xanthippi filius eruditus eſt. *Men.* Quænam ea eſt? Anne Aſpaſiam dicis? *Socr.* Iſtam ipſam, Connumque Metrobii filium: hos enim duos magiſtros habeo, canendi hunc, illam dicendi: qui igitur ad hunc modum ſit inſtitutus, in eo dicendi facultatem ineſſe nihil mirum. Sed tamen etiam aliquis, qui deterius, quam ego, eruditus ſit, ac muſicam quidem, vel de Lampro didicerit, Rhetoricam vero a Rhamnutio Antiphonte, is, ſi de laudibus Athenienſium apud Athenienſes dicat, placere facile poſſit. *Men.* Sed orandum tibi ſi ſit, quidnam haberes, quod diceres? *Socr.* Per me quidem ipſe fortaſſe nihil; Aſpaſiam autem audivi heri, cum orationem componeret, quæ ad horum ipſorum buſta diceretur: acceperat enim idem, quod tu dicis, decretum iri a Senatu, qui diceret: itaque partim ex tempore perſecuta eſt, quæ dici oporteret, partim cum meditata antea fuiſſet, eo opinor tempore, cum laudationem illam compoſuit, quam Pericles ad buſta habuit: ex ea igitur nonnullas ſententias conglutinavit. *Men.* Viſne igitur memorare, quæ ab Aſpaſia dicta ſunt? *Socr.* Sit modo fas: edidici enim de illa, atque adeo prope factum eſt, ut vapularem, cum oblitus eſſem. *Men.* Quid cauſſæ igitur eſt, cur eam non recitas? *Socr.* At metuo, magiſtra ne mihi ſuccenſeat, ſiquid ejus orationem efferam. *Men.* Aud faciet, Socrates; verum amabo te, recita: pergratiſſimum enim mihi feceris, ſive tu Aſpaſiæ, ſive alterius cujuſvis dicas. Dic modo. *Socr.* At tu fortaſſe me irri-

Digitized by Google

irridebis; cum hoc ætatis ludere etiam nunc me videbis. *Men.* Minimè vero. Verum age, dic. *Socr.* Gerendus quidem tibi mos: nam si nudum saltare jubeas, propemodum obtemperem: soli enim sumus. Ausculta igitur: ad hunc enim fere modum ab ipsis mortuis dicere exorsa est.

Res quidem a vobis habent hi jam, quibus digni sunt, easque cum assecuti sunt, quod iter illis fato datum est, id cum publice a civitate, tum privatim ab amicis deducti inierunt. Reliquus est autem verborum honos, quem & haberi hisce lex jubet, & debitus est: nam recte facta, cum præclare dicuntur, iis memoriam, honoremque, qui ea gesserunt, apud eos, qui ea audiunt, pariunt. Ea igitur oratione opus est, qua & mortui digne laudentur, & superstites benigne moneantur; & quæ liberos quidem, & fratres ad eos imitandos hortetur; parentes autem, majoresque, si supersunt, consoletur. Quænam igitur nobis ejusmodi exsistet oratio? Aut unde recte exordium capiemus de virorum fortium dicendi laudibus, qui dum vixerunt, propinquis, pro sua summa virtute, gaudio fuerunt, & suam mortem cum viventium salute commutarunt? Mihi quidem sic videtur, quemadmodum rerum natura postulat, ita decere eos laudare, ut natura viri boni, fortesque effecti sunt. Boni autem effecti sunt, propterea quod a bonis ortum habuerunt. Illorum igitur nobilitatem laudemus primum: deinde educationem, & disciplinam: postea eorum res gestas demonstrabimus, pulcherrimas illas quidem, maximeque dignas, quæ a tali genere, disciplinaque orirentur. Atque in horum nobilitate illud est primum, quod auctores generis habent non advenas quosdam, aut peregrinos, sed eos, qui ex hac ipsa terra sati sint, ac geniti, ut veram, germanamque patriam incoluerint; ac non, ut alii, a noverca, sed a parente eadem, quæ eos genuerit terra, alti, eductique sint, ab eademque nunc excipiantur mortui, condanturque iisdem in locis, ubi nati sint, ubique habitaverint. Eam igitur ipsam horum procreatricem ornemus primum: sic enim horum quoque nobilitas ornabitur; digna vero regio, quæ ab universo hominum genere, nedum a nobis laudetur, multis illa quidem de caussis, sed illud primum, ac maximum, quod ea Diis immortalibus cara est. Testatur hoc Deorum inter se de ea concertantium lis, ac judicium: quam igitur Dii laudarint, qui dubium esse potest, quin ea universis ab hominibus vere laudetur? Proxima vero ejus laus illa est merito: eo enim tempore, quo tellus animantia, omnisque generis feras, ac pecudes edidit, & procreavit, nostra tum terra a partu ferarum belluarum immunis, puraque fuit, ex omnibusque ani-

Digitized by Google

animantibus hominem sibi delegit, quem pareret, qui & intelligentia reliquos antecellit, & solus justitiam, & Deum agnoscit. Maximo autem argumento est, edidisse hanc terram ipsam ex se majores nostros: omnia enim quæcunque pariunt, eadem etiam cibum fœtui ferunt alendo accommodatum, quo etiam mulier, quæ vere peperit, quæque partum mentita est, deprehenditur, cum alimenti scilicet fontes, quos partui præbeat, nullos habet. Id igitur signum terra hæc mater nostra præsefert, ostenditque, homines ex se se genitos esse: sola enim, primaque eo tempore propriam homini escam tritici, hordeique frugem extulit, quibus optime, facillimeque hominum genus alitur, utpote quæ vere id animal ex se se peperisset. Æquum est autem, plus hæc argumenta fidei in terra habere, quam in muliere: neque enim terra graviditate, & partu mulierem est imitata, sed terram mulier. Neque vero obstitit invidia, quin eas fruges per alias terras distribueret. Præterea oleum, quod laborum liberis suis esset levamen, protulit: quibus quidem a se altis, augescentibusque, & pubescentibus gubernatores, magistrosque Deos proposuit, quorum nomina nunc quidem omittere decet. Tenemus enim, a quibusnam cum quotidianæ vitæ artes primum edocti sumus, tum vero a quibus armorum ad tutandos fines usum accepimus. Sic itaque orti, atque educati horum majores rempublicam instituerunt, de qua breviter me dicere operæ pretium est.

Est enim Respublica hominum educatio; bona quidem bonorum, contraria improborum. Quapropter necesse est, ut ostendamus, bona in rep. majores nostros esse educatos, eoque cum ipsos horum mortuorum parentes, tum hos, qui nunc sunt, probos esse. Nam & olim remp. optimates tenebant, & iidem nunc obtinent, usique sumus magna parte eodem propemodum civitatis statu; sed eum alii, quasi populus rerum potiretur, ita nominarunt; alii, ut cuique libitum est. Revera ea est reip. nostræ forma, ut optimates, bene apud multitudinem audientes, principes sint civitatis. Sunt enim apud nos semper Reges, iique partim certo quodam e genere, ac stirpe, partim vero suffragiis fiunt; sed omnis resp. propemodum in multitudinis potestate est, & magistratus, potestatemque omnem optimo deinceps cuique mandat: neque quisquam propter inopiam, paupertatemve, aut generis obscuritatem repellitur, neque propter ea, quæ iis contraria sunt, ullo in honore habetur, quemadmodum evenire aliis in civitatibus solet; sed una, eademque ratio est, qui prudens, qui bonus visus sit, ille plurimum potest, ille imperat. Ac nobis reip. ad hunc modum constitutæ caussa est par, atque eadem no-

strum

Digitized by Google

ſtrum omnium origo. Aliæ enim civitates ex vario, atque inæquali hominum genere conſtant, itaque ipſæ quoque reſp. minime æquales ſunt; atque aut tyrannis exſiſtit, aut paucorum dominatus fit, atque ita in civitate degunt, ut habere alii ſe ſe ſervos cenſeant, alii viciſſim dominos. Nos vero ab una, eademque matre procreati germani fratres, neque ſervire æquum cenſemus, neque dominari, naturalisque originis æquabilitas, juris quoque æquabilitatem quærere nos cogit; atque nullam aliam ob rem alii aliis inter nos ſuccumbimus, quam propter virtutis, aut prudentiæ opinionem. Præclaro igitur ortu, ſummaque in libertate educati horum majores, iique adeo ipſi, multa, eaque illuſtria, cum publice, tum privatim facinora ediderunt, cum exiſtimarent, pro libertate oportere Græcos cum Græcis pugnare, & cum Barbaris pro univerſa Græcia.

Eumolpo igitur, atque Amazonibus in noſtros fines exercitum ducentibus, aliiſque etiam ante ex tempore quemadmodum reſtiterint, quoque modo Argæis adverſus Cadmæos ſuppetias tulerint, & Heraclidis contra Argæos, pro rerum magnitudine, cum tempus breve eſt ad narrandum, tum vero Poetarum voce, & cantu horum virius memoriæ prodita eſt, atque apud omnes gentes celebratur.....

FRAGMENTUM

ORATIONIS FUNEBRIS.

CUM in communi hoc, publicoque civitatis mœrore, ac luctu, qui, fortiſſimorum hominum chriſtianæ claſſis militum cæde nuntiata, omnium mentes, atque animos bonorum per hoſce dies perculſos invaſerat, eam ipſe mecum calamitatem reputans, tacitus cogitarem; angebar equidem animo, acerbiſſimoque doloris ſenſu afficiebar, tam infeliciter ejus belli initia cecidiſſe, quod unum, his annis centum, ſummo reip. conſenſu, pium, neceſſariumque ſuſceptum eſſet. Sed idem tamen intelligebam, neque ad ſummam quidem belli magnum id detrimentum reip. eſſe illatum, cum conſtaret, id ipſum, quod eſſet in ea re damni factum, tanta militum voluntate, ac robore brevi fore, ut farciretur: tum vero jam fortiſſimorum virorum pulcherrimum hoc, ac præclariſſimum factum, qui cum communiter omnes in nos tela intenderentur, atque adeo jam immiſſa, jugulo prope, ac præcordiis noſtris imminerent, non modo ea ipſi ſeparatim exceperunt, ſed etiam ultro occurrerunt, & patriæ vulne-

ra suo ipsi sanguine, ac spiritu depulerunt, sæpe contemplans cum admirarer; ægre sane ferebam, turpeque omnino esse arbitrabar, tam præclarum, tam illustre, tam reipublicæ salutare civium facinus, perinde quasi ne animadversum quidem ab ullo esset, silentio præteriri. Nec vero ignarus eram pulcherrimæ illius Atheniensium consuetudinis, quam prudentissima civitas, e qua Senatus, Populusque ipse Romanus leges olim mutuatus didicerit, servavit quamdiutissime: suos enim cives, quicunque in præliis pro re pugnantes publica fortiter cecidissent, cum publico funere, ac sepultura honorabant; tum vero, qui eorum laudes ad sepulcra singulis annis memoraret, publice constituebant eum quidem potissimum, qui ingenio, atque eloquentia in civitate excelleret plurimum; ut eorum beneficium non modo singulorum civium memori animo includeretur, sed etiam publica auctoritate, tanquam loquentis civitatis voce, ac præconio testatum esset; neque vero laudes unius ætatis spatio terminarentur: pius vero mos, nec tantum gratus, sed etiam prudens, vereque dignus, qui coleretur Athenis. Primum enim ad propinquorum mitigandum dolorem, desideriumque leniendum honos hic illis mortuis habitus dulcis, jucundusque in primis; cum exaudiret unusquisque suis aut parentibus, aut liberis, aut propinquis, necessariisque ipsam sua pene voce, atque ore rempublicam gratias agentem, omniaque se illis summa debere non fatentem modo, sed libentissime etiam, atque honorificentissime prædicantem. Deinde quales, quantasque vires ad ejus, quæ superstes esset, juventutis studia, virtutemque excitandam, augendam, inflammandam, habuisse existimamus laudationem illam, tanta in celebritate, tantaque in frequentia, quantam ex universa Græcia Athenas per eos dies, audiendi studio, confluere solitam esse accepimus? Nam non modo quasi fructus virtutis est gloria, sed etiam tanquam fibra, semenque, quo gigni, quoque niti ea, & augescere consueverit: neque vero veluti splendorem solum, & lumen laus diffundit, & prædicatio, sed quasi scintillam etiam, ignemque admovet, unde conflari, incendique virtus soleat. At nostris civibus, qui crudelissimo, atque immanissimo hosti Italiæ signa inferenti, suis corporibus aditum obstruere voluerunt, cum privatim quidem nemo fere tam durus, ac ferreus fuerit, qui non eos, si non lacrymis, & fletu, at dolore saltem, & desiderio prosequeretur, publice honos nullus est habitus. Quid igitur ne, si horum quidem beneficio suam hoc Imperium majestatem obtinet: ne, si Italia libertatem retinet: ne, si nos dignitatem: ne, si cives liberos suos, rem patriam salvam, atque incolumem habeamus, vox mittetur ulla? Sed pa-

Digitized by Google

patietur ingrata, immemor, inhumana civitas, ita de se meritorum civium silentio nomen obscurari, & memoriam emori? Atque eorum, qui pro unis Athenis occubuerunt, virtus, & gloria, & fama, ne tot quidem seculis post, mortua est: Thucydidis enim, Platonis, Demosthenis denique ingenio, & spiritu vivit, & clarissima summorum artificum voce, numerisque concinitur: nostrorum vero Civium, qui pro universæ Italiæ salute ceciderunt, laus una cum corporibus occidet? Novi ego exercitus nostri animos, novi spiritus: nullæ, mihi credite, gentes, nullæ nationes, æque unquam ac nostræ, laudis exarserunt amore, & gloriæ studio conflagraverunt. Sed id ego exemplum cum renovare cuperem, illud mihi occurrebat incommodum, planeque iniquum: vereor enim, ne quorum fortitudinis munera, atque opera tam exstent firma, ac illustria, eorum imbecillis unius in hominis, & obscuri voce, atque oratione laudem agi, & gloriam periclitari, injustum plerisque videatur. Veruntamen nostrum id vitium facile vestra emendabit prudentia: siqua enim inciderint, quæ minus a nobis ornate, minusque splendide, ac magnifice dici vobis videbuntur, quæ jam hinc quam multa futura sint animo prospicio, quantum propterea ea in re de mea laude, atque ingenii fama detraxeritis, tantundem illorum virtuti, atque existimationi tacitos vos cogitatione vestra addere, ac reponere æquum erit. Quanam igitur ratione potissimum viris fortibus, qui maximo quasi cum lucro suam ipsi vitam communi cum salute commutarent, sic alacres, lætique occubuerunt, meritum hodierna die laudis præconium tribuemus? Nempe ab illorum genere, ac nobilitate, quemadmodum rerum ordo, naturaque postulat, principium si a nobis ducatur, commodissime, nisi fallor, agemus. Ab horum igitur nobilitate, ac genere principium mihi ducendum videtur, ut quod illis virtutis exordium fuerit, idem nos orationis capiamus initium.

Primum igitur communis hæc horum omnium mihi se se parens offert, eademque altrix Italia, quæ cum speciem mihi suam, omnium quascunque Orbis terrarum regiones continet pulcherrimam, amœnissimamque aperit, tum frugibus, & vario fructuum genere feta summam quandam rerum omnium ubertatem ostentat, & copiam. Eadem puro, temperatoque cœlo circumfusa, optimo tanquam habitu valens, salubrisque nitet, ac floret, facile ipsa ut ex forma, ac figura, id, quod est, omnino appareat, terram hanc non modo nutriendis, atque educandis, sed etiam pariendis hominibus præcipue a Deo constitutam esse, ac designatam. Itaque nulla unquam regio hominum est feracior, atque fertilior. Et quoniam non ubertas solum,

lum, fecunditasque agrorum vim, ac naturam indicat, sed earum in primis rerum, quas ferunt, suus sapor, succusque, & natura minime contaminata, incorruptaque, & integra; neque illud laudatur solum, e quo vel summa in abundantia ortæ fruges, a seminibus tamen tanquam degenerarunt, hac quoque in laude præstat, atque excellit Italia: sunt enim nostra ingenia pura, sincera, integra, planeque humana; nihil est immanitatis, nihil feritatis, nihil barbariæ admistum. Itaque ea inest in moribus nostris dulcedo, & suavitas, & mansuetudo, eaque est nostri cultus, atque elegantiæ, disciplinæque apud exteras nationes opinio, & fama, ut illi apud suos probentur maxime, qui apud nos commorati sint diutissime: quemadmodum enim res est, sic existimant, siquid eorum in moribus pingue forte sit, aut asperum, atque atrox, id consuetudinis nostræ suavitate, & temperatione expurgari, expolirique, & leniri. Itaque tanquam ex humanitatis gymnasio, sic ex Italia, quasi degenerantis animi depravatione sublata, humanamque edocti naturam, nostra mansuetudine, ac venustate imbuti, mutati sane ad suos redeunt: etenim est omnino sermo, non ut aliarum gentium, noster asper, atque inconditus, sed dulcis, aptusque, ut & ad familiares amicorum congressus, sermonesque, verba lecta suppeditent, & dulcia; neque jam ad scribendum, vel de gravissimis quibusque rebus, ornamenta deficiant; tum vero animus tractabilis, & clementiæ, mansuetudinis, humanitatis plenus. Itaque cum ad cæteras regiones, obeundi negotii caussa, necessitate coacti, homines accedant, in Italiam voluptatis, atque animi caussa peregrinantur. Quæ est enim tellus peregrinorum amantior, quod omnium gentium tam fidele, tam liberale, tam jucundum est hospitium, quam Italia? Tum vero ingenia nostrorum non modo magna sunt, atque acria, & peracuta; verum etiam, quod reliquis in nationibus desiderari interdum solet, veluti decora, aptaque, & concinna. Quid est enim, quod ingenii facultate aliqua aut excogitari, aut excoli, exornarique possit, in quo nostri homines non principes, & tanquam extiterint architecti? Mitto enim artium minus liberalium magistros, quorum est ingenio, atque artificio sic Italia omnis exornata, & collustrata, ut exterarum nationum oppida siquis cum nostris conferat, non ea oppida, sed agrestium, montanorumque pagos dicturus sit. Sed ut hos, quandoquidem alio properat orationis meæ cursus, missos faciam, quid literarum, atque humanitatis studia, liberaliumque omnium artium, ac disciplinarum cultus? Nonne apud nos semper viguit plurimum? Quid est autem homine dignius, quam literæ? quarum quidem fru-

Digitized by Google

ctus, ac jucunditatis siqui sunt, quibus non contigerit, ut partem aliquam gustarent, atque perciperent, ii non carere se se ornamento, aut delectatione tantum aliqua existimare debent, sed necessaria etiam re quadam, atque instrumento virtutis uno omnium maxime opportuno. Nulla est autem natio nostra eruditior, sive graviora illa philosophiæ studia expetimus, sive hanc, quæ cum maxime necessaria sit, summam etiam habet oblectationem, eloquentiam requirimus. Ac eos quidem, qui unis e nostris plures, quam e reliquis omnino omnibus nationibus in philosophia cum floruerint, Italiæ nomen sapientiæ, ingenii, literarum gloria illustrarunt, sane commemorarem, nisi hoc ipso in conventu, atque adeo in ista vestra post hominum memoriam ornatissima, clarissimaque corona adessent ii, qui hoc in genere suo splendore reliquorum omnium laudibus offecerunt, & gloriæ luminibus obstruxerunt, qui & veterem ejus artis rationem jam conturbatam, & prope subversam emendaverunt, ac restituerunt, & ad Græcorum antiquissimam disciplinam aberrantes alias nationes revocaverunt. Jam vero eloquentiæ hæc tellus semper habita est domicilium, vel germana potius patria. Sed vetera me oratione mea persequi nihil attinet, cum & tam multa sint, quæ commemorem recentia, ac prope quotidiana, & illa scilicet nota sint, atque illustria. Tanto igitur hanc quidem artem coluimus studio, itaque nostris ingeniis, tanquam liquidissimis e fontibus irrigavimus, ut nihil omnino possit esse floridius, nihil fertilius, nihil uberius, aut fructuosius. Poetarum vero gloria, quos quidem, si non sanctos summo in honore habuisset antiquitas, nunquam Musas Jove natas, quem Deorum principem, atque adeo parentem arbitraretur, credidisset, quanta apud nos semper eluxit! Quo quidem in genere nostrorum ingenia admirari equidem satis nequeo: cum enim olim Barbarorum omnium tanquam alluvio, fato quodam, in Italiam redundasset, qua oppressa pene mergeretur, cumque omnium bonarum artium disciplinæ, magistris aut cæsis, aut pulsis, jacerent in tenebris, teterrimaque in colluvione versarentur omnia, atque in primis latinæ veteres illæ penitus obmutuissent literæ, ac nova rerum prope essent cudenda vocabula; eo usque multum natura valuit, eoque usque pervicit omnia, ut tot, tantisque in angustiis, novum hoc tamen pepererit carminum genus hetruscorum, quo nihil, nisi me mea fortasse patriæ caritas, amorque fallit, humanis auribus accidere possit suavius, aut modulatius. Ac italica quidem poesis, non ut Græcorum demum ingravescens, bonos, nobilesque auctores habuit, sed ipsis prope in cunabulis, ac pene exoriens, cum perfecto-

rum

Digitized by Google

rum poetarum numerum protulit, atque aluit, ut ab Helicone, Parnassoque in Arni mei floridissimas ripas, collesque thuscos migrare Musæ crederentur. Magna omnino laus est, atque aud scio, an maxima, ingenii, mentisque robore, ac viribus, idest, si verum quærimus, propria hominis natura reliquas omnes gentes, nationesque superare, præsertim, id quod enixe ab illis fieri videmus, reluctantes, ac repugnantes. Atqui hæc quidem cogitationis sunt, atque otii, & tanquam quietis, & umbræ. Jam illa, quæ negotii, atque actionis sunt, in quibus prudentia elucet, & vires exercet suas, quæque in labore, & periculis, ac sole versantur, percensere modo si velim, multorum mihi dierum, ac noctium spatium sumam, oporteat: tum vetera quidem non modo ex historiis tenemus omnes, sed etiam ex poetarum fabulis plerique admiramur: recentiora vero persequi si voluissem, veritus sum, ne cui, quod propriæ militum nostrorum virtutes ad legitimam mihi laudationem non satis suppeterent, eo tam multa de communi laude mutuatus esse viderer. Quamquam industriæ quidem, ac prudentiæ ea sunt, non dico vestigia, aut signa, aut indicia, sed munera, atque opera, & lumina; ut non modo ad ea patefacienda, atque illustranda nihil cujusquam oratione opus sit, sed ne occultari quidem, aut obumbrari ullo nec silentio, nec oblivione possint. Tam multæ enim urbes munitissimæ, pulcherrimæ, ornatissimæ; tot bene moratæ, opulentissimæ, beatissimæ civitates, nobilissimorum civium, opum, copiarumque omnium plenæ, ac refertæ, neque initio constitui infinita quadam sine industria potuerunt, neque sine singulari, divinaque providentia institui, regique possunt; qui quidem, quamquam veræ, ac justæ, minimumque immutatæ humanitatis sunt fructus; tamen equidem Italiæ cum hasce, tum vero reliquas laudes, quasi infinitum quendam thesaurum, cum dinumerari ad unam posse diffiderem, faciendum mihi esse duxi, eas ut vobis dimetirer, idque ipsum grandi quadam mensura, ne longius scilicet fiat, vel potius ut sit modus, finisque. Itaque non mea mihi præclarissima patria nominatur; non ea, quæ mihi conjunctissima est, quæ me excepit, aluit, erudiit, Bononia excitatur; non hæc urbs commemoratur, non Venetiæ appellantur, quam quidem urbem si conspicata modo esset antiquitas, quibus, Dii boni, eam laudibus extulisset! quibus esset clamoribus, atque admiratione prosequuta! Neque enim opinor in ea prædicanda, monumentisque literarum prodenda, & mandanda, ad quotidianum hominum sensum, consuetudinemque dicendi respicere contenta esset; sed Deum credo aliquem ex profundi cavitate, ac latebris excitasset, eumque

 divi-

Digitized by Google

divina illa tecta struentem, ac fabricantem fecisset; qui tametsi nullus scilicet unquam fuit, tamen si sit, aut esse si possit, nullum illi omnino attribui munus illa urbe praeclarius potuit. Verum nos suam veteribus vel vanitatem, vel jactationem concedamus, christianam ipsi modestiam, ac veritatem retineamus: praesertim cum ea, quae vere dici, & commemorari illa de urbe possunt, plus etiam in se admirationis habeant, quam illae ipsae commentitiae veterum fabulae. Quid enim possit esse admirabilius, quam mediis prope in fluctibus tanta urbs excitata, atque exstructa? cujus quidem opifex, atque aedificator urbis, aud equidem possum dicere, cum in eam cogitationem animum penitus intendo, quonam potissimum artificio, novo certe, ac divino, arenas, undasque maris, res duas maxime infirmas, atque instabiles, stabilire, & confirmare aggressus sit. Quid porro tam novum, atque inauditum, quam cum natura comparatum esset, omnes ut animantes, aut terreni simus, aut aquatiles, atque homini certe terra attributa sit, repertos esse, qui quasi ancipites in utraque sede vivere instituerint, atque didicerint? Atque haec quidem tum vere a me dicuntur, tum etiam libentissime praedicantur: multa enim habet illa urbs, quae delectare me debeant. Primum bene morata ipsa civitas, prudentissimeque instituta resp. quae ex quo die primum convenit, & constituta est, ad hoc usque tempus suam obtinuerit majestatem, neque alieno unquam paruerit imperio, id quod unis Lacedaemoniis contigisse memoriae proditum est, qui se se etiam eo nomine jactarent, atque Atyranneutos appellarent, praeterea nemini. Itaque vetustiores quidem fortasse urbes commemorare possumus, statum vero reip. diuturniorem non possumus. Quod siqui ad extremam usque senectutem sine febri, atque morbo pervenerunt, rectissima quadam ratione, summaque continentia vitam, victumque institutum habuisse putantur; quanto civitas magis suspicienda, atque in coelum est laudibus extollenda, quae sine ullo seditioso civium motu, tranquillitate quadam perpetua, quasi bona valetudine, cum frueretur, non illa quidem consenuit, sed reliquas omnes civitates diuturnitate facile superavit? Quanti autem illud faciendum est, quod bonas nobis illa civitas artes alere, atque educare nunquam intermittit? Quod tam est doctorum hominum, summorumque ingeniorum ferax, & fertilis? Quod Hermolaum illum Barbarum, quod Naugerium, quod Bembum, quod alios prope innumerabiles, quod te, Contarene, nobis edidit, atque procreavit? Tua enim me virtus secus omnino, atque institueram, agere cogit, qui cum pudoris tui non ignarus, faciendum mihi esse duxissem, uti nihil de te, cum ipse adef-

Digitized by Google

adesses, dicerem, contineri nequeo. Elicit enim invito vocem, atque exprimit summa quædam admirationis vis laudum, virtutumque tuarum. Veruntamen jam me comprimo, jam pudori tuo morem gero, præsertim cum, te modo appellando, Italiæ laudibus vel uberrime satisfactum putem: neque enim vereor, ne hoc solum inlaudatum prætermisisse arguar, e quo te modo ortum, & procreatum commemorarim. Quid quod eam urbem Italiæ propugnaculum, arcemque semper habuit munitissimam? Mitto enim exercitus sæpe maximos, atque fortissimos, semper certe paratos, atque instructos, classem quidem tantam, tamque ornatam, atque eum triremium numerum, quem ne universa quidem Christianorum, ut ita dicam, natio omnis si conveniat, viresque suas, conatusque omnes in unum si conferat, ædificare, atque instruere possit, quantas una illa urbs paratas habet, semperque habuit. Quo quidem, præclarissima civitas, præsidio non ab hac terra modo cædem, depopulationem, vastitatem, perniciem, excisionem, flammam depulisti; verum etiam ex ore, ac faucibus, cruentisque adeo e visceribus impotentissimi, atque immanissimi hostis Illyricum, Corcyram, Cyprum, Cretam eripuisti, & conservasti. Sed illa quidem vetera: hoc autem novum, ac recens, quale, quantumque tuum extitit universam in rempublicam beneficium? Quod non communi hominum consuetudine præsentem amplexa quietem, pacem, tranquillitatem, otium adamasti, cumque posses, diutissime retinere statuisti; sed pristina tua virtute usa, commune ad incendium, cum privatim quidem nulla ad te ejus flammæ scintilla deferretur, tanto tuo periculo accurristi, ut id, nisi brevi restingueretur, te ipsam omnium primam arsuram, & conflagraturam esse certo scires. Sed jam revocandus est orationis meæ cursus, atque in eam viam, de qua paullum, Venetiarum caussa, deflleximus, convertendus; tametsi minime fuit iniquum aliquam hujus laboris nostri, quantuscunque tandem est, seorsum nominatim partem ei civitati attribui, quæ gravissimi, ac periculosissimi belli maximam ipsa sibi privatim partem depoposcerit, susceperit, pertulerit. Sed ut in viam redeamus, atque illud, quod initio vere a me dictum est, confirmemus, ac repetamus; maxime præclaram, atque illustrem originis suæ stirpem habet exercitus noster, qui in hoc solo ortus sit, ac procreatus; cujus quidem proprium sit, ut veram, planeque germanam hominum frugem efferat, quodque humanitate, non adventitia, sed innata utatur. Quod quidem terræ, ac stirpis naturale bonum, roburque Italiæ pubes lectissima cum retineret, atque adeo voluntate, ac studio auxisset, atque exercitatione, & usu excoluisset, plerisque

mor-

mortalibus insitam vitæ cupiditatem sic exanimavit, convulsit, atque excidit, ut summa alacritate, summoque ardore patriæ dignitatem sua cum pernicie commutarit. Quamquam privatim quoque militum nostrorum nobilitas habet auctores claros, atque illustres, quorum cum virtutem viri fortes, natura insitam, animo conceptam, studio, ac voluntate propositam semper habuissent, assidua vero recordatione prope præsentem intuerentur, facta etiam sunt imitati. Neque enim familiæ, Triulti, vestræ res maximas gestas oblivisci, nec vero, cum recordarentur, summam præstare virtutem non potuerunt, nisi qui se se indignos confiterentur, qui e tam generosa stirpe profecti essent: multos enim habet vestra domus, quos non modo viros fortes, hominesque præclarissimos fuisse merito contendere possit; verum etiam duces optimos, prudentissimosque, quibus scilicet reges maximi florentissimas, integerrimasque res suas, seque adeo ipsos, fortunasque omnes, regna, opes, copias commiserint, & commendarint. Sfortiæ vero, cum memoria tenerent eam fuisse in majoribus suis dignitatem, idque animi robur, ut non exercitibus solum præessent, sed civitatibus etiam dominarentur, veterem virtutem generis, atque seminis renovarunt. Eadem prope mihi, Rodulphe Pie, vetustissimæ, clarissimæque familiæ vestræ de virtute singulari, totidem prope verbis repetenda sunt: vestra enim domus cum ita se se literis, optimarumque artium studiis dedidisset, cumque omnes liberales, atque homine nobili dignas doctrinas ita perceptas haberet, & cognitas, ut a vobis nulla rerum gerendarum facultas, nulla imperatoria laus exspectari deberet, eam tamen ad res gerendas, bellaque administranda prudentiam, eumque attulistis usum, id unum ut cogitasse in omni vita, atque origine videremini. Quid ego Caraphas viros fortes, hominesque nobilissimos commemorem? Quid vestram, Sanseverine, gentem collaudare coner, quæ, ut reliqui sileantur, qualem egregium hunc adolescentem aluit? qui cum proximis annis extinctus est, maximum Italiæ non decorem modo, sed etiam præsidium desideravimus. Tuam vero, Gonzage, familiam, Italiæ solem, obstupefacti admirari tantum possumus; ad eam laudandam accedere non audemus. Sed omnino feracior est virorum fortium, atque illustrium hæc terra, quam ut nominatim a nobis, aut etiam minutatim censeri possint . . . .

Reliquum, cum superioris Dialogi, tum hujusce Orationis, summa diligentia quæsitum, inveniri non potuit.

Digitized by Google

JOANNIS CASÆ
EPISTOLÆ,
AC
DIPLOMATA
QUÆDAM PONTIFICIA

PAULLI PAPÆ IV. nomine ad Herculem Estensem Ferrariæ Ducem conscripta.

Digitized by Google

Digitized by Google

JOANNIS CASÆ EPISTOLÆ.

AD ILLUSTRISS. AC SAPIENTISS. VENETIARUM PRINCIPEM FRANCISCUM DONATUM

IN HISTORIAS PETRI BEMBI.

MULTÆ ſunt artes, Illuſtriſſime Princeps; quod tu minime ignoras, cum ad vitam ſuſtentandam inventæ, tum ad cultum, aut etiam ad jucunditatem, voluptatemque ab hominibus excogitatæ; quarum in ſingulis qui excellenti quadam ſcientia aliquando præter cæteros præſtiterunt, magno apud omnes gentes in honore habiti ſunt: nec vero injuria id quidem: nihil eſt enim præſtantius, nihil omnino homini laudabilius, quam de hominum genere bene, quoquo modo poſſis, mereri; eamque cognationem, quam a natura habeamus, noſtra quoque opera, hoc eſt dandis beneficiis, arctius etiam

Digitized by Google

astringere. Quod si harum commoditatum, utilitatumque effectoribus tantus honos habendus est singulis; quibusnam tandem aut literarum, aut operum monumentis ejus gloriam digne illustrabimus, sicujus ars, ac disciplina tanta sit, ut universa illa contineat, ac complectatur? Aut siquis harum omnium artium moderator, & tanquam architectus, quatenus quamque quoque modo progredi deceat, indicet, atque præscribat? Est enim difficilis illa quidem, & ardua in præclaris nonnullorum hominum ingeniis, cæterarum omnium princeps, ac magistra, minime tibi quidem incognita, facultas quædam, quæ civitatum procurationem sibi vindicet, & reip. regendæ muneri præposita sit: atque eam artem civilem rationem, eandemque prudentiam licet appellare; cujus quidem disciplinæ qui compotes sunt, non una modo, aut altera re separatim hominibus commodare, ac prodesse, sed universam eorum gubernationem suscipere volunt: nec illud efficere solum conantur, illi privatim ut libere, ut tuto, ut jucunde, sed ut bene etiam, beateque publice vivant. Quamobrem tanti, ac tam præclari operis artifices non, ut reliquarum artium magistri, laudibus solum extollendi sunt, sed etiam, si modo dictu fas est, in Deorum immortalium numero, quibuscum humanarum rerum procurationem propemodum communem habeant, venerandi, atque colendi; atque horum artificum vestro in senatu maxima omnino facultas est, semperque fuit: id quod res ipsa declarat: nec enim tanta, tamque opulenta, ac beata civitas vel constitui initio potuit, vel deinceps tantopere augeri, & crescere, nec vero uno, eodemque statu, & tanquam habitu tot secula, id quod nullis gentibus, ut totius vetustatis memoriam quam longissime repetamus, usu evenit, manere, sine eximia quadam prudentia, sineque admirabili, ac divino cum patrum vestrorum, tum vestro, qui nunc eam talem, tantamque tuemini, ac regitis, consilio. Ac video equidem pluribus, quam vos, gentibus aliquot annos dominatam olim esse civitatem unam, aut alteram; veruntamen (libere enim dicam, quod sentio) imperium bello partum sæpe feritatem, sæpe violentiam, atque injustitiam, fortunæ quidem certe temeritatem semper habet: at bene domi constituta res, sineque ullo civitatis motu tot seculorum diuturnitate firmata, una, eademque reip. ratio moderata, & concors, ea vero tota virtutis est, ac prudentiæ. Itaque in bello illæ, atque inter arma cum stetissent, in pace, atque in otio conciderunt; quippe quæ non ratione, sed viribus nixæ erant: nec enim quietis, hoc est parendi vicissim, atque imperandi, artes didicerant; vos pacis, id est juris, atque æquitatis studia, quæ vincula

la sunt civitatis, cum domi coleretis, nihilominus foris belli gloria floruistis. Etenim cum civilis illa, quæ modo a me appellata ratio est, duabus contineatur partibus, bellicarum, atque urbanarum rerum scientia, & tractatione: illi, cum bellicam laudem nimio adamassent opere, alteram reip. partem incultam propemodum reliquerunt; vos utramque quidem, sed præcipuam, ut par fuit, maxime adepti, complexique estis. Ergo ex omni Italia, tanquam e turbulento, ac formidoloso mari aliquo, tanta hominum vis ad vos confluit, vestramque in urbem se se, quasi in portum, refert, vix ut jam capere tantam multitudinem suis illa tectis possit; qui cum e suis civitatibus in vestram migrant, protectiores ab injuriis fore domi se se vestræ advenas, quam suæ cives, certe confidunt. Maxima igitur laus vestræ reipublicæ, vobisque magnis, clarisque in ea civibus debetur, quæ in eo munere, quod de humanis omnino muneribus longe præstantissimum sit, una excellat plurimum: præstant enim alii aliis virtutibus populi, vobis autem id unum proprium, perenneque est, rem tueri publicam, hoc est humanum genus animi ratione, non felicitate aliqua, quæ casum habeat necesse est, & varietatem fortunæ propriam, conservare: hæc enim & stabilis ipsa est, & diuturnitatem, atque adeo, quoad res humanæ ferre possunt, perpetuitatem, quod vestra est resp. consecuta, parere consuevit. Fortunati igitur cives tui. Te vero equidem semper beatum, semper gloriatione dignum existimavi, cum propter multas, magnasque virtutes tuas, animi magnitudinem, continentiam, suavissimos, eosdemque castitatis, religionis, pietatis plenissimos mores, dulcem illam tuam, ubertemque dicendi copiam, tum vero propter divinam istam animi tranquillitatem, atque æquitatem. Cum enim tot annos in hac post hominum memoriam clarissima rep. summa cum gloria versatus sis, cumque dignitatis præstantia quamplurimis semper anteieris, communis juris æquabilitatem transisti nunquam, ac ne cogitasti quidem: quin etiam (memini enim me de hoc ipso Bembo sæpe audire) cum tua te virtus multos jam abhinc annos ad summam amplitudinem perduceret, tuaque præclarissima patria ad istum honoris gradum, quem unum altissimum habet, ipsa te tollere cuperet, atque adniteretur, deque tua gloria sollicita esset, liberasti tu eam omni cura; atque aliis quibusdam, in istum locum magna quadam properatione festinantibus, cum antevertere posses, ultro cessisti. Magnifica vero laus honorem, tantum præsertim, cujus cupiditate cæteri inflammentur, tam modice concupiscere; sed eadem tamen ipsa resp. simul ac data facultas est, jamdudum tibi debitam, tibique reservatam dignitatem

istam ad te scilicet eundem cupidissime detulit: neque tamen, ne sic quidem, æquabilitatem animi tui tu illam veterem amisisti; atque hoc ipso in honore maximo gerendo, cum gravitatem, ac dignitatem sic adhibeas, quasi reipublicæ, humanitatem, facilitatemque, ut tuam, retines. Ita nec civitatis maximæ, clarissimæque majestas desideranda est, nec optimi, præstantissimique civis humanitas requirenda. Quid, quod duarum maxime insignium virtutum, integritatis, ac prudentiæ tuæ, duos esse certissimos testes videmus, paupertatem alterius, summam alterius tuam apud omnes gratiam, atque auctoritatem? Quo quidem ex testimonio intelligere omnes necesse est, ita te in rep. administranda ad octogesimum usque annum ætatem contrivisse, ut publicas res sic procurares, ut tuas; sic autem ab iis manus abstineres, ut ab alienis: ita factum esse, ut, cum tu sic animum induxisses tuum, ut bono civi gratis reip. serviendum esse statueres; illa contra egregiæ tuæ erga se voluntatis tibi præmium, quod habuerit præclarissimum, laudis, & gloriæ tribuere cupierit. Ac mihi quidem in te intuenti verum omnino videri illud solet, quod a sapientibus traditum est: ajunt enim, homines ferreis alios, alios æreis, quosdam argenteis animis gigni; esse etiam, paucos illos quidem, sed tamen nonnullos, quibus aurea animorum natura data est, iisque seorsum regendarum civitatum munus a Deo adsignatum; illos alios, quo sua quemque aut duritia, aut vilitas impellat, ferri: at vos ex illo aureo genere natura ipsos per vos locupletes, atque honoratos, ad salutem civium, populorumque incolumitatem, vitamque omnium quietam, & beatam ortos, nec honores concupiscere, & divitias contemnere, & generosarum volucrum ritu cœlum modo spectare, ubi vobis civitatum rectoribus, ac conservatoribus certum locum, ac diffinitum esse teneatis. Quæ cum ita se se habeant, tam præclari hominum maximorum cœtus, atque concilii instituta, tam diuturnæ reip. moderationem, tam eximiæ civitatis magistratuum descriptionem, opes, & copias, tum res vestras domi, bellique gestas, a populis, gentibusque aliis audiri, manareque ad posteros, non jam ad vestram modo gloriam pertinet, sed etiam ad eandem ipsam, in qua versamini, atque exercemini, hominum salutis curam: habebunt enim exteræ nationes non modo, quod magnopere laudent, quodque admirentur plurimum, sed etiam quod imitari cupiant, undeque exemplum petere possint, qualem esse optimam, firmissimamque remp. ac statum civitatis maxime diuturnum, maximeque expetendum, oporteat. Quare rerum vestrarum historia hæc, quam Petrus Bembus Cardinalis, vir idem clarissimus, idem scriptor unus

omnium

omnium politiſſimus, ſcripſit, merito & flagitata jampridem a multis eſt, & exſpectata ſemper ab omnibus. Quid enim aut ad delectationem jucundius, aut ad diſciplinam (eſt enim hiſtoria vitæ magiſtra) gravius, conſtantiusve eſſe poſſit, quam civitatis omnium prudentiſſimæ leges, mores, inſtituta, conſilia, magnarum, variarumque rerum caſus, atque eventa, de omnium dulciſſimo, elegantiſſimoque auctore audire, eoque ipſo nec in mendacio gratiam quærente, nec in veritate ſimultatem extimeſcente? Fuit enim Bembi non ſtilus modo purus, & elegans, ſed animus etiam ſincerus in primis, ac ſimplex; qui cum ſumma jam ſenectute patriæ veſtræ rogatu, vel juſſu potius, res veſtras geſtas ſcribere aggrederetur, neque ad hanc ætatem, memoriamque noſtram pervenire ſe ſe ſcribendo poſſe confideret, ſæpe mecum locutus eſt, & quidem crebro te appellans, cum permoleſte ferret excludi ſe ſe tempore a tuarum laudum, tuique ſimilium commemoratione: qua nos re commoti faciendum nobis eſſe duximus, ut ejus hiſtoriam ad te potiſſimum mitteremus, optimi ſcilicet ſenis, virique clariſſimi, atque hominis diſertiſſimi plenas gravitatis, plenas auctoritatis, plenas dignitatis lucubrationes, ad ſanctiſſimum itidem, e germanoque illo Platonis auro ſenem, in clariſſima poſt homines natos rep. principem, civemque unum omnium facundiſſimum. Accipies igitur tu illam, non a nobis quidem, ſed a Bembo per nos tibi miſſam; patriæque tuæ utrumque gratulabere: eadem enim res maxime ſcriptione, ac memoria dignas ad hiſtoriam ſuppeditavit, eadem graviſſimum, luculentiſſimumque ſuarum rerum geſtarum ſcriptorem, ac teſtem peperit.

JOAN.

JOANNES CASA RANUTIO FARNESIO CARDINALI S.

NON eram equidem nescius, cum jam in locum progressam esse virtutem tuam, ut amplissimo isto honoris, ac dignitatis præmio diutius carere non posset. Cum enim superioribus mensibus, permultos dies ut tecum essem, mihi contigisset, facile, præsertim id curans, atque attendens, intelligere potui, non modo eximiam quandam, ac prope divinam animi, & ingenii in te indolem elucere, sed ipsos jam apparere virtutis fructus, eosque præter ætatem ipsam plenos, atque uberes. Itaque non dubitabam, quin Paullus Pont. Max. qui eo usque virtuti semper favit, ut eam in alienis ultro tam sæpe hominibus illustraverit, passurus non esset, uti illa in suis inornata jaceret. Sed quamquam exploratum tu quidem, meritumque, ac prope debitum, summum istum honorem assequutus es, tamen vel hoc ipso nomine, quod istud honoris insigne, virtutis præmium citius, quam avi tui, hominis sanctissimi, in te beneficium omnes dixerint, tibi plurimum gratulor, neque cuiquam concedo, (quamquam omnium bonorum flagrare in te studia, & voluntates, certo scio) ut plus me voluptatis, ac lætitiæ ex ea re ceperit; id quod ego tametsi pro mea in te, fratremque tuum, virum maxime illustrem, Cardinalem Farnesium, clarissimamque in familiam vestram observantia, mea ipse sponte fecissem, tamen eo etiam non equidem magis, sed, nescio quomodo, libentius facio, quod excitarunt me literæ tuæ, quibus nihil excogitari potest humanius: invitas enim me non ad gratulandum modo tibi dignitatem tuam, sed etiam ad eam tecum una fruendam; in quo ego cum suavissimos tuos mores, maximeque in me propensam voluntatem tuam agnosco, tum dupliciter lætior, & quod tantum patrocinium, quantum in tua esse auctoritate, & gratia par est, promtum mihi, paratumque esse intelligo; & quod de tua bonitate, atque humanitate, tanta dignitatis accessione, nihil diminutum esse perspicio, tametsi nunquam id quidem aliter fore putavi. Sed ad illud redeo, ut non modo istam tibi dignitatem gratuler plurimum, magnopereque gaudeam, ne fortunam quidem honori tuo defuisse; sed multo etiam magis ea re læter, beatumque esse

Digitized by Google

esse te prædicem: *ἀγαθὸς γὰρ ὢν ἀνὴρ εὐδαιμονεῖς*. Sic enim est profecto: nam, cum fortuna bonis comitatur, vix tum demum laudem habet, & plausum; improborum autem, aut etiam obscurorum hominum prosperitatis invidia est comes. Quo magis enitendum tibi est, omnique cura, studio, labore, industria perficiendum, ut hominum summam de te exspectationem, quam prima tua isthæc ætas, tam vario laudis genere florens, tanquam ver futuram anni ubertatem ostendere solet, sic excitavit, non modo expleas, sed etiam superes. Perge igitur, qua cœpisti, eadem celeritate, & cursu ad virtutem contendere; neque de tuo pristino labore, assiduitate, diligentia, industria quicquam remiseris: brevi enim & obtrectatorum voculas, siquæ concitatæ sunt, comprimes, & Pont. Max. amplissimique Collegii vestri, in te cooptando, judicium non comprobabis solum, sed etiam illustrabis; perficiesque, ut nullum esse tam novum, tamque exquisitum honorem, qui in amplificanda dignitate tua extraordinarius videri possit, omnes & intelligant, & fateantur. Qua quidem in re, pro eo quanti te facio, sæpe, multumque de te cogitans, gravem tibi constitutam esse adversariam video: est enim non ineptiarum modo, sed vitiorum etiam omnium altrix, & procreatrix assentatio: ea igitur animum tuum, qui & natura firmus est, & educatione, ac disciplina corroboratus, quamquam est illa quidem temeraria, atque impudens, fortasse nonnihil verebitur. Sed eadem tamen, ætate, quæ tua lubrica est, ac periculosa, tum potentia, quæ solet esse licentior, freta, adoriri te minime dubitabit; quæ cum & fallendi, & impellendi omnes vias noverit, omnium temporum momenta teneat, omniaque ad voluntatem loquatur, omnes autem cupiditates exsuscitet, eadem iis ministret omnia, semovenda tibi a te est, proculque ab animo, atque auribus tuis ejus præstigiæ, & quasi cantiones removendæ. Quod tibi quidem facile factu erit: est enim una, simplexque cautio: etenim, si eos audies, si iis aures tuas dederis, quorum monitis, ac præceptis animus tuus excultus, tanquam astrum, enitet, ac splendet; si eos, qui tibi hactenus iter monstrarunt, duces habebis; nihil errabis, atque ad virtutem, quamquam *μακρόν τε καὶ ὄρθιον οἶμον ἐπάνυτον*, quam celerrime pervenies. Verum sentio, me ab eo, quod his literis propositum fuerat, aberrasse longius; fecisseque insolentius, qui te, in eo præsertim, in quo gratulatione magis utendum fuit, cohortari ausus sim. Sed dabis mihi profecto veniam, tuæ laudis, ac gloriæ studiis incenso, si sim ardentius fortasse elatus, quam tua summa dignitas, pudorque meus postulaverit.

PE-

PETRUS VICTORIUS
JOANNI CASÆ
ARCHIEP. BENEVENTANO S.

QUI alias quasdam ad te scribendi occasiones omisi, ne te, in magnis reipublicæ rebus vehementer occupatum, magis impedirem, diuque mihi ab hoc officii genere temperavi; nunc quum casus tulerit, ut tecum communicare aliquid debeam de iis, quæ ad studia literarum pertinent, quibus te scio valde, atque ex animo delectari, facere non potui, quin statim ad te epistolam hanc exararim. Hoc autem si aliquis fortasse hoc tempore factum reprehendet, atque ineptum putabit, te non omnino (quæ tua est humanitas) contemturum confido. Quin contra solet potius varietas rerum oblectare, & animum fessum gravioribus curis, assiduisque cogitationibus hujuscemodi aliquis sermo e sinu Musarum promtus reficere, atque recreare. Quum igitur hic adolescentibus nostris, qui græcæ linguæ perdiscendæ studiosi sunt, Orestem fabulam Euripidis interpretarer, veni ad eum locum, ubi Helena persuasa ab Electra, filiæ Hermionæ partes illas imponit portandi comam suam ea de caussa casam, cæteraque, quibus moris erat ea ætate mortuos munerari, ad sepulcrum Clytemnestræ; ut honorem eum sorori haberet, seque magno dolore affectam esse ex acerbo illius interitu significaret. Post quæ verba, quum Electra, plena admirationis, exclamet; naturæque vim incredibilem esse in utramque partem affirmet, sive boni aliquid, sive mali ab initio vitæ illa hominibus dilargitur, ac statim, quod in universum protulerat, illi ipsi rei, de qua agebatur, accommodet: dixi, me putare, loqui ipsam de pulchritudine Helenæ, quam tantam fuisse ostendere vult, quemadmodum sane omnium sermone illa ferebatur, ut facto hoc, quod unum maxime corrumpere ipsam, ac labefactare potuit, violata nulla ex parte sit; adjunxique, in eam mentem venisse Poetam, eruditum valde, atque ingeniosum virum, magnopere verisimile esse, ut, quum in manibus Helenæ personam haberet, induceretque illam fecisse, quod rationibus ipsius magnopere contrarium erat, depravareque poterat id bonum, quo illa cæteris mulieribus antecellebat, cogitarit, an ipsi contigisset, quod aliis minore pulchritudine præditis necessario evenisset; idque nullo modo fa-

factum esse ostendere voluerit, quod multum valet ad famam pervulgatam de illa confirmandam, constantique omnium opinioni de eximia specie corporis ipsius respondet; simulque commemoravi, non me fallere, græcas declaratiunculas aliter locum capere, & ab hac sententia discrepare, quarum tamen auctoritas apud me nulla foret, quum multis signis intelligi possit, ipsas alicujus esse, vel plurium potius, qui superiore ætate vixerint, quum extinctæ jam ita in Græcia bonæ artes essent, ut vix scintillæ aliquæ veteris eruditionis in ipsa restarent. Nam quod ille putavit, hoc Electram protulisse, quia pristinam, & innatam malitiam in animo Helenæ manere adhuc ex facto illo cognovit; leve admodum, ac nugatorium me illud existimare ostendi, ad indicandam naturæ ipsius pravitatem, quæ multis, atque insignibus facinoribus notata erat. Si namque, quod interpres arguit ipsam fecisse, eo animo, ac consilio Helena fecisset, in tenui re illa peccasset, nec satis justam caussam exclamandi Electra habuisset: Neque enim decet, eam valde mirari, quum usitatum aliquid, quotidianumque fit; nec vocem eo tempore tollere oportet. Affinis enim tunc Helena illi culpæ fuisset, cui omnes mulieres vulgo obnoxiæ sunt: cunctæ namque formæ suæ conservandæ vehementer studiosæ sunt; caventque quicquam facere, quod gloriam illam suam imminuat. Ut autem hoc infirmum admodum argumentum ejus rei demonstrandæ fuisset; ita, quod ipse cogitavi, magni momenti esse ad id significandum affirmavi: quod etiam inde perspici posset, quia Terentius in Phormione, quum induceret servum, admirabilem quandam, ac novam pulchritudinem Virginis cujusdam commemorantem, facit illum his signis ipsam declarare: exponit enim eam inventam fuisse hujuscemodi quodam habitu corporis, vestituque, qui tamen ipsam maculare nullo pacto potuit: Comicus enim hic quoque eadem ratione insitam a natura, & ingentem fuisse pulchritudinem illam significare voluit: inquit igitur apud eum Geta, Virgo pulchra; & quo magis diceres, nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem: capillus passus, nudus pes, ipsa horrida, lacrumæ, vestitus turpis; ut ni vis boni in ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent. Sed quid dico Terentium, studeoque hoc testimonio etiam illius comprobare? Qui sane non omnino eodem argumento utitur, quum vetus ipsius interpres Donatus tradat, Apollodorum, unde fabulam hanc vertit Terentius, fecisse tonsorem ipsum nuntium, non adolescentem, qui forte in tonstrinam venisset; qui tonsor apud eum diceret, se nuper puellæ comam ob luctum abstulisse, totumque se effunderet, verisimile est, in eam pulchritudinem celebrandam, quam facto illo, maxime inimico pulchritudini, non vidit immutatam. Addit autem

idem eruditus grammaticus, varietatis hujus rationem reddens, se scire, hoc Terentium mutasse, ne externis moribus spectatorem Romanum offenderet. Nam quod videtur huic meæ sententiæ adversari in græcis verbis, docui aliter capiendum esse, atque interpres ille græcus accepisset: intelligo, inquam, quod apud poetam est παρ' ἄκρας ὡς ἀπέθριζε τρίχας: valet enim παρ' ἄκρας, prope partem illam capillorum, quæ capiti hæret, tanquam Electra dixerit, ad cutem Helenam comam totondisse: quem magnum ornatum muliebris corporis quum penitus, pietati serviens, sibi demsisset, non tamen ipsam inde turpem redditam. Nec existimari debere, hoc insolens esse, quod poeta vocarit summos capillos partem illam, quæ quasi radix ipsorum est: qui enim tondere cæsariem incipiunt, ad eam partem postremo perveniunt; præcipueque in muliebri coma, quæ prolixa est valde, atque pender e vertice, videtur ipsa recte summa appellari potuisse. Addidi etiam, me arbitrari, si poeta diversa ratione ultimam partem capillorum intelligere voluisset, ipsam præpositionem παρὰ additurum non fuisse: quæ fortasse caussa fuerit auctori ejus scholii, ut erraret, qui hoc non animadvertisset, & magis communem, usitatamque notionem ejus nominis secutus esset. Cumque molestum præterea sit, quod sequitur, ἐστὶ δ' ἡ παλαιγενής: qui enim quempiam eundem esse ait, qui olim fuerit, & naturam ipsius, moresque, & formam, effigiemque corporis in eo conservatam esse intelligere potest, gravissimusque scriptor, ac magnæ inter Græcos auctoritatis, contrariam in partem usurpet hanc vocem: confessus sum, hoc me magis perturbare: Plutarchus enim, solitus sæpe locis illustribus Poetarum sensus suos explicare, in Alcibiadis vita, institutisque connumerandis, ubi narrat, quomodo ille Lacedæmone vixerit, ac quemadmodum ingenium suum ad tempus versarit, quum ostendisset, quid pronuntiari de ipso potuerit, siquis tantum, quæ extra posita in eo forent, quæque ille simularet, spectasset; addidit, siquis contra mentem adhibuisset ad veros ipsius animi motus, factaque, exclamari recte potuisse, ἐστὶν ἡ παλαιγενὴς. Quamvis enim summa arte celasset sua vitia, eruperant tamen illa nonnullis in rebus; & idem, qui Athenis fuerat, improbissimus scilicet, ac flagitiosissimus juvenis, illic quoque esse Alcibiades intelligebatur. Hujuscemodi tamen voces antiquorum poetarum, quæ sermone omnium postea celebrabantur, ac vim proverbiorum obtinebant, distorqueri sæpe, ac longe alio sensu, quam quo primum editæ forent, pronuntiari solitas esse, affirmavi; quod multis hujus ipsius auctoris exemplis nullo negotio posset comprobari. Id autem huic ipsi loco me arbitrari evenisse; nec sane durum videri debere, a corporis aspectu ad ani-

mi

mi vim indicandam hoc Plutarchum transtulisse, ut quod ab auctore de muliere prolatum fuerat, ipse, iisdem verbis retentis, manifesto viro accommodavit: quare me putare posse, hanc quoque tanti viri auctoritatem sustineri. Quod vero statim Electra Helenam exsecratur, & in odium Deorum immortalium venire optat, ut principium maximorum malorum & sibi ipsi, & fratri, & universæ Græciæ, videri quoque sententiam meam adjuvare: specie enim corporis, non pravitate animi Helena tanta exitia paraverat: similemque locum hunc esse Homerico illi, quum gravissimi senes, qui Priamo assidebant, laudata pulchritudine ejusdem mulieris, atque in cœlum testimonio suo sublata, intelligentes tamen, quanta incommoda ipsa Trojanis hominibus intulisset, utile rebus suis esse dixerunt, ut illa eo, unde venerat, rediret, nec apud se diutius, futura semper ipsis, filiisque detrimento, maneret. Hæc mihi tunc, ut alia nonnulla hujuscemodi occurrerunt, quibus sententiam meam comprobarem, ut fit, quum semel aliquis opinionem aliquam suam de aliqua re amare cœpit: tuetur enim eam studiose, atque omnia undique ad eam confirmandam rapit. Exposui tamen, me nulla alia re tantopere fretum ita asseverare, quantum elegantis illius, ac necessarii sensus opportunitate: quam φαντασίαν si Poeta reliquisset, putarem, non sine caussa in hoc loco acumen ingenii ipsius desiderari potuisse. Ecce autem postridie quidam ex iis, qui me audiunt, ad me veniunt, & cum tabellis quidem, ut Cicero ait, obsignatis, qui docent, tibi longe aliter de hac re videri; afferuntque epistolam quandam tuam versibus scriptam, in qua manifesto contra me stas. Cohorrui igitur subito, atque animo concidi, postquam vidi, mihi tecum rem futuram, quem nulla in re adversarium me habiturum unquam putavi, & a cujus judicio, si id scissem, nunquam discrepassem. Magna est autem auctoritas tua merito apud hos; atque id & sua sponte ipsi faciunt, ut probent, atque admirentur doctrinam, & elegantiam ingenii tui, & meis etiam assiduis vocibus ad hoc incitantur. Quare quomodo me geram in hac re, non facile mecum statuere possum, atque id, quia veritatem hujus rei non perspicio: neque enim metuerem opinionem meam condemnare, & palam me in errore versatum confiteri. Decrevi igitur te hujus quæstionis judicem sumere, atque ita tibi omnem rem examinandam tradere, ut quum tu rursus, ipsa diligenter ponderata, ostendas te in illa tua vetere sententia perdurare, pollicear, prorsus me ita quoque firmiter crediturum, & omnia, quæ contra facere videntur, argumenta nullius ponderis existimaturum. Vale, & me, quod jampridem fecisti, ama. Florentia Idib. Decemb. MDLVI.

Digitized by Google

JOANNES CASA

ARCHIEP. BENEVENTANUS

PETRO VICTORIO S.

QUUM forte ad quotidianas occupationes meas podagra accessisset sane molesta, redditæ, mi Victori, mihi sunt literæ tuæ. Eo factum est, ut serius ad eas tibi responderem, quam nostra summa conjunctio postulabat. Sed eas tamen literas eruditionis, atque elegantiæ plenas, amore autem singulari illo in me tuo etiam redundantes, gratissimas, jucundissimasque mihi accidisse scito. Quod enim vir omnium doctissimus, atque in judicando acerrimus, pedetentim, verecundeque dissentire a nobis aggrediebare, in re præsertim aud magni apud me ponderis, veterem tuam erga me benevolentiam, amantissimique animi gratum obsequium agnoscebam. Quod autem Electræ orationem aliorsum, atque ego, aliique multi acceperamus, interpretabare, idque stilo illo tuo subtili, atque presso, qualis eruditorum hominum sermo inter se de studiis literarum disputantium esse debet, declarabas; in eo ingenii, doctrinæque, & eloquentiæ tuæ vis, lumenque mihi jampridem cognitum, elucebat. Veruntamen, quod ad me attinet, omni ego te molestia libero: siquidem in eo expeditissima mea ratio est. Nos enim Poetarum more, uti se res dederit, ita vel populi, vel eruditorum hominum sententiam nostro quodam jure sequimur, atque alias si sit opus, aliter de eadem re dicimus. Quare, mi Victori, optimos adolescentes, mihique jure carissimos, qui apud te erudiuntur in literis posthac, mea quidem caussa, sententiam tuam ne celaveris: neque id amicitiæ tribues, quod ab amicitia plurimum discrepat, ut expurgare judicium nostrum non audeas. Atque adeo sic habeto, nihil mihi in literis tam plane esse exploratum, atque compertum, quam quod tu idem probes, atque confirmes: quamquam de his quidem Euripidis versibus nonnulla mihi in mentem veniebant, cur in pristina illa mea interpretatione propemodum perseverarem. Primo enim vix mihi verisimile fiebat, calamitosissimæ virgini, in tanto capitis sui, fratrisque sui discrimine, otium ad contemplandam, ac prædicandam Helenæ pulchritudinem fuisse, præsertim quam odisset, quam etiam diris statim prosequeretur, cuique Deos iratos, atque infensos optaret, propterea quod se, fratremque suum, totamque Græciam evertisset. Nam ita Helenæ personam tractare Euripidem par fuit,

ut

ut Electræ personæ, quam in manibus habebat, ne oblivisceretur. Deinde Helenæ pulchritudinem, quæ nulla ei mulieri sua culpa obtigerat, indigne ferentem Electram facere, fortasse nihil attinuit: at lasciviam, & formæ, cultusque importunum illud studium, in sororis cæde, & luctu, in domus, familiæque ærumna, atque excidio reprehendere, ac detestari; id vero cùm Electræ persona congruere, nisi te aliter arbitrari viderem, plane putassem. Nam quod ait Electra, suæ hujusce orationis initio, ad ingenium, naturamque referri mihi aptius videbatur, quam ad corpus, & pulchritudinem posse: sic enim interpretamur. Quam magnæ ingenii sunt, ac naturæ in utramque partem vires: ferimur enim natura alii ad perniciem, alii ad salutem, ut quique proclives ad virtutem, aut ad vitia sumus: pessundedit ergo Helenam non forma, sed ingenium. Nam pulchritudo quidem multis sæpe malo, multis sæpe saluti fuit. Quod video idem præcepisse eos, qui de finibus bonorum disseruerunt, ut ea sententia, quam duobus his versibus complexus Euripides est, vix futura vera sit, si hoc sensisse illum defendimus, qui pulchritudinis compotes sint, salutare quiddam habere: at inverecundum, impudicumque animi ingenium qui possident, iis ea res semper calamitati est, nunquam saluti. Helenæ quidem certe non pulchritudo profuit, sed ingenium obfuit. Id igitur mihi accusare videbatur infelix Electra, pannisque obsita, torridaque; Helenam inclinata jam ætate meretricium animum illum pristinum retinere, quum fugæ infamiam illam subiisset, propter quam in publicum etiam prodire non audere ipsa se fateretur. Castissima scilicet puella vehementer indignatur, queriturque, eam jam prope anum factam, ne malo quidem doctam, deterreri a lascivia, ac petulantia posse. Ipsum quoque verbum Mulier, nescio quid vituperationis præseferre visum olim mihi est, quum illud nescio quid versiculorum lusimus. Est eadem, quæ solet: non Helena, inquit, sed mulier. Illud etiam interdum suspicari mihi veniebat in mentem, si ad cutem totondisse Helenam capillum Euripides significaret, dicturum illum fuisse potius ἐν χρῷ, aut ἐν βάθει, quam παρ' ἄκρας τρίχας: quod video doctis nonnullis idem placere. Sed hæc tu melius scilicet, vel longe potius omnium optime: nam nos quidem vehementer sane occupati, non tam ut aliquid statueremus, quam ut aliquid ad epistolam tuam rescriberemus, cursim hæc ad te exaravimus. Quare ad illud redimus, quod initio scriptum a me est: pro sexcentis mihi auctoritas, judiciumque tuum rationibus semper erit; eaque mihi loci hujus, aliorumque omnium interpretatio erit certissima, quam tibi maxime probatam esse intellexero. Vale XI. Calend. Febr. M. D. LVI.

JOAN.

JOANNES CASA
DIONYSIO LAMBINO
S. D.

Accepi literas tuas humanissime scriptas, easdemque purissimas, atque elegantissimas. Carmen autem & libentissime legi, & vehementer probavi: est enim cum dignitate sententiarum grave, tum splendore verborum, & numerorum jucunditate illustre, atque concinnum. Sane intelligo, nihil fuisse, cur Calliope illa nostra inops, quam tu tamen dilaudas, tantum susciperet itineris, cum tu isthic adesses, qui Cardinalis Turnonii, hominis omni laude cumulati, virtutem non modo exponere, id quod nos facere nostris versibus conati sumus, sed etiam abundanter ornare, & copiose augere facile posses. Suppudet itaque me: in silvam enim ligna scilicet. Sed tamen nihilominus Blanketo meo, homini conglutinandarum amicitiarum studiosissimo, magnam habeo gratiam, cujus opera factum esse intelligo, ut ego te ista doctrina ornatum, ista scribendi facultate præditum, non modo cognitum, sed etiam amicum habeam. Ac doleo mehercule plurimum, cum vos Venetiis essetis, non frequentasse me vestram domum; quod ut facerem, coegerunt me reipublicæ tempora, & mea. Carui quidem certe uberibus fructibus, & magna jucunditate consuetudinis tuæ. Cum enim tua hæc ipsa scripta admirans, ab iis, quibus te bene cognitum certo scirem, percunctatus diligentius essem de te, reperiebam id, quod mea ipse sponte animo jam antea statueram, atque perspexeram. Docuit enim me Nasius noster, itemque alii multi, de perpolita, elegantique doctrina, deque singulari probitate, atque humanitate tua. Itaque sic tibi persuadeas velim, factum me tibi esse amicissimum, vel Musarum caussa, quas ego a puero amavi plurimum, atque colui, quibusque gratissimum te esse intelligo; vel quod te Vir amplissimus, quem ego unum maxime omnium semper sum admiratus, amat, atque in honore habet; vel quod amantissimis literis, gravissimoque, ac dulcissimo carmine amorem erga te excitasti, atque inflammasti meum. Illud etiam mihi a te gratissimum accidit, quod Horatii Farnesii miserum casum, atque horribilem versibus præclarissimis deplorans, egregium adolescentem, in quo Italiæ jamdudum jacentis spes nitebantur, divinis laudibus celebrasti. Præterquam enim quod

omnis nostra natio hos lectissimos Farnesios fratres, maximo illorum merito, carissimos habet (nihil enim his præclarissimis adolescentibus amabilius fieri, aut excogitari potest) mihi privatim quoque vetus cum clarissima illorum familia amicitia intercedit, multis illorum in me beneficiis, perpetuaque mea erga illos observantia confirmata. Quapropter sic habeto, me virtutem, doctrinam, humanitatem tuam, uti debeo, plurimi facere, semperque facturum esse; meamque voluntatem, meaque omnia tam tibi parata esse scito, quam quæ sunt tua. Cardinali Turnonio, viro maxime illustri, quem ego & colo, & revereor plurimum, multam salutem meo nomine dicas, velim. Vale. Idib. Novemb. Venet. Anno M. D. LIV.

DIPLO-

Digitized by Google

caussas in te plurimum in Domino confidentes, omniaque summa nobis de te pollicentes, te, quem ad hoc ipsum tam praeclarum munus a divina benignitate confictum, & conformatum, atque nobis, & his Sanctæ Sedis Apostolicæ temporibus reservatum existimamus, supradicti fœderis Ducem, & Capitaneum Generalem, re cum dilecto nobis filio, nobili viro, Joanne Daventone prædicti Regis apud nos Oratore communicata, facimus, constituimus, & declaramus, cum omnibus honoribus, dignitatibus, privilegiis, titulis, insignibus, quibus antehac cæterorum similium fœderum Capitanei Generales uti, frui, & potiri de jure, vel de consuetudine soliti sunt, atque eo etiam amplioribus, quo tua quoque facile insignior dignitas est; & cum eis stipendiis, & emolumentis, eisque contra oneribus, & conditionibus, quæ in instrumento seorsum ad id faciendo plenius continebitur. Sperantes in Domino, te tali viro Duce omnia prospera, ac felicia nobis, sociis, fœderatisque nostris cum Deo esse eventura. Hortamurque te, ut Majorum tuorum, clarissimorum, fortissimorumque hominum, virtutem reminiscens, ita hoc munus suscipias, ut cum illorum virtute tibi contendendum esse statuas; atque illud etiam memineris, quod te oblivisci nullo modo posse arbitramur, tanta te habere ab hac Sancta Sede beneficia, ut omnia summa illi a te, atque a tua clarissima familia debeantur.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub Anulo Piscatoris die XXVI. Februarii 1556. Pontificatus nostri anno primo.

Joannes Beneventanus.

A tergo. Dilecto filio, nobili viro, Herculi Estensi Ferrariæ Duci, Fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi Capitaneo Generali.

Intus. PAULLUS Papa IV. Dilecte fili, nobilis vir, salutem, & apostolicam benedictionem. Die XXVI. præteriti mensis Februarii literas ad te dedimus, in quibus te Ducem, & Capitaneum Generalem ejus fœderis fecimus, quod cum carissimo nobis in Christo filio Henrico Francorum Rege, magno sane cum dolore nostro, facere coacti aud multo antea fueramus, propterea quod salutem, ac dignitatem nostram, atque hujus Sanctæ Sedis retinere jam aliter nobis non licebat propter eas caussas, quas tu quoque, dilecte fili, minime ignoras; atque in ea voluntate nostra, quam tibi iis literis declaravimus, perseveramus, nos quidem vel augemus eam potius in dies, consiliumque illud nostrum de te Duce habendo in dies magis probamus. Etenim nota nobis præclara tua virtus est, & singularis prudentia, & perpetua in nos, atque in hanc Sanctam Sedem observantia, & fides; meminimusque, Majores tuos, homines clarissimos cum civitatum gubernandarum, tum regendorum exercituum semper esse habitos peritissimos, cum quibus ita te contendere videmus, ut illorum laudes etiam superes. Quibus rebus freti, maximam spem secundarum rerum nostrarum, atque ejus, quem optamus, hujus fœderis eventus cum Deo in te reponimus. Quibus tamen prosperis rebus nostris unum hoc quærimus, unumque hoc a Deo Optimo Maximo precibus contendimus, multorum licentia, & contumacia, quando coerceri aliter nequit, armis repressa, pacem sine ullis insidiis firmam, ac stabilem, incolumemque nostram, atque hujus Sanctæ Sedis auctoritatem. Sed quoniam in iis nostris ad te literis adscriptum est de stipendio, atque emolumentis, cæterisque conditionibus, & pactis, quæ adhiberi in similibus muneribus mandandis solent, instrumentum seorsum faciendum esse, in quo ea nominatim continerentur; nunc cum id longius fieri propter locorum, personarumque distantiam videremus, faciendum nobis esse duximus, quo administrari res celerius possent, ut omnino eum locum, quem idem carissimus nobis in Christo filius Henricus Rex Francorum tibi in supradicto fœdere attribuit, attributurusve est, eosque honores, emolumenta, conditionesque cæteras omnes, quibus te dignum esse decrevit, decreturusve est, his nostris literis ratas haberemus: id quod libenti animo fecimus, præstantissimi Regis præclarum de-

te

te judicium probantes, cum nullum tam magnum, tamque insignem etiam honorem, aut commodum statuamus, quin tibi, virtuti, nobilitatique tuæ merito habeatur.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub Anulo Piscatoris die XIV. Martii 1556. Pontificatus nostri anno primo.

Joannes Beneventanus.

A tergo. Dilecto filio, nobili viro, Herculi Estensi Ferrariæ Duci, Fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi Capitaneo Generali.

Intus. PAULLUS Papa IV. Dilecte fili, nobilis vir, salutem, & apostolicam benedictionem. Ingenti quodam dolore nostro factum est, ut dum pacis auctores, effectoresque totis viribus conaremur esse, gravissimis quorundam in nos, atque in hanc Sanctam Sedem injuriis, eo coacti deduceremur, ut tandem aliquando de nostra salute, ac dignitate armis tuenda, Deo, ac Domino nostro volente, cogitaremus, ut eorum, qui nos quasi parentes revereri, & colere debuerant, inveteratam audaciam, atque licentiam in nos quoque ipsos irruentem, timore saltem, ac viribus compescere valeremus, quando id nostra assequi auctoritate ita, uti æquum erat, nobis non licuit; sperantes, eadem divina benignitate freti, fore, id quod plerumque accidere solet, ut bello pacem pareremus, ut compositis tandem rebus, atque omni insidiarum suspicione remota, otium nobis, spatiumque sit cæteris Christianæ reipublicæ vulneribus sanandis. Atque id ut commodius efficere possemus, cum carissimo nobis in Christo filio Henrico Francorum Rege, certis legibus, & conditionibus fœdus inivimus, memoria repetentes hujus Regis Majores, pientissimos homines, Regesque illustrissimos, perpetuos Sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritatis defensores, libertatisque semper fuisse vindices. Sed quoniam, quamvis magnæ, firmæque copiæ, debiles sunt sine capite, ac duce, eoque perito, atque præstan-

ſtanti, ea nos cogitatio ſane perquam ſollicitos habebat, cuinam potiſſimum hoc tantum, ac tam arduum munus committeremus: cum te, dilecte fili, ita eſſe animatum pro tuo in nos, atque in hanc Sanctam Sedem conſtanti ſtudio, ac pietate cognovimus, ut periculorum noſtrorum te propugnatorem, auctoritatis defenſorem profitereris. Quæ res cum gratiſſima nobis pro eo, ac debuit, fuit (quamvis omnia de tua virtute, ac fide jampridem in Deo ſperantibus) tum totam dubitationem noſtram ſuſtulit. Ut enim in omnes partes diſpiciamus, te a divina benignitate confictum, & conformatum, atque nobis, & his Sanctæ Sedis Apoſtolicæ temporibus reſervatum exiſtimamus, quem tanto muneri, tantiſque rebus præficeremus, quem a patre tuo, viro fortiſſimo, atque clariſſimo, in militiæ diſciplina a puero educatum, ſumma rerum bellicarum ſcientia ornatum eſſe ſcimus, in regendis civitatibus, quas multas, ac nobiles poſſides, cum maxima vigilantiæ, integritatis, juſtitiæ, prudentiæque laude verſatum videmus, tum per te, tuiſque ſeparatim viribus firmum, ac validum. Itaque cum te Italiæ ornamentum, atque hujus Sanctæ Sedis præcipuum adminiculum ſemper ſtatuerimus eſſe, ſine ulla dubitatione te Ducem prædicti fœderis, in quo tu etiam comprehenſus es, Capitaneumque Generalem, Sanctiſſimum Dei Omnipotentis nomen invocantes, deligimus, facimus, conſtituimus, & declaramus, tibique omnem ejus fœderis copiarum, peditum, equitum, fabrum, tormentorum, cæterarumque rerum ad id pertinentium omnium curam, atque imperium demandamus; univerſoque huic negotio te præficimus cum omnibus honoribus, dignitatibus, privilegiis, titulis, inſignibus, quibus antehac cæterorum ſimilium fœderum Generales Capitanei uti, frui, & potiri de jure, vel de conſuetudine ſoliti ſunt, atque eo etiam amplioribus, quo tua quoque facile inſignior dignitas eſt. Et præterea cum annuo ſtipendio, & ut dicitur, *pro Plato*, ducatorum duodecim millium cum in pace, tum in bello, cujus initium ex Calendis Septembris ſumatur 1556. ſtabileque permaneat non ſolum Pontificatus noſtri tempore, ſed etiam Sedis ipſius Apoſtolicæ. Itemque cum cuſtodia corporis tui quinquaginta peditum cujuſvis nationis tuo arbitrio deligendæ, tum etiam cum præſidio trecentorum quinquaginta peditum, equitumque centum quinquaginta, ad tuas civitates, tuoſque fines ab hoſtium incurſionibus tutandos. Hortamur autem te, ut Majorum tuorum, clariſſimorum, fortiſſimorumque hominum, virtutem reminiſcens, ita hoc munus ſuſcipias, ut cum illorum virtute tibi contendendum eſſe ſtatuas; atque illud etiam memineris, quod te nullo modo oblivisci poſſe arbitramur,

mur, tanta te habere ab hac Sancta Sede beneficia, ut omnia summa illi a te, atque a tua clarissima familia debeantur.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub Anulo Piscatoris die xv. Septembris 1556. Pontificatus nostri anno secundo.

Joannes Beneventanus.

A tergo. Dilecto filio, nobili viro, Herculi Estensi Ferrariæ Duci, Fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi Capitaneo Generali.

Intus. PAULLUS Papa IV. Dilecte fili, nobilis vir, salutem, & apostolicam benedictionem. Cum pro singulari tua prudentia, præclarisque virtutibus, te Ducem, Capitaneumque Generalem fœderis a nobis cum Henrico Francorum Rege initi delegerimus, ad gravissimas eorum injurias propulsandas, atque coercendas, qui non modo occultis insidiis, sed nefariis etiam armis, atque aperto latrocinio dignitatem nostram labefactare, atque hanc Sanctam Sedem, quam summa pietate revereri, & colere debuerant, pervertere adoriuntur; videamusque salutis, auctoritatisque nostræ tuendæ gratia, te arma nobiscum, & cum Rege Christianissimo eodem fœdere conjunxisse, nullumque discrimen, nullas inimicitias, nullas denique vitæ dimicationes pro nostra dignitate defugiendas existimare: pietatem tuam erga nos, atque hanc Sanctam Sedem, omni laude, atque honore dignissimam judicamus, tuamque cum Rege societatem in Domino plurimum commendamus, quam ut conserves, & in pacto jam fœdere cum Henrico Rege constanti animo perseveres, ad repellendos improborum conatus contra Apostolicæ Sedis dignitatem, magnopere te hortamur, & pro nostra paterna auctoritate etiam præcipimus. Quoniam vero Principes, tanta pietate præditi, conjuncti inter se plurimum Christianæ reipublicæ prodesse queunt, tibi præterea permittimus, atque condonamus, pro ea potestate, quam a Deo, & Domino nostro Jesu Christo accepimus, ut non

non modo in præsentia, ac pro defensione, patrocinioque hujus Sanctæ Sedis, Francorum Regi deservire valeas, ejusque exercitui præesse, sed in omni etiam alio bello, quod vobis sine detrimento, aut præjudicio Apostolicæ Sedis gerendum esse statueritis. Quod si feceris, ex mandato, atque auctoritate nostra feceris, neque id ullo quisquam tempore culpæ tibi vertere poterit. Statuimus enim, nequis in posterum te, tanquam Sedis Apostolicæ vasallum, hac de caussa criminari, aut accusare audeat, non obstantibus quibuscunque aliis contrariis constitutionibus; atque has nostras literas firmi, validique contractus vim habere decernimus, tuam in nos pietatem grato animo persequentes. Tu vero cum Majorum tuorum præstantissimorum Ducum virtute certabis, & a nobis omnia, quæ ad dignitatem tuam augendam, atque amplificandam pertinent, Deo favente, exspectabis.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub Anulo Piscatoris die xv. Septembris 1556. Pontificatus nostri anno secundo.

Joannes Beneventanus.

Digitized by Google

DISSERTATIO
JOANNIS CASÆ
ARCHIEP. BENEVENTANI
ADVERSUS
PAULLUM VERGERIUM;
E T
QUÆSTIO LEPIDISSIMA,
An uxor sit ducenda.

Digitized by Google

Digitized by Google

DISSERTATIO
JOANNIS CASÆ
ARCHIEP. BENEVENTANI
ADVERSUS
PAULLUM VERGERIUM.

QUOD Scribis, dictum tibi esse a nescio quo, qui isthac iter haberet, quosdam, qui Romæ vivant, queri de tua petulantia, ac malevolentia solitos; scito, id totum falsum, ac nugatorium esse: nemo enim est, non dicam bonus, aut notus, sed sanus modo, qui te, tuasque istas nugas flocci unquam fecerit. Neque id Romani modo de te, scriptisque tuis sentiunt, sed idem totius Italiæ de tua stultitia judicium est. Quamobrem, quod de eo te purges, nihil est. Omni ego te, mi Vergeri, molestia libero: atque animadverti, duo omnino esse hominum in Italia genera; alterum eorum, quibus ignotus sis; alterum eorum, quibus nimium etiam sis bene cognitus. Ac

qui te, vitamque anteactam tuam norunt, ii te ex helluone impurissimo, perditissimoque, tam repente morum magistrum isthic exstitisse rident: tu dolere eos fortasse arbitrabare. At quibus ignotus es, ii, siquando in tua ista tam præclara scripta inciderunt, quid credis? negligunt te, atque contemnunt. Nempe, inquis, quod ineptire me sentiunt. Primum quidem isthuc ipsum scilicet: deinde illud quoque accedit, quod usque adeo palam mentiri te vident, ut nullum esse periculum statuant, quemquam fore in Italia quidem, qui compos modo mentis sit, qui compertum non habeat, impudentissimum te ita, uti es, esse, aut qui credi tibi quicquam oportere existimet.

Et quoniam libere, ac fraterne agere tecum, pro nostra mutua inter nos benevolentia, institui; obsecro te, quid tu tibi voluisti, aut quicunque ille fuit, qui de Paulli III. vita scripsit? Putastine, quemquam fore, qui tibi de tot, tantisque criminibus, ac sceleribus crederet? Qui tu isthæc scire potuisti? Præsertim cum tam multa sint intestina, ac domestica, de quibus vix unus, aut alter ex intimis familiaribus, etiamsi maxime vera sint, suspicari aliquid signis quibusdam possit. Qui igitur tu hæc alienus, ac prope alienigena, tantopere affirmas? præsertim solus: quis ad te detulit? Qui testes affuerunt? Quæ proferuntur literæ? Ubi tu interfuisti? Huc accedit illud etiam, quo vel castissimi, atque integerrimi viri, a quibus, ne dicam joco, nos longissime semper absfuimus, a testimonio dicendo removeri solent. Quidnam igitur id est? Inimicitiæ: ac vereor equidem, ne id non exiguum Paulli probitatis signum sit, quod te, moresque tuos oderit. Sed mitto hoc. Inimici tui vitam scribis: nemo tibi de ejus peccatis quicquam credit. Nam cum civibus, amicis, consanguineis tuis, tam petulanter maledicere, atque adeo male etiam facere consueveris, quid homines facturum inimico, atque hosti putent? Nam cum Paullo intercessisse tibi inimicitias, tute mihi millies narrasti: non has novas modo, propter quas isthuc transfugisti; sed veteres illas quoque de tuo stipendio, cum tu magni operam tuam faceres, magnificisque verbis extolleres, cum assiduas operas navasse te Sedi Apostolicæ prædicares, quam tu Sanctam illis temporibus singulo quoque verbo appellabas, quoad scilicet extorquere, & auferre aliquid te ab ea sperasti posse. Cum tu igitur magnam mercedem posceres, ac flagitares, ille, utpote vir magnus, ac gravis, nebuloni tibi nihil neque crederet, quod tua nihil interesset; neque daret, quod tu iniquissimo animo patiebare: ortæ inter vos sunt ob eam ipsam caussam (qua de caussa nunc quoque tantopere irasceris Italiæ) gravissimæ inimicitiæ, quippe ob famem, atque egestatem tuam.

Ac

Ac si verum fateri volumus, magnam tu Germanis hominibus contumeliam facis, quod idoneos arbitreris esse, apud quos tam impudenter mentiare, quosque usque adeo contemnas, imperitosque rerum putes, ut tibi de tuo inimico tam inepte, tamque aperte mentienti fidem habeant. Si literas, si testes, si tormenta, atque equuleum, si omnia probationum genera proferres, nemo tibi tamen venefico, atque uxoricidæ crederet, de tot, tantisque præsertim rebus. Tu innuenti modo tibi fidem haberi existimas: nihil agis, mihi crede, ne cum dejeras quidem, eum libellum nunquam te scripsisse: nihilo enim secius impudens es, cum illo uteris, cum illum venditas, cum in illo scripta convicia illa inania, ac nugatoria pro testimoniis recitas.

Nam quod ais, non ferre te quosdam, qui in Germaniam invehi conati sint, jocari te arbitror, cum te maximæ, clarissimæque provinciæ patronum facis. Tu, furcifer, Germaniæ patrocinium suscipis? Hoc nimirum uno semper valuisti plurimum, ut nihil unquam quicquam usquam te pudeat. Dic mihi, non tu Germaniam, cum tota illa gente humanissima, una cœna, si opus sit, divendas? Verebere credo alienos destituere, ac deserere, qui amicos, qui fratrem, qui conjugem, qui patriam, qui pietatem prodideris? Nonne tibi cum tui simillimo Joanne Baptista Polæ Episcopo, fratre tuo, diuturnæ, graves, asperæque inimicitiæ intercesserunt? Cum de hoc uno inter vos pugnaretis, ac digladiaremini, uter vestrum impurior, uter nequior esset? Nam paterna res certe negotium vobis non facessebat. Pietatem ludibrio æque utrique habebatis, atque æque ab omni laude, atque ab omni honore utrique aberatis. Nonne hæc notissima iis, qui te, atque illum noverunt, sunt? Quid Elium, amicum, affinemque tuum, nonne frustratus multos annos es pensione ea, quæ illi a te debebatur? Cum ille stipulatus a te esset, eæque exstarent literæ publicæ, in quibus, juratum eam te illi pensionem repromisisse, scriptum esset, tu sanctissime dejerares, promisisse te ei nihil? Quæ postquam prolatæ literæ sunt, oblitusne es, quæ tua de eo querela fuerit? quam aspera? quam diuturna? Quasi ille, cum te sibi jampridem debitam pecuniam flagitaret, injuriam magnam faceret: nam illud quidem tibi memoria excidisse video, quod, Elii molestiam, atque acerbitatem caussatus, mutuam a multis eam pecuniam sumsisti, nec Elio unquam persolvisti, nec creditoribus reddidisti; sed hoc memoriæ tuæ vitio evenit, illud humanitatis, ac misericordiæ specimen est tuæ. Quotus enim quisque in tua civitate est, cui certum, atque compertum non sit, Dianam uxorem tuam veneno a te esse sublatam, quod obstare illam honoribus, fa-

Digitized by Google

cerdotiisque, quæ tibi tu, homo vanissime, altero fratre tuo fretus, pollicebare, atque animo vorabas. Quid quod cives tuos consentientes ad dissidium, atque ad odium tua malevolentia compulisti; discissaque, ac dissecta tua a te patria est in eas factiones, ut ne nunc quidem inter se post tot annos ea civitas bene dum congruat? Qui igitur fratrem, præsertim convenientibus moribus, odio habueris, destitueris, prodideris, uxori miseræ, atque innocenti venenum dederis, affines fefelleris, patriam everteris, Italiam impotenti, impuroque ore tuo vexes; Germaniam, atque alienigenas trans Alpes usque tuebere? Næ illis perire satius est, quam tuo isto patrocinio salvos esse.

Memoriane tenes, cum paucis ante annis vir magnus, atque clarus, summa constantia, summaque fide præditus, Joannes Cardinalis Tornonius, per Helvetios iter in Galliam faceret, atque ad cauponem forte divertisset, e viculo quodam ignobili, quem tibi tu ad habitandum delegeras secundum viam, quo gulæ isti voracissimæ tuæ stipe de viatoribus cogenda suppeditares, descendisse te ad eum, salutandi, ut tu dicebas, ut ego interpretor, cœnandi, atque pecuniolæ auferendæ caussa; qui cum te squalidum, sordidum, pannis obsitum conspicatus, visusque sibi videre lanionem aliquem esset, quæsivit de te, qui tu esses: atque ubi Vergerium esse dixisti, multis, homo gravissimus, te verbis male accepit: deinde, cum tibi facile oratione sua excussisset lacrimas, te flentem seduxit ubi soli, oblitusne es, quæ tua fuerit oratio? quam misera! quam demissa! cum magno fletu calamitatem tuam deplorares, levitatem consiterere, stultitiam accusares. Aude hoc negare, non tu ad hominis pedes concidisti? Non fracto animo supplicasti? Precibusque omnibus obtestatus es, uti te in Galliam secum tolleret? Non ea te de Religione, de Helvetiis, de Germania sensurum, dicturumque recepisti, quæ ille vellet, quæque præscriberet tibi? Hem morum emendator! Hem pietatis columen! Hem fidei exemplum! At ille tibi Germaniæ defensori, Religionis correctori, atque custodi, ne in levitate quidem, atque perfidia, quibus rebus delectatum te semper sciret esse plurimum, fidem habuit ullam; neque inquinari, pollulque se, comitatumque suum purissimum, tam lutulentæ tuis sordibus, & cœno passus est. At sunt qui aliquando Germaniam liberius appellent: jure tu quidem fere tuo stultitiam, levitatemque universæ nostræ gentis uni tibi vendicas. Sed reliquimus, reliquimus, mihi crede, nostri generis, atque ordinis in Italia homines paucos omnino, sed tamen aliquot, neque omnem fatuitatem nobiscum efferre potuimus, qui si aliquid aliquando temere effutiunt in Germanos,

nos, nolito illis, patrone magne, irasci: nostram enim illi caussam, si nescis, agunt, cum vulgus stolidum irritant, quo convenire minus Germania cum Italia possit. Etenim si conveniat res, mihi, tibique, congerronibusque nostris, eo res redierit, ut periculum nobis famae futurum sit, quam ægre adhuc sustentavimus. Quamquam video bonos quoque aliquot studio, & contentione quadam elatos, paullo provectos longius, sed eos perpaucos tamen, & si tecum, quod illi minime volunt, conferantur, moderatos.

In eo vero mihi versari visus es cum caussæ nostræ summo periculo: nec satis mirari possum, qui istuc tibi tam stultum in mentem venire potuerit; quamquam stoliditate, atque stultitia es singulari, qui ausus sis Reginaldo Polo Cardinali maledicere, quod te primum omnium hominum facere ausum esse certo scio. Quicquid enim de optimo illo, ac præclarissimo viro a summa laude sejunctum dicitur, totum id continuo ipsæ respuunt aures, ipsaque mens, atque animus abhorret. Quare videto, ne illi ipsi, quibuscum sentire te simulas, turpe sibi esse existiment a Polo dissentire. Qua quidem in re non jam audaciam, atque impudentiam, quibus rebus excellere te gloriantem audire te soleo, sed cæcitatem, ut dixi, atque imprudentiam tuam sum admiratus. Quis enim non videt (præter te quidem, cui oculi præ inedia caligant) si vera sint, quæ de pietate Christiana Polus sentit, eo magis Lutheranos nos veræ pietati, Christianæque rei obesse, quam Turcas, quo asperius, calamitosiusque intestinum bellum est, quam externum? Neque ille cum Lutheranos accusat, Germaniæ maledicit, sed Sectam redarguit. Quod vero hominem innocentissimum accusas, quod secus de pietate sentiat, ac tu de eo pollicitus es, dupliciter peccas: primum quod plane temere affirmare te de aliis esse solitum confiteris, ut ne de Paullo quidem Tertio, deque aliis, quos tu conviciis insectaris, fidem facere possis: deinde quod eum, quem tu virum gravem, castum, sanctumque prædicaveris, dissentire a nobis demonstras; cujus probitas, integritas, temperantia, castitas, sanctitasque, si eam de Religione sententiam, quam ille defendit, nihil adjuvat, cur eorum, quibus tu maledicis, peccata, etiamsi maxime vera sint, eam ipsam de Religione sententiam coarguunt? Etenim, si quia boni, ita de Religione sentiunt, nullum argumentum est, recte eos credere, ne quia quidem mali nonnulli in eadem sunt sententia, obesse personarum vitia caussæ debent. Quod autem miseratus illum es in altera epistola tua, nonne intelligis, totidem verbis illum miserari te contra, nosque omnes posse? Magnum credo negotium homini omnium eloquen-

quentiſſimo, deplorare calamitatem noſtram, noſtramque vicem dolere, atque in eo commorari, qui vetus iter a Sanctiſſimis Patribus inſtitutum, parentum, majorumque noſtrorum veſtigiis attritum, reliquerimus, unum Lutherum, levem, apoſtatam, malevolum, ſeditioſumque hominem ſecuti, atque illum ipſum ducem, vexilliferumque noſtrum, cœcum, atque improbum deſerentes, alio alii abierimus, diffiſi, diſciſſique innumerabilia in fragmina, ac potius fruſta ſimus; ut memoriæ mandare ſectarum, in quas miſere ipſi nos diſcerpſimus, nomina, aud facile ſit: qui Evangelii nomen modo latebram ſcelerum, flagitiorum, rapinarum, ſacrilegiorum noſtrorum habeamus; in ſententia vero ludificemur, atque cavillemur, perperamque interpretantes per pietatis ſimulationem, non libertatem, ſed licentiam conſectemur, cæteraque id genus ab omnibus jam decantata: qualia confirmata, comprobataque tandem cauſſa, in epilogo adhibere oratores magni illi, ac docti olim ſolebant, amplificandi, non confirmandi gratia. Nos autem rabulæ, ac clamatores, probris, atque conviciis cauſſas peragere conſueti, omiſſis probationibus, quas nullas plerumque habemus, hæc pro argumentis pronunciamus. Memini enim, te olim totas Venetiis peroraſſe cauſſas, ab exordio ad epilogum, maledictis, & contumeliis, & quaſi nullo commiſſo prælio, victoriam tamen conclamaſſe: a qua conſuetudine non diſceſſiſſe te video; quamquam Rhetoricæ dediſſe te aſſiduas operas, audiebamus, quo ad accuſandum Paullum hunc Tertium inſtructior accederes. Eæque exſtant literæ tuæ, in quibus comminatus es, meditari te jampridem, ac declamare, & ad perſequendas injurias, quas ab eo acceperis, te comparare. Cave igitur, ſi ſapis: jocari enim mihi tecum libet: quid enim tu ſapias? Ne poſthac Polum vexes, ac ne appelles quidem: neque tantum noſtræ cauſæ vulnus attingas, potiuſque in libellis illis, qui in epiſtola altera tua appellantur a te, acumen illud tuum exerceto; in quibus ſiqua amphibologia exſtiterit, in peſſimam partem vertito: iis facile eluduntur ſellularii, opificeſque, & mulieres, atque anus. Siqua autem inventa erit allegoria, ita uti se res dederit, amplecti tibi licebit ſcriptum, aut ſententiam. Si in exornationem, aut amplificationem incideris, ſingulorum verborum fidem, non tanquam ab oratore, ſed tanquam a teſte exigito. Tum ſicui libro Papæ adſcriptæ literæ fuerint, quæ privilegia quædam continent, vulgaria illa, atque omnibus paſſim jam dari per ſcribas ſolita; totum illum librum, ſi paullo hilarior ſit, vel memoriæ mandaſſe Papam contendito. Si de gravibus, ſanctiſque rebus in eo ſcriptum fuerit, ne aſpexiſse quidem Papam dejerato; ſed per

alios

alios eas literas adſcriptas ſuo nomine defendito.

Præterea, ſiqui ſunt paullo minus caſti libelli, per jocum aliquibus in adoleſcentia ſcripti, eos tu, cui tibi commodum fuerit, adſcribito: quæ dubia erunt, in peſſimam partem rapito: multa de tuo addito; quod de verſiculis illis, qui de *Furni* laudibus inſcripti jam olim ſunt, feciſſe te video: quamquam illos me annis abhinc quinque, & viginti editos, alterius cujuſdam nomine inſcriptos, legiſſe me memini. Tu Joanni Caſæ attribuis, quem tumet affirmare ſoles, ornate, politeque ſcribere, & verſibus poſſe, & ſoluta oratione. Id quod video Bembo quoque, & Flaminio idem viſum eſſe, aliiſque multis item bonis, doctiſque viris, qui de ejus hominis cum eloquentia, tum temperantia, integritate, humanitateque elogia quædam ſcripta reliquerunt. Sed ſi Joannis Caſæ ii verſiculi ſunt, ejus ego hominis gravitatem, & conſtantiam laudare poſſim; niſi tu illi iratus de judicio tantopere ſis, qui toties a te laceſſitus, reſpondit tibi nunquam, præſertim cum tribus verbis facere illi hoc licuerit, quicunque eos verſus ludens ſcripſit: nam ſi tu aliud, atque ille dicit, intelligis, tua iſthæc culpa eſt, qui non male dicta male interpreteris; quod ſi aliud dicitur, aliud ſignificatur, tamen tu in aliam partem accipis, ac cogitatum ab ejus carminis auctore ſit: feminæ enim illis verſibus plane, non mares laudantur, ſi modo quicquam præter Furnum ipſum laudatur. Neque tu ignoras, ſed vetere illo tuo uteris artificio oratorio, gratificari enim tibi cupio, quando tu te Principum Nuncium, Chriſti Legatum eſſe te jactare, ac prædicare ſolitus es. Quamobrem videto, ne hujuſcemodi viros cum vituperas, per tam apertam calumniam noſtræ obſtes cauſſæ: clariores enim ſunt, quam ut tu fucum facere in illorum poſſis nomine. Atque hic quidem, non modo cognitus Germanis etiam hominibus multis, atque magnis eſt, ſed etiam gratus, caruſque.

De Mutio vero affirmare tibi hoc poſſum, non tibi illum honorem, cum de te ſcripſit, habuiſſe, ſed patriæ veſtræ. Ejus igitur libri in luce, atque in oculis hominum ſunt, laudantur a doctis, emuntur a bonis, & quidem care: tui ab opificibus, ſellulariiſque leguntur, veneunt vili; quamquam illectas tu plebem, quo vendibiliores eos facias, etiam facetiis. Dii boni! Quam id parum te decet, præſertim & ſenem, & theologum: *Cum privilegio Papæ*, ais, *ad horæ momentum*. Quærerem hic de te, ecquid te pudeat tam inepti, tam ſcurrilis dicti? niſi ſcirem, pudorem te in omne jam olim puerum tempus amiſiſſe, vel abjeciſſe potius. Sed Mutium Italiæ Principes domi ſuæ jamdiu in magno honore habent, honeſte nu-

nutriunt, stipendium dant: nos miseri, atque egentes esurimus scilicet, & algemus. Quamquam te hominem illustrem nactum audiebamus, qui te alere conetur. Is aliis in rebus magnis, variisque, atque omnino ab his, quas tu tibi arrogas, abhorrentibus occupatus, parum adhuc te noscere potuit, ubi te, moresque tuos cognitos habebit: id quod propediem futurum est, non te feret, mihi crede. Quamobrem hortor te pro nostra amicitia, uti memineris his paucis diebus exsaturare te quam maxime, etiam ad futuram famem, atque esuritionem.

Nam de Petro Aloysio Farnesio, quem tu insectaris jam toties conviciis mortuum, quis est, qui fabulam illam non audierit? Quotus autem quisque est, qui commentitium id totum esse, atque a malevolis confictum, scire te neget? A te autem requirunt Itali homines superiora illa scilicet, quibus testibus, atque adeo quibus indiciis id compereris: cur id, quod tibi non magis, quam cæteris omnibus compertum sit, solus affirmes? Cur hoc tibi sumas, ut hominem vexes mortuum? Eloquentia te fretum dices: illi malevolentia, atque audacia, tum inimicitiis adductum putant: loquacem te, & maledicum, atque malevolum dicunt, eloquentem, aut disertum negant. Quid, quod secum ipsa tua pugnat oratio, nec cohærere ullo modo potest? Fama est, inquis, veneno Episcopum illum periisse, ne facere tantum Petri Aloysii facinus palam posset. Mitto, ausum te esse veneni mentionem facere: impudentiam enim profiteris: illud requiro, utrum datum istud venenum sit, priusquam resciri facinus illud potuerit? quod tu, si affirmas, quæro abs te, qui ergo resciscere potuisti? Sin postquam vulgata ea res est, ut ad te quoque fama, ac nuncii pervenerint, quid attinuit venenum dari? Sed ego stultior, qui a te dicti ullius rationem postulem. Atque equidem sic existimo, ob unam hanc caussam orationem a natura bestiis negatam esse, quod illæ isto, quo tu loqueris, modo, si loqui potuissent, essent locuturæ. Eadem tibi de Julio III. respondeant, deque iis literis, quas tu de Conclavi missas, ad te delatas ais. Negant tibi quicquam credi oportere a quoquam, vanitatis, levitatis, mendacii te convictum defendunt. Profer igitur eas literas: manum, signum proba. Fingi hæc a te, ab aliisque tui, meique similibus, dicunt: neque conviciorum, sed criminum habendam esse rationem docent. Tum Germanorum humanitatem obtestantur, fidem implorant, ne irritari a nobis imperitam, ignaramque rerum multitudinem in se pati velint per nos, perque nostri similes aliquot: demonstrant factum esse, ut a dissensione ad dissidium, atque ad odium, inimicitiasque ventum sit.

fit. Germaniæ gravitatis, humanitatis, prudentiæ fuisse, ita de religione disceptare inter nos, ut jurgiis abstineremus: nunc discedi a publica caussa, privata odia exerceri, me meo, te tuo maledicere inimico, quæ de caussa dicenda fuere prætermitti jam fere, ac tacita præteriri; dirimi rem jactandis vicissim probris, impudicarum mulierculariun more, quæ a moderatione, probitate, caritateque christiana longissime dicunt abhorrere. Tum illud addunt, quid tu tandem, Vergeri, es, qui tibi deligas clarissimos homines, in quos tuo arbitratu declamites? Vin tu vitam tuam a pueritia recenseri? minime vero, ne ea vitia, quæ tu falso in singulis vituperas singula, universa vere in te uno appareant. Vin tu inopiam domi tuam, foris sordes commemorari; an propter obscuritatem tuam latere hæc mavis in tenebris? neque tu fortunæ culpa semper eguisti, sed gulæ, sed cæterarum corporis tui partium vitio.

Quid ego de levitate tua dicam? qui, cum ab omnibus musis semper abhorrueris, infelici illa laurea coronari caput istud tuum plenissimum vento tantopere expetisti. Quis isthuc moribus nostris facit jam, nisi scurra? Fuit enim olim fortasse ea laurea virtutis, ac doctrinæ insigne; nunc certe vanitatis, fatuitatisque testimonium est. At hoc vetus, inquis, est: quid hoc novum, ac recens? nonne huic levitati, atque impudentiæ tuæ simile est, atque par? quod depingi te, ridiculumque istud senis lanionis caput tuum curasti, atque istud os tuum fœtidum, quod occulere, atque obtegere omni industria tu, si quicquam te puderet, debebas, quasi magni cujusdam hominis, ac prope dicam numinis, simulacrum, non obesæ suis rictum, odiosissimis titulis inscriptum per Helvetios, perque Helvetiis finitimas gentes circumferri: id quod ne illi ipsi quidem, qui tibi favebant, perferre potuerunt. Tu Pontificum Nuncius, tu Christi Legatus, trifurcifer, sis! Magnam omnino tu Italiæ ignominiam jam olim, cum natus es, inussisti, quod in hac terra ortus sis: verum id & casu quodam, nulla tua culpa factum est: ubique enim gentium monstra, & portenta nascuntur aliquando, & Itali dolorem suum ulti sunt, quod te diu fame, sitique, rerumque omnium inopia torserunt, quod expulerunt te denique, & tanquam maritimi fluctus cadaver quoddam fœtens ejecerunt, quam illi gratiam Joanni Casæ hosti tuo illi, cui tu tantopere infensus es, habent maximam. Itaque sat tu nobis pœnarum dedisti. Germani vero, quibus tu ultro, sponteque tua tam insignem contumeliam facis, qui non modo ad eos appuleris, & tanquam ad saxum adhæseris, sed clarum etiam, illustremque, & magni cujusdam numinis instar haberi te apud talem, tantamque gentem postu-

postules, nullas a te pœnas poscunt. Reperti sunt etiam, qui te edacissimam, eandemque immanissimam belluam, domi suæ alant: id quod ne tu quidem tam stultus es, ut non modo perpetuum, sed ne diuturnum quidem futurum speres: quippe qui diuturni habueris unquam nihil præter malevolentiam, & famem istam tuam. Itaque bonum nimium consilium illud est de te ingurgitando, atque dum tibi per clarissimi hominis occupationes, ac profusam, dissolutamque benignitatem licet, ad multos menses, atque adeo ad totos annos infercierndo. Sed, ut ad levitatem tuam redeam, abiisti (qui Dianam scilicet necasses) a Poetis: ad Jurisconsultos te contulisti. Nec vero tibi Themis fuit æquior, quam Apollo fuerat: quamquam aptior natura tu litibus, quam versibus es. Sed tamen quæ diuturno, ac magno labore edíscenda tibi erant, ea tu didicisse te dicere maluisti, quam ut edisceres laborare. Itaque inanissimus doctrinarum omnium e gymnasiis prodiisti. Lingua, atque audacia fretus, caussas agere te velle dixisti: sed cum quoties diceres, toties malediceres, mentireris, pejerares, calumniareris, prævaricarere, neque litigatores tibi, jam neque corona, neque judices fidem habebant; nemoque ferre te, ac ne aspicere quidem poterat. Itaque cum frigeres, atque adeo algeres, qui te uxoris illa molestia facile liberasses, abiisti Romam ad Antonium fratrem tuum. Is Clementi VII. te commendavit, apud quem ille in magna erat gratia; neque bene te, quod perdiu domo abfuerat, nosse poterat. Errore quodam missus in Germaniam es, cum plus fidei fratri de te prædicanti Pontifex ille, quam par erat, habuisset. Vix dum Roma profectus eras, cum delatæ ad Pontificem sunt virtutes illæ tuæ præclaræ, atque insignes: loquacitas, vanitas, perfidia, cæteræque id genus reliquæ, quæ ornare internuncium solent, præsertim de laureola illa tua. Sed jam stipendium dinumeratum tibi annuum, opinor, erat: tum lacrimæ fratris, quin te Pontifex revocaret iter ingressum, perfecerunt. In Germaniam venisti. Ergo qui linguam, ac vocem venalem semper habuisses (quod enim venderes, aliud habebas nihil) postquam scripturæ, & calami merces ostentari tibi cœpta est, non tu quæ habebas modo, sed etiam quæ non habebas, proscripsisti, ac vendidisti: id quod Germani aliquot, etiam nunc superstites, meminerunt. Revocavit te igitur Paullus Tertius. Hinc illæ lacrimæ scilicet. Atque ibi tu continuo Theologum esse te velle dixisti; eodemque tempore eloquentiæ ajebas te dare operam. Non enim dicam, cur tu Episcopus, quave ratione factus sis, ne aliorum quorundam scelus conjungam cum tuo: tametsi pœnas illi sceleris, sacrilegiique illius pertulerunt gravissimas.

Sed

Sed proventus ecclesiæ tuæ præ furtis quidem illis tuis provincialibus tenues erant. Gula scilicet creverat, & luxus, atque superbia, quæ quorundam hominum, qui male te noverant, benignitate sustentata aliquandiu sunt; sed ubi exhausta est (nec enim tu parvo contentus esse poteras) convertisti te ad alium quæstum. Homines quosdam non nimium sapientes, superstitiosos, rusticanos, stultasque aliquot mulieres locupletes aggressus es, sevocasti: docere eos te posse arcana quædam de religione dixisti: nam quæ adhuc tradita illis essent ab aliis, perperam esse tradita: mutari ea oportere, atque corrigi persuades imprudentibus, ac fatuis quibusdam. Interea, merces magistri scilicet magna, pessundati multi a te sunt, atque ad summam inopiam redierunt. Meministine quendam Paravii, quem appellari a me nihil necesse est, tametsi vulgata res est, qui cum a te magna pecunia esset emunctus, cum condemnatus impietatis esset, magna rerum suarum desperatione, & scelerum conscientia furere cœpit, quem tu virum sanctum divino percitum spiritu diceres, prophetamque salutares? Cumque tu hoc magna contentione in cœtu magno hominum defenderes, oblitusne es, illum tibi repente maximum fecisse convicium: cum te frustratorem, decoctorem, veneficum, hæreticum appellaret? Meministine, ita fractam, ac debilitatam istam impudentiam tuam repente esse, ut pene concideres; verbum prophetæ illi tuo, vera quidem omnia de te canenti, respondere nullum auderes? Meministine, facinora illa tua percrebuisse, palam facta esse, ad judicesque delata, illos ipsos, quos tu clamoribus ad hoc usque tempus, homo caritate Christiana magna præditus, prosequeris? Meministine, quam illi humaniter, quam benigne tecum egerint, ut ad sanitatem redires? ut stultiloquium istud tuum compesceres, ne te perditum ires? Sed tu, qui propter æs alienum, non Dei, sed carceris metu, in religionis caussam, tanquam in aram confugisses, qui salvus esse nullo modo posses, multa salute creditoribus tuis dicta, abiisti clam ex Italia, iratus judicibus, quorum culpa nulla erat, præter quam quod te solutum caussam dicere passi sunt; iratus Venetis, quos antea jactare solitus eras te patronos habere, iisque fretum, judicia, legesque contemnere. Qui igitur talis sis, qualem te esse tui affines, tuaque omnis civitas prædicat, qualemque te esse eam vehementer piget, puderque; noli putare, exciri Germaniam posse tuo isto impurissimo latratu. Tum hoc etiam addunt: Date, inquiunt, hoc, Germani, nobis pro vestra pristina illa humanitate, atque in nos benevolentia: multos ex omnibus civitatibus, pagisque vestris, Venetiis, Romæ, Mediolani, aliisque in oppidis Italiæ habetis: nolite Vergerio de no-

Digitized by Google

bis credere : ac ne nobis quidem de Vergerio fidem habetote ; sed de civibus vestris exquiritote, quæ de Vergerio jam olim, cum ille nobiscum sentire se de religione dicebat, fuerit fama, quæve hominum æstimatio; quid contra de iis, quos Vergerius vituperat, judicet ea provincia universa : utros melius reperietis audire, eos probos, castosque habetote, iis creditote. Si ab ineunte ætate Vergerium vestri cives certiores vos facient se comperisse non levem modo, ac popularem, sed libidinosum, intemperantem, nepotem, asotum, tum malevolum, perditum, audacem, perfidiosum semper esse habitum; hos autem, qui ab eo vituperantur, censeri apud suos quemque probos, constantes, temperatosque homines; persuaderi vobis sinitote a vestris civibus, consanguineis, affinibus, hominem illum esse nequam, ac perditum. Hos amatote, qualiacunque ea sint, quæ illi de religione sibi statuenda esse censuerint; ac contaminatam belluam omnibus sceleribus exterminatote; nec aprum limo, atque adeo fimo turpissimorum vitiorum omnium coinquinatum, in lectissima vestra juventute versari, volutarique permittitote. Sed fac illud esse, quod fieri nullo modo potest, ut tu purus, mundus, castusque sis; tamen appellare te Polum præterquam honoris caussa non oportuit, quem tu hominem omnium gravissimum, aliud sentire, ac loqui, de pietate præsertim, cujus ille colentissimus semper fuit, cum persuadere Germanis conabare, non modo mentiebare, sed etiam insaniebas : id quod prudentem illam, fideique plenam nationem, nunquam tibi credidisse, certo scimus; pertulisse autem ea te dicentem, vehementer miramur. Polliceri de altero graves homines timide solent (occultas enim esse norunt hominum voluntates) reprehendere eos, quibuscum inimicitias gerunt, nolunt : verentur enim, ne castigare, sed maledicere videantur : tu utrumque temere, nulla necessitate coactus, facis. Ad hunc igitur modum multi de te, mi Vergeri, loquuntur. Statuendum tibi, Vergeri, est, ajunt, utrum te malis esse, cælibemne, an maritum; sacrumne hominem, an profanum; Caussidicum, an Poetam, aut Theologum; Episcopum, an Apostatam; Italum, an Germanum; Principumne Nuncium, an Christi Legatum. Atque hæc ubi statuta tibi, confirmataque tandem erunt, ibi de tua levitate, atque inconstantia te dicentem audiemus. Nam de fide, de probitate, de religione, de castitate ne tu quidem, opinamur, quamquam bene, ac naviter impudens es, audire te postulas. Ergo hæc de te.

De Germanis vero hominibus, hac una religionis, ac pietatis caussa, magna illa quidem, & gravi, sed tamen una excepta, ita sentiunt, gentem unam omnium illam esse humanissimam : nam feritatem

tem illam ejus priscam ita esse mansuefactam, ut virtus, atque animi robur duruerit etiam; immanitas autem, siqua antea fuerit, mollita sit. Præstare fide, excellere industria, florere ingenii gloria Germanos homines, non fatentur modo, sed etiam prædicant. Itaque vehementer mihi eam nationem diligere videntur, & cum una illa modo religionis exceptione, etiam colere. Sic enim arbitrantur: si res spectetur bellica, Germanos aut solos, aut cum paucis in præliis locum tenere, & ordinem conservare, & dicto parentes esse a pueris didicisse; proceris corporibus, firmis viribus, intrepidis animis esse; tormentorum, itinerum, castramerationum usum habere maximum; multitudine, equis, armis, ducibus valere plurimum, ut Germanis, si inter se consenserint, ac conspirarint, quod Vergerius (ajunt) diligentissime pro sua parte prohibet, cum per pietatis simulationem discordias nutrit, ne orbis quidem terrarum obsistere, ac repugnare possit. Itaque omnem spem Turcarum impetus repellendi in una ea fortissima gente positam se dicunt habere. Quod si pacis artes quærantur, primum *liberales* illæ, quæ appellantur, singulas excoli nusquam gentium majore studio, majoreque fructu, quam in Germania, sentiunt: id quod librorum indicat copia, quos illa gens de singulis disciplinis plurimos, atque eruditissimos a se conscriptos, his paucis annis edidit. Quanta vero solertia! qui labor! quæ patientia! quæ etiam intelligentia Germanorum hominum in iis elucet artibus, quæ ad vitam, cultumque pertinent! Hæc illi de Germania cum sæpissime, tum etiam libentissime commemorant; vehementerque dolent, decipi eam a nobis nullius pretii hominibus gentem, atque deludi, & qui domi nostræ consistere nunquam potuerimus, plebem natura minime malitiosam, minimeque versutam nactos, eousque exsultare, ut nobiles, atque insignes etiam haberi nos postulemus, pictarumque imaginum, nominumque nostrorum præstigiis lenocinemur nobis, indignissime ferunt. Et quoniam rem, ita uti est, dicunt, ex animo se se id dicere, facile mihi persuadent. Deus, ajunt, male quibusdam faciat malevolis, invidis, desperatis hominibus, qui partim inopia, atque ære alieno, partim superbia, atque invidia adducti, superstitiosos se repente faciunt, perperam nos de pietate sentire dicunt, atque ad Germanos transfugiunt: eo cum venerunt, asperius de nobis loquendo, iis se se venditant, ac probris, conviciisque in optimum quemque jactandis, eorum gratiam aucupantur, qui sejungere a caussa personas non didicerunt, atque homines paullo magis natura credulos, quale proborum plerumque ingenium esse solet, nacti, eos deludunt, atque decipiunt. Sic enim illi arbitrantur, Vergerium puta,

ta, odio Italorum hominum, quod illius gentis vitia, & scelera nefaria homo sanctus tolerare jam amplius non potuerit, relictis rebus, fortunisque suis magnis, ac florentibus, in Germaniam usque penetrasse: præcipue illud secutum, ut de religione, quæ vellet, libere sentire, ac dicere suo sibi arbitratu liceret. Verum multo aliter, atque illi existimant, res est: nam levitate, egestate, superbia, & sui ostentatione Vergerius, non suo judicio, nec Italiæ, sed creditorum odio coactus est, ut in Germaniam transfugeret.

Idemque Vergerii similibus multis contigit, qui cum se, ingenium, industriam, doctrinamque suam plurimi æstiment, seque plurimum, sine rivali scilicet, ament; iniquissime ferunt, non evocari se continuo Romam, sibi debitos summos honores indignis mandari dolent, illos aspectari, sese jacere, contemni, in tenebris esse anguntur: ubi uri acrius cœperunt homines leves, multa de se sibi frustra polliciti, multa inaniter Pontifici minati, extemplo convicium bonis faciunt, clamoribus, libellis Pontificem maximum, Romanos homines, Italiam omnem conscindunt: magnifice se apud Germanos, harum rerum ignaros, jactant, quot commoda, quas utilitates domi suæ reliquerint: quantos honores, titulosque contemserint, prædicant, pietatis, religionisque caussa: maximis homines mendaciis onerant, atque in Papam, in Cardinales, in omnes probos invecti, sibi, caussæque suæ velificantur. Adeone infelix Italia omnis est, tam ampla præsertim, tamque frequens provincia, ut laudari Italus nemo possit? quod si aliquot probi, honesti, laude digni tamen Itali sunt, cur non ii a transfugis illis, ac proditoribus laudantur potius, quam vituperantur universi? Cur saltem cum aliqua exceptione Italia non accusatur? Nonne id Christianæ æquitatis, caritatisque erat magis, quam eos ipsos bonos seligere, quibus præcipue malediceretis? Quorsum vero pertinet Italiam nominare? de pietate disceptamus. Itali inquinati multis sceleribus sunt. Quid Germania, caretne vitiis omnibus? Quid igitur attinet disputare, utri probiores, utri praviores sint? Seditiosum est igitur a caussa discedere, in homines invehi, convicia criminum loco habere, exclamationibus pro testimoniis uti, atque id in caussa omnium maxima, atque gravissima. Quid quæris? Verum prope, mi Vergeri, mihi dicere videntur.

QUÆ-

QUÆSTIO LEPIDISSIMA,

An uxor sit ducenda.

REM plane ad investigandum quidem ratione, atque oratione explicandum difficilem, ad deliberandum autem maxime etiam periculosam quæritis, adolescentes: neque enim mediocris est ingenii, communisve cujusdam prudentiæ statuere, utrum cum ad vitæ commoditatem, jucunditatemve conducat, tum vero ad hominis officium pertineat, uxorem habere, necne: eam vero inire societatem, quam nostris quidem legibus unam mortem fas sit dirimere, maximæ, ac periculosissimæ deliberationis non esse inficiari quis potest? Quamobrem vos siquando aliquem nacti eritis, qui hæc acute perspicere, prudenterque statuere se se posse profiteatur, ab eo scilicet certius aliquid edocti, nihil errabitis; nos autem in præsentia quemadmodum quidem possumus, studiis vestris obsequemur. Possumus autem ingenio sane parum, usu autem, atque experientia fortasse non nihil. Nam & nos cum uxore fuimus, id quod non ignoratis, aliquot annos; ex qua scilicet filium hunc meum, æqualem vestrum suscepimus, & permultos sane, qui uxorem haberent, amicos, necessariosque habuimus. Atque equidem, si quicquam id ad rem pertinere existimarem, indicarem sane vobis, utra mihi melius, jucundiusque esset acta vita, eane, quæ fuit, cum uxorem habebam, an hæc, quæ postea sit consecuta. Verum cum utrumlibet ad casum, atque fortunam referri possit, nihil me exspectetis de me ipso esse dicturum. Nihil enim, opinor, prohibet incidisse me in asperum quoddam, ac difficile mulieris ingenium, cui fuerim ipse invisus, eaque mihi molesta, atque odiosa; aut contra in placidum, & lene; idque ita cecidisse, non quod sic ferat natura, sed quia ita casus tulerit. Neque enim, si cives nostri, qui modo navigarunt in Cyprum, secundissimo cursu usi esse dicuntur, ex eo efficitur, per id anni tempus uti non incommodissime, periculosissimeque navigetur. Itaque de re ipsa, quæ sentio, ea vobis exponam, quam accuratissime potero; de me ipse silebo. Neque vero existimare vos velim, necessariam quandam rem esse, uti uxorem habeamus. Solet enim tradi id quidem, extinctum iri genus humanum, si matrimonia tollantur: quod si parentes, majoresque nostri a conjugi-

jugibus, atque a nuptiis abhorruissent, nulli scilicet hanc lucem aspiceremus, nusquam omnino essemus. Quamobrem ajunt, cum ea, quæ certo quodam modo agi necesse sit, in deliberationem cadere nequaquam possint, quid est, cur de ducenda, atque habenda uxore, sine qua scilicet diutius futuri non simus, quam quantum unius hominis ætas fert, disputemus, atque quæramus? Impietatis est hoc quidem de perdendo, ac tollendo hominum genere cogitare: id quod evenire necesse sit, sublatis nuptiis, matrimoniisque repudiatis. Verum hoc, quod necessaria fortasse nonnullis ratione conclusum, atque effectum videri possit, mendam habet, & quidem, ne erretis, duplicem. Neque enim, si vel maxime vetitum, interdictumque lege sit, omninoque non liceat uxorem habere, continuo gignendi, procreandique facultas sublata sit, ac ne omnino quidem comminuta. Quid enim dubium esse potest, quin primis illis hominibus uxoris, legitimique conjugii ignotum fuerit, atque inauditum nomen? neque eo tamen pauciores pro numero quidem parentum nati sunt. Quod si marem certum certæ feminæ destinatum habere, ad uberiorem feturam, frequentioresque partus valere compertum esset, non eousque hebetes sunt, rudesque ii, qui pecuariam exercent, uti non eundem in grege, atque armentis inducerent morem, quem utilem esse in hominibus animadverterent. Atque equidem citius minorem nobis esse civium numerum, propter nuptiarum, uxorumque morem, quam matrimoniis inventis auctas, propagatasque esse civitates dixerim. Quis est enim, quem non varietas, novitasque invitet; uxoris autem satietas, tædiumque teneat? Sic est profecto natura, hujuscemodi præsertim in rebus, ut etiam eorum, quæ optima sunt, diuturnus usus, atque affluentia satietatem, fastidiumque afferat. Videre licet in cibis, ac saporibus. Nam qui domi, atque apud nos cum sumus, quam minimo sæpe saturi soleamus fieri, iidem foris cum cœnamus, cumque opipare magna ferculorum, condimentorumque varietate accipimur, saturari, explerique non possumus. Idem in his formis sentimus, quibus oculi suaviter moveri solent. Idem in cantibus: malumus enim deteriorem, quam semper eundem, vel optimum. Valet igitur, ut ad gustatum reficiendum, sic ad jacentes reliquos sensus excitandos, varietas plurimum; uxoris autem diuturna consuetudo, & copia obest. Ad hæc accedit, quod cessare coguntur viduæ, in otio esse multoties jam grandes natu virgines, quæ vel propter parentum tenuitatem, vel propter propinquorum negligentiam, sero us pleræque collocantur, quæque ad explendam civitatem, nisi more prohiberentur, utiles esse possent. At Plato quidem (quo quis locupletiorem, quis sanctiorem testem

testem requirat?) civitatem existimat, cum initio institui nullis certis uxoribus posse commodius, tum conservari, durareque diutius. Quamobrem, quod ajunt, sine matrimoniis, ac nuptiis extinctum iri genus humanum, id contra est. Augebitur enim potius magis, quam nunc, propter eas, quæ a me sunt expositæ, rationes. Quod cum ita se se habeat, sitque natura quidem non modo non necessaria quædam res matrimonium, sed ne utilis quidem; tamen quoniam iis legibus, eoque more utimur, uti qui famæ, atque existimationi consultum velint (velle autem omnes debent) eos, fere, cum uxorem duxerint, nunquam filios fateri se se suscepisse suppudeat: faciamus ita esse, ut, ajunt, oportere, aut etiam necesse esse vigere, & coli omni in recte instituta civitate matrimonia, neque omnino sine nuptiis stare, atque hærere rempublicam posse; efficieturne ex eo, uti omnino ducenda uxor sit? Atqui ita quidem videtur: quod enim ad constituendam, conservandamque, atque ad augendam civitatem pertinet, id a se se rejicere, ac recusare æquum esse videri non debet. Suscipiendæ igitur nuptiæ, atque amplexandæ. Quamobrem præjudicatum jam de tota re, caussaque fuerit, nisi, adolescentes, ad hæc habetis fortasse aliquid. Quæ cum dixissem, paucaque illi inter se collocuti essent, videri sibi rem, ajebant, secundum Thalassium, secundumque Hymenæum judicatum iri. Atque ego, religionem vos mihi quidem, inquam, injicitis: quominus mihi liberum est de nuptiis proferre quid sentiam. Quapropter ea a me temperatio, eaque cautio adhibenda est, ut neque istos Deos retinere ipse videar, neque, quod Aristophanes egisse in fabula dicitur, cum Sabarium, alienum, ac peregrinum quendam Deum e civitate ejicerent, expellere. Exponam igitur vobis commodorum, atque incommodorum in utramque partem rationes, quæque in mariti domum introduci, in eodemque conclavi, lectuloque una cum uxoribus pene collocari, manereque necesse sit. Utra autem plus habeant ponderis, vobis dijudicare permittam, atque expendere. Ac video, in unaquaque re verum quod maxime sit investigantem, omni ejecto fuco, omnibus phaleris, alienisque detractis ornamentis, puram in primis, nudamque eam rem ipsam inspicere oportere; ne scilicet inanium quarundam rerum, atque alienarum splendore præstricta mentis, ingeniique, ac retenta acies ad solidum pervenire, penetrareque non valeat. Vereor autem, ne hoc vobis conjugii, matrimonii, fœderis, nuptiarum officiat, obsitque nomen. Quamobrem facessant paullisper speciosa ista vocabula; totumque hoc, quod quale, quantumque sit, quærimus, re, non verbis æstimemus, ponderemusque; sitque id, quod isti matrimonium tam digno, tam-

que gravi nomine appellant, perpetua omnium non bonorum modo, sed commodorum etiam, atque incommodorum corporis, atque animi, omnisque omnino vitæ, fortunæque hominis cum femina societas: quam nos societatem utrum coiisse expediat, utrum ad officium pertineat necne, quærimus, adolescentes. In amicitia autem jungenda, sive nos ad aliorum conferamus consuetudinem, sive alios ipsi in necessitudinem, atque amicitiam recipiamus, quam diligentes, quam solliciti, quam pene curiosi sumus, qui paullo accuratius vivimus! anteactam enim omnem vitam eorum, quibuscum conjungi nos cogitamus, fortunas, mores quam accuratissime perquirimus, famam denique auscultamus; atque integras mehercule nationes, quas arbitramur male audire, neque dignas esse, quas habere quisquam amicas velit, respuimus, atque recusamus. Neque vero injuria id quidem: maxima enim res agitur, maximeque periculosa, cum hominem unum, aut alterum, e tam magno scilicet numero, deligimus, quicum suaviter vivere, cui nos, nostraque omnia concredere, & communicare tuto possimus. Quæ tamen res tam attente, prudenterque provisa mirum quam paucis, quam pene nullis ex sententia cadere, prospereque evenire consueverit. Mitto enim, quod magna est in quibusdam perfidia, ut nihil sancti, nihil sinceri, nihil omnino habeant religiosi, qui omnia suis commodis, suisque cupiditatibus metiantur: quorum iniquitate, atque injuria efficitur, ut querelarum plena sint omnia, amicos accusantium, cum se deceptos, inductos, spoliatos, proditos querantur ab iis, quibuscum multos annos conjunctissime vixerint, quosque ipsi plurimum dilexerint, se seque ab iis diligi magnopere existimarint. Itaque quam exiguus in omni memoria numerus sit eorum, qui vere, atque ex animo amici fuisse dicantur, tenetis. Quamquam non id requirimus nunc quidem, summe ut in amicitia legi obtemperetur, nihilo plus ut nosmetipsos amemus, nullaque omnino in re melius nobis esse, quam amico velimus; sed ut hæc, quæ ad justitiam, fidemque pertinent, quæque maxima sunt, taciti in præsentia prætereamus; quid quod tam est multorum difficilis, morosa, aspera, agrestis, inepta natura, ut ferri, tolerarique non possit! Itaque dissolvuntur hominum sæpe non malorum consuetudines, cum dissimiles, contrariæque naturæ cohærere, & tanquam coalescere nequeunt. Loquacitate offendor ego vel maxime; disputationes vero præsertim via, ac ratione susceptæ, productæque me plurimum delectant; acutos, ingeniosos, alacres amo plurimum, idemque exagitandis, irridendisque putidis quibusdam, aut hebetibus hominibus, ipse me putidiorem esse intelligo. Itaque sunt, qui animadverso hoc meo

vitio

vitio (quo enim alio nomine appellem?) per tarditatis simulationem diu me sæpe frustrentur. Effusæ vero lætitiæ, cachinni, clamores ita odio mihi sunt, ut stomachum plerumque faciant, meque in cubiculum intimum abdere multoties cogant. Quid quæritis? sæpe me vicinorum aut latrans canis, aut major aliquis strepitus domo ejicere solet. Atqui hæc, quæ me male mediusfidius interdum habent, alii ne sentiunt quidem, sunt qui delectentur etiam: eaque ipsa contra odio habeant, quibus ego oblector. Ita autem cogitare vos velim, sic ista esse levia, ut ea, cum præmeditati, contentoque animo sumus, non maxima cum animi molestia semel, atque iterum ferre possimus; diuturna vero, familiarique, ac domestica in consuetudine, atque animorum laxatione, & remissione usque eo gravia, intolerabiliaque exsistunt, ut ferri nequeant. Multos ego novi, quibus nihil magis odiosum videatur, quam malitia, quam simulatum, quam multiplex, quam tortuosum ingenium, ne si erga se quidem apertum, ac simplex idem, minimeque tectum, atque occultum fuerit: natura enim ipsa non probatur. At contra sunt, qui hujusmodi homines amplexentur, callidos, versutos, frugi denique, ac prudentes appellent: simplices vero illos, minimeque perplexos, nulli rei, hebetes, stolidosque dicant. Suspiciosum autem amicum quis paullo diutius retinere potest, ne dicam, an mavult? Mollia itidem, teneraque ita quorundam sunt ingenia, ut levissimo quoque ictu offendantur plurimum; quibus semper aliquid est, cur amico succenseant. Horum consuetudines expostulationum, querelarumque sunt plenæ, hoc est injucunditatis, atque tristitiæ; itaque stabiles esse nullo modo possunt. Quid iracundi? nonne, simul atque excanduerunt, omnia in necessarios convicia intorquere eo liberius solent, quo tolerabilius se se ab amicis ferri intellexerunt? satisque se se purgatos esse existimant, ubi ajunt, cum jam deferbuerunt, iratus dixi, dictum hercle nolim; cumque ipsi minimam quamque ob rem tam furenter stomachari consueverint, æquum se postulare existimant, cum ferri suam præcipitem, contumeliosamque, ac furentem naturam, tolerarique petunt: cum iis placide, tranquilleque vivi penitus non potest. Sæpe evenit etiam, ut in amicos incidamus, qui commissa retinere nulla ratione possint: non malitia illi quidem, sed vanitate quadam, temereque omnia effutiendi consuetudine, quod sane genus periculosissimum esse solet. Quis est enim, qui non aliquando habeat aliquid, quod proferri, palamque fieri non expediat? Sed quid ego de prava familiarium, necessariorumque natura, aut more loquor? sæpe mediusfidius ignoti nobis hominis ita invisa, odiosaque occurrit facies ipsa, atque figura, no-

 strum

ſtrum ut animum ab illius natura refugere, atque abhorrere ſentiamus: ejus itaque non conſuetudinem modo, ſed etiam congreſſum, atque aſpectum, tanquam nocentium rerum tractationem, reformidare ſolemus; cumque iis ſi agenda nobis vita ſit, acerbiſſimam eam nobis fore putemus. Quorſum igitur hæc? ut intelligatis, omni adhibita cura, ſtudio, ac diligentia, addite etiam, ſi libet, prudentia, optabile tamen eſſe, uti ſtabilem, firmamque, ac diuturnam, eandemque jucundam, & ſuavem conjunctionem, neceſſitudinemque amicitiæ comparare nobis valeamus: tanta enim in varietate, diverſitateque animorum, ingeniorum, judiciorumque vota mihi potius facienda videntur, quam conſilio fidendum. Qua quidem in re illud tamen eſt commodi, quod liberæ ſunt hujuſmodi neceſſitudines. Quamobrem, ſimul atque tanquam urere nos conjunctionis vincula cœperint, relaxari noſtra eſt in voluntate poſitum; a quibus cum diſceſſeris, explicatuſque fueris, rurſus alia obſtringere, atque alia licet. Quæ cum ita ſe ſe habeant, videamus nunc ea, quæ arctiſſima, eademque perpetua, cum muliere ſancitur amicitia, in qua quamdiu quidem in vita uterque permaneat, tandiu velis nolis permanere cogaris, cujuſmodi eſſe poſſit. Nam primum quidem res genere ipſo, ac natura deterior, magis etiam temere ſuſcipitur: quas enim cautiones in facienda, atque ineunda cum viris amicitia adhibere ſolemus, eas in hujuſmodi ſocietate conjungenda, atque contrahenda neque magnopere attendimus, neque mehercule, ſi maxime cupiamus, licet: nulla enim in re tantum ſtudii, tantumque curæ poni a matribus videmus, quantum in eo adhibent, uti nuſquam adultæ jam virgines prodeant, nuſquam appareant, nuſquam ab alieno quoque conſpici poſſint. Itaque eam plerumque ducimus, quæ ne de facie quidem nobis nota eſt, quæque alba, atrane ſit, ut dicitur, ignoramus; præclareque nobiſcum agi putamus, ſi forte ea de re verbum unum, aut alterum exprimere de ſervo, ancillave potuimus, ſæpe multumque a ſocru ſubornata, atque inſtructa. Stultum ſane negotium, tantam rem, tamque periculoſam, tam negligenter, tam temere, tam nullo conſilio agi. At ædes quidem ſi forte mercamur, quam cauti, quam ſolliciti, quam attenti, ac pene putidi ſumus: neque enim ſatis habemus, ſi ſemel, atque iterum inſpectæ nobis fuerint: ſæpius accedimus, magiſtros, fabroſque adhibemus, amicos conſulimus, tempus, ſpatiumque ad deliberandum poſcimus. Atqui domo quidem incommode ſi forte habites, migrare licet, ab uxore non licet: ædes proſcribere nulla lege prohibemur, uxorem vero fas non putant extrudere: atque utinam id quidem: permulum enim eſſet de re, ut videtur, mala detractum incommodi;

modi; qua quidem in re (dicendum est enim quod sentio) sæpe equidem legis prudentiam requirere soleo, quæ eadem quam pene est anxia frivolis quibusque in rebus! mancipium ubi venit, nominatim vitia dicenda sunt, atque exponenda: nisi dicta sint, præstari oportet, redhibere jus est; uti scilicet ne propter te, fidemve tuam captus, fraudatusve sim. Atqui servulum illum paullo minoris divendere, aut eo plane carere aud magno cum damno possumus; uxorem autem extrudere nullo modo licet: habenda mihi est, qualis, quantaque sit, velim nolim: hærebit enim usque invito: nulla mihi exceptio præsto erit, nulla in integrum restitutio, redhibitio nulla, quin ubi semel habuerim, habeam quamdiu vivam; neque quisquam est, quod legum, quod magistratuum, quod Deorum denique, atque hominum fidem implorem, neque quod inductum, ac deceptum per ætatem, atque imprudentiam in fraudem incidisse me clamitem: nihil est; tua est; tibi tuam, ajunt, habeas oportet. Itaque in negotio, omnium sane maxime lubrico, ac periculoso, cautio, quemadmodum ajebam, adhiberi omnino nulla neque solet, neque mehercule licet. Tum vero nihil est, quod legis auxilium, remediumve ullum exspectare possis, quæ eadem parvula quaque in re captionis semper aliquid veretur, diligentissime cavet, ac providet. Quod igitur in viris perrarum esse ostendimus, uti consentientes, convenientesque natura, studiisque, ac moribus congruentes amicos nacti, jucundi una in omni vita, libenterque cum iis esse possimus, neque in diuturna consuetudine, atque convictu quicquam eveniat, cur conjunctionem inter nos distractam, & diremtam velimus; idque, cum multa, & clara habeamus vestigia, quibus inhærentes eo pervenire nobis liceat, unde facile prospiciamus, quo quisque ingenio sit: neque enim intra domorum parietes, aut in matrum gremio, sed in foro, in curia, in publico denique vitam homines agimus: id, inquam, quod tam rarum, atque difficile inter homines inventu est, ubi ea tamen indicia, & signa sint, quæ dico; in feminis sua se se sponte nobis oblatum iri putare, optantis mihi videtur esse potius, quam deliberantis. Quapropter hanc quidem, adolescentes, rationem audire, sequique si volumus, quo ea nos deducat, quidve hortetur, videtis. Etenim si congruentem amici animum, ubi diu, multumque scrutatus fueris, singulaque perpenderis, difficillimum est invenisse; uxorem non plerisque in rebus a nobis discrepantem nancisci, ne sperandum quidem sit. Nihil est autem, adolescentes, mihi credite, difficilius, nihil acerbius, nihil omnino miserius, quam dies, noctesque cogi una esse, atque habitare cum ea, quam aut non probes, aut non diligas, aut

etiam

Digitized by Google

etiam odio proſequaris, quamque tibi infenſam, inimicamque eſſe intelligas. Quid enim eſſe homini intolerabilius poteſt, quam eum locum (domum dico, lareſque) quem tanquam profugium, portumque a moleſtiarum, negotiorumque veluti fluctibus comparatum habeat, quoque ad animi, corporiſque neceſſariam, quotidianamque relaxationem, ac requiem recipere ſe ſe ſoleat, infeſtum, turbulentum, rixarum, querelarum, jurgii, atque tumultus plenum, refertumque offendere; neque tanti mali finem, auxiliumve ullum, præter unam, tanquam venenum ebiberit, mortem exſpectare? Quæ ſi in mentem venirent, aut ſi cogitare, audireque vellemus, non tam inconſiderate, tamque temere rueremus. Sed eo pleruque fallimur, id quod ancipiti, periculoſaque in re perſæpe uſuvenire ſolet, quod ea nobis proponimus, eaque animo ſpectamus, atque intuemur ſolum, quæ utilitatis, oblectationis, jucunditatiſque ſpeciem habeant: quod vero tetrum, aſperum, pernicioſum, anxium, difficileve ſit, quomodo experiendo reformidamus, ita cogitando verſari in eo animus non vult, menſque ipſa refugit. Quotum enim quemque exiſtimatis in prælium, in ipſamque aciem, manuumque conſertionem, alacritatem illam allaturum, quam in pleriſque videmus, ſi vulnera, ſi cruores, ſi membrorum diminutionem, ſi captivitatem, ſi ſervitutem, ſi mortem denique ante oculos animo, ac cogitatione propoſitam haberent? Sed ita fere natura comparatum eſt, ut quæ intemperanter concupimus, eadem ſperemus temere. Itaque dum victoriam, dum prædam, dum hoſtium ſpolia, manubiaſque animo verſant, & mente, maxima, certiſſimaque pericula, neque extimeſcunt, neque omnino reſpiciunt. Summo loco natam, eandemque forma, & ſpecie quam maxime liberali, optimeque inſtitutam, atque educatam ingenuis moribus virginem, quæ iiſdem, quibus nos, rebus moveatur, quæque de noſtra voluntate, noſtroque de nutu pendeat, quemadmodum uxorem obtingere nobis concupivimus, ita quaſi certo futurum ſit, etiam cogitamus; quæ quidem res maxime nos adoleſcentes in fraudem inducere ſolet. Quod niſi cupiditate cæci, conniventeſque duceremur, ſed rerum naturam aſpicere, intuerique vellemus, facile cuivis eſſet intelligere, cum pauci admodum ſint, atque aud ſcio an nulli, quos non aliquando uxoris, ut leniſſime dicam, pœniteat ſuæ, cujus ſit ſtultitiæ ſperare, præcipua quadam nos ſolos fortunæ, deorumque benignitate uſuros. Quamobrem, adoleſcentes, maximum periculum eſt, uti nihil tam longe ab omni vitæ tranquillitate, atque animi quiete disjunctum ſit, quam iſta conjunctio, ſocietaſque, quod nos matrimonium appellamus. Nam primum quidem nobilitatem, amplitudinem-

que

Digitized by Google

que familiæ (id enim maxime in matrimoniis ſpectare, atque in primis expetere ſolemus, in quo quidem falli, errareque non poſſumus) aut cum viris commune mulieres habent, aut cum maxima virorum, intolerabilique cum moleſtia, tum etiam damno, ac jactura proprium. Cavete enim quicquam cum in ſermone elatius, tum in ſumtibus effuſius, tum vero in conſuetudine, atque convictu moroſius, aut contumacius eſſe exiſtimetis ea femina, quæ ex clara ipſa familia, atque illuſtri in obſcuram, ignobilemque domum nupſerit: omnibus enim horis majorum ſuorum res geſtas jactant, atque habent in ore, de quorum honoribus, laudibus, magnificentia, gloria nunquam intermittunt prædicare, ac loqui; maritos vero aſpernari, contemnere, dignos negare, a quibus ſui ſimilis mulier ne tangatur quidem; fortunas ſuas deplorare, ſe ſe miſeras, infeliceſque dicere, quæ in plebejam domum e tam clara, tamque nobili migrare coactæ ſint; tenuem, ſordidum, humilem mariti victum, cultumque accuſare, affines omnes nihili facere, invite accedere, ægre ſalutare, nunquam vocare, nunquam reſpicere; cum interea maritus miſer intra domus ſuæ parietes, ſuperbiſſimæ dominæ ſerviens, nihil obſequio, nihil indulgentia, nihil patientia, nihil, cum ſe denique intolerabili ſumtu inanierit, proficere poteſt, cumque omnis familia, omniſque cognatio, propinqui omnes, omnibus relictis rebus, in eam curam, uti mulieri ſatisfiat, incumbant, fruſtra ſe ſe operam, ſtudiumque poſuiſſe, quotidie magis intelligunt. Omnia enim illa cum animo aſpernatur, tum ſermone contemnit, tum vultu, nutuque ſuperbiſſime deſpicit; quo quid poteſt eſſe miſerius? Etenim ſi in libera civitate aliquem exſiſtere, qui cum pari, æquabilique jure uti debeat, ita ſe ſe tamen comparet, uti parere illi, atque obtemperare reliqui cives cogantur, ferri non poteſt; quanto in ædibus quiſque ſuis intra domeſticos parietes, paternoſque lares ferat acerbius eam, quam natura ad parendum homini procreavit, mores inſtituerint, leges coegerint, imperium, regnumque, atque adeo tyrannidem occupaſſe? Mihi credite, non poteſt inter hæc incommoda, interque iſtas turbationes, moleſtiaſque vita placide, tranquilleque degi. Quamobrem id, in quo falli non poſſumus, cum iſtam conjunctionem inimus, cujuſmodi ſit, ſane videtis. Age vero formæ ſpeciem, quam animo, & cogitatione conceptam habent, quæque in hac cauſſa, & deliberatione imperitam, cupidamque ætatem veſtram ſæpe hortari, atque impellere ſolet, quanti denique faciendam eſſe exiſtimatis? Mitto, quod temere in eam ſpem veniunt, uti formoſam ſe ſe ducturos confidunt: quid enim ſperent? cum natura ita certe tulerit, ut deformium fere infinitus ſit numerus, for-

Digitized by Google

formosarum vero sane perexiguus. Itaque singulis in civitatibus eximia quadam pulchritudine mulieres vix singulæ dicuntur ostendi. Sed fingamus nos fortunatos, faciamus felices, quibus procera mulier, aptisque, ac conformatis lineamentis, concinna quadam, ac præstanti membrorum compositione, nullo nostro labore, aut diligentia, ac ne consilio quidem uxor obtingat; quid putatis? primis mehercule sex mensibus ad fastidium satiati, expletique erimus. Fui ego in adolescentia natura quidem mulierum amator (indicare enim vobis optimis adolescentibus volo) neque ulli omnino cupiditatis generi difficilius restiti, quam huic; vere tamen dicam, nunquam memini, me tam cupidum, atque alacrem ad eam, quam amarem, accessisse, quin multo cupidius, multoque libentius discesserim: cumque noctu, ita uti fit, interdum admitterer, post primos illos congressus, ubi summa cupiditas, ardorque restinctus esset, memini, mihi longissimum fieri solere, ut lucesceret. Quod si pluculæ deinceps noctes casu aliquo concedi mihi contigerat, maximam animo molestiam capiebam; verum ne ea despici se se putaret, invitissime tamen adibam: itaque nihil frigidius, nihil languidius, insipidiusve illis noctibus. Quamobrem ita, adolescentes, habetote, nullam rem esse, quæ tam celerem habeat satietatem, quam mulier, præsertim sine varietate: occurrit enim omnino fastidio novitas; copia autem semper eadem satietatis est mater. Quid enim nonne hic meus vicinus (neque enim obscura res est) cujus uxore quid potest esse aut aspectu pulchrius, aut cultu, moribusque elegantius? sed hic tamen ita est satietate propter hujusce diuturnam copiam affectus, ut ne una quidem cubare jam possit: atqui idem vulgatissimum quodque scortum dicitur consectari. Quæ quidem consuetudo (ne forte erretis) maritorum est omnium, ut uxoribus, vel formosissimis, ancillulam quamque præferant. Ejus igitur voluptatis caussa, quæ vel saturitate ipsa quam celerrime moritura sit; quæque audquaquam magno labore aliunde æque magna sumi possit, quam stultum sit omnes vitæ rationes pervertere, atque conturbare, nemo est, qui non videat. Huc accedit, quod audquaquam diu oblectare ipsa nos uxor potest, ne si maxime quidem ejus nos formæ, ac pulchritudinis cupidi permaneamus, neque ulla satietate, aut fastidio teneamur. Nihil est enim, quod deflorescat ocyus, quam vigor ille, & tanquam ætatis viriditas in feminis: quæ enim semel, atque iterum peperit, eam jam aspicitis nulli. Excrescunt enim mammæ, fluuntque; membra vero, in quibus mollitudo vigens, & solida quædam inerat lentitudo, ad omnem jam attrectationem sine succo languescunt; coloris autem suavitas, oculorumque flagrantia tene-

tenebris nescio quibus offunditur. Itaque fuco, & pigmentis illitæ sæpe risum, nonnunquam etiam stomachum movent. Omitto proprios quosdam mulierum morbos, certasque, & tanquam solennes ægrotationes, quibus neque aspectu quicquam, neque odore gravius, aut terrius esse potest. Fœtet (inquit ille) anima uxoris meæ: atqui complectare tamen, deosculerisque eam necesse est cum illo suo fœtore, cum ea habites, cum ea pernoctes; aut certe ejicieris cum istis fastidiosis sensibus foras. Quamobrem nihil est, quod formæ moveamur dignitate, aut potius ejus rei non tam spe, quam nullam habere deberemus, quam cupiditate; tum quod fastidio, & tanquam saturitate ab ea quam celerrime abalienamur. In desiderio enim est jucunditas omnis, non in saturitate posita; tum quod caduca ipsa per se, minimeque diuturna. Qua enim ætate viri maxime vigent, ac florent, ea mulieres jam exoletæ putantur: imbecillum enim, ac molle, & delicatum corpus, plurimis, maximisque incommodis gravatum, & pariendi doloribus quassatum, cito senescentis speciem habet. Quapropter magnopere vobis, adolescentes, cavendum videtur, ne quam levissimæ, quamque maxime facilis, communisque, ejusdemque brevissimæ voluptatis illecebris capti omnium incommodorum, omniumque molestiarum genere irretiri vos patiamini; idque cum ex iis evolvi, explicarique laqueis in omni ætate fas non sit. Quæ cum dixissem, sentiebam equidem, paullo me vehementius agere, quam differendi ratio, ac disputandi modus, ac lenitas postularet; sed mos Critoni gerendus erat necessario meo veteri, quique horum, qui aderant, adolescentulorum patruus, idemque nepotum esset curator, unus omnium amantissimus, ac diligentissimus, qui cum pridie ejus diei ad me venisset, impense oraverat, uti eorum animos a ducenda uxore deterrerem, quam maxime possem: sic enim ajebat, certas quasdam ob caussas, eorum rationibus adhuc quidem vel plurimum conducere. Itaque cum commoveri eos animadvertissem, orationis meæ cursum, paullo sane concitatiorem, non censebam retardandum; atque inquam: formæ igitur dignitas, pulchritudoque ipsa fragilis quædam res est, atque infirma, & caduca; quæque, ut flosculi ad omnem auræ flatum decidunt, sic levissimo quoque incommodo intercidere soleat. Si paullo, quam consueverint, serius cubitum ierint, si tempestivius surrexerint, dici non potest quanto sint insuaviores, ingratioresque; simul vero atque caput condoluit, nullis oculis aspici possunt: exsistit enim in genis livor quidam teterrimus, facies macie decolorata omnem dignitatem, omnemque venustatem amisit. Sunt autem ad ægrotandum multo mulieres, quam nos, procliviores non propter eam modo, quam dixi, caus-

ſam, quod natura imbecilliores exſiſtunt; ſed etiam quod pleræque cibi, eiſque nocentium maxime rerum appetentes, exercitatione utuntur nulla: morboſa autem femina, cujus integra valetudine multa tamen male olere neceſſe ſit, quid poteſt eſſe terrius, aut fædius? Quid enim? Egone vobis, adoleſcentes, ea in hoc genere exponam, atque commemorem, quæ ſine nauſea ne taciti quidem cogitare poſſumus? cum præſertim ita aperta ſint, ut ea ignorare nemini liceat. Etenim quam multas quotidie videmus, quarum attrectatione, tanquam fædæ, luṭulentæque rei contactu, inquinari te putes? quibuſcum dormire, pernoctareque ut velis, nulla mercede, nulla omnino conditione adduci poſſis. Harum ego vos aliquam, adoleſcentes, vobis uxorem obtigiſſe parumper fingatis animo velim: qui enim ſcire poſſumus, non ejuſmodi, aut etiam magis turpem eventuram, e tam magno præſertim numero? cum noſtro quidem more eam ducimus, cujus aſpiciendæ facultas tum demum datur, cum non jam integrum eſt recuſare. Cogitate, per deos immortales, quo tandem animo futuri ſitis, cum a foro, atque a laboribus, feſſis vobis, domumque ad quietem abeuntibus, cadaveroſa oris macie, dentibus putridis, impura anima, eminentibus, perverſiſque oculis mulier, inſigni quadam totius corporis pravitate prædita occurrit ad januam, in cujus ſcilicet jucunditate, ac ſuavitate omnem deponere languorem, omnem liceat moleſtiam abjicere. Cubitum autem ire cum cogemini, nonne ad ſupplicium trahi vos ducetis? Quid vero amplexari vos, deoſculariqueque cum volet, nonne in cœno vos, atque in cloaca convolvi, convolutarique exiſtimabitis? Cum oboluerint autem alæ, reliquæque corporis partes, multo cum aſpectu fædiores, tum odoratu plane intolerabiles, qui poteritis non modo voluptatem, ſed ne ſomnum quidem totis illis noctibus capere? Quamobrem ſic habetote, primum nihil eſſe, cur ſperemus, in tanta deformium mulierum celebritate, ac frequentia, formoſam nobis nullo noſtro conſilio eventuram, neque ſi maxime evenerit, diuturnam tamen eam fore voluptatem, tum quod reſtinguitur ſatietate cupiditas, tum quod fragilis res pulchritudo eſt, & caduca; deinde ſi in deformem incidamus uxorem (idque maxime eſt in proclivi) in ſummo nos tanquam cruciatu, ac ſupplicio ætatem eſſe acturos; poſtremo ut nobis uxor uſquequaque (id quod eſſe non poteſt) ſatisfaciat, ſemperque nos illius deſiderio, cupiditate, amoreque teneamur incenſi, ne ſic quidem placide, jucundeque ea frui licebit: neque enim ſine querela, & litibus, ſineque diffidio ulla conjunctio eſſe poteſt, quæ non mutua ſit, ac voluntaria. Quamobrem non magni faciendum eſt, ad vitam quidem placide, jucun-

cumdeque degendam, quod ex animi nostri sententia conjugem habeamus, quam toto (ut dicitur) pectore diligamus, atque amemus, nisi nos quoque mutuo illi probatos, carosque in primis esse sentiamus. Quæ enim potest esse in ea societate, & vitæ communitate suavitas, in qua alter invitus, nolensque contineatur? quæ porro voluptas ullo in congressu, quæ non par exsistat, mutuoque respondeat? Poetæ quidem, quorum ego vix jam memoriam retineo, hæc animadvertere, nisi fallor, solent: *Te tenet, absentes*, inquit, *illos suspirat amores*. Non satis scilicet existimat illum habere debere, quod eam teneat, quod amplexetur, quod fruatur, nisi illa quoque eadem in voluptate sit. Itaque idem tum se atrocissime exsecrari existimat æmulumne, an maritum? neque enim satis in memoria habeo, vos vero decet, propter ætatem scilicet, & mehercule quemadmodum de patruo audire soleo, etiam propter studium, sed exsecrari tum se velle maxime ille putat, cum ait: *Tecum interposita languida veste cubet*. Quod cum ita se se habeat, sitque fatuitatis, stultitiæque vel summæ in tantis maritorum querelis, uxores, ipsumque matrimonium accusantibus, sperare se se usque eo deos amicos, propitiosque habiturum, ut quod singulis in civitatibus vix singulis obtingere soleat, ut uxoris eos non pœniteat suæ, id sibi facile eveniat. Tum vero illud est hominis stultissime arrogantis, cum se se esse arbitrari, quem mulier unum omnium, non maxime modo, sed etiam solum in omni vita sibi velit, sibi optet, sibi expetat, varium natura animal, mutabile, idemque fastidiosissimum: commovetur enim mulier levissima quaque offensiuncula, & commutatur. Itaque ipsa mediusfidius cum matre, cujus in liberos quid amore ardentius, quid indulgentia lenius excogitari potest? quam ægre tamen, ac difficulter vivimus! cum qua tamen nullæ suspicionis, nullæ dissensionis, nullæ possunt esse dissidii, nullæ omnino altercationis caussæ: sed ita sua sponte sunt mulieres concitabiles, ita ad omnem indignationem pronæ, ac proclives, ut nulla illis observantia, nullis omnino obsequiis satisfieri plane possit. Videtisne igitur, adolescentes, in quam æstuosum, ac turbulentum mare se se dedant ii, qui spreta, ac relicta cælibe, ac quieta, liberaque vita uxorem ducunt? in quo recto, ac tranquillo cursu siqui sunt, qui utantur, aut si quisquam unquam usus est, magnam ille Fortunæ, ac Neptuno gratiam habere debet. Nam quod consilium quidem, artemque ille suam, ac gubernationem jactet, jure esse (mihi credite) nihil potest. Sed heus vos, inquam, neque enim ignorare vos arbitror, hunc filium meum paucis diebus in Britanniam cum triremibus navigaturum; neque enim, opinor, celatos vos habuit,

buit, amicos ſcilicet ſummos, atque æquales ſuos, eo ſe ſe a patruo ſuo, fratre meo, maximopere accerſiri: huic ego, pro meo paterno ſcilicet amore, tam longæ, atque incommodæ navigationis ſocium, comitemque jamdudum quærito, atque ea me res admodum ſollicitum habet, unicum, quem habeam, in tam periculoſum iter committi; ſed fratri negare tantopere poſtulanti neque audeo, neque mehercule decet. Ille enim ſuis opibus, ſuaque benignitate ſemper noſtram ſuſtentavit inopiam: nam nos quidem clementem hanc, quod vos non ignoratis, atque otioſam vitam ſecuti, ætatem in otio, atque in literis egimus domi; neque reipublicæ, neque vero privatæ ullam præcipuam dedimus operam, præterquam ſi lege, aut neceſſitate cogeremur aliqua. Hunc ille filium accerſit, quem ſcilicet opum, copiarumque ſuarum, quas multas ſane, atque uberes, cura, ac labore ſuo partas, habere dicitur, rationes edoceat, quemque heredem unicum tantarum faciat fortunarum: qua quidem in re tametſi perbenigne illum agere nobiſcum intelligo, planeque fraterne, injuriam pene mihi fieri tamen exiſtimo, cum cariſſimus mihi, jucundiſſimuſque eripitur filius, quem ſolitudinis, ſenectutiſque ego meæ ſocium, profugiumque unicum haberem. Veruntamen, quando fratri ſic de nobis merito gerendus eſt mos, neque omnino negari illi quicquam poteſt, in eam, quemadmodum ajebam, nunc curam incumbo, uti comitem illi unum, aut alterum in iſtam navigationem dem: multi autem in mentem veniunt, quos libenti animo hoc iter una ſuſcepturos certo ſciam; deliberare autem adhuc quidem, quem potiſſimum deligam, nequeo. Quamobrem ſuſcipite vos quæſo mecum hanc, adoleſcentes, parumper cogitationem: nam mihi quidem homini iſtarum rerum ſcilicet imperito, quippe qui non ſæpe domo, urbe quidem certe nunquam abfuerim longius, id occurrit in primis, uti e vobis affinibus, neceſſariiſque noſtris, atque hujus æqualibus, extorrem aliquem, eumque ex eorum potiſſimum numero, quibuscum hic, dum fuerit, libentiſſime victitarit, quoſque dilexerit plurimum; puto enim fore, uti navigandi labor, patriæque, ac noſtri deſiderium jucunda ea conſuetudine quam maxime leniatur, ac ſublevetur: qua quidem de re quid vos ſentiatis, adoleſcentes, libenter equidem audierim. Quæ cum a me dicta eſſent, nonnulla illi inter ſe collocuti ſunt, quos equidem ad aurem inſuſurrantes audire non poſſem, ſed eorum, qui major eſſet natu, tametſi, inquit, nihil nos aliter ſentire decet, atque tu iſta ætate, iſtaque prudentia judicas; tamen exiſtimabamus nos quidem, non tam egere natum tuum in iſto itinere, atque labore, ſolatio, aut oblectamento aliquo, quam eo, qui monitor

Digitized by Google

tor in periculis, atque adjutor esse posset. Quapropter multo se illi prospecturum melius arbitrabamur, si non unum aliquem e nobis, qui ex iis lacunis nunquam enatavimus, itineris, marisque insolitum, comitem adjunxeris; sed eum maxime uti deligas, auctores nos quidem tibi sumus, qui firmus ipse, multoque rerum usu, nationum, orarum, locorum, navigandique peritia infirmam, atque imperitam filii tui regat, ac tueatur ætatem. Nam ad militiam, inquam, si proficiscatur, non tironi eum cuipiam credo commendarim, cujus utatur contubernio; sed firmato jam potius usu, atque exercitationibus militi veterano, qui, ubi opus sit, consilio illi, manuque præsto esse possit. Isto modo prorsus, inquit: atque ego, quid reliquis, inquam, in conjunctionibus nonne id maxime spectare solemus, ut quem nobis adjungimus socium, is non semper nostræ egens sit opis, sed mutuam contra nobis ipse operam navare pariter possit? sane, inquit. Sed quid istuc tandem est? aut quid ad ea, de quibus agimus pertinet? nihildum, inquam; verum quid vitæ hic humanæ cursus, nonne vobis longæ cuidam, variæque, ac turbulentæ navigationi similis esse videtur? Etenim cum e magistri, aut parentum custodia excessimus, nostrique juris esse cœpimus, tum quasi navim conscendimus, mox portu solvimus: alius alia leniori utitur ventorum aura: navigamus certe omnes: qui patrimonium sumtibus exhauriunt, atque offundunt, ii navim evertunt; qui vero ambitioni, & gloriæ se se dediderunt, qui simultatibus, & litibus jactantur impliciti, ii mare infestum habent, & vento utuntur vehementiori; qui vero ludis, atque amoribus, lasciviaque tanquam sirenarum cantu deliniti, ad reliqua omnia pene obsurduerunt, ii ad scopulos adhærescunt, neque avelli possunt. Sunt quorum bonitati, atque simplicitati ab improbis, & callidis, maleficisque hominibus tendantur insidiæ, qui omnibus fortunis, per imprudentiam, perque animi imbecillitatem quandam spoliati, in piratas incidisse putandi sunt: illi vero a portu diversissimi in vadis retinentur, e quibus emergunt nunquam, quorum animus inexplebili avaritiæ cupiditate oppressus, atque anxius extolli non potest, neque enatare e fundo, prætervehique ullo modo valet. Quid, qui omnium generum facinoribus, sceleribusque contaminati, atque imbuti agitantur? nonne inter syrtes, excusso e manibus clavo, incerto feruntur cursu, neque consistere possunt? Quorum vero amici, necessariique moriuntur, ii jacturam facere videri debent, aut privari vectorum consuetudine, naviculariorumque opera, atque usu necessario. Quid quæritis? pauci admodum, atque aud scio an nulli, velis passis ita in portum pervehuntur, ut non aliquando tempestatem, ma-

risque

risque æstum experiantur, & reflantibus rejiciantur ventis. Atque ille, sane, inquit, isto modo se res habet; tametsi nos quidem propius adhuc absumus a portu, atque terra, necdum altum tenemus; sed tamen hinc jam prospicere nobis licet, per quæ, quantaque pericula prætervehendi simus. Itaque tibi concedimus (ut pro iis etiam respondeam) persimile videri, quod a te de vita hominum, & navigatione dictum sit; verum, quorsum isthæc pertineant, equidem perspicere nullo modo possum. Quoniam, inquam, si in eam navigationem, quam suscipere filius hic meus cogitur, eum socium comitemque exquirimus, qui ipse, quemadmodum a vobis amantissime sum admonitus, natura valens, robustusque, usu vero, atque exercitationibus confirmatus sit, quique omnes nationes, omnes portus, omnes oras notas habeat, qui tempestatum signa, qui ventorum, marisque naturam teneat, eoque quam exploratissime, quamque tutissime naviget; in istam alteram tam scopulosam, tamque infestam, minimeque portuosam vitæ navigationem, multo nobis scilicet impensius agendum, curandumque est, uti eos nobis socios adjungamus, qui regere nos, ubi tempestas inciderit, valeant, qui scopulorum, qui prædonum, locorumque rationem percipere, qui venientem longe prospicere tempestatem, declinareque una nobiscum tum velint, tum etiam norint. Quod cum ita se se habeat, videamus, hæc, de qua jamdudum agimus, comes, sociaque uxor vitæ ecquas opportunitates ad secundum, rectumque cursum habere possit. Primum debilis ipsa per se, atque ad omnem suscipiendum, sustinendumque laborem cum imbecilla, tum etiam ignava, obque id ipsum in summa festinatione, summoque versantes nos in periculo cunctari, ac tardare cogens; deinde omnium rerum, actionumque non imperita modo, & insolens (quod tamen maximum in hujusmodi societate incommodum haberi debet) sed etiam indocilis, magnæque ipsa opis, consiliique egens; postremo quæ ad ea, quæ sua sponte, innumerabilia vita habet incommoda, multo graviora, longeque plura ipsa communem in domum, tanquam in navim conscendens, importare, atque imponere soleat. Grave est enim omnino onus paupertatis, iis præsertim, qui locupletes, opulentique cum fuerint, in egestatem inciderunt nec opinatam: quo quidem in onere ferendo tantum abest, uti ab uxoribus allevemur, ut non maxima nos calamitate affectos esse existimaturi simus, si sine uxore eadem utamur fortuna: aggravat enim egestatem, ærumnosamque, & specie ipsa miserabiliorem efficit flens, se seque noctes, & dies affictans mulier: liberos vero cum aspicimus, qui nostra sæpe caussa tolerabiliter eam calamitatem laturi fue-

fuerimus, lacrimas non tenemus. Quo fit etiam, ut quibus uxor, liberique sint, nullum paullo fortius suscipere facinus audeant. Magna est enim parentum, ac plane immoderata in liberos caritas, amorque nimius, quibus dum bene uti sit, student, fortitudinis, justitiæ, officii, in patriam etiam caritatis obliviscuntur. Possum equidem quamplurimos cives nostros commemorare, quorum in omni anteacta vita vigens animus, fortisque cum fuerit, ubi uxorem duxerint, liberosque procrearint, ita sint molliti ea, quam dico, caritate, atque amore, ut nihil postea viro dignum ne cogitarint quidem; verum cum res ipsa palam sit, quemquam nominari nihil attinet. Est M. Bruti, ejus qui Cæsari occidendo interfuit, ad T. Pomponium Atticum epistola, in qua vana quædam illum de republica sperantem, ait, se se non reprehendere quem cum ætas, tum vero liberi segnem efficiant. Sic est profecto, adolescentes, ut quisque se, suosque maxime diligit, ita reliquas plurimum res, rationesque contemnit. Nemo est enim, qui non jure se se rei, pecuniæque avidiorem esse existimet, cui liberi sint: eorum enim caussa, non sua, rem si paullo attentius faciant, agere se se dictitant; legitimum autem militiæ, itineris, legationis, periculi munus cum subterfugere conantur, eadem liberorum utuntur excusatione. Enervat itaque virtutis matrimonium vires, animosque hominum languefactos, & mulieris longa consuetudine, tanquam contagione quadam, effeminatos emollit. Nihil enim tam ad mutandas, depravandasque hominum mentes, moresque, quam consuetudo, & convictus valet. Exilii autem tempestas quanto nobis turbulentior, asperiorque propter hanc ipsam caussam fieri solet, quod liberis, conjugibus aut caremus, aut quos beatos, felicesque esse maxime cupimus, eos propter nos miseros, calamitososque videmus esse? Quam autem nobis aut in egestate opem, aut in exilio ferat solatium, auxiliumve mulier, lacrimarum, ejulationis, doloris, squalorisque primum plena, deinde fracto, abjectoque animo? ut & consilio ipsa, & auxilio una omnium maxime egeat. Consilium autem qui a feminis aut exspectant, aut postulant, irridendi, adolescentes, sunt. Id enim exspectant, quod neque usquam est, neque omnino esse potest. Neque vero in bello utile genus est mulierum: ita enim est natura fictum, & conformatum muliebre primum corpus, ut appareat, earum operam ad pacem, atque ad otium accommodatam, cum inter amicos maxime vigere possit, nullum habere inter hostes, interque arma locum: qui enim ferant ore tam delicato, tamque molli cervice non galeam modo, sed ne pulverem quidem, & solem? mammarum autem eminentiam, alvumque turgentem, & tumidum

quam

Digitized by Google

quam in loricam concludere possint? ne in equis quidem sedere (tametsi de Amazonibus multa dici solent, sed fabulis poetarum apta magis, quam vero similia) ullo modo propter eum, quem dixi, alvi tumorem, propterque totius corporis mollitudinem, imbecillitatemque possunt. Deinde ut sint quantumvis robusta mulierum corpora, habiliaque; ita tamen est in illis ab eadem natura tener, mollisque, atque infirmus inditus animus, ut ad omnem paullo asperiorem horrescant aspectum, ad omnemque strepitum contremiscant, & concidant. Vulnera vero, cædemque, & cruorem aspicere omnino non possint. Ita cum sanguinem Medici mittunt, aut abire, aut avertere se se mulieres solent. Quamobrem ab omni bellorum cum tractatione, tum etiam administratione removendæ mulieres sunt. Tametsi non me præterit, hoc quidem de feminis secus a nonnullis solere præcipi, qui quidem quam sint rationem secuti, ipsi viderint: nos mores, naturamque nostrarum, certe ab omni bellorum tumultu abhorrentem, videmus. Age vero, missam faciamus militiam, vacareque eas præstanti hoc, præcipuoque in republica munere permittamus. Quid domi, quanam potissimum in re muliebre ingenium, aut industriam pollere dicimus? quis in judicium advocatam unquam adhibuit feminam, qui sanus modo ipse, mentisque compos esset? in curiam vero ne leges quidem sinunt, cum cogitur senatus, venire eas, atque adesse; quippe quarum mens nullam capere possit prudentiam, omnisque omnino ordinis, rationis, consiliique sit expers. Est enim nostrum inter genus, atque pecudum vim, omnino mulierum media, atque interjecta natura, sed spatio audquaquam pari: multo enim propius ad belluarum ruditatem, quam ad virorum absolutionem, perfectionemque accedunt. Ac ne in operosis quidem, sordidisque artibus mulierum usus est ullus. Itaque eas intra domorum parietes in otio videmus senescere, quarum se se interea viri omnibus excrucient corporis, atque animi laboribus. Quare cum una modo opera sit, quam dare nobis feminæ præcipuam possint, ea ipsa longe ingratior, insuaviorque esse solet, cum ab uxore, quam cum ab aliena præbetur. Qui igitur vitæ sibi sociam mulierem adjungunt, quam prudenter faciant, jam puto intelligitis, adolescentes. Ii si in alto fluitant, si tempestatibus agitantur, neque habent, unde sibi auxilium aut sperent, aut postulent, non tam fortunam accusare, quam se se, suamque stultitiam debent. Natura enim, non casu mare æstuosum est, ac turbulentum; quod cum transire cogereris, quid erat, cur tanti periculi, tamque magni laboris tute debilem, imbecillamque mulierculam comitem tibi deligeres? Atque utinam id tantum haberet incommo-

commodi uxor: præclare enim nobiscum ageretur, si nulla in re illius opera, aut consilio uteremur, modo ne ipsa tam crebras, tamque intolerabiles nobis molestias, sollicitudines, detrimenta, damna, dedecora excitaret. Plenum est mulieris ingenium fallaciarum, plenum fraudis, plenum malitiæ: ubi enim virtutis minimum, ibi fraudis, dolique mali plurimum. Itaque nihil unquam sincere, nihil vere, nihil bona, ut dicitur, fide feminæ agunt: quo enim modo coloris suavitatem, capillique nitorem, ac corporis proceritatem quibusdam tanquam præstigiis ementiuntur; ita animi perplexitatem, simplicitatis simulatione tectam, atque obvolutam habent. Nunquam adeo imparatæ, impræmeditatæque sunt, uti non mentiri, nec opinatis quibuscunque de rebus, quam appositissime ad fallendum possint. Quemadmodum enim Jovis illius nunciæ aquilæ proprium est, uti adversum solem oculis quam maxime intueatur intentis; ita mulieris est proprium adversum veritatis tanquam radium, atque lucem pertinacissime consistere. Itaque sæpe cum manifesto deprehenduntur, manibusque teneri se se vident; tamen impudentissime pernegant. Quid quod, simul atque libitum fuerit, vim lacrimarum profundunt: quas quidem unde tam subito, tamque multas, atque inexhaustas depromant, equidem suspicari nequeo. Ac fuit tempus, cum existimarem, nullum esse commoti animi certius signum, quam lacrimas, & fletum: vultum enim, atque orationem fingi, simularique ad tempus posse intelligebam. Lacrimæ vero nisi sponte sua fluerent, atque erumperent, quanam potissimum ratione hauriri, undeque in oculos derivari valerent, neque tum videbam, neque mehercule adhuc perspicere possum; sed re tamen edoctus, ita statutum, exploratumque habeo, tam facile mulieri esse, ubi velit, quamdiu velit, uti lacrimet, quam manum vertere. Artificii enim, non doloris est in muliere fletus. Ac videtur quidem, quemadmodum reliquas natura animantes partim cornibus, dentibus alias, ungulisque armavit; ita mulieri arma quædam comparasse propria, mendacium scilicet, & lacrimas, quibus illa, reliquisque malitiæ, tanquam telis, tum se se tueri solet, tum in homines impetum facere, in virum præsertim, quem uti fallat, tanquam id unum operis ut efficiat, propositum habeat, diligentissime curat. Ac sunt omnino formosarum mulierum blandimenta, illecebræque voluptatis, osculumque ipsum venenata tanquam tela; sed ea cum ab alienis jacta, atque emissa in nos sunt, in visceribus, in ipsoque corde solent hærere: a nostris autem cum mittuntur, ictum, mihi credite, fere non habent: efficitur enim diuturna consuetudine, & copia, uti non multum ad voluptatem intersit, ma-

 trem-

Digitized by Google

tremne, an uxorem deosculemur. Sed eo redeat, unde digressa est, oratio; ad mulierum scilicet fallacem, artificioque simulationis eruditam naturam, fallamque, & fictam, atque ementitam benevolentiam, simulatamque amoris speciem, quam ne rudis quidem ille, silvesterque satyrus, quemadmodum in apologo est, tulisse dicitur: nam cum in densam, asperamque silvam abditus vitam in speluncis ageret, eo vicinorum agrestium venandi studio quosdam penetrasse ferunt; quos ubi e latibulis ille suis conspicatus sit, rei primum novitate perterritus, in fugam se se dare, cogitasse dicitur: forma deinde, atque humana specie illectus, venationisque, & plagarum artificio delectatus, cum se se confirmasset, accessisse ad eos, humaneque invitasse. Qui cum noctem illam apud eum divertissent, postridie primo sane diluculo surrexerunt, atque educto una hospite in venationem ire perrexerunt. Cumque esset hiemis vis sane summa, congelabant scilicet venatoribus, atque conglaciabant summi manuum digiti. Itaque illi admotis, ita ut fit, ad os manibus, animæ calore rigorem frigoris mitigare conabantur. Id quod cum crebro factitarent, quæsisse de illis satyrus dicitur, quid tandem id esset; atque edoctus, ita illos frigori, atque rigori occurrere, ac mederi, eorum scilicet prudentiam est admiratus: sed iidem cum post matutinam venationem accubuissent, tostæque ex ipsa præda paullo ferventiores appositæ carnes linguam, palatumque urerent, frigidi spiritus flatu, ut est rusticorum hominum mos, refrigerare eas cœperunt. Quod cum satyrus admiraretur, indicaverunt, immoderatum carnium fervorem frigidi spiritus flatu mitigari. Tum vero ille paucorum dierum maxime quidem jucundam, admirabilemque consuetudinem dirimere dicitur voluisse, eorumque amicitiam habuisse suspectam, qui ex uno, eodemque ore frigus edere, & calorem possent. Facile autem est mulieri, id unum præsertim agenti, maritum fallere, plurimis, maximisque districtum, implicatumque curis, negotiis, occupationibus. Observare enim nostram naturam, mores, instituta, consuetudinem, atque omnem mentis inclinationem, omnemque affectionem animi, omniaque momenta aucupari, in tam longa, tamque arcta, atque assidua familiaritate, & convictu, uxoribus facile licet. Itaque in manu plerique, in potestateque illarum sumus, minime nos quidem id sentientes, sed tamen sumus in uxorum potestate. Quid enim refert, id, quod illæ a nobis concupierint, imprudentibusne de manibus subtrahant, an recusantibus, invitisque eripiant, atque extorqueant? Nulla mediusfidius, adolescentes, tam absurda res est, quam si a viro concupierit uxor, non aliqua ratione auferat. Nam primum quidem

omnes

Digitized by Google

omnes aditus, & quemadmodum est apud poetam sane optimum, quæ mollissima fandi tempora sint, diuturno usu notata habet, & cognita. Quod si hac non procedit, ac ne blanditiis quidem, lectique lenocinio fallunt, neque propria illa lacrimarum arte quicquam proficere possunt, ad occultiorem se se convertunt aliam aliquam fraudem, servos sollicitant, ancillas conjuratas habent, nunquam acquiescunt, nunquam desistunt, quin aliqua ratione optata perficiant, clamoribus denique, ac querelis, dissidioque, & odio nos adigunt, ut victi tædio manus dare cogamur. Quod si nos aut amore, ac voluptate delinitos habent, aut rixarum, dissidiique fuga, ac metu fractos, cedentesque animadvertant, quam illæ nos, dii boni, contemnunt, quam irrident, quam ludibrio habent! Etenim quæ per diuturnam consuetudinem nostros mores facile animadverterint, ac notarint, animi mehercule caussa, studiis se se nostris opponunt, voluntarique tanquam de industria adversantur. Itaque quem tu plurimum liberorum, aut servorum diligas, eum illæ insectantur maxime, oderunt, aspicere non possunt. *Pergin' mulier odiosa esse? Ullamne ego rem unquam in vita mea volui, quin tu in ea re mihi fueris adversatrix, Sostrata?* Nihil est omnino a Terentio unquam magis perite dictum: est enim e vita sumtum, e moribusque mulierum depromtum, atque expressum. Ac mihi quidem cum homine optimo, suavissimisque moribus prædito, eodemque omnium nostræ civitatis eruditissimo, necessitudo, familiaritasque summa jam usque a pueritia suscepta. Is sæpe ad me venit questum, domo se se ejici uxoris odio, ac molestia: ea enim observavit, id quod plerisque eorum usuvenire solet, qui se literarum, & scientiæ studio tradiderunt, ægre illum pati solere interturbari tacitas cogitationes suas. Itaque dedita quidem opera miserum obtundit perquirendo, qui tristis sit: qui præter consuetudinem aut tam cœnet modice, aut tacitus fiet: nunquid evenerit secius, & quid hesternorum eum saporum, ferculorumque non delectarit: tum hominem in bibliothecam abditum, subtilissimisque, ac difficillimis in rebus occupatum, meditantemque, meris de nugis sexcenties interpellat, atque interrogat. *I nunc, & versus tecum meditare canoros*. Quid quod in omni sermone a te dissentiunt, & quidem pertinacissime! Quid quod cum serio nos, severeque agamus, mandemusve aliquid, aut moneamus, argutulæ ipsæ facetiis, jocisque sermonem excipiunt nostrum, luduntque nos eo libentius, quo major alienorum adest frequentia! ita enim imperium in nos se se maxime suum ostentare existimant: tum vero iis, qui adsunt, ludi te, urique, oculis, nutuque significant, lætæque, atque alacres efferuntur, & gestiunt.

Digitized by Google

ſtiunt. Siquid autem erratum a te, offenſumve aliqua in re ſit, cujus pudere te plurimum intelligant (quis eſt enim, qui non aliquando aliquid fallat? aut quis lapſus, deceptuſque non aut erubeſcit, aut certe dolet?) ſed illæ in primis narrant quam libentiſſime quidem omnibus, coram exprobrant, atque objiciunt: ſed apud eos præcipue, quos vereri te ſciunt, quibusque probari te teneant cupere. An ignoratis, inquiunt, quam belle hic egerit? Villici hanc mei uxorem noſtisne? in eam hic invadere conatus eſt: quam gravis vero paterfamilias, cui magiſtratus civitas mandarit ſummos, quem conſulunt, quem arbitrum dant, cui clientes, cui liberi, cui ego denique uxor ſim. Sed ego id jampridem fueram odorata, multoque proſpexeram antea. Itaque ea hominem rejecit fortiſſime; neque vero tangi ſe, ne minimo quidem digito, potuit pati. Quæ quidem, adoleſcentes, tametſi experiendo graviora, acerbioraque ſunt, quam ut ferri æquo animo poſſint; tamen multo, quæ ſuperſunt, aſperiora, intolerabilioraque eſſe neceſſe eſt. Supereſt enim, ut de mulierum dicamus libidine, non nos quidem, quæ dici poſſunt, aut omnia, aut pleraque (infinitum enim id eſſet) verum, quæ ad eam, qua de agimus, cauſſam, deliberationemque maxime videbuntur pertinere, ea vobis, ſi pauca prius noſtris de moribus dixero, quam breviſſime fieri poterit explicabo. Eſt igitur noſtris, credo itidem urbium reliquarum, perſuaſum, adoleſcentes, civibus, mulierum pudicitiam, caſtimoniamque ad parentum, ac virorum famam, atque exiſtimationem, unam omnium rem, quam maxime pertinere; eaque opinio uſque adeo inveterata in animis hominum inſedit, ut nemo fere ſit, quin exiſtimet, meliori eſſe conditione eum, qui avaritiæ, libidinis, crudelitatis culpa, quam ii ſunt, quorum uxores male audiant. Refugit omnis civitas ab hominis congreſſu, omnes vitant, omnes oderunt, neque, ſi temperatus ipſe, bonuſque alioqui vir, fortiſque ſit, quicquam ad rem ducunt pertinere: officere enim hanc unam offenſionem reliquis omnibus virtutibus, & tanquam noctem perſuaſum habent offundere. Itaque in jurgio nihil ad contumeliam efficacius eſſe, nullumque atrocius intorqueri maledictum putant, quam cum uxoris, vel falſo, objecta eſt turpitudo. Atque eam labem, quam muliebri culpa, vel natura potius mulierum, nullo certe noſtro errato contraximus, mirari licet, quanam potiſſimum ratione elui, & tanquam expiari autument poſſe. Sic eſt enim in cenſoria tanquam lege: Qui uxorem, inquiunt, mœcham, atque impudicam habet, neque de medio eam tollit, is inteſtabilis ſcilicet, & ſacer eſto. Quod autem tolli eam præcipiunt, id duplicem quendam habet modum, & viam, quarum alte-

altera est ferri, & cædis, eaque maxime speciosa in vulgus est, ac popularis; proxima vero est veneni, quæ cautionis scilicet, & prudentiæ sibi laudem vendicat: quasi vero non multo sit detestabilius domestica cæde, muliebrique sanguine quenquam cruentari, aut atrocissimo, & teterrimo veneficii crimine inquinari, fædarique, quam vel non acutissime uxoris flagitium perspicere, vel ubi animadverteris, etiam ferre. Quid enim affertis, cur ex aliena vel imbecillitate, vel culpa tam multum in nos dedecoris æquum sit redundare? An nos, quæso, mulierum, ipsa invita, repugnanteque natura, castimoniam præstare cogimur? qui ne nostram quidem coercere libidinem facile soleamus, neque vero mehercule magnopere laborémus. Quotus est enim quisque, qui non alienæ infectus sæpe fuerit, qui non per omnem occasionem sollicitarit, pretio egerit, in omne se capitis periculum commiserit, omnem maritorum custodiam, diligentiam, curam, cautionem vicerit, fefelleritque? in quo neminem tamen magnopere accusare solemus, præsertim si modus adhibeatur, neque aliena fiat ætate: quod autem in te ne levissima quidem animadversione dignum censeas, id infirmiori in feminarum natura tam severe, tam atrociter, tam crudeliter vindicare, intelligitis sane cujus sit inhumanitatis, atque barbariei. Neque vero hoc dico, adolescentes, quod non vel omnium maxime virtutum continentiam conservandam, retinendam, laudandam censeam, qua sublata, omnem inter homines societatem, communionemque tolli necesse sit. Etenim si, simul atque nobis quicquam collibitum, concupitumque sit, belluarum more rueremus unusquisque, appetitusque ferremur impetu, omnem hominum hanc congregationem, convictumque seditionis agitari, atque omnino dissolvi necesse esset. Quamobrem sint sane continentiæ leges sanctæ, inviolatæque, modo communes, atque æquales, neque alienæ libidinis gravissimam, nisi fallor, infamiæ pœnam illi irrogent, in quo nullum omnino peccatum hæreat. Sed hæc quidem accusare nobis fortasse liceat, mutare certe non possumus: sunt enim in multitudinis opinione posita, eoque usquam insederunt in hominum mentibus, ut non modo convelli, exstirparique non possint, sed ne labefactari quidem valeant. Quamobrem, adolescentes, ad civium nos judicium, opinionemque, cujusmodi ea tandem sit, conformari oportet, quando commutandi jus, ac potestas, quemadmodum ajebam, penes nos esse non potest: quid enim refert, rectene, an perperam civitas sentiat, cum in eo ipso, quod ita sentiat, pœna sit infamiæ gravissima? neque enim, mea quidem sententia, homini calamitosius accidere quicquam potest, quam eo apud suos cives infamiæ, probrique

que genere notari, quod turpiſſimum, etiamſi non ſit, habeatur; in quo qui male audiat, hoc uno, ut reliquæ omnes adſint virtutes, nomine omnium animos, voluntateſque civium a ſe ſe alienatas, atque abhorrentes habeat. Etenim ſi tam multos ſæpe labores, tot vigilias, ſollicitudines, curas, hanc ipſam ob rem, ut in ore, atque oculis civium noſtrorum ſimus, ſuſcipere, ſi gravia ſponte noſtra in re familiari damna facere, atque accipere detrimenta ſolemus, ſi maxima, certiſſimaque pericula ultro ſubire, quo civium bene de nobis exiſtimantium benevolentiam comparatam, & caritatem habeamus; fieri profecto non poteſt, quin eorundem abalienationem a nobis, odiumque non acerbiſſimum, ærumnoſiſſimumque eſſe putemus. Quæ cum ita ſe ſe habeant, videamus nunc, quam in proclivi futurum ſit, uxorem ubi duxerimus, ut propter hanc ipſam ſuſpicionem in hominum voces, atque odia incurramus. Ac mihi quidem ſæpe iis de rebus, multumque cogitanti permirum videri ſolet, naturam, cum reliquis animantibus eandem tum animi, tum corporis vim, membrorumque æque robuſtum, validumque uſum feminæ tribuerit, atque mari, unis mulieribus tam fuiſſe iniquam. Etenim canis ſæpe feminæ cum velocitatem mari præferimus, tum etiam ferocitatem magis laudamus; nihil in equabus id ſecius evenit, idemque in leæna, lupaque, reliquiſque feris, atque immanibus, in nonnullis etiam longe feruntur imbecilliores mares, inutilioreſque feminis. Unius itaque mulieris tam eſſe genus deterius, humiliuſque, atque infirmius, quam noſtrum, ſæpe equidem, adoleſcentes, mirari ſoleo. Ita eſt enim muliebre primum corpus partim molle, ac delicatum, partim vero imbecillum, ac debile, ut ad parietum umbracula, ad lectuli otium, ad voluptatem, ad quietem fictum appareat eſſe, & conformatum; tum vero oris figura, & lineamenta, ex quibus animi fere cujusquam natura intelligi ſolet, laſciviam, mollitiemque præſeferre videtur. Oculorum vero flagrantiæ, membrorumque motus, inceſſuſque cum lenis, tum dulcis, aptuſque, quam potiſſimum ad rem mulier nata ſit, quiſque ejus poſſit uſus eſſe unus, indicant. Quid corporis lentitudo, vociſque claritas, ſuavitaſque, ſermoque mollitudine quadam, ac venuſtate præditus, cultuſque elegantia, ac mundities, anne parum ſignificant, quodnam ſit mulierum opus præcipuum, ac proprium? Bovis enim ut proceritatem cervicis, humerorum latitudinem cum aſpicimus, etiamſi maxime ignoraremus, cujus rei id animal nobis uſum præbere ſoleat; tamen aptum eum ad plauſtrum, ad aratrum, ad ſummos labores facile conjiceremus: ita ex mulieris habitu, & figura corporis, quodnam ejus munus natura, officiumque exſiſtat, ac vigear,

Digitized by Google

geat, intelligere facile licet. Neque vero tam delicato, atque infirmo corpori dissimilem admodum dari animum æquum fuit. Itaque nihil cum tenerius, invalidius, flexibiliusve muliebri excogitari potest ingenio, tum ad omnem quidem ludum, oblectationemque proclivius, ac projectius; ad eam tamen ipsam, quam dudum significo, veneream voluptatem, nihil est, quod natura ipsa feratur ardentius: sunt enim ne in nobis quidem ejus cupiditatis impetus lenes. Itaque pauci admodum frenatos eos, repressosque, ac rationi parentes habere solemus. Neque enim vos præterit, quæ Julii illius Cæsaris dictatoris, quæ M. Antonii ejus, qui in triumviris fuit, quæ reliquorum summorum quidem hominum in hoc genere dicantur exstitisse flagitia; qui cum ad omnia summa natos se se esse intelligerent, cumque exercerentur tum maximis, gravissimisque bellis, mari, terraque administrandis, obeundisque magistratibus, totaque republica regenda, ac sustinenda, tum vero privatis, publicisque simultatibus, inimicitiisque agitarentur, continere se se tamen ne in tot quidem, tantisque occupationibus, ac periculis potuerunt. Atque hujus sane cupiditatis faces, ut dico, incendere nos sæpe solent: sed ea in nobis aut laboribus, curis, occupationibusque oppressa coercetur, aut ratione sedatur, aut certe satietate restinguitur; in muliere vero perpetuum flagrat incendium. Viget enim, atque effertur in feminis ea, quæ rationis expers est, animæ pars; mens vero, & consilium quemadmodum ad cogitationem, deliberationemque retusa est, atque hebes, ita ad cohibendam, comprimendamque cupiditatem, tanquam sopita languet: tum vero semper est vacans, semper otiosa mulier. Huc accedit id, quod dictum a me est, quod eo constant feminæ corpore, eoque sunt animo præditæ, ut cum ad reliqua omnia vitæ munera pene sint inutiles, ad hanc ipsam rem unam factæ videantur esse, & conformatæ. Id quod ne ipsæ quidem ignorant. Itaque quam suo quisque in studio, atque artificio curam, laborem, diligentiamque ponere maximam solet, hanc in se se ad hanc ipsam voluptatem comparandam, atque instruendam, aptandamque mulier insumit, atque adhibet. Sentit enim, hoc se uno esse aliquid, obque id unum, quæ reliquarum omnium rerum caussa negligantur, plurimi fieri. Quo fit, ut ad naturæ, animique propensionem, atque inclinationem voluntas etiam accedat, & tanquam consilium; eoque ipsa otio, quo abundant semper mulieres, plurimo nutrita, & veluti fota, ita augentur, & corroborantur, ut obsisti jam nulla ratione possit: simul vero atque calefacta effervescere, & tanquam ebullire libido cœpit, eo usque inflammata erumpit, ut non modo pudorem jam nullum retineant, eosque, quos vereri debeant, asper-

Digitized by Google

aſpernentur; ſed ne capitis quidem periculo, mortiſque metu coerceri, aut omnino retardari queant. Cavete enim exiſtimetis, incendiis Ætnam flagrare impenſius, quam libidine mulieris ardeat animus; cui quidem incendio aut reſtinguendo, aut mitigando tantum abeſt maritus, uti ſatis eſſe poſſit, ut ſua illud opera, tanquam vis ignis modica injecta aqua augeri ſolet, ſic excitari etiam conſueverit. Eoque irridendi ſunt nonnulli, qui magnis quibusdam nituntur conatibus: nihil eſt enim, cur tantopere in eo inſudent: namque ii, ne ſi disrumpantur quidem, ei rei ſatis futuri ſunt, & ipſa ſua cura, ac diligentia uxor deeſſe ſibi nihil patitur, utpote quæ cupiditate incenſa, & concitata, una hac in re animo dies, noctesque verſetur, atque occupata ſit. Dies me deficiat, ſi commemorare vobis velim, quæ in hoc genere vetus habeat memoria, mulierum flagitia, & ſcelera: ſed quid vetera, atque aliena attinet perſequi nos? qui utinam ne nimium multa haberemus noſtra, eaque recentia, ac pene quotidiana: neque enim quiſquam eſt tam ſua in re occupatus, quin de nonnullarum, ac nobilium quidem feminarum adulteriis, ſtupriſque multoties audierit, atque adeo pene certo ſciat. Injuſta eſt autem nonnullorum ſententia, ſtultaque opinio, qui cum univerſum mulierum genus, hoc crimine omnibus tabellis convictum, condemnatumque habeant, ſuas modo excipiant, neque ſolum defendant, verum etiam abſolvant: quibus ſane exiſtimandum eſt egregie uxores impoſuiſſe. Solent enim vel in primis operam dare, uti de ſe, pudicitiaque, ac pudore ſuo maritos habeant exiſtimantes; id quod eodem, de quo dictum a me eſt, malitiæ artificio, calliditateque conantur efficere, cum invitas operam ſe ſe nobis dare ſimulant, cum incenſos nos cupiditate rejiciunt, admonentque, uti valetudinis habeamus rationem: ſatis jam ſuperque nobis eſſe, pro fortunarum quidem tenuitate, liberorum: tum rei turpitudinem, obſcænitatemque deteſtantur, in qua ullum voluptatis ſenſum eſſe pernegent. Audire velis, cum ajunt: An nondum, mi vir, ſatiatus, expletuſque es, ne in tam longo quidem temporis ſpatio? amabo te, quieſce modo, ac ne dormitanti mihi moleſtus ſis. Quibus quidem dolis ſæpe improvidos, creduloſque nactæ virorum animos, ita eos delinitos habent, eaſque oculis offuderunt tenebras, ut aſpicere miſeri omnino nihil poſſint. Itaque cujus ſæpe mulieris ſcelera, libidines, adulteria, dedecora, tota urbe notiſſima, omnium ſermonibus celebrentur, eam maritus tam probam, tamque pudicam eſſe, quam Lucretiam illam Tricipitini filiam, pro comperto habet: cujus etiam laudes infelix prædicat, ſe ſeque maximam diis habere ait gratiam, quorum benignitate tam proba, tamque pudens

ſibi

sibi uxor evenerit. Neque vero hæ nobis modo tenduntur insidiæ, sed multiplex est, & varia fallendi ratio; propterea quod maxime hoc in genere fecundum, feraxque est mulieris ingenium. Sunt enim, quæ superstitione imbutæ, religioni se se totas tradiderint, quæ pietatis, sanctimoniæque simulatione ad explendas cupiditates suas sibi iter aperiant, atque communiant, deosque immortales libidinis suæ tanquam sequestros, atque administros habent; quas cum in templis projectas, prostratasque aspexeris, nihil ab omni intemperantia abhorrere magis dixeris. Itaque sæpe etiam a viris castigandæ sunt, ne tam multa de nocte sacrorum caussa vigilent, neve inedia, & jejuniis se se enecent, ut sibi parcant. Quæ cum illæ audiunt, lateque irretitos, & captos habere nos sibi fidem intelligunt, tanti nos facere, adolescentes, solent, quam si nulli simus. Itaque non jam secreto adulteris operam dare, per exspectatam aliquam, diuque observatam occasionem cogitant, sed palam de die; non intra tectum modo mariti recipere eos audent, sed commune in cubiculum, ac pene ipsum genialem in lectum introducere solent. Quin etiam parare potionibus, ac medicamentis marito somnum consueverunt, quibus vehementioribus interdum epotis, evenit, ut expergiscantur nunquam, crudelissimeque intereant. Illud etiam fraudis genus efficacissimum est, cum amare se se perdite maritum simulant; sicque animum inducunt, ut omnibus præstandis officiis, omnique observantia, sermonibus, blanditiis, lacrimis denique immensam quandam in nos amoris vim præseferre videantur, ut neque abesse nos tantisper ferre possint, ac de collo nobis semper pendeant, semperque se se in sinu, atque gremio collocent nostro; atque simul aliam aspexisse nos rescierint, illico querelarum, rixarum, fletus plena sint omnia, non cibum sumere, non somnum capere, vivere denique nolle: quibus quidem rebus omnem sane nobis ex animo suspicionem paullatim abstergunt, ac delent. Nemo est enim, qui eos, a quibus amari se se magnopere, observarique existimet, custodiendos esse arbitretur. Per summam itaque illæ licentiam animo obsequuntur suo, atque in omni libidine, magno quidem cum nominis, familiæ, cognationisque dedecore volutantur. Ac ne me fortasse existimetis acerbius in eas invehi, quam res ipsa ferat, sic cogitare, atque ad hunc modum rationes vos ducere, adolescentes, velim, summam esse hujus, de qua jamdudum agimus, cupiditatis vim, eamque in mulierum genere infirmo, ac debili plurimum suapte sponte concitari solere, sæpe ut furore, nisi remedium præsto sit, percitæ a mente deferantur; sæpe etiam, cum ob hanc ipsam rem in gravissimos inciderint morbos, intereant; sæpe libidine ista incen-

censæ contabescant, & tanquam liquescant ardore: id quod animadvertere medici solent, eamque ipsam medicinam vel conductis operis facere jubere, quæ sola scilicet ad hoc ægrotationis genus valeat plurimum. Tam vehementi itaque cupiditate concitatus animus omnem nostram curam, omnem diligentiam, vigilantiam, custodiam frustratur, ac superat; præsertim cum natura mulier fallax, malitiosaque exercitatione etiam id unum, solumque calleat; didiceritque, uti clam viro, quæ facit, ea agere possit. Huc accedit totius juventutis mirificum, summumque studium, summa diligentia, ac sedulitas, in hoc uno dies, noctesque occupatæ, atque intentæ: neque enim in adipiscendis, petendisque magistratibus, honoribusque summis tantò nititur quisquam conatu, neque vero in expugnandis hostium urbibus, neque cum de famâ, de fortunis omnibus, de capiteque ipso decernitur, tam accurate, tam solerter, tam sollicite, anxieque agitur, atque contenditur, quam in expugnanda, evertendaque matronarum, mulierumque omnium pudicitia a vestra ætate agi, contendique solet. Eximia enim primum forma, adolescentes, principum civitatis filii, ipso in ætatis flore, unguentis, pretiosarum, aptissimarumque vestium splendore, reliquoque omni corporis cultu nitentes, ruentem sua sponte muliebrem animum pellicitis. At quibus artibus, dii immortales, quamque lubricis! Quam blanda enim, quam molli, quam demissa, ubi colloquendi datur facultas, oratione appellatis! cum præ illis omnia vobis contemtui esse ostenditis; cum summis, conquisitissimisque laudibus ad cœlum earum formam, pulchritudinemque extollitis; cum pendere vos, vitamque vestram de earum voluntate, ac nutu; cum cogi, tum etiam non recusare maxima cum animi affectione, sermonisque asseveratione affirmatis! Deinde sollicitantur ancillæ, servi tentantur, omnis corrumpitur familia: quoquo se mulier vertit, quoties respicit, quicquid ad aures pervenit, vos estis, vestræ sunt laudes, vestri in eam immensi cujusdam amoris, summæque observantiæ signa sunt, ac vestigia. Adestis pulcherrimis, ornatissimisque in equis, eamque ipsam, in qua illa habitat, plateam sexcenties obitis. Noctu vero adesse vos ad januam, vigilareque, ac pernoctare summis sæpe suspiriis, sæpe etiam symphoniis, cantuque significatis, cum interea maritus prope cubans, jamdudum satiatus, expletusque stertit, atque eam ne respicit quidem. Postridie vero mane, ubi surrexit mulier, præsto adest ancilla, rogitans ecquid amantis miseri vocem agnoverit: ecquid cantu, modulationeque sit delectata: num canora satis vox, num carmen ipsum placuerit: addit de vestris laudibus multa, de vestro autem in illam amore, observantiaque, ac desiderio

sane

ſane plurima. Tum epiſtolam promit amatoria quadam facultate luculentiſſimis verbis conſcriptam, quam ſimul ac mulier perlegit, jam rem ad deditionem ſpectare illa intelligit. Quamobrem labentem animum, inclinatumque ipſa impellit in tempore, cum occupatus eſt vir, cum abeſt, cum ægrotat, cum iras eſſe inter eos intelligit; oſtenditque, quam nullo negotio res confici clam, tutoque poſſit; operamque ſuam pollicetur. Atque iis ſane blanditiis, aſſentationibusque, tanquam machinis admotis, tanquam tormentis percuſſi, oppugnatique mulierum animi, pauci admodum, atque aud ſcio an ulli ita ſunt aut ſua virtute, aut maritorum cuſtodiis, ac propugnatione muniti, ut tutari ſe ſe poſſint, quin capti, expugnatique ſuccumbant. Quod ſiquæ tamen reſtiterint, eæ vero pecuniæ tanquam proditione, adoleſcentes, ſæpiſſime capiuntur, atque evertuntur. Viget enim avaritia in feminis plurimum: nam ut anguſtiſſimo quiſque eſt animo, ita pecuniæ maxime cupidus, appetensque eſſe conſuevit. Quare ſiquæ ſunt (qui quidem numerus ſane perexiguus eſt) quæ neque libidinis ipſæ ſuæ ſtimulis agitatæ, matrimonii jus violent, neque amatorum illecebris captæ, inductæque caſtitatem deſerant, eæ pretio, pecuniaque redemtæ ſe ſe, omnemque familiam probris, flagitiiſque fædant. Fit autem neſcio quomodo, uti nemo tam reliquis in rebus ſit parcus, & tenax, quin ſimul atque libidine, atque amore exarſit, non profuſus largitor exſiſtat. At mulier quidem, cum id, quod nihil ipſa eſſe intelligit, quodque admiretur inveniri quenquam, qui recipere utique ne gratis quidem velit, tanti venire docetur poſſe, frugi etiam ſe ſe exiſtimat eſſe, cum tantum lucri, tantumque prædæ e manibus non amittat. Neque vero faciendum eſſe mihi, adoleſcentes, puto id, quod hujuſmodi in diſputationibus a pleriſque uſurpari ſolere animadverti, ut conquirendis, promendiſque famoſarum mulierum flagitiis illuſtribus tanquam epilogum addam. Neque enim, adverſum mulieres uti dicam, propoſitum mihi eſſe arbitror. Quamobrem fuerint illæ, quæ ſane commemorantur plurimæ, non tam mulierum natura in hoc genere effrenatæ, efferatæque, quam ſua: neque ſit ſane nobis metuendum, ne in Clytemneſtræ ſimilem incidamus uxorem, modo ne Penelopæ quidem parem noſtram fore pro comperto habeamus; ſtetque illud, totum mulierum genus cum natura hac in re projectum, fervensque eſſe, tum conſilium etiam, & rationem adhibere ſolere, ſtudioque, & diligentia, verſutiaque, atque exercitatione diuturna patrandi facultatem perfacile comparare; tum vero nunquam deeſſe, qui id, quod ipſæ dare nobis avent, ac geſtiunt, quodque ſi nemo recipiat, inculcaturæ tamen omnibus ſint, non maximo-

ximopere modo rogent, efflagitentque; ſed etiam tanti, quanti illis in mentem venerit poſtulare, præſenti pecunia parati ſint emere. Quæ cogitare qui volunt, quo in diſcrimine ſua ſit exiſtimatio, famaque poſita, facile intelligunt: quo fit, uti metu, ſuſpicioneque imbuti, cum ſe ſe excrucient, affli&ententque, tum uxorem, omnemque domum, totamque familiam male habeant, cuſtodias imponant, ipſaſque domo pedem efferre, neve ad januam accedere, neve alienum, neque liberum, neque ſervum intromittere in ædes, neque vicinorum, æqualiumque ullum alloqui, neque vero per feneſtram deſpicere in plateam permittant: quæ cum fiunt, ſollicitudinis, anxietatis, triſtitiæ, querelarum omnis repletur non modo familia, domuſque, ſed tota etiam vita, cujus curſus maxime fluctuoſus, atque infeſtus redditur. Nam ſimul, atque animum hæc invaſit formido, diffidereque cœptum eſt, nunquam vacuus, ſolutuſque cura vir eſſe poteſt. Itaque aut quaſi claudus ſutor domi ſedet totos dies; aut ipſe cum abſit, animus tamen domi eſt. Etenim æmulum, rivalemque, cum amicam habemus, ferre ſi nulla ratione poſſumus, eaque res eo nos ſæpe adigit, ut ſomnum capere omnino nequeamus, ac quaſi ſevera quædam res, magnaque agatur, mærore, & lacrimis conficiamur; quid in iſto vos facturos eſſe cenſetis graviori aliquanto, juſtioreque metu? Neque enim mulieris modo unius voluntas, amorque mutuus, fideſque in dubium vobis veniet, ſed veſtram etiam æſtimationem, famamque, liberoſque veſtros in diſcrimine poſitos eſſe exiſtimabitis. Mitto, quod ne amicis quidem uti libere, tutoque licebit: ſæpe enim, aſſimulata cum maritis familiaritate, domeſticam eorum ad fraudem, corruptelamque aditus patefactos eſſe cum audietis, ne idem vobis quoque uſuveniat, metuetis, cavendumque exiſtimabitis; ac ne ab affinibus quidem, cognatiſque tutam eſſe conjugem veſtram multorum exemplo, injuriiſque docebimini: fratres mediusfidius ipſos veſtros ſuſpectos habeatis neceſſe erit, quando eam in hoc genere nonnullorum intemperantiam, libidinemque eſſe, atque eo uſque efferri intelligetis, ut nihil ſancti, nihil omnino habeant religioſi. Itaque ſic ſtatuetis, mulieri in ſe ſe probrum admittere uti ne liceat, id vobis magnopere eſſe providendum: nam ut non concupiſcat quidem, fieri omnino non poſſe conſtituetis. Quare repellendi vobis erunt affines, cognatique omnes, vicini, tribuleſque vitandi, omnis metuenda juventus, tota civitas formidanda; tum obſervandæ ancillæ, nutrices, omnes ſervi cuſtodiendi, ſæpe etiam multandi. Quæ cum foras efferuntur, ſermoque de ſummo hoc virorum metu, cuſtodiaque increbreſcit (neque vero contineri, reticerique diu poſſunt) præterquam labem etiam fami-

Digitized by Google

familiæ, nominique aſpergimus; commiſſum enim exiſtimant ab ea, quam tantopere cuſtodias, aliquid, cur in poſterum cautius metuendam, diligentiuſque cuſtodiendam tibi cenſeas eſſe: quod ſi eveniat, uti uxoris flagitium compererint, manifeſtoque deprehendant, cavete, adoleſcentes, exiſtimetis quicquam accidere homini calamitoſius, ullumve majus, gravius, acerbiusve vulnus infligi, inurique poſſe. Quas enim res homines omnium cariſſimas, ſuaviſſimaſque habere merito ſolent, liberos, atque hominum exiſtimationem, famamque, addant etiam (ſiqui ſunt, qui ita exiſtiment) conjugem, iis temporis puncto privari, ſpoliarique acerbiſſimum, ærumnoſiſſimum, miſerrimumque non eſſe qui poteſt? Etenim quos ſuſceperis, inſtitueris, educaris, quos pro tuis amaris, ſummeque caros habueris, quibus unice oblecteris, in quibus acquieſcere ſolitus antehac fueris liberis, eos nunc demum alienos eſſe, nothoſque adigi te, ut vereare, non ſine ſummo animi dolore, ſummoque cruciatu accidere, adoleſcentes, poteſt: ab uxore autem, quam cum pudicam, probamque exiſtimaris, tum tui cupidam, atque amantem habere te non dubitaris, quamque omnium commodorum, incommodorumque ſociam, ac participem, cum re ipſa, tum vero animo, & voluntate jampridem feceris; deſertum ubi te, proditumque per ſummum dedecus, nefariumque ſcelus intelligis, turpiſſimeque, ac flagitioſiſſime violatam conjunctionem veſtram animadvertis, quam integram, inviolatamque, ac ſinceram perpetuo fore animo, ac mente propoſueris, id vero ea nos animi ægritudine afficere ſolet, cui mederi ratione queamus nulla: ſumit enim vires, ſerpitque in dies latius dolor, cum præteritorum recordatione, præſentiſque, atque angentis mali cogitatione, tum vero futurorum metu. Tanquam enim depulſæ ab oculis tenebræ, caligoque remota nunc tandem ſit, ſero nos quidem, ſed tamen præterita etiam mulieris flagitia reſpicimus; ingemiſcentesque quibus rationibus, quotque modis data a præclara nobis conjuge verba ſint, recognoſcimus; quantopereque metuere ab ea oporteat, facile perſpicimus. Idque vel inprimis nos angit, quod exiſtimamus, quæ uxor antehac clam nos habuit, ea nota, claraque in vulgus eſſe. Itaque vix jam prodire audemus, fractoque, ac demiſſo animo, ſummo in mærore, cum ob oculos verſetur nobis noſtrum dedecus, atque opprobrium, ac cruciatu vitam agimus.

Hæc habui, adoleſcentes, quæ vobis de mulierum natura, moribusque in præſentia exponerem; quæ (niſi fallor) vitæ, animorumque quieti, quam equidem expetendam, comparandamque unam omnium rem maximi ſemper duxi, penitus adverſatur. Sed nos conſuetudinis

tan-

Digitized by Google

tanquam æstu ferimur, atque absorbemur, anteaque uxorem ducimus, quam cogitare hæc, quæ a me vobis exposita sunt, existimareque per ætatem, perque rerum imperitiam liceat. Sæpe etiam parentum voluntati, atque imperio dum paremus, atque obsequimur, tranquillitati, atque quieti parum prospicimus. Nam præter ea, quæ a me dicta sunt, nulla res homines tam ad egestatem redigere solet, quam uxorem cum habent. Cum enim ipsa mulier ali, vestiri, ornarique maximo sine impendio non potest, tum in nutriendis, educandisque liberis, filiabusque in matrimonium collocandis amplissima sæpe exhausta esse patrimonia videmus: tum nulla res tam est uni ampla, atque opulenta, quin plures inter liberos dispertita, ac divisa, non angusta, tenuisque videri possit. Hinc illa exoritur domestica tanquam seditio, conjuratioque liberorum adversus parentes, cum parcissimi senes, tenacesque adolescentulorum obsistere studiis, ac voluntatibus repugnare propter paupertatis metum cogantur; ob idque ipsum, a quibus amari plurimum, colique æquum erat, iis se se odiosos esse intelligant, atque invisos. Id quod Terentianus ille Mitio, quam diligentissime providere se se ait:

Do, prætermitto, non necesse habeo omnia pro meo jure agere.

Amari enim se a suis vult; qui idem fortunatum existimari se se dicit, quod uxorem habuerit nunquam. Verum huic quidem unicus fuit, & erat unde illa, quemadmodum ipse dicit, fierent. Quod si plures suscepisset liberos, sane aud multum a fratre dissentiret, homine parco, ac duro: metueret enim idem, quod ille, cum ait: *Videre videor jam diem illum, cum hinc egens profugiet aliquo militatum.* Quibus sane verbis, adolescentes, efficitur, uti cum tot annorum itinere confecto, defessi, lassique requiem, ac pausam quæramus, tum in salebras incidamus maximas, laborisque plurimi plena utamur via; ac posteaquam ipsi ægre, ac difficulter eos labores, eaque, quæ vita habet, pericula exantlaverimus, rursum tanquam regredi a principio cogamur, comitesque nos adolescentium præbere ætati cum lubricæ, atque infirmæ, tum feroci, ac tanquam ferventi. Quasi enim vinolenta naturæ fervore quodam adolescentia bacchatur, & furit; tametsi vos quidem sicci, temperatique, ac plane sobrii estis: sed id vestra potius evenit propria, quam communi adolescentium natura; nos autem de genere loquimur. Ac ne longius abeam, quam sollicitus est idem, idem ille Mitio magnum, credo, certumque ob aliquod periculum, cum ait: *Ego, quia non rediit filius, quæ cogito! quibus nunc sollicitor rebus!* Sed hunc formidolosum senem, nimiumque indulgentem missum faciamus. Quid ille alter attentus, atque asper? nonne

tri-

tristis, atque exanimatus fratrem quæritat? nonne præ iracundia insanit? fores effregit, atque in ædes irruit alienas. Atqui hæc tum levia sunt, tum quotidiana. Non est flagitium, mihi crede, adolescentulum scortari, non est, neque fores effringere: exhalet enim naturæ fervor oportet; quamquam non est hæc senum oratio, aut sententia, sed Mitionis. Verum ut hæc sint levia, quid illa? cum misero, atque ætate confecto parenti repentino renunciatur, aut in cæde affuisse filium, aut trucidatum ipsum esse, in carceremve conjectum; quid cum æris alieni magnitudine premi, ireque in exilium cogi, nisi id pater, parcus ipse, sæpe etiam egens, dissolvat? Quid quod solliciti, suspensique metu sint oportet, anxiique in custodiendis filiabus, æque atque in uxoribus viri? Hæc fere sunt, adolescentes, quæ matrimonium, societasque hæc, quam viri cum mulieribus, tam cupide tamen facere solent, habet incommoda, tametsi oratione mea rei satisfactum esse audquaquam arbitror. Sed hæc, & multa sane videri possunt; & experiendo graviora, acerbioraque sunt, quam audiendo fortasse videantur. Quæ cum a me dicta essent, cumque me ad eam, quæ supererat, sermonis in alteram partem compararem rationem, renunciatum nobis est, jam jam in curia, quæ ad Marci ædes est, senatum cogi. Itaque cum paullo ab eo loco abessemus longius, continuo cum iis, qui una aderant, adolescentibus in cymbulam conscendimus; cumque celerrime sane remigio veheremur, is, qui antea quoque verba fecerat adolescens, sane inquit: Nisi tantopere festinandum tibi esse intelligerem, exegissem equidem a te, ut quoniam in altero nobis cumulatissime satisfeceris (probavisti enim, mihi quidem non modo ad vitæ commoditatem, tranquillitatemque matrimonium non conducere, sed etiam plurimum adversari, atque obstare) alterum diutius non deberes: pollicitus enim es, te disputaturum, non utrum modo expediat homini uxorem ducere, verum etiam utrum necesse sit, ad officiumque pertineat. Atque alterum præstitisti tu quidem copiosissime, ut equidem hinc jam indicta caussa nuptias tollendas censeam, alterum vero a te nobis deberi intelligis. Atque ego: præclare, inquam, admones, idque ipsum persolvam jam nunc vobis, quemadmodum quidem hoc nostro in cursu fieri poterit: statuimus enim, & quidem dissentiente summo philosopho, civeque optimo Socrate, sine certis, legitimisque nuptiis cohærere civitatem non posse. Quid autem sine fabris quidem, reliquisque sordidarum artium magistris stare civitas potest? eo ne auctor futurus sim vobis summo loco natis adolescentibus, uti pistrinum exerceatis, aut aperiatis in civitate sutrinam? Quis est autem, qui quoniam nisi sint,

qui

qui agros colant, civitatem paucis mensibus dissolvi necesse sit, ipse sua manu aut arare, aut metere, aut fodere soleat? Quamobrem, ut sine nuptiis contineri civitas nequeat; non necesse tamen habemus uxorem ducere, non magis quam aut molere, aut suere. Neque enim, ut quodque ad rempublicam pertinet, continuo id unumquemque suscipere æquum est, aut militemus omnes, singulique mercaturæ operam demus, quando utrumque ad reipublicæ conservationem, præsidiumque pertinet. Quare comparemus nos, adolescentes, uti reipublicæ maximis omnibus in rebus adjumento, ornamentoque esse possimus; uxorem autem ne habeamus, præsertim cum periculum nullum sit, quin magnus eorum numerus exsistat, qui ad cætera reipublicæ munera inutiles, ineptique, hanc unam operam præstare civitati cum possint, tum etiam percupiant.

F I N I S.

592916
1410 215 ANT

Biblioteca Nazionale V. E. III NAPOLI

Digitized by Google